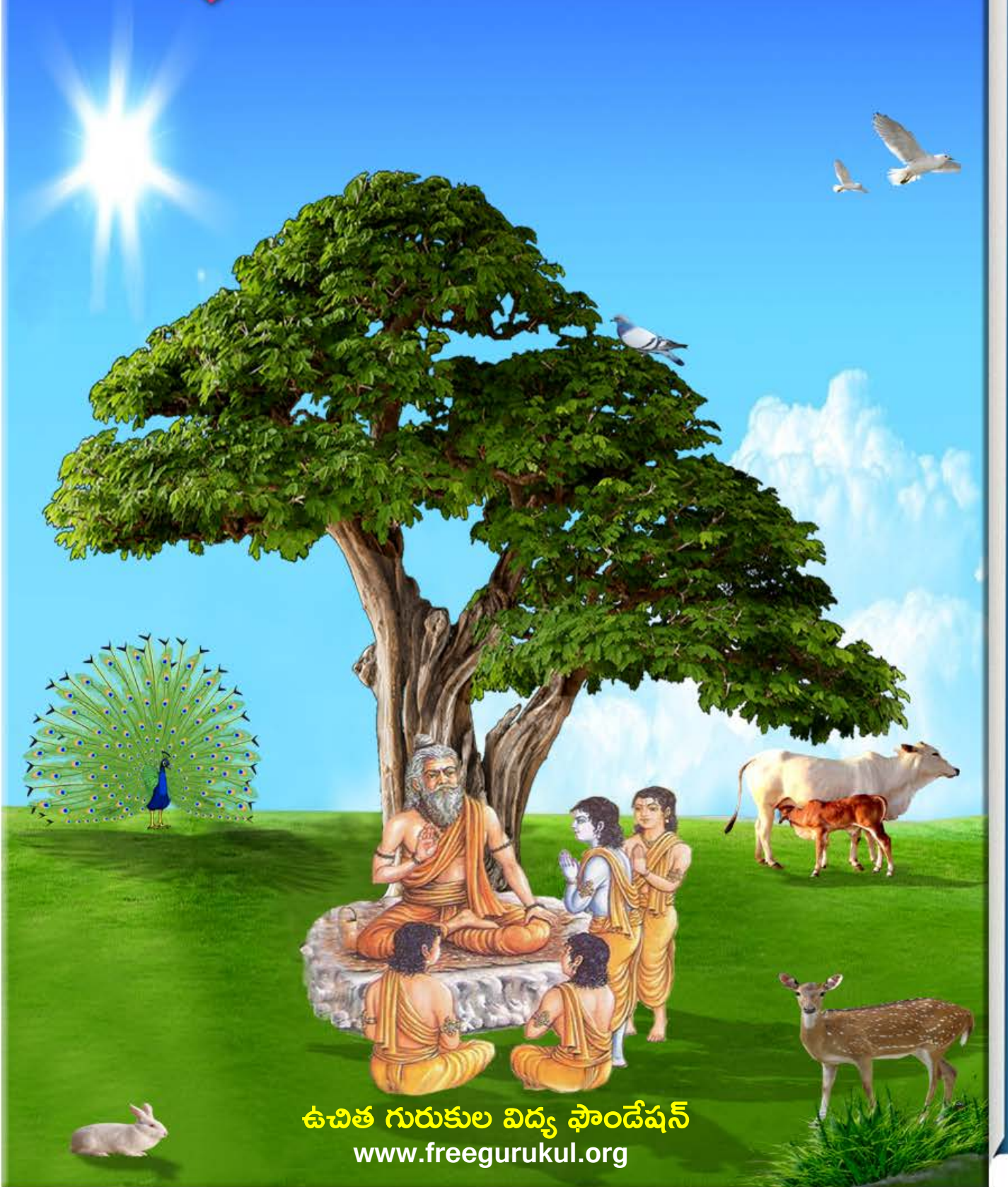

రామాయణం

శ్రీరామాయణ కథా సుధ

ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్
www.freegurukul.org

సదాశివ సమారంభం

గురు దక్షిణామూర్తి

గురు వేదవ్యాస మహర్షి

గురు శుక మహర్షి

గురు నారద మహర్షి

గురు వాల్మీకి మహర్షి

గురు కృష్ణుడు

శంకరాచార్య మధ్యమాం

గురు దత్తాత్రేయ

గురు బాలాభాజ

గురు గోతమ బుద్ధ

గురు ఆదిశంకరాచార్య

గురు రామానుజాచార్యులు

గురు జ్ఞానేశ్వర్

గురు రవిదాస్

గురు కబీర్ దాస్

గురు మైత్రన్య మహా ప్రభువు

గురు నానక్

గురు రాఘవేంద్ర స్వామి

గురు వీరభక్త్యేంద్ర స్వామి

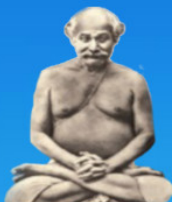

యోగి బేమన

అస్మదాచార్య పర్యంతం

గురు చైలింగ్ స్వామి

గురు లాహిరి మహాశయ

గురు రామకృష్ణ పరమహంస

అమ్మ శారదా దేవి

గురు వివేకానంద

గురు సాయీబాబా

గురు అరబింద్

గురు రమణ మహర్షి

గురు యోగానంద

గురు భక్తవేదాంత ప్రభుపాద

గురు మళయాళ స్వామి

గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి

గురు చంద్రశేఖర పరమాచార్య

వందే గురుపరంపరాం..

“ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్” ద్వారా విలువలు, నైపుణ్యాలతో కూడిన విద్య ఉచితంగా + సులభంగా + ఆకర్షణీయంగా + నాణ్యతతో కూడి అందించే సేవా కార్యక్రమంలో భాగంగా ఈ పుస్తకాన్ని భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా) నుంచి సేకరించి అందిస్తున్నాము. ఇందుకు మేము వారికి కృతజ్ఞత తెలియచేసుకుంటున్నాము.

సాయి రామ్ వారి సేవల విస్తరణలో భాగంగా ఈ ఫౌండేషన్ స్థాపించబడినది. ఈ స్వచ్ఛంద సంస్థ ద్వారానే అన్ని సేవలు అందించబడును. ఇటువంటి పుస్తకాలు మీరు వ్రాసినట్లయితే (లేక) సేకరిస్తే మాకు తెలియచేయండి. మేము ప్రతి విద్యార్థికి ఉచితంగా అందేలా చేస్తాము, తద్వారా ఉన్నత విలువలు, నైపుణ్యాలు కలిగిన విద్యార్థులను మన దేశానికి అందించవచ్చు. మాతో కలిసి నవ భారత నిర్మాణ కార్యక్రమంలో పనిచేయుటకు, భాగస్వామ్యం అగుటకు ఆసక్తి ఉంటే సంప్రదించగలరు.

ఈ గ్రంథాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

- 1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: <http://www.new.dli.ernet.in>
- 2) ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్ వెబ్ సైట్ : www.freegurukul.org
- 3) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్ : <https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement>
- 4) మొబైల్ ఆప్: Free Gurukul

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన,ధర్మ ప్రచారార్థం ఉచితంగా eBook రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు డిజిటల్ లైబ్రరీ సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఇది లాభార్జన దృష్టిలేని ఉచిత సేవ. ఈ సేవలో అంతర్జాలంలోని(ఇంటర్నెట్) లైసెన్సు / కాపీరైటు అభ్యంతరాలు లేనివి అనుకొన్న పుస్తకాలను గ్రహించటం జరిగినది. అనుకోకుండా ఏవైనా అభ్యంతరకరమైనవి ఉన్నచో మాకు తెలుప మనవి, వాటిని తొలగించగలము అని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

Website: www.freegurukul.org

Mobile App: Free Gurukul

email: support@freegurukul.org

Facebook: www.facebook.com/freegurukul

Help Line / WhatsApp: 904 202 0123

“ మన లక్ష్యం: విలువలు, నైపుణ్యాలతో కూడిన విద్య అనేది ఉచితంగా + సులభంగా + ఆకర్షణీయంగా + నాణ్యతతో కూడి అందరికీ అందించబడాలి “

ఉచిత గురుకుల విద్య ఫౌండేషన్ – Free Gurukul Education Foundation

సర్వం పరమాత్మ పాద సమర్పణమస్తు

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

<http://www.new.dli.ernet.in>

Digital Library of India: Inc x

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with
CMU, IIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home Vision Mission Goals Benefits Content Selection Current Status People Funding Copyright Policy FAQ RFP

Books Journals
Newspapers
Palm-Leaves (Manuscripts)

Title:

Author:

Year: to

Subject: Any Subject

Language:

Scanning Centre: Any Centre

[Presentations and Report](#)
[Statistics Report](#)
[Status Report](#)
[Feedback](#) | [Suggestions](#) |
[Problems](#) | [Missing links or Books](#)

Click [here](#) for PDF collection
DLI MIRROR at IUCAA Data Center PUNE

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

[Click Here to know More about DLI](#) ^{New!}

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
Rashtrapati Bhavan CMU-Books Sanskrit TTD Tirupathi Kerala Sahitya Akademi	INSA	Times of India Indian Express The Hindu Deccan Herald Eenadu Vaartha	Tamil Heritage Foundation AnnaUniversity ^{New!}

Title Beginning with.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Author's Last Name

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Year

1850-1900	1901-1910	1911-1920	1921-1930	1931-1940	1941-1950	1951-
-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-------

Subject

Astrophysics	Biology	Chemistry	Education	Law	Mathematics	Mythology	Religion	For more subjects...
--------------	---------	-----------	-----------	-----	-------------	-----------	----------	----------------------

Language

Sanskrit	English	Bengali	Hindi	Kannada	Marathi	Tamil	Telugu	Urdu
----------	---------	---------	-------	---------	---------	-------	--------	------

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

“దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్టమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం” అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజూ పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది ఐలిప్పులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్చాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నీ కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన ‘ఇచ్చ’ (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. “నీచాతినిచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది” అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

కుశలపులు గానమొలికించిన
శ్రీరామాయణ కథాసుధ

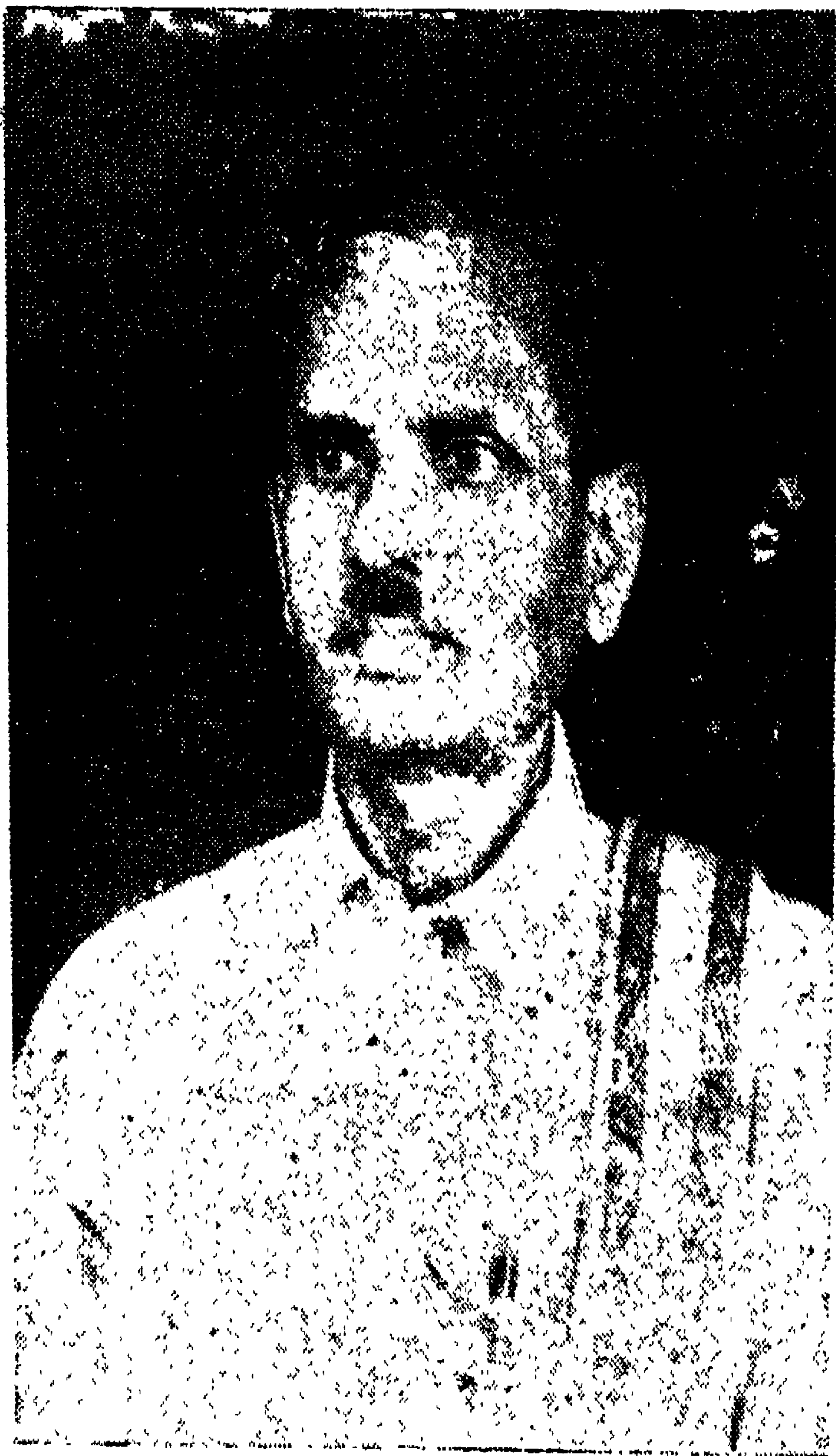
(వచనము - ఉత్తరకాండసహితము)

రచయిత :

శ్రీ అన్నంరాజు సత్యనారాయణరావు

పండరీపురం - గుంటూరు.

ర చ యి త

మ న వి

(శ్రీ) యోగాముని చరిత్రము శతకోటి ప్రావిస్త్రమైనది. ఎందఱో మహాత్ములు ఎన్నియోరీతుల (శ్రీ)మద్రామాయణమును రచించిరి. ఎందరెన్ని విధముల రూపొందించినను తనివిదీరని పవిత్రగాథ. నిజమున కిది మహా సాధ్వీ సీతయొక్క చరిత్రమని వాల్మీకిమహర్షియే నుడివి యుండెను. సీతారాములు సాక్షాత్తు లక్ష్మీనారాయణ స్వరూపులు. ప్రపంచమున మానవుని ధర్మములు ప్రతిబింబింపజేయు తలపునభూమిపై అవతరించి, ప్రవర్తించిన ఆదర్శపురుషుడు రాముడు. అందువలననే “ఆత్మానం మానుషమ్మన్యే రామం దశరథాత్మజమ్” అని పలికినాడు. “రామోవిగ్రహవాన్ ధర్మః” అనియు వాల్మీకి పలికినాడు. ఏదృష్టితో జూచినను రాముడు ఉత్తమపురుషుడు; పురుషోత్తముడు.

సీత అగ్నిప్రవేశముచేయు సందర్భమున బ్రహ్మాది దేవతలు, సుగ్రీవాది వానర ప్రముఖులు, విభీషణుడు మున్నగువారుండెరి. అందరి సమక్షమున సృష్టికర్తయగు బ్రహ్మ దశరథరాముని,

‘వివిధరూప ధరుడవైయుండు దద్యుత !

సరసిజాక్ష ! శార్ఙ్గచక్రగదాధర ! జయజనాభ !’

అనియెను. నీవు (శ్రీ)మన్నారాయణుడవనియే స్పష్టముగ బలికెను. ఈవాక్యములను (శ్రీ)రాముడునిని హర్షించి మిన్నకుండెనేగాని ఖండింప లేదు. రాము డెన్నడును “నేను భగవంతుడను” అని చెప్పలేదు. రామావతారమునందలి విశిష్టతయే యిది !

(శ్రీ)మద్రామాయణమును రచించిన వాల్మీకి మహర్షి “ఆదికవి” యయ్యెను. వాల్మీకి రచించిన రసవత్తర దివ్యచరిత్రమును లోకమున కందించిన ప్రప్రథమ ప్రచారికులు “కుశలవులు”. ఇది వెలుగులోనికి వచ్చి పదిమందివలన మెప్పుబడసినది వారివలననే. (శ్రీ)రామచంద్ర ప్రభువును సహితము ముగ్ధునిచేసినది ఈ ముక్కుపచ్చలారని ముద్దు బిడ్డలే ! (శ్రీ) రామాయణకథానుధాను శ్రోతలు తనివిదీర నేనించిరి.

మధురగాయకులగు నాబాలకులు గానముచేయుటతో నారంభించి, ఉత్తరరామాయణమును గూడ జేర్చి. సీతారాముల సమ్ముఖమున మహాసభయందు కవలు సీతారామ కళ్యాణ ఘట్టమును మరల వినిపించినటులను, ఎల్లరును కుశలవులను దీవించినటులను సుఖాంతము గావించితిని. తుదిని మహామనీషి వాల్మీకి “సర్వేజనాః సుఖినోభవంతు” అని పలికి లోకకళ్యాణమును కోరినాడు.

పాఠకులకు అభిరుచి, ఆనందము కలిగించు నుద్దేశ్యముతో ముఖ్యమగు సన్నివేశములందు వాల్మీకిరామాయణమునందలి శ్లోకములను, ఇతర రామాయణములనుండి హృద్యములగు పద్యములను కొన్ని అటనట జేర్చితిని.

మధ్యతరగతి చదువరులును, స్త్రీలును చదువుకొనుట కనుకూలముగ, సంధులను సహితము పాటింపక సులభశైలిలో వ్రాసితిని. విదేశభాషలలోనికి సహితము తర్జుమాచేయబడి బహుళ ప్రచారమునందుగల అత్యుత్తమ గ్రంథము రామాయణము. ప్రజానీకమును ధర్మ వ్రవర్తకులనుగ రామచరిత్ర తీర్చిదిద్దగలదనుట నిర్వివాదాంశము.

ఇట్టి పవిత్ర ఉత్తమ గ్రంథమును వ్రాయ సాహసించిన నాకృషి ఎంతవఱకు సఫలీకృతమైనదో నిర్ణయించవలసినవారు పెద్దలు, పండితులు, పాఠకులు! ఆంధ్రపాఠకజనకర విరాజితమై, ఈగ్రంథకుసుమము లేశమాత్రమేని సుగంధము గుబాళింపగలిగిన యెడల నేను ధన్యతముడనగుదును.

గద్యము, పద్యము, చంపువు, అను మూడు మార్గములలో నీయన చిత్రమైన మార్గము నెన్నుకొనెను. వచనములో కథ చెప్పుచు పోయినాడు. మధ్యలో మూలశ్లోకములు మంచి వుదాహరించెను. పద్యములు దాహరించెను. ఈపద్యములు రచయితవికావు. భాస్కర రామాయణము మున్నగు గ్రంథములనుండి పద్యములేరి అందించెను.

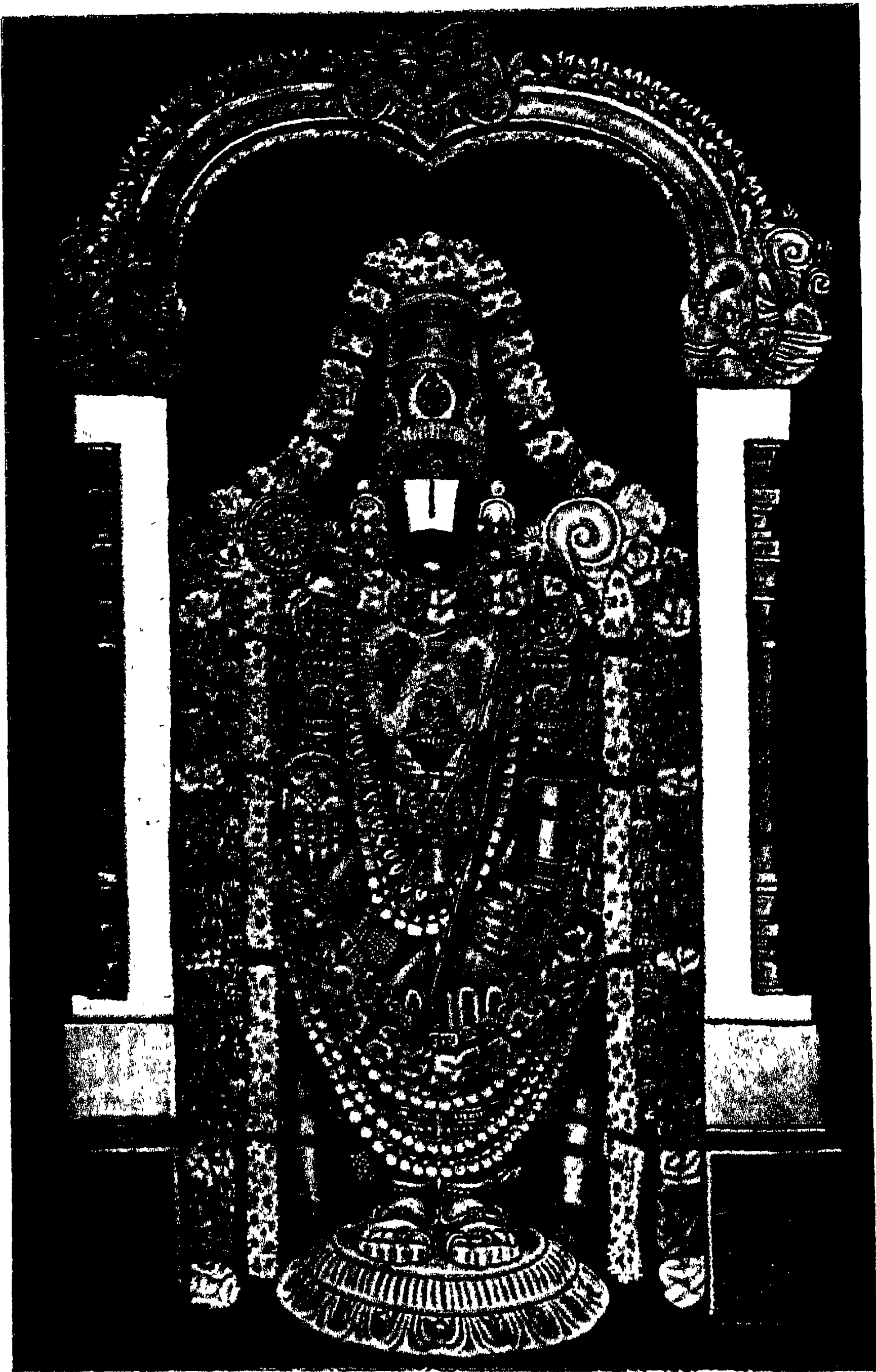
లోకములో రామాయణమును పురాణముగా. ఉపన్యాసము లుగా, పండితులు చెప్పుదురు. కథ చెప్పుచు మధ్యలో ఆయారచయితల మంచి శ్లోకములు, పద్యములు ఉదహరించుచు సదస్యుల మనస్సులలో తమ ఆలోచనలను దృఢముగా నాటుదురు. పాఠసములోని జీడివెప్ప, ద్రాక్ష పండ్లవంటివి శ్లోక పద్యములు.

పాఠకుల మన స్తత్వము నెరిగిన అన్నంరాజు వారిట్టి మార్గము ననుసరించిరి. ఈగ్రంథము చేతబట్టుకొని ఎవరైన జనరంజకముగా రామ కథ పురాణముగా చెప్పవచ్చును; ఉపన్యాసముగా పలుకవచ్చును.

సత్యనారాయణరావుగారు ప్రాస్తావికముగా ఇతర పురాణముల నుండికూడ విషయ సేకరణచేసి చెప్పిరి. వాల్మీకికథ ప్రవేశికలో వివరించిరి. కృణు ఋషికథ నూచించిరి. అది శంభుడను మహర్షి చెప్పినట్లు పురాణములలో కలదు. తెత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యములో, పద్మస్కాంద, ఉత్తర నారదీయములలో వాల్మీకికథ భిన్న భిన్నముగా గలదు. ఆ విశేషములు కొన్ని వీరు సూచించిరి.

పుష్పకమును (పుట 126), రంభను (పుట 175), సీతను (పుట 189), రాముని (పుట 102) వర్ణించిన సందర్భములలో, మరి ఇటువంటి చోట్ల వీరు వరి తెచ్చిన పద్యములు రత్నములవంటివి.

ఇక వీరి వచనరచన సరళగ్రాంథికములో లలితముగా సాగినది. పుస్తకము చేతబట్టినచో తుదివరకు విడువక చదువవలెనని అనిపించు నన్నచో ఇక వేరుమాట చెప్పవలసినపనిలేదు. ప్రజలకెంతో ఉపయోగకరమైన ఇటువంటి మంచి గ్రంథమునిచ్చి సత్యనారాయణరావు గారు తెలుగువారికి వెలకట్టరాని ఉపకారము చేసినారు.

SRI VENKATESWARA SWAMIVARU

*All rights with
T. T. Devasthanams,*

*Price Rs. 0-25
T. T. D. Press, Tirupati.*

విషయ సూచిక

ప్రవేశిక

పుట 1

1. ఈసుకుమాత కుమారులకు ఈకవనమంతయు నెవరు నేర్పిరి? 2
2. వాల్మీకి ఋషివర్యు లెప్పుడీ కవనమల్లిరి? 2
3. ఎవరి వాల్మీకి, మొదట బోయవాడేనా? 4
4. రామకథామృతము 5

బాలకాండము

6

1. శ్రీరామ జననము 8
2. విశ్వామిత్రుని రాక...3. బల అతిబల విద్యలు 9
4. మన్మథుని ఆశ్రమము...5. తాటక వధ 10
6. దివ్యాస్త్రములు 11
7. విశ్వామిత్రుని ఆశ్రమము-యాగసంరక్షణ 8. శివధనుస్సు 11
9. హిమవంతుడు...10. సగరచక్రవర్తి 13
11. యజ్ఞశ్వము 14
12. దిలీపుడు ... 13. భగీరథుడు 15
14. క్షీరసాగర మధనము 16
15. అహల్య 19
16. మిథిలకు 17. శతానందునిసంతోషము 18. హోమధేనువు 20
19. బహ్మదండఫలము ... 20. త్రిశంఖ మహారాజు 22
21. అంబరీషుడు - శునశ్చేపుడు 24
22. ఋషి - మేనక ... 23. రంభ - బ్రహ్మర్షి 26
24. శివధనుర్భంగము - సీతాకళ్యాణము 28
25. పరశురామ గర్వభంగము 29

అయోధ్యకాండ

1. రామపట్టాభిషేక యత్నము 31
2. కోపగృహము 32

3.	తెల్లవారినది	33
4.	సీతారామ లక్ష్మణులు	35
5.	శ్రవణ కుమారుడు	36
6.	దశరథుని మరణము	37
7.	అడవులకు భరతుడు	38
8.	సోదర సమాగమము	39
9.	పాదుకాపట్టాభిషేకము ... 10. అననూయ	41

అరణ్యకాండ

1.	విరాధ వధ ... 2. శరభంగాశ్రమము	43
3.	సుతీక్ష్ణుని ఆశ్రమము ... 4. సీతహితవు	44
5.	పంచాష్టరము	45
6.	జటాయువు ... 7. పంచవటి-పర్ణ శాల 8. శూర్పణఖ	47
9.	ఖరదూషణులు	48
10.	వృతీకారము	49
11.	అవతబుద్ధి	50
12.	బంగరులేడి	52
13.	సీతాపహరణము	53
14.	జటాయువు పోరాటము	54
15.	సీత లంకాప్రవేశము	55
16.	రాముని శోకము	56
17.	కబంధుడు	57
18.	శబరి	58

కిష్కింధకాండ

1.	పంపానరస్సు - రాముని విరహము	59
2.	శ్రీరామాంజనేయ ప్రథమసమావేశము	59

3.	నగలమూట	61
4.	వాలి కథ	62
5.	సప్తసాల భంజనము	64
6.	వాలివధ	65
7.	ధర్మబద్ధము	66
8.	సుగ్రీవ షట్పాభిషేకము	68
9.	సుగ్రీవుని పరాకు	69
10.	మత్తువదతినది	71
11.	సీతా న్యేషణము - స్వయంప్రభ	72
12.	సంపాతి	73
13.	ఎవరు సమర్థులు	75

సుందర కాండ

1.	సముద్రతరణము	77	
2.	లంకాపట్టణము	79	
3.	లంకాప్రవేశము	80	
4.	హనుమంతుని విచారము	83	
5.	అశోకవనము	85	
6.	రావణుడు	86	
7.	త్రిజటకల	89	
8.	శుభసూచకము ... 9.	హనుమంతుని ఆలోచనము	90
10.	సీత - హనుమంతుడు		91
11.	కాకాసురుని వృత్తాంతము		95
12.	చూడామణి ... 13.	అశోకవన విధ్వంసము	96
14.	జంబుమాలి		97
15.	మంత్రి పుత్రులు ... 16.	సేనానాయకులు	98
17.	అక్షు కుమారుడు ... 18.	మేఘనాదుడు	99
19.	రావణుని కొలువుకూటము		100

20.	దూతను చంపరాదు	102
21.	లంకాదహనము	103
22.	సీతమ్మ కుశలము	104
23.	తిరుగుప్రయాణము	105
24.	సీతాదేవిని చూచితిని	106
25.	సమాలోచనము ... 26. మధువనము	107
27.	శ్రవణానందము	108
28.	శుభవార్త	109

యుద్ధకాండ

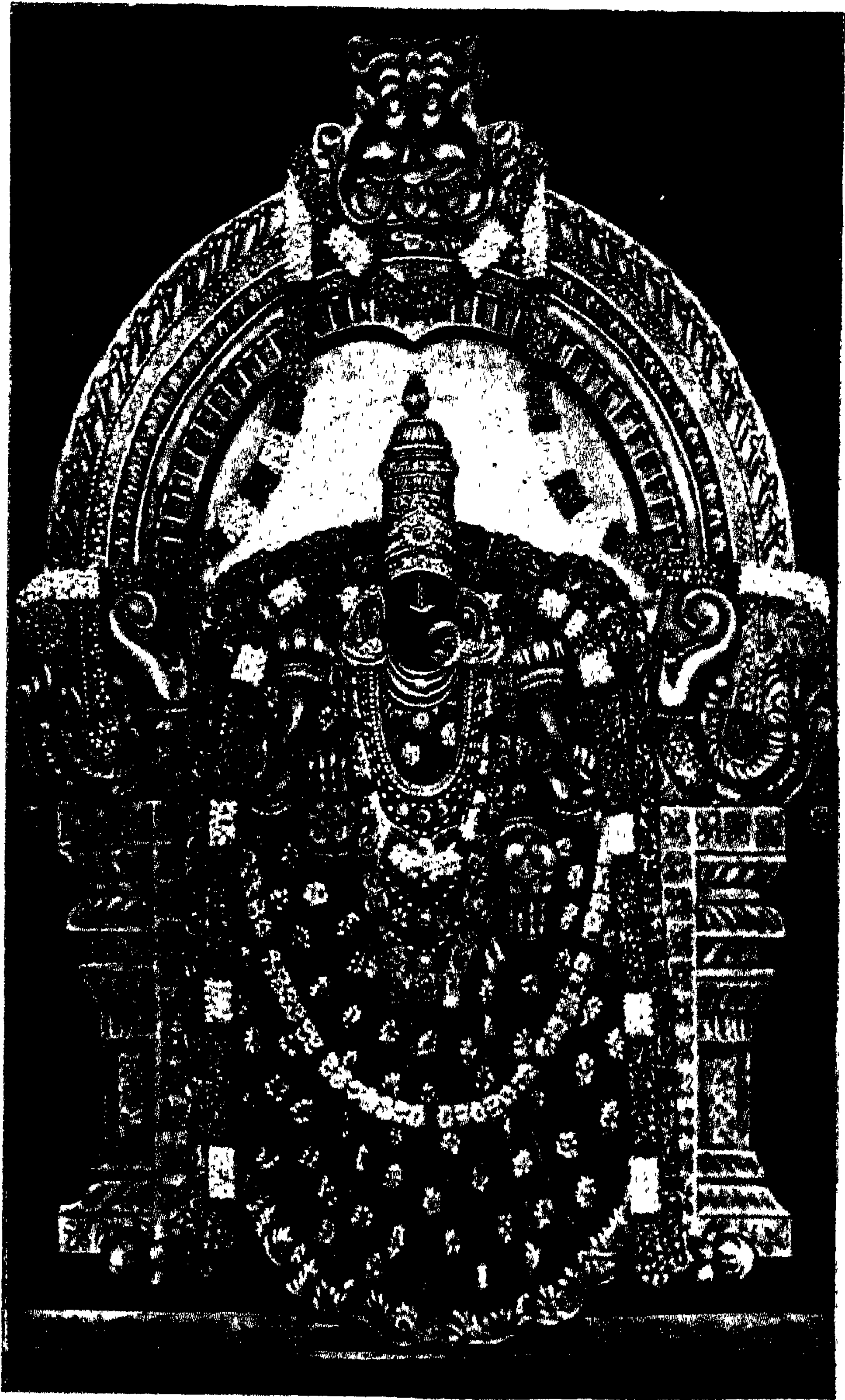
1.	ప్రయాణము	112
2.	రాక్షసరాజు మంత్రాంగము	113
3.	మరునాడు	114
4.	విభీషణశరణాగతి	117
5.	దర్శశయనము	119
6.	సేతుబంధనము	121
7.	వేగులవాండ్రు	122
8.	మాల్యవంతుని హితవు ... 9. సు వేలాది	123
10.	అంగదరాయబౌరము	124
11.	రామరావణయుద్ధము... 12. ఇంద్రజిత్తు-నాగబంధము	125
13.	రాక్షసవీరులు ... 14. రావణుడు	127
15.	కుంభకర్ణుడు	128
16.	మరికొందరు ... 17. రెండవసారి ఇంద్రజిత్తు	131
18.	మొదటిసారి సంజీవని	132
19.	మరల లంకాదహనము... 20. మిగిలిన యోధులు	133
21.	మూడవసారి ఇంద్రజిత్తు	134
22.	రెండవసారి రావణుడు	136
23.	రెండవసారి సంజీవని ... 24. కాలనేమి	137
25.	ధాన్యమాలిని	138
26.	మాయులమారి మరణము	139

27.	భరతుని దుస్వప్నము...	28.	మాల్యవతుడు	140
29.	రాముని సంతోషము			141
30.	మండోదరి హితవు ...	31.	నాకు తెలియును	142
32.	మూడవసారి రావణుడు			143
33.	అగస్త్యమహర్షి - ఆదిత్యహృదయము			144
34.	రావణసంహారము - ఉత్తరక్రియలు			146
35.	విభీషణునకు పట్టాభిషేకము			147
36.	శుభవార్త ...	37.	సందేశము	148
38.	సీత అగ్నిప్రవేశము			149
39.	పవిత్రురాలు			152
40.	శిరుగుప్రయాణము			153
41.	నందిగ్రామము			154
42.	శ్రీరామ పట్టాభిషేకము			156
43.	రామరాజ్యము			157

ఉత్తరకాండ

1.	అభినందనలు ...	2.	పులస్త్యబ్రహ్మ	159		
3.	కుబేరుడు			160		
4.	లంకానగర నిర్మాణము			161		
5.	విష్ణుపుత్ర పోరాటము			162		
6.	కైకసి సంతానము ...	7.	వరములు	163		
8.	లంక రాక్షసులపాలు ...	9.	వివాహములు	165		
10.	అలంకారపురి			166		
11.	యక్ష రాక్షస యుద్ధము ...	12.	రావణుడు	167		
13.	వేదపతి			168		
14.	మరుత్తుడు ...	15.	అనరణ్యుడు	169		
16.	యముడు ...	17.	నివారకవచులు	170		
18.	విద్యుజ్జహ్నుడు			170		
19.	కాలకేయులు ...	20.	వరుణుడు	171		
21.	కన్యల శాపము ...	22.	శూర్పణఖ	171		
23.	మేఘనాదుడు	24.	మథువు,	25.	రంభ	172

26.	దేవేంద్రుడు	174
27.	ఇంద్రుడు - వైష్ణవయాగము	176
28.	కార్తివీర్యార్జునుడు	177
29.	నాలి	178
30.	హనుమంతుడు	180
31.	వీడ్కోలు	182
32.	గర్భపతి	183
33.	లోకుల పలుకులు	184
34.	పరిత్యాగము	185
35.	భృగుమహర్షి శాపఫలము	189
36.	నృగమహారాజు ... 37. నిమిచక్రవర్తి	191
38.	అగస్త్యుడు, వశిష్ఠుడు - కుంభసంభవులు	192
39.	మిథిల ... 40. యయాతి	193
40.	శత్రుఘ్నుని జైత్రయాత్ర	194
41.	కల్మాషపాదుడు	195
42.	కవలబిడ్డలు	196
43.	అవణాసురవధ	197
44.	మధురగానము	198
45.	అయోధ్య ... 46. శంబూతుడు	199
46.	జలశయన వ్రతము	200
47.	రత్నహారము	201
48.	దండకారణ్యము	202
49.	సమాలోచనము	203
50.	ఇళుడు - ఇళ	205
51.	అశ్వమేధము	207
52.	రామాయణము ... 53. మహాసభ	208
54.	సీతారాములు	210
55.	సీతారామకళ్యాణ ఘట్టము	211
56.	వాల్మీకి మహర్షి పలికినది ఇటులు	216

SRI PADMAVATHI AMMAVARU

*All rights with
T. T. Devasthanams,*

*Price Rs. 0-25
T. T. D. Press, Tirupatt.*

శ్రీమహాగణాధిపతయే నమః

శ్రీగాయత్రై నమః

కు శ ల వు లు

గా న మొ లి కి ల చి న

శ్రీ రా మా యు ఐ క థా మ థ

ప్రవేశిక :

శ్రీ సీతారామచంద్రుల దివ్యచరిత్రను కుశలవులు మధురాతి మధురముగ గానము చేయుచుండిరి. అయోధ్యాపురపరమునందును, యజ్ఞవాటికలందును, కూడలి స్థానములందును వారిగానము మిన్న ముట్టుచుండెను పౌరులు, జానపదులు, మునులు, యోగులు, రాజకుమారులు, రామునిమిత్రులు, సామంత్రులు ఒకరన నేల అబాలగోపాలము కుశలవుల సంగీతసరళికి అచ్చెరువొందుచుండిరి. శ్రీరామకథామృతమును తనవిదీర గ్రోలుచు తన్మయులగుచుండిరి. ఇందుకు కారణము సీతారాముల దివ్యచరిత్రమునందుగల విశిష్టతయూ? లేక బాలకుల గానకళాపటిష్ఠతయూ? ఏమో, ఇనిరెండును కారణములు కావచ్చును. అందుకు సందియమందనేల?

గానమాధుర్యము మాట అట్లుండనిండు. ఏమి యా బాలకులిక్కుర రూపరేఖాసౌకుమార్యములు! ఇరువురును కవలవలెనున్నాడు. అచ్చగుద్దినటు లొకేసొలిక నున్నారు. పున్నమచందురునిబోలిన గుండైన ముఖములు చెంపకు చేరి జేసికనులు. అద్దములవలె నిగనిగలాడు చెక్కిళ్లు. చుక్కానివంటి ముక్కు. దానిమ్మగింజవంటి పలువరుస. దొండపండునుబోలిన పెదవులు. విశాలమైన నడుగు. ఒకే

ప్రపంచములో మొదటిశ్లోకము. ఆయనకే ఇది ఆశ్చర్యముగా నుండి దానినే మననముజేసికొనుచు ఆశ్రమముచేరెను. ఇంతలో చతుర్ముఖుడైన బ్రహ్మ అచటికి వచ్చెను. వాల్మీకి అర్ఘ్యసాద్యాది గౌరవములతో బ్రహ్మను గౌరవించెను. “నా అనుగ్రహమువలననే నీకాశ్లోకము వెలువడినది. దీనినాధారముగ సకలగుణాభిరాముడైన శ్రీరాముని చరితమును రచిపుము. నీకీర్తి చిరస్థాయిగ నుండగలదు.” అని దీవించి బ్రహ్మ అంతర్ధానమయ్యెను.

భగవదనుగ్రహమునకు పాత్రుడైన వాల్మీకిమహర్షి రామకథ నంతయు మననముజేసికొని రత్నాకరమువంటి శ్రీమదామాయణ మహాకావ్యమును రచించెను. ఇందు ఇగువదినాల్గువేల శ్లోకములుకలవు. బాలకాండ, అయోధ్యకాండ, అరణ్యకాండ, కిష్కింధకాండ, సుందర కాండ, యుద్ధకాండ మరియు ఉత్తరకాండ అను నేడు భాగములుగ నుండెను. దీనినే కుశలవులకు నేర్పి గానముచేయించెను.

ఈరామాయణ రచనమునాటికి సీతాదేవి వాల్మీకిమహర్షి ఆశ్రమముననే యుండెను. నిజమునకిది సీతయొక్క చరిత్రము. అయోని జయు, జనకమహారాజు అనుంగుబిడ్డయు, దశరథమహారాజు కోడలును, శ్రీరామచంద్రుని ఏకైకపత్నియునగు సీతాదేవి పతివ్రత అయ్యును, మహాసాధ్వీ అయ్యును, నారీశిరోమణి అయ్యును అనేక కష్టములకు లోనై, కడగండ్ల పాలయి జీవితము గడపుచుండుటచూచి, హృదయము ద్రవించి సీతయొక్క పవిత్రచరిత్రను లోకమునకు చాటవలెనని వాల్మీకి మునిచంద్రుని ఆశయము. అనుపమానమైన రచనము, మానవజీవితము నకు దర్పణము; మానవకోటికి ఆదర్శప్రాయము.

శి ఎవరీ వాల్మీకి ? మొదట బోయవారేరా ?

పూర్వము భృగుపుత్రుడగు ప్రచేతనుడనువానికి వదియవ శతాబ్దము ఋక్షుడు. ఈఋక్షుని వరుణ, జర్మిదంపతులు పెంచిరి. ఋక్షుడు చాలాకాలము తపస్సుచేయుటచే ఆయనపై వల్మీకము (పుట్ట) పెరిగెను.

తపస్సిద్ధి పొందినతరువాత వల్మీకమునుండి బయటకు వచ్చెను. అందు వలన బ్రహ్మ ఆయనకు వాల్మీకి యని పేరుబెట్టెను. ప్రచేతసుని కుమారుడగు వాల్మీకి బాల్యమునుండియు సత్ప్రవర్తనము కలవాడు; తపస్సంపన్నుడు. ఉత్తమవంశమున బుట్టినవాడు. మనోవాక్కర్మలయందు పాపములు జేసియెఱుగడు.

మొదట చిత్రకూటపర్వతప్రాంతమున ఆశ్రమమునందు వాల్మీకి యుండెడివాడు. సీతా రాము లరణ్యవాసము వచ్చినతరువాత తన తపస్సునకు భంగము కలుగునేమోయని చాలమంది మునులు చిత్రకూటము వదలి వెళ్ళిరి. అట్లు వెడలినవారిలో వాల్మీకియు గలడు. ఈయన తమసానదీతీరమున ప్రశాంతమగు ప్రదేశమున ఆశ్రమము నిర్మించుకొని అందుండసాగెను. సీతా దేవి రామునిచే నిడువబడినపుడు ఈ ఆశ్రమము ననే వాల్మీకి ఆశ్రయమును పొందెను. ఇచటనే కుశలవులు జనించిరి.

వల్మీకమునుండి బయల్పెడలిన ప్రతివానిని వాల్మీకియని పిలువ వచ్చును. కృణుడను ఋషియొక్క కుమారుడు బోయవాడయి, బాటసారుల బాధించి ధనమార్జించెడివాడు. నారదుని యుపదేశమువలన ఇతడు దుర్వృత్తి మానుకొని సద్వర్తనుడయి యుండును. ఇతడు రామాయణ రచయిత కాదు.

4. రామకథామృతము.

వాల్మీకి శిష్యులిద్దఱు రామకథామృతము సందఱకు పంచుచుండుట శ్రీరాముని చెవినిబడెను ఆ బాటకులను పిలిపించెను. వారి మధుర గానము వీనులవిందుగ వినుటకేర్పాట్లు గావించెను. ప్రతిదినమును నిర్ణీత కాలమునకు శ్రోతలు మహాసభను జేరుచుండిరి. కౌసల్య, సుమిత్ర, కైకేయి మున్నగు అంతఃపురాంగసలతో గల నిండుసభయందు, రఘు రామునియెదుట, వాల్మీకిమహర్షి యనుజ్ఞపై ప్రతిదినమును శ్రీమద్రామాయణమును గానము చేయుచుండిరి.

“తపస్స్వాధ్యాయ నిరతం తపశ్శీవాగ్నివాహాంవరమ్
సారదం పరిప్రపచ్ఛ వాల్మీకియ్యని పుంగవమ్.”

అను బాలకాండమునందలి పదమల్లోకము మొదలు కుశలవులు వినిపింపసాగిరి.

బా ల కౌ డ ము

వై వస్వతమనువు భూమండలమును మొదట పాలించెను. ఆయన తరువాత ఇక్ష్వాకు వంశీయులు పాలించిరి. సరయానదీతీరమున కోసతి దేశముకలదు. దానికి రాజధాని అయోధ్య. దీనిని మనువు నిర్మించెను. పన్నెండు యోజనముల పొడవు, మూడు యోజనముల వెడల్పునుగలిగి తీర్చిదిద్దిన విశాలములైన వీధులతో అయోధ్యానగరము విరాజిల్లుచుండును. ఆపట్టణముచుట్టును బలమైన ప్రాకారమును, దానివెంట లోతైన అగడ్తయు గలదు.

ఆపట్టణమున బ్రహ్మ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్రులను నాలుగు వర్ణములవారును ధర్మనిరతులై యుండును. దేశమున కఠినమనది యెఱుగక ప్రజలు సుఖసంతోషములనుండిరి. పాడిపంటలకు లోటులేదు.

ఇక్ష్వాకువంశమున ప్రసిద్ధులైన రాజులు పెక్కురు గలరు. వారిలో దశరథుడు ఒకడు. ఆయన ధర్మప్రభువు. ఆమహారాజువద్ద ఎనమండుగురు మంత్రులుండెడివారు. వీరును ప్రభువునకు ప్రియమును, హితమును జెప్పచు న్యాయమార్గమును దప్పనివారు. వశిష్ఠుడు ఆమహారాజునకు పురోహితుడు.

దశరథమహారాజునకు ముగ్గురు భార్యలు. కౌసల్య, సుమిత్ర, కైకేయి. అతడు సర్వసౌఖ్యము లనుభవించుచు అరువదివేల వత్సరములు ధర్మపాలన మొనర్చెను. కాని సంతానములేని కొఱతమాత్రము బాధించుచుండెను. వంశకరులగు పుత్రులకొఱకై వశిష్ఠవామదేవాది పురోహితుల ననుజ్ఞనుపొంది అశ్వమేధయాగముచేయ సంకల్పించెను. ఈయజ్ఞము ఋష్యశృంగునితో చేసిన శుభప్రదమగునని సుమంత్రుడు విన్నవించెను.

అంగ దేశమును రోమపాదుడనురాజు పాలించుచుండెను. అతడధర్మవర్తనుడగుటచే దేశమున కాటకము సంభవించెను. ఆరాజు పురోహితుల బిలిపించి కాటకమును రూపుమాప హితవొసగ వేడుకొనెను. వారిట్లు హితవొసగిరి. “విభండక పుత్రుడగు ఋష్యశృంగు డను మహానుభావుడు అరణ్యముల నున్నాడు. అతడు అభము శుభము లెఱుగని పవిత్రుడు. ఆయనను రప్పించి మీ కుమార్తెయగు శాంత నిచ్చి వివాహముజేయుడు. తప్పక కలుపు నశించును.”

వేశ్యాంగనల కొందఱను రోమపాదుడు ఋష్యశృంగుని వద్దకు బంపెను. అఱి, పాడి ఋష్యశృంగుని మెప్పించి రాజుకడకు ఆయనను తీసికొనివచ్చిరి. ఆమునిపుంగవునకు శాంతనిచ్చి రాజు పరిణయము జేసెను. వర్షములు కరిసి దేశము సస్యసమృద్ధమయ్యెను.

ఈ విషయమంతయు దెలిసికొనిన దశరథుడు ఋష్యశృంగుని, ఆయనపత్నియగు శాంతను ఆహ్వానించెను. ఆదంపతులు వచ్చి కొంత కాలమయోధ్యయందుండిరి. అశ్వమేధయాగమును చేయించవలసినదని దశరథుడు ఋష్యశృంగుని ప్రార్థించెను. సతయునదికి ఉత్తరభాగమున యజ్ఞవాటికను నిర్మింపజేసి, దశరథుని కోరికననుసరించి ఋష్యశృంగుడు అశ్వమేధయాగమును సంపూర్తి చేయించెను.

ఒకనాడు దశరథుడు సంతానములేని కొఱతను దీర్చుటకేదేని మార్గాంతరమును సెలవీయుడని ఋష్యశృంగుని వేడుకొనెను. ‘పుత్ర కామేష్ఠి’ అనుయాగమును జేయవలసినదని చెప్పి, తానేయాగమును చేయించెదనని వాగ్దానమొసగెను. దశరథమహారాజు నిష్ఠాగరిష్ఠుడై హోమమును జేయుచుండెను. హోమగుండమునుండి ఒకపురుషుడు బయల్పెడలి, పాయసముతో నిండియున్న ఒక బంగారు కలశమును దశరథునకిచ్చి అంతర్ధానమయ్యెను.

దై వద త్తమును, సంతానదాయనియునగు ఆ పాయసమును
కౌసల్యకు సగమును, మిగిలిన సగములో సగము (అనగా పావు) సుమిత్రకును,
మిగిలిన పావులో సగము కైకకును, ఇంకను మిగిలిన ఎనిమిదవ
వంతు మరల సుమిత్రకును దశరథ మహారాజు పంచియిచ్చెను. వారలా
పాయసమును భక్తిశ్రద్ధలతో భుజించిరి; గర్భవతులైరి.
దేవతల మొఱ విష్ణుమూర్తి ఆభయము :

దశరథుని పుత్రకామేష్ఠియందలి సావిర్భాగముల నందుకొనుటకై
దేవతల దరును స్వర్గలోకమున సమావేశమై రావణుడు చేయుచున్న
ఘోరకృత్యముల గూర్చి బ్రహ్మతో విన్నవించిరి బ్రహ్మాదీసుర తెల్లరు
శ్రీమన్నారాయణునితో మొఱ బెల్లుకొని రావణుని అంత మొడించు
నుపాయమాలోచింప వేడుకొనిరి. సరులచేగాక మిగత దేవ, గరుడ,
గంధర్వ, యక్ష, రాక్షసులచే మరణము లేకయుండువరముల బడసిన
రావణుని సంహరింప నారాయణుడు సరజశ్చమైత్తవలసిన యవసరము
వచ్చెను. దేవతలనందఱ సహాయము ర్ప వానరులై ఋత్విడని విష్ణువు
కోరెను. అప్పటికే బ్రహ్మ ఆవలించిన సమయమున జూబవంతుడు
అయోనిజుడై జన్మించియుండెను. వాలి, సుగ్రీవుడు, సానునుంతుడు
మున్నగు వానరశ్రేష్ఠులును, వారి నాశ్రయించుకొనియుండు వానరు
లును బహుసంఖ్యలో జన్మల నొందియుండిరి.

శ్రీరామ జననము

పండ్రెండు నూనములు గడచినపిదప చైత్రశుద్ధ నవమి పునర్వసు
నక్షత్రమున, గ్రహసంపద బలముగనున్నతతీ కౌసల్య రాముని కనెను.
మరునాడు భరితుని కైకయు, లక్ష్మణశత్రుఘ్నులను సుమిత్రయు కనిరి.
దశరథుడును, ముఖిసామంతాదులును, ప్రజలును మిక్కిలి సంతోషిం
చిరి. చిన్నతనము నుండియు రామునియెడల లక్ష్మణునకు అనురాగము
మొదలు.

భరత శత్రుఘ్నులకు కలయిక అధికము. నలుగురు బాలురును దినదిన ప్రవర్థమానులై విద్యాభ్యాసంగముల నారితేరి, బుద్ధిగుంతులును జ్ఞానవంతులును అయి మెలగుచుండిరి. దశరథుని యానందమునకు మేర లేకుండెను.

వి శ్వా మి త్రు ని రా క

ఒకనాడు దశరథుడు నిండుకొలువున్న సమయమున విశ్వమిత్రుడు వచ్చెను. దశరథుడు విశ్వమిత్రుని సకలవిధముల పూజించెను. “మహర్షీ ! మీరాకవలన నాగృహము పావనమైనది. వచ్చినపని నెల విండు, తప్పక నెరవేర్చెద” ననెను. గాధినందనుడు సంతసించి ‘రాజా ! నేనుకీయు యాగమను రావణుని యనుచరులు మారీచస్సబాహులు మున్నగురాక్షసులు ధ్వంసముచేయుచున్నారు. ఆ దుర్మార్గులనుండి కాపాడి యజ్ఞము కొనసాగించుటకు సత్యపరాక్రముడగు నీ కుమారుని రాముని నావెంట పంపు మనెను, రాజు నిశ్చేష్టుడయ్యెను. ‘రాముడు బాలుడు అతడేమి చేయగలడు? నేనుగాని సైన్యముగానివచ్చి నీయజ్ఞ రక్షణగొనుట’ మనెను విశ్వమిత్రునకు కోపమువచ్చి రఘువంశమున నీవంటి అసత్యవాది మరిలేడనెను. ‘రాముని విషయమునాకు తెలియును. విశ్వమిత్రుడు అస్త్రశస్త్ర విద్యాపారంగతుడు, రాముని పంపుము. మేలుగలుగు’ నని వశిష్ఠుడు హితవొసగెను. దశరథుడు రామలక్ష్మణులను విశ్వమిత్రునివెంట బంపెను.

బ ల తి బ ల వి ద్య లు

వారు సరయూనదీ తీరమున ఒకటిన్నర యోజనములు నడచి వెళ్ళిరి. ఆచమనముచేసి శుచివికమ్మని విశ్వమిత్రుడు రామునికోరెను. రామున కాముషిజల, అతిజల అను విద్యల నుపదేశించెను. వీనిని జపించిన ఆకలిదప్పలు కలుగవు, బడలికఉండదు. రాక్షసులనుగూడ జయించు శక్తి కలుగునని ఋషి చెప్పెను. గురుశిష్యు లారాత్రి ఆచటగడపిరి. తెలతెలవారు చుండెను.

‘కాసల్యానుప్రజా, రామ ! పూర్వాసంధ్యా పరివర్తితే
ఉత్తిష్ఠ సరళాద్దాల, కర్తవ్యం చైవమాహ్నికం’

అనుచు విశ్వామిత్రుడు రాముని సిద్ధిమేల్కొల్పెను. కాలకృష్ణముల
దీర్చుకొని మరి నడువసాగిరి. సరయూనది గంగలో కలియు తావునకు
చేరిరి.

ఓ న్మ ధు ని ఆ శ్ర మ ము

పూర్వము శివుడు తపస్సు చేయుచుండగా మన్మథుడు పూల
బాణములచే తపస్సు భంగముచేసెను. శివుడు కోపించి మూడవకన్ను
దెరుచెను. మన్మథుడు బూడిద అయ్యెను. నాటినుండి మన్మథుడు
అనంగుడయ్యెను. ఈప్రదేశము అంగదేశమని ప్రసిద్ధిచెందెను. ఇది
వాని ఆశ్రమమని విశ్వామిత్రుడు చెప్పెను ఆరాత్రి వారట గడపిరి.

తా ట క వ ధ

తెల్లవారినది, స్నానసంధ్యలు ముగించుకొని మరికొంతదూరము
పోయిరి. భయంకరాకారముతో తాటక ఎదురయ్యెను. నుకేతుడను
యక్షునికూతురు తాటక. సుందునిభార్య. దుష్టకృత్యము లొనరించిన
సుందుని అగస్త్యముని సంహరించెను. తాటక అగస్త్యుని మ్రింగ
బోయెను. ఈమె కుమారుడే మారీచుడు; అతడు తల్లిని అనుసరించెను.
అగస్త్యునిశాపమువలన తల్లియు, పుత్రుడును రాక్షసులైరి తాటక వెయ్యి
ఏనుగుల బలముకలది. అనేకమంది సాధువులను హింసించుచున్నది;
దీనిని చంపుమని విశ్వామిత్రుడు రామునకు చెప్పెను. శ్రీని వధించు
టకు రాముడు సందేహించెను. కాని విశ్వామిత్రుని యనుజ్ఞపై దుష్ట
సంహారము పాపహేతువు కాదని తెలిసికొని రాముడు తాటకను
బాణముతోకొట్టి చంపెను. ఆరాత్రి వారచట గడపిరి.

ది వ్యాస్త్రములు

మరునా డుదయమున శుచియై నిలిచిన రామునకు విశ్వామిత్రుడు అనేకరకములు, మిక్కిలి శక్తివంతములు దేవతలను సహితము నెదిరించగలవియునగు దివ్యాస్త్రములను, వాని ఉపసంహారకములను ఉపదేశించెను. అవియన్నియు రామునిఁ జెయి మెలగుచుండెను. పిమ్మట వారు మరికొంతదూరము నడచివెళ్ళిరి.

విశ్వామిత్రుని ఆశ్రమము-యూగనారక్షణ :

పూర్వము బలిచక్రవర్తిని వామనవతారమున విష్ణువు చూడఁ దుగుల భూమి నర్థించి పాతాళలోకమునకు అణచివైచిన ప్రదేశము. ఇచటనే వామనుడు తపముచేసెను. విష్ణువు నారాధించి అదితివలన కాశ్యపుడు వామనుని తన కుమారుడుగా బడయగలిగెను. అందుచే నిది సిద్ధాశ్రమమనబడెను. ప్రస్తుతమిచటనే విశ్వామిత్రుడు ఆశ్రమ మేర్పరచుకొని యజ్ఞముచేయుచుండెను.

గాధిసందనుడగు విశ్వామిత్రుడు యజ్ఞదీక్షలో నుండెను. ప్రజ్ఞలించుచున్న అగ్నియందు మారీచ సుబాహులు తమ అనుచరులతో వచ్చి రక్తమాంసముల గురిపింపసాగిరి. రాముడు విడచిన మానవాస్త్రమునకు మారీచుడు కొట్టుకొనిపోయి దక్షిణసముద్రమందుపడెను. అగ్నేయాస్త్రమున సుబాహుని, వాయువాస్త్రమున మిగిలిన రాక్షసులను చంపెను. యజ్ఞము నిర్విఘ్నముగ సంపూర్తియైనందులకు విశ్వామిత్రుడును తదితరమునులును సంతసించిరి.

శివధనుస్సు

మిథిలానగరాధిపుడైన జనకుడు యజ్ఞముచేయదలపెట్టెను. ఆమనవద్ద అద్భుతమైన ధనుస్సు కలదు. దేవతలుకూడ దాని నెక్కు పెట్టజాలరు మీరు నావెంటవచ్చిన ఆగొప్ప ధనువును చూడవచ్చును. నేనిక హిమాలయములకు వెళ్ళి తపముచేయదలచితిని. కనుక మిథిలకు

నావెంటరండని రామలక్ష్మణులను తోడ్కొని విశ్వామిత్రుడు మిథిలకు బయలుదేరెను. దారిలో అతడు రామలక్ష్మణులకు అనేక పురాతన వృత్తాంతములను చెప్పచు ఉల్లాసము కలిగించెను.

కుశనాభుడు :

బ్రహ్మయొక్క కుమారుడు కుశుడు ఇతడు ధర్మజ్ఞుడు, తపోధనుడు. విదర్భరాజు కుమార్తెను వివాహమాడెను. ఆమెవలన కుశునకు నలుగురు కుమారులు కలిగిరి. వారిలో కుశనాభుడు ఒకడు.

కుశనాభుడు మహాదయము అనువట్టణమును నిర్మించుకొని రాజ్యమేలెను. ఇతడు ఘృతాచి అను అవ్వరసాంగనను ప్రణయమాడెను. ఆమెవలన నూర్గురు కుమార్తెలు కలిగిరి వారందరును మంచి అందమైనవారు. ఒక దినమున వారు వనవిహారము చేయుచుండగా వాయుదేవుడు వారి అందచందములను బరికించి తనను పెండ్లియాడుమని కోరెను. కాని వారందకు అంగీకరించలేదు. “మేము కుశనాభుని కుమార్తెలము. మాకు తండ్రి, ప్రభువు, దైవమును ఆయనయే. ఆయన ఆజ్ఞను మేము శిరసావహితుము. ఎవరికిచ్చి పెండ్లియొసర్చిన అతనినే మేముభర్తగా కొలిచెదము” అనిరి. అందులకు వాయుదేవుడు కినిసి నూరుగురు కన్యలను కురూపులగునట్లు శిషించెను.

కన్యలు నూరుగురును పోయి జరిగిన విషయమంతయు తండ్రితో విన్నవించిరి. కుశనాభుడు వాయుదేవునిపై కోపగింపక తన కుమార్తెల సహనగుణమునకు సంతసించెను.

సూని, కురూపులై నను బ్రహ్మదత్తుడు వివాహమాడ నంగీకరించెను. కుశనాభుడు నూరుగురు పుత్రికలను బ్రహ్మదత్తుడను రాజునకిచ్చి పెండ్లి చేసెను. బ్రహ్మదత్తుని తాకుటతోడనే కురూపులగు కన్యలు కురూపులుగా మార్పునొందిరి. వారెల్లరును సుఖముగనుండిరి.

పుత్రకామేష్ఠిజరిపి కుశనాభుడు ఘృతాచివలన గాధియను కుమారుని బడసెను గాధికి ఒక కుమారుడు, ఒక కుమార్తెయు కలిగిరి. ఆ

కుమారుడే విశ్వామిత్రుడు! అక్కయగు సత్యవతి, భర్తతో సశరీరముగ స్వర్గమునకు బోయెను. పిమ్మట ఆమెయే కాశికయనునదియై భూమి పైకి వచ్చెను.

తనచుట్టునుచేరి వినుచున్న రామలక్ష్మణులకును, తదితరమును లకును విశ్వామిత్రుడు మరియు నిట్లు చెప్ప దొడగెను.

హి మ వ ం తు డు :

మేరుపర్వతుని కుచూరైయగు మనోరమను హిమవంతుడు పెండ్లాడెను. ఆమెవలన సిద్ధులు కుచూరైలు కలిగిరి పెద్దకుచూరై గంగ, చిన్నకుచూరై ఉమ. దేవతలు గంగను తమకు నివ్వమని హిమ వంతుని కోరగా లోకకళ్యాణార్థము గంగను దేవతలకిచ్చెను. ఆగంగయే స్వర్గమర్త్య పాతాళలోకముల బ్రవహించి ముల్లోకములకు మేలొనర్చి 'త్రిపథగ' యను ప్రసిద్ధనామము పొందెను.

న గ ర చ క్ర వ ర్తి :

పూర్వము ఒకప్పుడు సగరుడనురాజు అయోధ్యను పాలించు చుండెను ఆయనకు కేశిని, సుమతి యను నిరువురు భార్యలుండిరి. వారికి సంతానము లేకుండుటచే సగరుడు భార్యలతో హిమవత్సర్వత ప్రాంతమునకుబోయి నూరుసంవత్సరములు తపస్సుచేసెను. వారికి భృగు మహర్షి ప్రత్యక్షమయ్యెను. ఒక భార్యకు వంశోద్ధారకుడగు ఒక్క కుమారుడును, వేరొకభార్యకు అరువదివేలమంది పుత్రులును కలుగుదు రని చెప్పెను. ఎవరికెట్లు కావలయునో కోరుకొమ్మని యనగా పెద్ద భార్యయగు కేశిని ఒక్కకుమారుని, చిన్న భార్యయగు సుమతి అరువది వేలమంది సుతులను కోరుకొనిరి.

భృగుమహర్షి యనుజ్ఞ ననుసరించి సంతానము కలిగెను. కేశిని కుమారుడు అసమంజసుడు. ఇతడు దుర్జనుడై అసమంజస వర్తన మొనర్చుచుండెను. సుమతి బిడ్డలను బాధించెడివాడు, సజ్జనులను మాయము

హింసించుచుండెడివాడు. ధర్మప్రవర్తకుడగు సగరచక్రవర్తి కుమారుని దుర్మార్గములను చూచి సహింపలేక తన రాజ్యమునుండి వెడలగొట్టెను. అసమంజసునకు అంశుమంతుడను కుమారుడుండెను. ఇతడు బుద్ధిమంతుడే గాక పరాక్రమశాలియు నయ్యెను.

యజ్ఞాశ్వము :

సగరచక్రవర్తి అశ్వమేధయాగముచేసి యజ్ఞాశ్వమును వదలెను. దానివెంట మనుమడగు అంశుమంతుని, కొంత పరివారమును, ఋత్విక్కులను బంపెను. అందఱును కన్నగప్పి దేవేంద్రుడా యజ్ఞాశ్వమును దొంగిలించుకొనిపోయెను. అశ్వము లేనిది క్రతువు సంపూర్తికాదు గనుక సగరుడు అరువదివేలమంది మనుమలను బిలిచి యజ్ఞాశ్వమును వెదకి ఎచ్చటనున్నను తీసికొనిరండని ఆజ్ఞాపించెను.

అరువదివేలమంది సోదరులు గుఱ్ఱమునకై భూమియంతయు గాలించిరి. కాని కన్పింపలేదు. భూమినంతయు త్రవ్వి పాతాళమునకు బోదలచిరి. గునపములు, శూలములు, నాగభృ, గోభృ ఆయుధములుగా వారొక్కొక్కరు ఒక్కొక్కయోజనమువంతున త్రవ్విరి. పాతాళము నకుబోయిరి. అచట దిగ్గజములు కన్పింపగా వానికి బ్రదక్షిణ నమస్కారము లాచరించిరి. పాతాళమునందే కపిలమహర్షి యాశ్రమము కన్పించెను. ఆశ్రమమునందు కట్టివేయబడియున్న యజ్ఞాశ్వము సహితము కన్పించెను. కపిలుడే దొంగయని భావించి కేరింతలువై చిరి. తపస్సు భంగమైన మహర్షి సగరుని మనుమలు భస్మమగునట్లు శపియించెను. వెంటనే వారందఱును భస్మరాసులై పోయిరి.

చాలకాలమువఱకును కొడుకులు రాకుండుటచే వారిజాడ తెలిసి కొనవలసినదని సగరుడు అంశుమంతునిబంపెను. పాతాళమున వెదకుచు బోగా అంశుమంతునకు దిగ్గజములు, కపిలుని ఆశ్రమము, యజ్ఞాశ్వము, సమీపమున భస్మరాసులు కన్పించెను. మరణించిన పితండ్రులకు తర్ప

ణము వదలుటకై నను అంశుమంతునకు నీరు కన్పింపలేదు. సాగరుల
మేనమామయగు గర్మశ్శాంతుడు గన్పించి అంశుమంతునితో నిట్లు
చెప్పెను. “కుమారా! విచారింపకుము. దైవికముగ నీ పినతండ్రులు
కపిలుని శాపమునకు గురియై మరణించిరి. స్వర్గమందలి గంగను దీసికొని
వచ్చి యీ బూడిదకుప్పలను ముంచి వేయుము. వారికి సద్గతికలుగును.
మరియే యితర జలముతోను తర్పణము నిడకుము” గరుడుడుచెప్పిన
చొప్పున యజ్ఞశ్వమును విడిపించుకొని తాతయగుసగరునికడకువచ్చెను.
అశ్వమేధము సంపూర్తి యయ్యెను.

సగరుడు ముప్పది వేల సంవత్సరములు రాజ్యమేలి దివికేగెను.
పిమ్మట అంశుమంతుడు ప్రజానుమతంబున రాజ్యముచేసెను. తదుపరి
ఆయన కుమారుడు దిలీపుడు రాజ్యమునకువచ్చెను. అంశుమంతుడు
ముప్పదిరెండువేల వర్షములు తపస్సుచేసి స్వర్గమునకు పోయెను.

ది లీ పు డు :

అంశుమంతుని కుమారుడు దిలీపుడు, పరాక్రమశాలియై అనేక
యజ్ఞములుచేసి, ధర్మపరిపాలన మొనర్చి ముప్పదివేల సంవత్సరముల
పిమ్మట కుమారుడగు భగీరథునకు పట్టముగట్టి సురలోకమునకు జేరెను,
భ గీ ర థు డు :

భగీరథునకు సంతానములేదు. రాజ్యపరిపాలనా భారము
సంతయు బుద్ధికుశలురగు మంత్రులయెడనిడి తపస్సుచేయ గోకర్ణక్షేత్ర
మునకు బోయెను. అతడచట వేలవత్సరములు తపస్సుచేయగా బ్రహ్మ
ప్రత్యక్షమయ్యెను. వరములను కోరుకొనుమనెను.

“స్వర్గమునందలి గంగ తనకు పితరులైన సాగరులను భస్మరా
నులుగనున్న వారిని తడవునట్లును, తనకు సంతానమును ప్రసాదింపుము”
అనియు భగీరథుడు కోరుకొనెను. బ్రహ్మ అంగీకరించెనుకాని గంగ
భూమిపైకి వచ్చినపు డాతాకిడిని భూమి భరింపలేదుకనుక కంకరుని
గూర్చి తపస్సు జేయుము; అతడు భరించునని చెప్పెను.

భగీరథుడు బాటసప్రేల్కినెలిచి ఒకసంవత్సరము శివునికొరకై
ఘోర తపస్సు నాచరించెను. శివుడు ప్రత్యక్షమై భగీరథుని కోర్కె
నెరవేర్తుననియెను.

శ్లో॥ తతో హృషపతీ క్ష్యేష్టా సర్వలోకే నమస్కృతా
తదాసాంతి మహాద్రూపం కృత్వా వేగంచదున్వహమ్.

శా. ఆంగుష్ఠాగ్రము నేలమోపి తపమేకబ్దంబు నిండంగ జే
యంగన్ దర్పకవైరి వచ్చి పరితృష్టాత్ముండ నైతిన్ వియ
ద్దంగన్ దాల్చెద మౌళి నా నవుడు రంగత్తుంగ భంగత్వరన్
గంగసింధువు నింగినుండి వడియెన్ గౌరీశు జూటంబునన్.

(భాస్కరరామాయణము)

స్వర్గలోకమునందలి గంగాభవాని దుస్సహమైన వేగముతోవచ్చి శంక
రుని జటాజూటమునందు పడెను.

భగీరథుని కోరిక ననుసరించి గంగ శివునితోసహా పాతాళము
నకు ప్రవహింప నుత్సహించెను. గర్జితమతియైయున్న గంగను అరికట్టి
వేయదలచి శంకరుడు తన జటాజూటమునందే గంగను బంధించి కదల
నీయడయ్యెను. ఇంత ప్రయత్నించుచు పాతాళమునకు గాని గంగను
గానక కొంతకాలమైనపిదప భగీరథుడు మరల శంకరునిగూర్చి తపస్సు
జేసెను. శంకరుడందులకు మెచ్చి బ్రహ్మనిర్మితమైన సరస్సునకు గంగను
వదలెను.

ఆ సరోవరమునుండి గంగ ఏడుపాయలుగా చీలి ప్రవహించెను.
అందు హాదిని, సలిని, పానని అను మూడు ప్రవాహములు తూర్పు
దిక్కుగను, చక్షువు, సిత. సింధువు అను మూడు నదులు పడమర
దిక్కుగను ప్రవహించెను, ఏడవదియగు గంగ భగీరథుని వెంట ప్రవ
హించెను. భగీరథుడు రథముపై ముందుబోవ, వెనుకనుండి గంగయు
నుహాభయంకరముగ జలచర సంయుతమై పరుగులు దీసెను. అటుల
పోయిపోయి జహ్నుముని యజ్ఞవాటికిను, ఆశ్రమమును ముంచి వేసెను

ఆ మహర్షి కోపగించి గంగోదకము సంతయు త్యాగివై చెను. దేవగంధర్వమునిగణ మంతయు వచ్చి గంగను కడుపుడని జహ్ను మహర్షిని ప్రార్థనజేసిరి. ఈగంగాజేవి నీకు కుమార్తెయై ప్రసిద్ధిచొందగలదనియు నుడివిరి వారిప్రార్థన మంగీకరించి జహ్నుడు తన చెవినుండి గంగను బయటకు వదలెను. నాటినుండి గంగకు జాహ్నువియను పేరు కలిగెను.

పిమ్మట భగీరథుడు సముద్రముద్వారా పాతాళలోకమునకు జేరెను. జాహ్నువియు వెంబడించెను. కపిలమహర్షి ఆశ్రమసమీపమున గల భస్మరాసుల నన్నిటిని గంగ ముంచివై చెను. బ్రహ్మదేవుడువచ్చి భగీరథునితో ఇట్లనెను. “నీవలన నీపితరులందరును స్వర్గలోకమునకు బోయిరి ఈప్రవాహ మెంతకాలముండునో అంతకాలమును వారు స్వర్గసుఖముల ననుభవించుదురు. ఈగంగ నీకుదుహితయై నీపేర భాగీరథి యను నామమున ప్రసిద్ధిచొందగలదు.” పితామహుడంత బ్రహ్మలోకమునకు వెడలిపోయెను.

భగీరథుడు పితరులకు గంగాజలముతో తర్పణములు విడిచి తన పట్టణమునకుపోయి సంతసమున చిరకాలము రాజ్యమేలెను.

ఈవిధముగా స్వర్గ మర్త్య పాతాళలోకముల మూడింటి యందును బ్రవహించి గంగ త్రిపథగ అనుపేరును బడసెను. ఈగంగావ తరణమును గూర్చి విశ్వామిత్రుడు చెప్పి, “రామభద్రా! సూర్యాస్తమయమగుచున్నది. ఇక నీ సంధ్యాదికకృత్యముల నొనర్చుకొనుము.” అనెను.

గంగయొక్క పూర్వపుత్రాంతమును దెలిసికొని శ్రీరాముడు మిక్కిలి సంతసించెను.

క్షీరసాగరమథనము :

మరునాడుదయమున వారందఱును గంగానదిని చాటి ఉత్తరపుటొడ్డును చేరిరి. అచటనున్న విశాలపురమునుజేరి యీ పురమున కధిపతి యెవ్వరనియడిగిన రామునకు విశ్వామిత్రుడిట్లు చెప్పదొడగెను.

అనురులుగా నుండుటకును, అజరులుగా నుండుటకును అమృతమును గ్రోలుటచితముని దేవతలు భావించిరి. అమృతమునకై పాలసముద్రమును మధించవలయునని యెంచిరి. దేవతలును, రాక్షసులును మండరపర్వతమును దెచ్చి, వాసుకి యను సర్పరాజమును దాసికిదుట్టి కష్టమును చిలికినట్లు చిలికిరి. పర్వతమునుమునుగనీయక విష్ణువు మహాకూర్మమై కొండక్రిందనుండెను. అటుల అనేకవత్సరములు మహాక్రమతో చిలుకగా భయంకర జ్వాలలతో హాలాహలము జనించెను. దేవతలు ప్రార్థింపగా లోకకళ్యాణార్థము శంకరుడా విషజ్వాలలను కంతమునందుంచుకొని గరిళకంఠుడయ్యెను. విదప మరి దీర్ఘకాలము మధిఃపగా, దండకమండలములు చాల్చి ధన్వంతరి ఉద్భవించెను. పిన్నులు అరువదికోట్ల మంది అవ్వరిసలు పుట్టిరి. వారెల్లరు వారికాంతలయిరి. వరుణుని కుమార్తెయగు సురపుత్నెను. ఆమెను గేవతలు చేపట్టిరి. అందుచే వారు సురలనుపేరున ప్రఖ్యాతినొందిరి. చేపట్టనొల్లసినవారు అనురులనబరగిరి. ఇంకను మధింపగా ఉచ్చైశ్రవము, కాన్తుభరత్నము, అమృతమును ఆవిర్భవించెను. అమృతమునకై దేవదానవులు గొప్ప యుద్ధముజేసిరి ఉభయపక్షములయంద నేకమంది నురణించిరి. మహావిష్ణువు ఇదిచూచి మోహినిరూపమును ధరించి మాయజేసి అమృతభాండమును తీసికొనిపోయెను. విష్ణువునకును, అనురులకును యుద్ధము జరిగెను. దేవతలు విష్ణువునకు అండగానిలిచిరి. దేవేంద్రుడు దైత్యులను దునుమాడి నురలోకమును సుఖముగా పాలించుచుండెను. కుమారులందఱు చనిపోవగా దితిమిగులదుఃఖించెను. “నేను పుత్రులులేని దాననయితిని. ఇంద్రుని సహరింపగల కుమారుని నాకొనగు”మని భర్తయగుకశ్యపుని ప్రార్థించెను. వేయిసంవత్సరములు పుచిగానుండి తపస్సుచేసినయెడల నీవుకోరినట్లు పుత్రుడు కలుగగలడని కశ్యపముని వచించెను. ఆమె అట్లే మిగులవీక్షితో గడపుచుండెను. ఇక వేయివత్సరములు ముగియనుండగా నొకడామె తలవీరియబోసికొని

శిరస్సును కాశ్యకడను తేర్చి మధ్యాహ్న సమయమున నిద్రించు చుండెను. సమయము కనిపెట్టుకొనియున్న జేపేద్రుడు దితి అశుచి యైనదనికనుగొని ఆమెగర్భమున బ్రవేశించెను. గర్భస్థపిండమును ఏడు ముక్కలుగ నరికివేసెను. “మారుద, మారుద, ఏడువకుము, ఏడునకుము” అని గర్భముననున్న పిండముతోనెనెను. ఇంద్రునిబయటకు రమ్మని ఆమెపిలిచి ఏమియుశపింపక తన ఆపరాధమే ఇట్లు గావించెనని ఆమె విచారించెను.

తల్లికోరినప్రకారము ఇంద్రుడ గీకరింపగా, “మారుద” అని ఏడ్చుటవలన అవి మారుతములనపేర ప్రసిద్ధి నొందెను. అందు మొదటి మారుతము బ్రహ్మలోకమునందును, రెండవమారుతము ఇంద్రలోకము నందును, మూడవ మారుతము ఆకాశమునందును మిగిలిన నాలుగు మారుతములు నాలుగు దిక్కులును దేవతామూర్తులై చరించుచుండును.” ఇట్లు అవి సప్తమారుతములుగా ప్రసిద్ధిపడసెను.

దితి తపస్సుజేసిన స్థానమేయిది. ఇత్యాకునకు అలంబన యను నామెకు విశాలుడు కుమారుడై ఈప్రదేశముననున్న పట్టణమును పాలించుటచే విశాలపురముని ప్రఖ్యాతిజెందెను. విశాలుని వశీయుడగు సుమతి ఇవ్వడి పురమునేలుచున్నాడని విశ్వమిత్రుడు శ్రీరామునకు జెప్పెను.

విశ్వమిత్రాగ్రది మహర్షులరాకను దెలిసికొని సుమతియును నెదురువచ్చి దోడ్కొనిపోయి యతఃథిసత్కారముల నొనర్చెను. ఆరాత్రి యందుండి మరునాడు బయలుదేరి విశ్వమిత్రుడు రామలక్ష్మణులవెంట నిడుకొని విధిలానగరమునుగూర్చి పయనమై వెళ్ళెను.

అ హ ల్య :

వారలకు మార్గమధ్యమున పురాతనమగు నొక ఆశ్రమము కన్పించెను. రాముని కోరికపై విశ్వమిత్రుడు ఆ ఆశ్రమమునుగూర్చి చెప్ప దొడగెను. ఇది గౌతమమహర్షియొక్క ఆశ్రమము.

గౌతముని భార్య అహల్య, ఒకనాడు గౌతముడు లేనిసమయమున ఇంద్రుడురాగా, అహల్య దోషముచేసెనని తలచి గౌతము డామెను అహారములేక, వాయుభక్షణముజేయుచు బూడిదలో పడియుండుమని శపించెను. ఆమె శిలవలె పడియుండెను. గౌతముడు వెడలిపోయి మరి యొకచోట తపస్సు జేసికొనుచుండెను.

దశరథరాముడువచ్చినపుడు శాపవిముక్తి యగునని ప్రవచించిన గౌతముమహర్షి మాటప్రకారము ఇపుడు అహల్యకు శాపవిముక్తియై లేచెను. ఆసమయమునకు గౌతముడును అచటకువచ్చెను. అహల్యగౌతములు రాముని పూజించిరి.

మి థిలకు :

విశ్వామిత్రుడును, రామలక్ష్మణులును మిథిలకుచేరిరి. జనకుడు విశ్వామిత్రుని గౌరవించెను. విశ్వామిత్రుడురామలక్ష్మణులను జనకునకు పరిచయము చేసెను.

జనకమహారాజునకు శతానందుడు పురోహితుడు. శతానందుడు అహల్య గౌతముల కుమారుడు.

శతానందుని సంతోషము :

విశ్వామిత్రుని పెంటనున్న రామలక్ష్మణులగూర్చి మహర్షి చెప్పగా జనకమహారాజును, శతానందుడునువిని మిక్కిలి ఆనందించిరి. రాముని అనుగ్రహమువలన మరల తలదండ్రులగు అహల్య గౌతములు ఏకీభవించినందులకు శతానందుడు ముదమండెను, రామునికొనియాడెను. విశ్వామిత్రుడు సామాన్య మహర్షి కాడనియు, సృష్టికి ప్రతిసృష్టి యొనర్చిన అవరబ్రహ్మయనియు నుడివి విశ్వామిత్రునిగూర్చి శతానందుడు శ్రీరామునకు వివరించి చెప్పెను.

హోమ ధేనువు :

కుశనాభుని కుమారుడగు గాధికే విశ్వామిత్రుడు దుదయించెను. తండ్రి తరువాత విశ్వామిత్రుడు అనేక వేల సంవత్సరములు తాత్త్వ

మేలెను. ఒకసారి సైన్యసమేతుడై భూమండలము సంతయు సందర్శింప
నరిగెను. అటుల తిరుగుటలో వశిష్టమహర్షి ఆశ్రమమును సందర్శించెను.
భూపాలుడగు విశ్వమిత్రునికి సకలవిధముల వశిష్ఠుడు గౌరవము
నిచ్చెను. పడ్రసోపేతముగు భోజనము సేసినందులకు విశ్వమిత్రుడు
సంతసించెను. వేలసంఖ్యలోనున్న పరివారమునకు ఇంతటి గౌరవము
చేసినందులకు రాజు ఆశ్చర్యపడెను అందులకు కారణము వశిష్ఠునివద్ద
గల శబళయను హోమధేనువని తెలిసికొనెను.

శబళను తన కిమ్మనియు, అందులకు అనేకవిధములగు ఆభరణ
ములతో కూడిన లక్షగోవులను ఇచ్చెదననియెను. కాని విశ్వమిత్రుని
కోరికను వశిష్ఠుడు తిరస్కరించెను.

శ్లో॥ ఏతదేవ హి మేరత్న మేత దేవహిమే ధనమ్

ఏతదేవహి సర్వస్వమేతదేవ హి జీవితమ్॥

ఇదియే నారత్నము. ఇదియే నాధనము, ఇదియే నాజీవితము, ఇదియే
నాసర్వస్వము.” కనుక దీనిని నేనువిడువనని మహర్షి చెప్పెను. కాని
రాజు బలవంతముగా హోమధేనువును లాగికొని పోయెను. ఆధేనువు
సైన్యము నెదుర్కొని చాలమందిని చంపి తిరిగివచ్చి వశిష్టమహర్షి
పాదములపైబడి తనను రాజునకప్పగించి నందులకు విచారించెను.
అతడు భూపాలుడు, బలవంతుడు అతని నెదుర్కొను శక్తి లేదని
వశిష్ఠుడు చెప్పెను.

శబళ విజృంభించెను. దాని శరీరమనుగి అనేక వేల మేచ్చులు,
శకులు, యవనులు మున్నగువారు జరించిరి. వారు విశ్వమిత్రుని
సైన్యమునణచివై చిరి. ఆవు అంబాయని అంకవేసెను. కాంభోజులు
పుట్టిరి. విశ్వమిత్రుడు కాంభోజులను సశింపజేసెను.

బాహుబలము, సైనికబలముకంటె మహర్షి ఆత్మబలమేగొప్పదిగా
నుండుటకు విశ్వమిత్రుడు వగచెను. మిగిలియున్న ఒక్కకుమారునికి
వట్టముగట్టి తపస్సుజేయుటకై హిమవత్పర్వతమునకు పంపెను.

బ్రహ్మ దండబలము :

విశ్వామిత్రుడు చేసిన తపస్సునకు మెచ్చి శంకరుడు ప్రత్యక్షమయ్యెను. సమస్త ధనుర్వేదము ప్రసాదింపుమని గాఢేయుడు కోరగా శివుడు ప్రసాదించెను. ఇక నెదురుకత్తి లేదని తలచి విశ్వామిత్రుడు వసిష్ఠాశ్రమముపై అస్త్రప్రయోగమొనర్చి ఆశ్రమమును చదును చేసెను. వసిష్ఠమహర్షి అగ్రహారద్రుడై బ్రహ్మదండముచేతబట్టి “నీవిక బ్రతుకజాలవు సుమా!” అనుచునిలచెను. విశ్వామిత్రుడు బ్రహ్మాస్త్రమును ప్రయోగించినను బ్రహ్మదండముముందు నిరుపయోగమయ్యెను. శాంతింపవలసినదని దేవతలు వసిష్ఠమహర్షిని ప్రార్థించిరి. ఆయన శాంతించెను. విశ్వామిత్రునికిది ఓటమిగనందెను. అతడిట్లుకొనెను.

శ్లో॥ దిగ్బలం క్షత్రియబలం బ్రహ్మతేజోబలం బలం

ఏకేన బ్రహ్మదండేన సర్వాస్త్రాణి హతానిమే॥

క్షత్రియుని బలము ఏపాటిబలము? బ్రహ్మతేజస్సువలననైన బలమే బలము! నేను ప్రయోగించిన అస్త్రములనన్నిటిని ఒక్క బ్రహ్మదండము హత మొనర్చినదికదా! కానిమ్ము. నేను మరల తపస్సుజేసి బ్రహ్మత్వమును పొందుదును గాక! అని నిశ్చయించుకొని భార్యతోకూడవెళ్లి శరావతీనది దక్షిణతీరమున తపస్సుజేసెను. వెయ్యి సంవత్సరములు ఘోరమైన తపస్సుజేయగా బ్రహ్మప్రత్యక్షమై “రాజర్షులనందఱిని జయించితివి” అని యదృశ్యుడయ్యెను. విశ్వామిత్రునకు తృప్తికలుగక మరల తపస్సుజేయ ప్రారంభించెను.

త్రిశంకుమహారాజు :

ఇక్ష్వాకు రాజులలో త్రిశంకుడు గొప్పవాడు. అనేక యజ్ఞములు చేసి ధర్మపరిపాలనముచేయుచుండెను. సుశరీరముగ స్వర్గమునకు పోవలయునని త్రిశంకునకు కోరికగలిగెను. ఈవిషయమును తమ పురోహితుడగు వశిష్ఠమహర్షికి చెప్పగా అట్టిది సాధ్యపడదని మహర్షి చెప్పెను.

వశిష్ఠునకు నూర్గురు కుమారులు కలరు. త్రిశంకుడు వానిపద్మకు వెళ్ళి తన కోర్కీదీర్చవలసినదని ప్రార్థించెను. మహాతపస్వియగు తండ్రీపలన కానిపని తమవలన నెరవేరజాలదనిరి. అటులయిన వేరొక పురోహితుని ఎక్కుకొందునని రాజు అనెను. ఋషిపుత్రులకు కోపమువచ్చి 'చండాలు డవయి పోవుదువుగాక' అని శపించిరి.

త్రిశంకుడు చండాలుడై పోగా మంత్రులు, అనుచరద్యోగులు విడచివెళ్ళిరి. త్రిశంకుడు విశ్వామిత్రుని శరణువేడెను. వసిష్ఠునియెడల గల పూర్వజైరిమ, కక్ష తీర్చుకొనుటకు మంచి అవకాశములభించె నని విశ్వామిత్రుడు తెలచెను. యజ్ఞముచేయించి త్రిశంకుని స్వర్గమునకు బంపుదునని బొసజేసినాడు. యజ్ఞము చేయువాడు చండాలుడు, చేయించువాడు క్షత్రియుడు, దేవతలు హవిస్సులను గైకొనుటయెడల సందేహము వెలిబుచ్చి వసిష్ఠపుత్రులు క్రతువునకు రాలేదు.

తనను సొందించిన వసిష్ఠకుమారులను "ఏడువందల జన్మములు పీనుగులను తినుచునుందురుగాక." అని విశ్వామిత్రుడు శపించెను. యజ్ఞము ప్రారంభము చేయించెను. కొందఱు ఋషులు బ్రాహ్మణులు ఋశ్విక్కులుగ వచ్చిరి. హవిస్సులకై దేవతలను ఆహ్వానించెను కాని దేవతలు రాలేదు. "నాశక్తి చూపెట్టుదునుగాక" అనుచు త్రిశంకుని సశరీరముగా స్వర్గమునకు పొమ్మనియెను. నభోమార్గమున కొంత దూర మరుగునప్పటికి "గురువును ధిక్కరించినవాడవు స్వర్గమునకు రాలగదు తిరిగిపోమ్ము" అని దేవతలసరి. త్రిశంకుడు క్రిందవడిపోవు చుండెను. "ఋషివరా! రక్షింపుము." అని త్రిశంకుడు కేకలుబెట్టెను. రోషకషాయతలోచనుడైన గాధేయుడు "త్రిశంకు మహారాజా! అక్కడనే ఆగుము." అని నిలిపివేసి ఆయనకొఱకై స్వర్గమును నృప్తించెను. నక్షత్రములను నెలకొల్పెను. మరియొక దేవేంద్రుని నృప్తించెను. విశ్వామిత్రుని వట్టుదలకు, తపశ్శక్తికి దేవతలు

నివ్వెరబోయి 'విశ్వామిత్రా! ఇక నెవరిని సృష్టించకుము. త్రిశంకు డీచటనే స్థిరముగానుండునుగాక' అనిరి.

పిమ్మట విశ్వామిత్రుడు విశాలాపురమునకు సమీపముననున్న పుష్కరక్షేత్రమున మరల ఘోరతపస్సుజేయుచుండెను.

అంబరీషుడు - శునశ్శేపుడు :

అంబరీష మహారాజు అయోధ్యను పాలించుచుండెను. ఆయన ఒక యజ్ఞముచేయుచుండగా ఇంద్రుడు యజ్ఞపశువును దొంగిలించుకొని పోయెను. యజ్ఞపశువును వెదకి తెప్పింపవలయును. లేదా నరపశువును బలియివ్వవలెను. లేకున్న యజ్ఞకర్తకు హానిజగుగునని ఋత్విక్కులనిరి. అంబరీషునకు యజ్ఞపశువులభింపలేదు. నరుని అమ్మువారెవరును గన్పింపలేదు.

ఋచీకుడను ఋషికి ముగ్గురు పుత్రులు కలరు. 'లక్షగోవుల నిచ్చెదను. నీకుమారులలో ఒకరిని నాకిమ్ము' అని అంబరీషుడు ఋషి నడిగెను. పెద్దవానినివ్వనని తండ్రియు, చిన్నవాని నివ్వనని తల్లియు ననిరి. మధ్యముడగు శునశ్శేపుడు రాజుతో ఇట్లనెను.

తే. గీ. పెద్దవాడు తండ్రికి జాల - ప్రియసుతుండు

చిన్నవాడు తల్లికి ముద్దు - ప్రియసుతుండు

వార లిరువుడు నొల్లని - వాడ నయిన

మధ్యముడనేను వచ్చెద - మానవేంద్ర !

[భాస్కరరామాయణము]

అంబరీషుడు లక్షగోవులను తరిద్రుడులకిచ్చి శునశ్శేపుని దోడ్కొని పోవుచుండెను.

శునశ్శేపునకు మేనమామయగు విశ్వామిత్రుడు పుష్కరక్షేత్రము వద్ద తపస్సుచేయుచున్నాడని విని శునశ్శేపుడు మేనమామదగ్గరకు వెళ్ళి మొఱపెట్టుకొని గొణించెను. విశ్వామిత్రుడు జాలినొంది బాలుని

కాపాడవలయుననియు, అంబరీషునకు యజ్ఞ ఫలము దక్కునట్లు చేయవలయుననియు నెంచెను.

విశ్వామిత్రుడు తన కుమారులనందఱను బిలిచి వారలతో నిట్లనియెను. “ఈశున శ్శేపుడు నాకుమేనల్లుడు. ఇతడు దుఃఖితుడు, భయభ్రాంతుడునై నాశరణువేడినాడు. ఇతనిని రక్షించుట మనవిధి. మీలో ఎవరై నను అంబరీషుని యజ్ఞపశువుగా బొందు. అందువలన బంధువై నవానిని కాపాడుట, శరణుజొచ్చినవానిని రక్షించుట, అంబరీషుని యజ్ఞము నెఱవేర్చుట, అగ్ని దేవాదిదేవతలకు తృప్తి గల్గించుట మున్నగు ఫలితములుచేకూరును.” అని చెప్పెను. అందులకు కుమారులలో వీయొక్కరును సమ్మతించరైరి. తండ్రియగు గాఢేయునకు కోపము వచ్చెను. “నామాట మీరెవరును వినలేదు. కనుక వసిష్ఠుని పుత్రులవలె మీరును వెయ్యి సంవత్సరములు కుక్కమౌనమును తినుచు హీనజన్మముల నెత్తుడు” అని విశ్వామిత్రుడుశపించెను.

అభయమిచ్చిన మేనల్లుని సంరక్షించుట తనవిధిగ భావించి కాశికుడు ఉపాయాంతర మాలోచించి ఇట్లు చెప్పెను. “శునశ్శేపా! నీకు రెండు మంత్రముల నుపదేశించెదను. ఈ రెండును నిష్ఠతో జపించుచుండుము. నీకు రెండువిధముల ఫలముచేకూరును. ఒకదాని వలన నీవు విడుదలపొంది ప్రాణమును రక్షించుకొందువు. రెండవ దానిచే అంబరీష మహారాజునకు యజ్ఞ ఫలము లభించును.”

శునశ్శేపుడు సంతోషముతో అంబరీషుని వెంట రథముపై ని అయోధ్యకు జేరెను. శునశ్శేపుని అలంకరించి యూపస్తంభమునకు గట్టిరి. అతడు నిష్ఠతో రెండు మంత్రముల జపింప మొదలిడెను. అందుకు దేవతలు సంతృప్తి నొంది యజ్ఞ ఫలము అంబరీషున కిచ్చిరి. పథిపఁడక శునశ్శేపుడు విడుదల గావింపబడెను.

ఈ విధముగ, తన కుమారులను సహితము క్షమింపక కఠినముగ శపించి, శున శ్వేపునికి ప్రాణదాన మొసగిన స్వార్థరహితుడు విశ్వామిత్ర మహర్షి!

ఋషి - మేనక :

పుష్కరతీర్థమునఉండి విశ్వామిత్రుడు వెయ్యి సంవత్సరములు తపస్సుజేసెను. బ్రహ్మ ప్రత్యక్షమై 'నీ తపస్సువలన ఋషివైతివి' అనెను. విశ్వామిత్రుడు తృప్తి నొందలేదు. మరి చాలకాలము తపస్సు జేయ నుద్యమించెను. కొలదికాలమైనంతనే ఒక రోజున పుష్కరతీర్థము నందు స్నానముజేయుచున్న మేనకను ఋషిజూచెను. అతి సౌందర్య వతి యగు నామె మెఱపుతీగవలె కంటబడగనే విశ్వామిత్రుని మనస్సు చలించెను. మోహపరవశుడై ఆమెతో పదిసంవత్సరములు సాసారిక జీవితము గడపెను. కనువిప్పు కలిగి, తపోభంగమైనదని పశ్చాత్తాపపడి ఆమెను బంపి వేసి మరల కఠినమగు తపస్సుజేసెను. బ్రహ్మ ప్రత్యక్షమై "మహర్షి"వైతివనెను. 'కమలాలయా! నీవాక్కు- తిరుగులేనిది. నేను మహర్షి నైతినిగదా! జితేంద్రియుడనయినట్లేగదా!' అని విశ్వామిత్రుడనెను. 'జితేంద్రియుడవు కావలెననిన వికారములకు చలింపని దృఢ నియమముల ప్రయత్నింపవలయును.' అని అంతర్ధాన మొందెను.

రంభ - బ్రహ్మర్షి :

విశ్వామిత్రుడు తృప్తి నొందలేదు. నిరాశజెందలేదు. బ్రహ్మర్షి నగు వఱకు తపస్సు జేయవలసినదే అని నిశ్చయించుకొని ఘోరమగు తపస్సుజేయ మొదలిడెను. వేయి సంవత్సరములు గడచెను. భూమి కంపించిపోయెను. దేవతలు భీతినొందిరి. విశ్వామిత్రుని తపస్సు భంగము జేయవలసినదని దేవేంద్రుడు రంభతో జెప్పెను. ఆమె విశ్వామిత్రుని వద్దకేగుటకు వణకిపోయెను. 'నేను కోకిలనై నీ వెంట వచ్చెదను. మన్నుభుడు మనలను అనుసరించును. భీతినొందకు' మని శచీపతి అభయ మిచ్చెను.

మన్మథుడు పుష్పశరముల గురిపించెను. కోయిల 'కూ' 'కూ'నైన
దములనందమొలికించెను. రంభ హంసనడకల ననుగమించెను. విశ్వా
మిత్రుడు కనులు దెఱచి చూచునప్పటికి ప్రకృతి సౌందర్యము మిక్కిలి
ఆకర్షణీయముగ నుండెను. రంభ కంటబడినంతనే, విశ్వామిత్రుడు తన
తపోభంగమునకై చేయబడిన కపటమని గ్రహించి కోపముతో,

“దశవర్ష సహస్రాణి శైలీస్థాస్యతి దుర్భగే” దుర్మార్గురాలా!
పదివేల సంవత్సరములు శిలవై పడియుండుము” అని శాపమునిచ్చెను.

విశ్వామిత్రుడు, మోహమును జయించెనేగాని క్రోధమును
జయింపలేకపోయినందులకు చింతించి మరల తపస్సుజేయ సంకల్పించెను.
అచ్చటనుండి తూర్పుదిశగా కొంతదూరమేగి ఒక నిర్జన ప్రదేశమున
నిద్రాహారములుమాని, ఉచ్చాస్య సత్త్వాసుముల స్తంభింపజేసి తపస్సు
జేసెను. అదియే సిద్ధాశ్రమము. ఇటుల పదివేల సంవత్సరములు నిండి
నంతనే ఒకనాడు విశ్వామిత్రుడు భోజనముజేయునున్న సమయమున
బ్రాహ్మణరూపమున దేవేంద్రుడువచ్చి భోజనముబెట్టుమని ప్రార్థించెను.
సంతోషముతో ఆ బ్రాహ్మణునకు తన ముందుగల భోజన పదార్థము
నంతయు నిచ్చివేసి తృప్తిబఱచెను. మరల పదివేల సంవత్సరములు
తపస్సు జేయుచుండెను.

ప్రకృతి కంపించెను. సముద్రములు కలగెను. చుక్కలురాలెను.
దేవతలెల్లరు బ్రహ్మకడకుజని విశ్వామిత్రుని కఠోరమగు తపస్సును
గూర్చి మనవిజేసిరి.

బ్రహ్మదిదేవతలు విశ్వామిత్రుని వద్దకు వచ్చిరి. “విశ్వామిత్రా!
బ్రహ్మర్షివైతివి; ఇక నీ తపస్సు విరమించుము.” అని వాణీధవుడనెను.
విశ్వామిత్రుని ఆనందమునకు మేరలేదు. ‘నేటికి తపస్సు ఫలించి మనో
రథసిద్ధి అయినది. నీ కనేక నమస్కారములు అర్పించుచున్నాను. ఓ
సత్యలోకాధిపతీ! నాకు కొలదిమాత్రముగ సంకోచముకల”దనెను.
బ్రహ్మ యింకను ఏకారత కలవని ప్రశ్నించెను. “వశిష్ఠ మహర్షి నన్ను

బ్రహ్మర్షిగా అంగీకరింపవలయును.” అనెను. సంకల్ప మాత్రమున వసిష్ఠ మహర్షి అచటికివచ్చి ‘బ్రహ్మర్షీ! విశ్వామిత్రా! సృష్టికర్తయగు బ్రహ్మవాక్కున కాటంకములేదనెను.

పరమానందభరితుడైన విశ్వామిత్రుడు మిత్రభావమున వసిష్ఠ మహర్షిని పూజించెను. దేవతలు స్వర్గలోకమునకు జనిరి.

“విశ్వామిత్ర మహర్షి! అసామాన్యుడు, నేడు ఆయన చరిత్రము నమస్తమును విన్పింపగలిగినందులకు ధన్యుడనయితిని.” అని శతానందుడు రామలక్ష్మణులతోననెను. గురువుగారి పూర్వ చరిత్ర తెలిసికొనగలిగినందులకు ముదమంది పుణ్యమూర్తి, తపోధనుడగు విశ్వామిత్రుని పూజించి, వినిపించిన శతానందునికి నమస్కరించిరి. ఈ వృత్తాంతమంతయు విన్న ఇతర మునులును అత్యంతానందము నొందిరి. శివధనుర్భంగము - సీతాకళ్యాణము :

పూర్వము ధత్తుని యజ్ఞమును ధ్వంసము చేయుటకై శివుడు పిల్లును చేతబట్టెను. దేవతలు శివుని శాంతింపజేసిరి. శివుడాపిల్లును దేవతలకిచ్చెను. దేవతలు దానిని దేవరాతుడను మిథిలాధిపతికి నిచ్చిరి. ఆ వంశములోనివాడగు జనకునినద్ద ఇపుడాపిల్లు కలదు.

ఒకనాడు జనకుడు భూమిని దున్నుచుండగా నాగటిచాలున ఒక కన్య లభించెను. కన్నబిడ్డవలె జనకుడామెను పెంచెను. ఆమెయే సీత. శివ ధనుస్సును ఎక్కు పెట్టిన మహావీరునకు సీతనిచ్చి వివాహము చేయుదునని జనకుడు ప్రకటించెను. రాజకుమారులందరో ప్రయత్నించి విఫలమైరి.

జనకుని ఆజ్ఞపై బలిష్ఠులగు అయిదువేలమంది ఆ ధనుస్సుగల పెట్టెను లాగుకొనివచ్చిరి. రాముడు దానిని చూచి ఎక్కు పెట్టె ప్రయత్నించునని విశ్వామిత్రునితో చెప్పెను. విశ్వామిత్రుడును జనకుడును అందుకంగీకరించిరి. రాముడు ఆపిల్లును అవలీలగా ఎత్తి, వంచి, నారి

బిగింపజూచెను. ఆవిల్లు నడిమికి ఘెళ్ళుమని విడిగెను. భూమి బద్దలగు నంత ధ్వనియయ్యెను. జనకుడు సంతసించెను.

ఈ వార్త జనకుడు మంత్రులబ్ధారా దశరథునికు తెలియజేసి కల్యాణమున కాహ్వానించెను. దశరథుడుప్పొంగిపోయి, భార్యలతోను, పరివారముతోను మిథిలానగరముచేరెను. జనకుడు దశరథునికి రాజ సత్కారములతో ఎదురేగి సంతోషి నొందించెను.

జనకుని తమ్ముడు కుశధ్వజుడు. సాంకాశ్య పట్టణమునకు రాజు. జనకుని పిలుపున అతడును వివాహమునకు వచ్చెను. సీతను రామున కిచ్చియు, జనకుని కుమార్తె ఊర్మిళను లక్ష్మణున కిచ్చియు వివాహములు చేయదలచితినిని జనకుడు తెలియజేసెను. కుశధ్వజుని కుమార్తెలగు మాండవి, శృతకీర్తియును కన్యారత్నములను భరత శత్రుఘ్నుల కిచ్చి పరిణయ మొనరించుట యుక్తమని విశ్వమిత్రుడు హిలవోసగెను. పెద్ద లెల్లగును ఇందుల కంగీకరించిరి నలుగురి వివాహములు మహావైభవముగ ఒకేనాడు జరిపించిరి. దశరథుని పురోహితుడు వశిష్ఠుడును, జనకుని పురోహితుడు శతానందుడును (ఇతడు అహల్యా గౌతముల కుమారుడు) వివాహములను యథావిధిగ నిర్వర్తించిరి. దేవతలు పుష్పవృష్టి కురిపించిరి.

మరునాడు దశరథుడు కొడుకులతోను, కోడండ్రతోను అయోధ్యకు బయలుదేరెను. విశ్వమిత్రుడు హిమాలయములకు పయనమయ్యెను. జనకుడు ఎల్లవారికిని సగౌరవముగ పీఠోక్కులు నిచ్చెను.

పరశురామగర్వభంగము :

దశరథుడు నూతన వధూవరులతోను పరివారముతోను అయోధ్యకు పోవుచుండగా మార్గమధ్యమున పరశురాము డెదురయ్యెను. ఇతడు జనుదగ్గియొక్క కుమారుడు. శివధనుస్సును పొందినవాడు దేవరాతి. ఋచీకునకు విష్ణుమూర్తి ఒక ధనుస్సు నిచ్చెను. దానిని

ఋచీకుడు పరశురాముని తండ్రియగు జమదగ్నికిచ్చెను. అందులకు కిసి కార్తవీర్యార్జునుడు ఋచీకుని చంపివేసెను. ఆ కోపమున భార్గవ రాముడు పరశువునుబూని ఇరువదియొక్క మారులు క్షత్రియులను సంహరించెను.

“ఆ విష్ణుధనువు నావద్దనే కలదు. శివధనుర్భంగముచేసిన నీవు ఈ విష్ణు ధనువు నెక్కు పెట్టగలిగిన నీతో ద్వంద యుద్ధము చేయుదు” నని పరశురాముడు పలికెను.

శ్రీరాముడు విల్లునుగ్రహించి యెక్కు పెట్టెను. ‘పరశురామా! నీవు బ్రాహ్మణుడవు నీ ప్రాణములుతీయనొల్లను. ఇది విష్ణు బాణము గంధించినది వృధాపోదు. దేనిని కొట్టమందువు? నీపాదగతినా? లేక నీవార్జించుకొన్న లోకములనా?’ అని రాముడనెను. తపముచే నార్జించుకొనిన పరలోకముపై విడువ పరశురాముడు కోరెను. రాముడట్లే చేసెను. శ్రీరామునకు శుభమును గోరుచు పరశురాముడు మహేంద్రగిరికి వెడలిపోయెను. దశరథుడు అయోధ్యకు చేరెను. వివాహములకై వచ్చిన కేకయరాజు పుత్రుడైన యథాజిత్తు మరియొక మారు అయోధ్యకువచ్చి భరత శత్రుఘ్నులను మేనమామల ఇంటికి తీసికొని వెళ్ళెను. సుఖమానందములతో కొంతకాలము గడచెను.

అయోధ్యకాండ

రాము పట్టాభిషేకయత్నము :

కుమారులందఱియెడలను దశరథునకు ప్రీతి మెండు. కాని సకల గుణాభిరాముడగు రామునియెడల అత్యంతమగు ప్రీతి. రాముడు కాజై యుండగా చూచి ఆనందించవలెనని దశరథుని ఆకాంక్ష. అందుకై మంత్రులను, సామంతులను, అనేక పట్టణములయందును గ్రామములందును నుండు ప్రజలను పిలిపించి పెద్ద సభ జేసెను. రాముని యువ రాజుగా చేయవలెనను తన యభిలాషను తెలిపెను. ఎల్లరును తమ తమ సంతోషములను దెలిపిరి.

సుమంత్రుని వలన దశరథుడు రాముని పిలువనంపెను. రాముడు రథముపైవచ్చి మేడపై సభలోనున్న తండ్రికడకేగి తన పేరు జెప్పుకొని నమస్కరించి నిలువబడెను. దశరథుడు రాముని కాగలించుకొని రత్నాసనముపై కూర్చుండబెట్టి పుష్కమి నక్షత్రమందు యశావరాజ్య పట్టాభిషేకము చేయదలచితిననియు, ప్రజాభీష్టమును అట్లే యుండెననియు తెలిపెను. తండ్రి యాజ్ఞను రాముడు శిరశావహించెను. తండ్రికి నమస్కరించి తల్లివద్దకు పోయెను. సీతయు అక్కడేయుండెను. తండ్రి యాజ్ఞను కాసల్య, సుమిత్ర, సీత, లక్ష్మణులతో చెప్పెను. అందఱును ముదమందిరి.

నశిష్ఠుని యాజ్ఞమేరకు సీతారాములారాత్రి వీక్షతో నుండి శ్రీమన్నారాయణుని పూజించిరి.

రాను పట్టాభిషేక వృత్తాంతము నగరమెల్లడ వ్యాపించెను. పట్టణమంతయు అలంకరింపబడుచుండెను. ప్రజల కోలాహలమునకు మేర లేకుండెను.

విషయ మంతయు గ్రహించిన మంథర తన యజమానురాలగు కైకేయి వద్దకు పరుగు పరుగున బోయెను. అరణ్యపు దాసియగు మంథర కైకకు సమ్మిసబంటు. 'అమ్మా! నీకు కీడు మూడినది. రామునకు రాజ్యము కట్టబెట్ట దశరథ మహారాజు కుట్రజేయుచున్నాడు. రేపే ముహూర్తమట' అనినది మంథర. చల్లని వార్త చెప్పినందుకు కైక మంథరకొక హారము బహూకరించెను. రామ పట్టాభిషేకమునకు సంత సించుచున్న కైకతో 'అయ్యో, వెట్టి కైకా! కౌసల్య రాజమాత కానున్నది. నీవును నీ భరతుడును ఆమెకు ఊడిగము చేయవలసి యుండును. నీకును నీకుమారునకును భద్రత చేకూరవలెనన్న రాముడు రాజు కారాడు.' అని యెన్నియో విధముల నాటజెప్పెను. అయిన ఇప్పుడు నన్నేమి చేయమందువు అని కైక ప్రశ్నించెను. మంథర ఎత్తు పారినది. కైకను తన చేతి కీలుబొమ్మగ జేసి యుపాయము చెప్పినది.

పూర్వము దేవదానవ సంగ్రామమున దశరథ రాజేంద్రునకు కైక తోడ్పడగా రాజు రెండు వరము లనుగ్రహించెను. అప్పుడామె వానిని కోరలేదు. ఇప్పుడు దాని సమయము వచ్చినది. అని జ్ఞాపకము చేసి రాజు వచ్చినపుడు రాముడు పదునాల్గు సంవత్సరములు అరణ్య వాసము పోవునట్లును, భరతునకు రాజ్యాభిషేకము చేయునట్లును రెండు వరముల కోరుకొమ్మని ఉద్బోధించెను. కైక కీపన్నుగడ నచ్చినది. కోపగ్నహము.

కైక కోపము రెచ్చిపోయెను. ఆభరణములన్నియు త్రేంచి చిందరవందరగ పారవై చెను. ఏడ్చి ఏడ్చి వాచిపోయిన కనులతో, అలంకరణహీనయై, నేల మీద పడుకొని యుండెను. ఉబలాట ముతో వచ్చిన రాజు కోపగ్నహముననున్న కైకను చూచి నిర్విణ్ణుడాయెను. మెల్లగా ఆమెను కదలించెను. అట్లు పరుండుటకు కారణ మేమనెను. ఆ కోరిక ఏదైనను నెరవేర్తుననెను. కైక కోరిక దీర్చెద నని రఘురామునిపై బట్టుపెట్టుకొని దశరథుడు మాట యిచ్చెను.

“సూర్య చంద్రులు, సమస్త భూతములు సాక్షిగా నున్నారు. నా కోర్కీ చెప్పెదను. శంబరాసురుని యుద్ధ సమయముననీ విచ్చిన రెండు వరముల నిపుడు కోరుచున్నాను, ఒకటి, రాముని నారచీరలతో పదునాల్గు సువత్సరము లడవులకు బంపుము. రెండవది, ఈ సమకూర్చిన పదార్థములతో భరతునకు పట్టాభిషేకము చేయుము.” అని కైక అనెను.

దశరథుడి పిడుగువంటి వార్త విని మూర్ఛబోయి, కొంతవడికి లేచెను. కైకను బ్రతిమలాడెను. ప్రాధేయపడెను. కోపించెను, దూషించెను. నోటికి వచ్చినట్లుం తిట్టెను. కైక మనసు మారలేదు. ‘నీవు నాకు భార్యవుకాదు. భరతుడు నా కుమారుడుకాదు, మిమ్ముల నిరువురను త్యజించుచున్నాను’ అని దశరథుడనెను.

తెల్లవారినది :

ఆ రాత్రియంతయు కైకా దశరథుల వాగ్వివాదముతోను, కన్నీటి ధారలతోను గడచిపోయెను తెల్లవారవచ్చెను. మహారాజును మేల్కొలుప వైతాళికులు వచ్చిరి. రాజు నిరాకరించెను. సూర్యోదయముకాగానే సుమంత్రుడును వశిష్ఠుడును కైక భవనమునకు వచ్చిరి. సుముహూర్తము సమీపించుచున్నదని రాజున కెఱుకజేయ సుమంత్రుడు అంతఃపురమున బ్రవేశించెను. కళావిహీనమగు ముఖముతోను, దీనముగనుడిన్న రాజునుచూచి సుమంత్రుడు చకితుడయ్యెను. కైకమ్మ ‘సుమంత్రుడా! నీవు వెళ్ళి రాముని దోడ్కొనిరమ్ము’ అనెను.

రాజాజ్ఞగా భావించిన సుమంత్రుడు రాముని దోడ్కొనివచ్చెను. తండ్రిని జూచి రాముడు నిశ్చేష్టుడయ్యెను. తండ్రికిని, తల్లికిని నమస్కరించి నిలబడెను. రుద్ధకంతమున దశరథుడు ‘రామా!’ అని తరువాత మాటరాక ఆగెను. తనపై కోపమా? లేక మరెవరైన తండ్రికి ఎగ్గొన రించిరా? అని తల్లిని ప్రశ్నించెను. ‘నాకిడిన వరములనుగూర్చి నీతో రాజు చెప్పలేకున్నాడు. తండ్రి యాసతి నెరవేర్తునని వాగ్దాన మొనరింపుము. నేనే చెప్పెదను.’ అన్న కైకతో “అమ్మా! ఎంతమాట? తండ్రి

యాజ్ఞయైన అగ్నిలోనైన దూకుడును. మహారాజుకోరిక తెలుపు* మనెను. రామునకు కైక వరముల రెంటినిగూర్చి చెప్పెను. ఇది విన్న రాముడు 'తప్పక అరణ్యముల కేగెదను. భరతుని పిలిపించి పట్టాభిషేకము చేయుము. తండ్రికి సంతోషము కలిగించుటయే నా ఆశయ'మని రాముడనెను. ఇది వినుచున్న దశరథుడు శోకసముద్రమున మునిగి పోయెను. మారుమాట చెప్పజాలడయ్యెను.

తండ్రికిని, కైకకును నమస్కరించి పితృవాక్పరిపాలనమునకై రాముడు అటనుండి వెడలిపోయెను. కోపమును, దుఃఖమును దిగ్గమింగి లక్ష్మణుడు వెంటనడచెను.

రామలక్ష్మణులు కౌసల్యాంతఃపురమునకరిగిరి. రాముని మాటలు విన్న కౌసల్య మూర్ఛిలైను. రాముడామెను లేవనెత్తెను. ఆమె దుఃఖమునకు మేరలేదు. 'నీతో అరణ్యములకు వచ్చెద'నన్న మాతృదేవతను రాముడు ఓదార్చెను. భర్త జీవించి యున్నంతకాలము త్యజించుట సనాతన ధర్మము కాదు. అని శాంతింపజేసెను. కౌసల్య దుఃఖమును జూచి లక్ష్మణుడు ఉగ్రుడై 'ముసలివాడై బుద్ధిమాంద్యముచే చెప్పినది అనుసరించవలసినపనిలేదు. కామమునకులోనై స్త్రీకి దాసుడై నాడు. అకార్యమునుచేసిన తండ్రిని చంపుదము లేదా బంధింత'మనెను.

"లక్ష్మణా! పొరబడుచున్నావు. తండ్రిని దూషింపకుము. అతడు ధర్మనిరతుడు. ధర్మమును రక్షించవలసిన భారము మనయందున్నది. ఇది దైవనిర్ణయము" అని రాముడు లక్ష్మణుని కన్నీరుతుడిచి శాంత పరచెను.

తల్లివద్ద సెలవు దీసికొని రాముడు సీతవద్దకు వెళ్ళెను. ముఖమును వ్రేల్చివెచుకొనియున్న రామునిచూచి సీత కలతజెందెను. సీతను జూడగనే రామునకు దుఃఖము వచ్చెను. విషయమంతయు తెలిసికొన్న సీత రామునివెంట వచ్చెదననెను అరణ్యవాసుమునందలి కష్టములను

సూర్పి చెప్పినను వినక 'నిన్ను విడచి స్వర్గమందుండుటయినను నాకు
రుచింప'దనెను. సీత వచ్చుటకు రాముడంగీకరించెను. అది చూచిన
లక్ష్మణుడు తానునువచ్చెదనని పట్టుబట్టెను. విధి లేక రాముడంగీకరించెను.

సీతా రామ లక్ష్మణులు మరల కై కాంతఃపురముననున్న దశరథ
మహారాజును దర్శింపబోయిరి. కౌసల్య, సుమిత్రలను ఇంకనుగల మూడు
వందల యేబదిమంది భార్యలను పిలిపించెను సుమంత్రుడు, వశిష్ఠుడును
చేతనుండిరి. కైక నారబట్టలను తెచ్చి యివ్వగా రామలక్ష్మణులు
ధరించిరి. సీత ధరించుటకు వశిష్ఠుడు సమ్మతించ లేడు. ఆమెను సర్వార్థరణ
భూషితగ నే శంపమని రాజాజ్ఞాయాయెను పెద్ద లందరికిని నమస్కరించి
సెలవు గైకొని సుమంత్రుడు సిద్ధముజేసిన రథముపై సీతా రామ
లక్ష్మణులెక్కి ప్రయాణమైపోయిరి. అయోధ్యాపురవాసు తెల్లరును
దుఃఖమును పట్టలేకపోయిరి. అట్లు వారు తమసానది వరకు వెళ్ళిరి.
ఆ నదీతీరమున అందఱు ఆరాత్రి విశ్రమించిరి. పౌరులకు తెలిపిన
ప్రమాణ భంగమగునని చీకటియుండగ నే రథము బయలుదేర దీయించి
రామ ప్రభృతులు అరణ్యములోనికి బోయిరి. పౌరులు వెనుదిరిగి
అయోధ్యనుజేరిరి. దశరథుడు వెంటనడచెను గాని మంత్రులచే వారింప
బడి రాణులతో కౌసల్యాంతఃపురమునకు చేరెను.

సీతా రామ లక్ష్మణులు :

రథముపై సీతా రామ లక్ష్మణులు గంగానదిని సమీపించిరి.
బిడ్డననేగల శృంగిబేరపురము చూచిరి. బోయరాజగు గుహుడు
ఆ ప్రాంతమున కధిపతి. అతడు రాముని సత్కరించెను. అందఱును
ఆ రాత్రి ఆ నదీతీరమున గడపిరి. సుమంత్రుడు సెలవుగైకొని రాముని
పీడి రథముపై అయోధ్యకు తరలెను.

రాముడు కోరగా గుహుడు మట్టిపాలను తెచ్చి యిచ్చెను.
ఆపాలనుబట్టించి రామలక్ష్మణులు తల వెండుకలను జడలు కట్టించిరి.

జటాపల్కుల ధారులైన రామలక్ష్మణులు ఋషులవలె నుండిరి. సీతా రామలక్ష్మణులను పడవపై కూర్చుండజేసి గంగానది ఆవలియొడ్డునకు గుహకు జేర్చెను. వారు గంగానదికి నమస్కరించిరి. ఆ రాత్రి గంగానదికి దక్షిణభాగమున గడపి మరునాడుదయమున గంగానదీతీరమున కాలినడకనుహాయి గంగా యమునా సంగమ స్థానమునుజేరిరి. అచటనే భరద్వాజ మహర్షి యాశ్రమము కలదు. అనాడు భరద్వాజుని ఆతిథ్యమును స్వీకరించిరి. జనసందోహములేని ప్రశాంత ప్రదేశము చిత్ర కూటమని మహర్షివలన తెలిసికొని యమునానదిని తేప్పపై దాటి చిత్రకూటమును జేరిరి.

అదియొక రమణీయ ప్రదేశము. అచటనే వాల్మీకి ఆశ్రమము కలదు. ఆశ్రమమున మహర్షిని దర్శించి నమస్కరించిరి. మాల్యవతీ నదీ తీరము. ఇంపునింపు వాతావరణము. వాల్మీకి హితవున చిత్రకూటము నందు రాముని ఆజ్ఞపై లక్ష్మణుడొక పర్ణశాలను నిర్మించగా సీతా రామలక్ష్మణులూ మొదటి పర్ణశాలయందు కొలదికాలముగడుప నుండిరి.

శ్రవణకుమారుడు :

దశరథుడు కాసల్యాంతఃపురమున నుండెనేగాని మనస్థిమితము లేకుండెను. రామునిపై గల్మమమకార మతనిని పిచ్చివానినిజేసివెచెను. కొలదికాలము నిద్రించును. అంతలో మేల్కొనును. 'రామా రామా' యని విలపించును. మూర్ఛనొందును. మరికొంతవడికి తెలివినొందును. కాసల్య యొనరించు కైత్యోపచారము లాదశరథేశుని మానసికాగ్నిని చల్లబరువజాలవయ్యెను. దశరథునకు శ్రవణుని వృత్తాంతము మనసుకు వచ్చి కాసల్యకు జెప్పెను.

యువకుడుగనున్న దశరథు డొకనాడు వేటకు వెళ్ళెను. సమీపమునగల్గినదిలో బుడబుడమను శబ్దము వినెను. ఏనుగు నీరు త్రాగుచున్నదనుకొని శబ్దవేధియను బాణమును విడిచెను. ఒక బాణుని

హాహాకారము వినవచ్చెను. పరుగిడిపోయి చూడగా ఏనుగుకాదు; తన దెబ్బకు ఒక ముని బాలుడు పడిపోయెనని దశరథుడు గ్రహించెను. కొనయూపిరితోనున్న ఆ శ్రవణుడు అంధులగు తన తలిదండ్రుల వృత్తాంతమును, వారి కొఱ్ఱకై అతడు నీరుగొనిపోవ నదికడకు వచ్చి కుండ ముంచుటను ఇంతలో బాణమువచ్చి గ్రుచ్చుకొనుటయు చెప్పెను. దశరథుడు బాణము లాగి కేయగా ఆ బాలుడు ప్రాణములను వదలెను. దశరథుడు నీరుతీసికొని ముని దంపతులకడకుపోయి జరిగిన వృత్తాంతము నివేదించెను. తమకు సేవచేయుచున్న ఆ పుత్రుని కోల్పోయినందుకు ఆ గ్రుడ్డివారు శోకించిరి. వారిపుడు దిక్కులేనివారైరి. వారు క్రుద్ధులై 'మావలె నీవు పుత్రశోకమున మరణింతువుగాక' యని శాపమిచ్చి చితిలోపడి అసువులు బాసిరి. ఈ కథ చెప్పి దశరథుడు కుమిలి కుమిలి యేడ్చెను.

దశరథుని మరణము :

పుత్రశోకమున మరణము తనకు తప్పదని దశరథుడు నిశ్చయించు కొనెను. అంత నాతనికి నిద్రపట్టెను. తెల్లవారినది. పట్టణమంతయు మేల్కొనినది. కాశల్యా సుమిత్రలు రాజనుపట్టి చూచిరి. ఆ మహా రాజు దీర్ఘనిద్ర జెందెను. అంతఃపురముతో బాటు అయోధ్యా నగర మంతయు గొల్లుమని యేడ్చెను. రామలక్ష్మణులు అరణ్యములకేగిరి. భరత శత్రుఘ్నులు మేనమామ యింటనుండిరి. ఇక కర్తవ్యమును వశిష్ఠాదులాతోచించిరి. భరతుని పిలిపించుట యుక్తమని తలచిరి. రాజ్య భారము వహింపవలసినవాడుకూడ భరతుడే. భరతుని తోడ్కొని రావలసినదిగా గిరివ్రజమునకు విశ్వసనీయులనుబంపిరి. దశరథుని మృత కళేబరము తెలద్రోణియందు భద్రపరచిరి.

వశిష్ఠుని ఆదేశము ననుసరించి దూతలు రాజు మరణమునుగూర్చి భరతునితో చెప్పక త్వరితముగ బయలుదేరి అయోధ్యకు రావలయుననిరి.

మాతామహుని ఇంట సెలవుగైకొని భరతుడు మున్నగువారు ఎనిమిదవ నాటికి రథములపై అయోధ్యచేరిరి. నగరమంతయు కళావిహీనముగ గన్పట్టెను. కైకాంతఃపురమునకుబోయి తల్లికి నమస్కరించెను. నమస్కరించుటకు తండ్రిగారెటనుండిరని భరతుడు తల్లి నడిగెను. ఆమె చావు కబురు చల్లగ తెలిపెను. తండ్రికి నమస్కారముచేయు నదృష్టము రామునకేగాని తనకు లేకపోయెనని వాపోయెను. అప్పుడు కైక జరిగిన దంతయుచెప్పి తన వరములనుగూర్చి వివరించెను. భరతుడు మండి పడెను. ఈ జరిగిన విషాదనాటకమునకు తల్లియే కారణమని భరతుడు విలపించెను; నిందించెను; దూతెను. ఆ సమయమునకు కౌసల్యయు నచటికి వచ్చినది. భరతునిజూచి యెత్తిపొడుపుగ మాటలాడినది. 'తల్లీ! నన్ను దుష్టునిగ దలవకుము. నేనేపాపము నెఱుగను. అని భరతుడెన్నియో ఒట్టుపెట్టుకొని కౌసల్య పాదములపై బడెను. కౌసల్య శాంతించి అతనిని ఓదార్చెను. వశిష్ఠాదుల అనుజ్ఞతో భరతుడు తండ్రికి సంస్కారక్రియలను జరిపెను.

పదునాల్గవదినమున రాజోద్యోగులు భరతునివద్దకు వచ్చి రాజ్య భారము వహింపవలసినదని వేడుకొనిరి. అందులకు భరతుడిట్లు సమాధానము చెప్పెను. "జ్యేష్ఠుడగు రాముడే రాజ్యాధికారి. రాముని అడవులనుండి పట్టాభిషేకముచేసియే యిటుకు తీసికొని రావలెను. రాముని బదులుగా నేను అడవులయందుండెదను. ప్రయాణమునకు సిద్ధముచేయుడు" అనెను. భరతుని ధర్మవర్తనకు ప్రజలు సంతసించిరి.

అడవులకు భరతుడు :

భరతుడడవులకు పయనమాయెను. రథ గజ తురగ పదాతిదళములతోను, మంత్రివరులతోడను, వశిష్ఠుడు, తల్లులు ముగ్గురతోడను, కొందరు పురజనులతోను శృంగిబేరపురమును జేరెను. గుహుడు మొదట భరతుని శంకించెను గాని విషయము తెలిసికొని యాతిధ్య

మిచ్చెను. భరతాదులను గుహుడు గంగానదిని దాటించెను. గుహుని వలన రాముడు నడచిన మార్గమును గుర్తెరిగి భరతుడు భరద్వాజా శ్రమముచేరెను. భరద్వాజుడుకూడ భరతుని అనుమానించి 'రామునిపై దండెత్త దలచితివా?' యనెను. భరతుడు విచారపడి తన మనసునందలి వాస్తవమును తెలిపెను. భరద్వాజుడు సంతసించి ఆనాడు భరతునికిని అతని పరివారమునకును తన తపశ్శక్తి వలన నగరమును సృష్టించి అనూహ్యమగు నాతిధ్యము నొసగెను. భరద్వాజుని వలన రాముని జాడలు తెలిసికొని చిత్రకూటమునకు ప్రయాణించిరి. కొలది దూరమున నుండగనే భరతుడు వసిష్ఠుని, సుమంత్రునివెంట నిడుకొని పాదచారియై చిత్రకూటమును జేరుచుండెను.

చిత్రకూట పర్వత సానువులపై సీతారాములుండిరి. కొండపై భాగముననున్న లక్ష్మణుడు చెట్టుకొమ్మనుండి జనసందడియు, మేఘములవలె లేచిన దుమ్మును, పరివారము, సైన్యము వెంటరాగా భరతుడు వచ్చు చుండుటను గాంచెను. గబగబ అన్న గారికడకేగి భరతుని రాకను దెల్పి నిప్పులు గురిపించు మాటలాడి వారి నెదుర్కొన అన్నయనుమతి నర్థించెను. భరతునిగూర్చి అపోహపడుట ఉచితముకాదని రాముడు లక్ష్మణుని శాంతింప జేసెను.

సోదర సమాగమము :

భరతుడువచ్చి రాముని జూచెను. రాజలాంఛనములతో కిరీట ధారియై రత్నసింహాసనముపై నుండవలసిన అన్న అరణ్యములో వేదికపై దర్భాసనమున జటావల్మలధారియై యుండుట జూడగనే భరతుని కనులనిండుగ నీరుగ్రమ్మెను. రాముని పాదముల నంటబోయెను. గాని కన్పింపలేదు. నేలపై బడి నమస్కరించెను. భరతుని జూడగనే కన్నీరు నిండిన రాముడు భరతుని లేవనెత్తి కాగలించుకొనెను. భరతుడు తండ్రి మరణవార్త చెప్పగనే రాముడు కుప్పగూలెను. పిమ్మట నదీ

తీరమునకుబోయి తండ్రికి ఉదకమును వదలి రేగుపండ్లు, గార పిండితో పిండములుచేసి మనసా తండ్రికి సమర్పించి పర్ణశాలకు జేరెను.

చూడవచ్చిన వశిష్ఠునకు, తల్లులకు, పెద్దలకు రాముడు నమస్కరించెను. సుమంత్రుడు, గుహుడును చూడవచ్చిన పౌరులును రాముని స్థితికి విచారపడిరి. మామగారు పోయినందులకు దుఃఖించు సీతను కౌసల్య మున్నగువారు ఓదార్చిరి.

“అగ్రజా! ఇది నీ రాజ్యము. నీవు అరణ్యములయందుండుటయు నేను ప్రభువు నగుటయు కూడనిపని. నా కోర్కీయు, పురజనుల కోర్కీయు మన్నించివచ్చి రాజ్యమును స్వీకరించుము. నాకీ రాజ్యము పాలించు అర్హతలేదు. నా యెడల యెట్టి దోషమునులేదు.” అని రాముని భరతుడు ప్రార్థించెను.

వశిష్ఠుడును, జాబాలి మున్నగు ఋషులును రామున కెన్ని విధములుగనో చెప్పిరి. భరతునికోర్కీ మన్నించుమనిరి.

రాముడిట్లు సమాధానము చెప్పెను. “అనుజా! భరతా! మనము ధర్మజ్ఞుడైన దశరథత్మాపాలుని పుత్రులము. ఆ మహారాజు కీర్తిని నిలుపవలసిన భారము మనయందున్నది. నేనును నీవును ఆయన ఆజ్ఞను పాటింపక తప్పదు. రాజనానతి నేనరణ్యమునందుండుట, నీవు రాజ్య పాలన మొనర్చుట తప్పదు. ఎవరియెడలను నా కసూయాద్యేషములు లేవు. తండ్రి యాజ్ఞ పాలించుటయే నా దృఢప్రతము.” ‘ఇది పెద్దల యాజ్ఞ తీరస్కరించుటకాదు. నన్ను మన్నింపుడు. నేను ధర్మమును అనుసరింపక తప్పదు.’ అని భరతునికిని, పెద్దలతోనుచెప్పెను. రాముడు వచ్చు వఱకు నేనిచట ప్రాయోపవేశముచేతునని భరతుడు రాముని పాదములకడ ఆడ్డముగ పరుండెను. అది చూచి రాముడు “నాయనా! నేను నీకేమి ఎగ్గొనరించితిని. నీపట్టును వదలి అయోధ్యకు వెళ్ళుము” అనెను.

పాదుకా పట్టాభిషేకము :

వశిష్టాదులును, పురజనులును రాముని ధర్మతత్పరతకు అడ్డు చెప్పజాలకపోయిరి. అయోధ్యకు వెడలవలసినదని భరతునకు చెప్పిరి. భరతుడు కాదన లేకపోయెను.

“ఈ పదునాల్గువత్సరములును నేనును జటావల్కలముల నుండెదను నీ కొఱకై పదునాల్గువత్సరములు రాజ్యమేలుదును. నీవు మరలి మరుసటి రోజునకు రానియెడల అగ్నిప్రవేశముచేయుదును. ఈ బంగారు పాదుకలపై నీ పాదముల నుంచుము. సమస్త లోకములకు ఇవియే, యోగక్షేమములకు రక్షయగును.” అని భరతుడనెను.

రాముడు భరతుని శోరిక ననుసరించి పాదుకల తొడిగికొని వదలెను. భరత శత్రుఘ్నులను కాగలించుకొనెను. భరతుడు పాదుకల నెత్తి, కనుల కద్దుకొని శత్రుంజయమును పట్టపుటేనుగుపై వానినుంచి అన్నగారివద్ద సెలపుతీసికొని వచ్చినవారందఱితో తిరుగు ప్రయాణము సాగించెను. భరద్వాజాశ్రమముచేరి, తదుపరి శృంగిబేరపురమునుజేరి రాముడులేని అయోధ్యను జేరుటకు మనసు ఒప్పక, సమీపమునగల నందిగ్రామమునందు పాదుకలకు పట్టముకట్టెను. భరతుడు జటావల్కలముల బూని దీక్షాబద్ధుడై యుండెను. మిగిలిన వారెల్లరును అయోధ్యా నగరము జేరిరి.

అ న సూ య :

చిత్రకూటమునందుగల ఋషులెల్లరు ఆ ప్రాంతమువీడి మరెటకో పోదలచిరి. రాముడు కారణములందుకు తెలిసికొనెను. రావణుని తమ్ముడగు భరుడు జనస్థానము నాక్రమించి యుండెను. సీతా రాములిటనున్నట్లు వినిన తరువాత భరదూషణలు చిత్రకూటమునకు గూడా రాసాగిరి. తమకిట తపోభంగము కలుగుననియు, మరెటకైన పోయి తపమాచరించుకొనుట యుక్తమనియు మునులు తలచిరి.

రాముడును చిత్రకూటమును వీడుటయే తమకును శ్రేయమును కొనెడి. ఏలనన, తల్లులు, భరతాదులు జ్ఞాపకమునకు వచ్చుచున్నారు. తామన్నప్రదేశము అయోధ్యాపురజను లెరిగినారు. బహుశా వారు మరల మరల తనను చూడరావచ్చును. అందువలన ఇటునుండి మరి కొంత దూరమేగుటయే మంచిదనుకొనెను.

సీతారామలక్ష్మణులు చిత్రకూటమును వదిలి అత్రి ఆశ్రమమును చేరిరి. అత్రి, అనసూయ దంపతులకు సీతారాములు ప్రణమిల్లిరి. అత్రి మహాముని వారికి ఆతిథ్య మొసగెను. సీత చెప్పగా అనసూయ సీతారామల వివాహవృత్తాంతము ఆసక్తితో వినెను. సీత పాతివ్రత్యమునకు అనసూయ మెచ్చుకొని అనేక ధర్మములనుప దేశించినది. ఒక పుష్పమాల, ఆభరణము చందనము, వస్త్రమును అనసూయ జానకికి ఇచ్చెను 'ఇవి ధరించిన నీ శరీరము నిత్యనూతనముగానుండు' నని అనసూయ చెప్పెను.

పిమ్మట సీతారామ లక్ష్మణులు అత్రిమహాముని ఆశ్రమమును వదిలి యింకనూముందుగల మహారణ్యమున బ్రవేశించిరి.

ఆరణ్యకాండ

సీతా రామ లక్ష్మణులు దండకారణ్యమున బ్రవేశించిరి. సదా చార సంపన్నులై, మునివృత్తినున్న భూసురోత్తములుగల మునిపల్లెను చూచిరి. వారొసగిన ఆతిథ్యమును స్వీకరించిరి. జితక్రోధులై యున్న తమను కాపాడుచుండుమని మునులు రాముని ప్రార్థించిరి.

మునులవద్ద సెలవుగైకొని రాముడు ముందుకు నడచెను. సీతా రామ లక్ష్మణులు ఘోరారణ్యమున పోవుచుండిరి. వారి కొక రాక్షసుడు కనిపించెను.

వి రా ధ వ ధ :

ఆ రాక్షసుడు భయంకరాకారుడుగ నుండెను. వాని పేరు విరాధుడు, వాడు సీతను చూచుటతోడనే పక్షిని పట్టుకొన్నట్లు సీతను పట్టుకొని 'నేను దీనిని పెళ్ళిచేసికొనెద'ననెను. రామ లక్ష్మణులు వానిపై బాణములు వదలిరి కాని అవి వృథాయయ్యెను. విరాధుడు సీతను విడిచి రామలక్ష్మణులను రెండు చేతులతో పట్టుకొని బుజములపై నెక్కించుకొని పరుగెత్తసాగెను. రాముడు రాక్షసుని కుడిచేతిని, లక్ష్మణుడు ఎడమ చేతిని నటికిరి. విరాధుడు శాప విముక్తి జెంది ఇట్లు చెప్పెను. "నేను కుబేరుని అనుచరుడను. నా విధులను అశ్రద్ధ చేసి నందున కుబేరుడిట్లు శపించెను. దశరథ రాముడు నిన్ను సంహరించి నప్పుడు శాప విముక్తి నొందెదవని చెప్పెను. అట్లే అయ్యెను. ఇచటికి కొలదిదూరమున శరభంగమహ్వారి ఆశ్రమముకలదు. అచటికి వెళ్ళుము. శుభమగును." అని చెప్పెను. లక్ష్మణు డొకగొయ్యిని త్రవ్వగా రాక్షసుని అందు పూడ్చివేసిరి.

శరభంగాశ్రమము :

సీతా రామ లక్ష్మణులు మరికొంతదూరముపోగా శరభంగా శ్రమము కన్పించెను. అతడు బ్రహ్మసాక్షాత్కారము పొందినవాడు.

ఆ మహర్షికి సీతారామ లక్ష్మణులు పాదాభివందనము చేసిరి. “దశరథ రామా! మహాత్ముడవైన నిన్ను దర్శించిపోవలయునన్న సుకల్పముతో నిలిచియున్నాను. నీ దర్శనము అయినది. ధన్యుడనైనాను. నేనీ దేహము విడిచివైతును. ఈ అరణ్యమున సుతీక్ష్ణుశను ఋషిగలడు. ఆయనను దర్శించుము. నీకు నివాసయోగ్యమగు ప్రదేశము చూప గలడు” అని చెప్పి అగ్నిప్రవేశముచేసి బ్రహ్మలోకమునకు బోయెను. కొండలు మునులువచ్చి రాముని చుట్టుముట్టి, రాక్షసులు తమ తపమున కంతరాయము కలిగించుచున్నారనియు, హింసించు చున్నారనియు, రాక్షసుల సంహరించి తమను కాపాడుమనియు వేడుకొనిరి. తపస్విజనరక్షణయు తన విధిగా భావించుచున్నానని రాముడు వారివద్ద సెలవుగైకొని ముందుకుసాగెను.

సుతీక్ష్ణుని ఆశ్రమము :

సీతారామ లక్ష్మణులు సుతీక్ష్ణుని ఆశ్రమముచేరి ఆ మునిని సందర్శించిరి. ముని యిడిన ఆతిథ్యమును స్వీకరించిరి. తాను తపముచే సంపాదించుకొన్న పుణ్యమును రామున కిచ్చెదననెను. రాముడందుల కంగీకరింపలేదు. తానే పుణ్యమును సంపాదించుకొందుననెను. తన యాశ్రమమునందే యుండిపోమ్మని ముని యనెను. ఇంకను కొన్ని మున్యాశ్రమముల దర్శింపనెంచితి నని రాముడనెను. ఆ నాడచటనే యుండి మరునాడుదయమున స్నాన సంధ్యాదుల నెరవేర్చుకొని ముని సెలవుగైకొని బయలుదేరెను.

సీ త హి త వు !

ఈ సమయమున సీత భర్త కొక విషయము చెప్పదలచెను. ఆమె ఇట్లనెను. “రామచంద్రా! నేను నీకు చెప్పగలదాననుకాను. నీ వెరుగని ధర్మములేదు. అయినను నాకు తోచినది చెప్పెదను. ఆయుధముల ధరించి నీవు దండకారణ్యము సంచారముచేయుచున్నావు.

నాకది యిష్టములేదు. నిరపరాధులైన వారిని సహరింపరాదుకదా! ధనుర్బాణములు ధరించి యున్నంత మాత్రమున రాక్షసులనేల చంపవలెను? అరణ్యవాసము చేయుచున్న మనము తపస్సనెడి ధర్మమునే యాచరింతము. అయోధ్యనుచేరిన పిదప మరల ఆయుధములు ధరింపవచ్చును. ధర్మానుసరణమువలన సకల శుభములును చేకూరును.”

అందులకు రాముడిట్లు జవాబు చెప్పెను. “నీవు నా యెడగల అనురాగముచే చెప్పిన దానికి సంతసమగుచున్నది. క్షత్రియుడు ఆయుధములు ధరించును. దండకారణ్యమున మునులు రాక్షసులవలన బాధనొందుచున్నారు. వారు నన్ను శరణువేడిరి. నేను కాపాడెదనంటిని. నేనిచ్చిన వాగ్దానము తప్పుట ధర్మవిరుద్ధము. నాకు సత్యమే వ్రతము.”

పంచాష్టరము :

(శ్రీ) రాముడు ముందును, మధ్యను సీతయు, ధనుర్బాణములు ధరించిన లక్ష్మణుడు వెనుకను అరణ్యమున నడచిరి. మిక్కిలి మనోహరమైన సరోవరమును చూచిరి. జను లెవ్వరును లేని ఆ ప్రదేశమున సంగీతము, వీణా మృదంగ వాద్యములు మ్రోగుచున్న శబ్దములను విని ఆశ్చర్యపడిరి. అప్పుడు చెంతనున్న ధర్మభృతు అను మహర్షి ఇట్లు చెప్పెను.

“పూర్వము మాండకర్ణియను మహర్షి గొప్ప తపస్సుచేసెను. ఆ తపమును భంగముచేయుటకై అయిదుగురు అప్సరసలను దేవతలు పంపిరి. ఆ సరోవరమందే వారు గృహముల నేర్పరచుకొని గాన కళా మూర్ధుర్యముచే ఆ మునిని లోబఱచుకొనిరి. అప్సరస స్త్రీలతో భోగములనుభవించుచు అతడు తపస్సునే మరచెను. అందుచే దీనికి పంచాష్టరమని పేరువచ్చెను. ఎల్లప్పుడును వారు గానము చేయుచుందురు.”

సీతా రామ లక్ష్మణులిట్లు కొలదికాలమటనట పక్షశాలల నివశించుచు, మున్యాశ్రమముల దర్శించుచు, మరియొక ప్రదేశమునకు

బోవుచు సుఖముగను, ఆనందముగను కాలము వెళ్ళబుచ్చిరి. పది సంవత్సరముల కాలమిరీతి గడచిపోయెను.

అగస్త్యశ్రమము :

సుతీక్ష్ణుసికిచ్చిన వాగ్దానము ననుసరించి రాముడు మరల ఆముని యాశ్రమమునకు వచ్చెను. ఆయన వలన అగస్త్యుని ఆశ్రమమునకు దారి తెలిసికొని వెళ్ళెను.

పూర్వము వాతాపి, ఇల్వలుడను ఇద్దరు రాక్షసులుండిరి. బ్రాహ్మణులను మునులను బాధించుట చంపుట వారి ధ్యేయము. ఇల్వలుడు బ్రాహ్మణరూపము ధరించెడివాడు. వాతాపి మేక అయ్యెడివాడు. దారినబోవు బ్రాహ్మణుని భోజనమునకు బిలిచి మేకనుకోసి వండిపెట్టి, పిమ్మట 'వాతాపీరమ్మ' అని ఇల్వలుడనెడివాడు. బ్రాహ్మణుని పొట్ట చీల్చుకొని వాతాపి బయటకు వచ్చెడివాడు. బ్రాహ్మణుడు మృతి జెందెడివాడు. ఒకసారి అగస్త్యునకు గూడ ఇట్లే జరిగినది. అగస్త్యుడు భుజించిన వెంటనే "వాతాపీ" అని పిలువగా "ఇంకెక్కడి వాతాపి? ఇదివరకే జీర్ణమైనా"డని అగస్త్యుడనెను. వాతాపి చనిపోయినందున కోపముచే ఇల్వలుడు అగస్త్యునిపై కుఱికెను. అగస్త్యుని కంటి మంటకు ఇల్వలుడుగూడ మృతిజెందెను. అగస్త్యుడనిన రాక్షసులకు గుండెలు బగులును. రాక్షసులు మునులను బాధించుట చాలభాగము తగ్గెను.

ఒకప్పుడు వింధ్యపర్వతము సూర్యునకు దారిగూడ లేకుండు నంతఎత్తుగ పెరుగుచుండెను. ఉత్తర దేశముననున్న అగస్త్యుడు వింధ్యుని అడ్డముగా వరుండుతుని 'దక్షిణ దేశమునకు బోవుచున్నాను. వచ్చువఱకు ఇట్లే యుండు'మనెను. వింధ్యు డట్లే పడియుండెను.

సీతా రామ లక్ష్మణులు అగస్త్యుని ఆశ్రమమునకు వెళ్ళిరి. ఆ మహాముని రాముని సత్కరిం ను. అగస్త్యునకు రాముడు పాదాభివందన మాచరించెను. అక్షయమగు అమ్ములపొదిని, స్వర్ణమయము

రత్నఖచితమగు నొక విల్లును అగస్త్యుడు రామున కిచ్చెను. అచటికి పది యోజనముల దూరమునగల పంచవటియందుండుమని అగస్త్య మహాముని రామునికి జెప్పెను.

జటాయువు ;

అగస్త్య మహర్షివద్ద సెలవుదీసికొన్న సీతా రామ లక్ష్మణులు పంచవటికి ప్రయాణమైరి. దారిలో ఒక పెద్ద మట్టిచెట్టును ఒక పెద్ద గ్రద్దను చూచిరి. ఆ గృధ్రరాజముపేరు జటాయువు. రాముడు తన వృత్తాంతమంతయు వినిపింపగా తనకు దశరథుడు స్నేహితుడనియు కనుక రాముడుగూడ తనకు ఆపుడనియు చెప్పెను. పంచవటి నివాస యోగ్యముగ నే యుండుననియు, తాను అచటికి కొలది దూరముననే యుండుననియు జటాయువు చెప్పెను.

పంచవటి - పర్వతాల :

వారు పంచవటిని జేరిరి అనుకూల ప్రదేశమునుజూచి రాముడు చెప్పిన స్థలమునందు లక్ష్మణుడు చక్కని పర్వతాల నిర్మించెను. గోదా వరినది అచటికి దగ్గరలోనున్నది. ఆ సమీప ప్రాంతములందే కొందఱు ఋషులును గలరు. అది తగిన తావుగనే వారు భావించిరి. అపుడపుడు మునులువచ్చి రామునితో సంభాషించుచుందురు. నుంచి కాలక్షేపము గనే యుండెను.

శూర్పణఖ :

శూర్పణఖ రావణుని చెల్లెలు. ఆమె యీ అరణ్య ప్రాంత మంతయు తిరుగుచుండును. ఒకనాడు ఆమె సీతా రామ లొకచోట ఉండుట చూచెను. రాముడు మిక్కిలి అందగాడు; ఇతడు నన్ను పెండ్లాడిన బాగుండుననుకొనెను. అందవికారముగనుండు ఆ రాక్షస స్త్రీ రాముని వద్దకువచ్చి తన అభిమతమును దెలియజేసెను. తనవిషయ మంతయు రామునకు తెలియజేసెను. రాముడును తానిటనుండు నవసర

మును గూర్చి చెప్పెను. “ఈ సీత నీ కేమి సుఖము కలిగించును? నన్ను పెండ్లాడిన నీకు సర్వ సౌఖ్యములు కలుగ గలవు.” అని శూర్పణఖ అనెను. “ఇదుగోయీ సీతతో నేనున్నానుకదా! అడుగో మాతమ్ముడు లక్ష్మణుడు, అతడు ఒంటరివాడుగ నున్నాడు; అతని వద్దకు పోమ్ము నీకోరిక తీర్చగలడని రాముడు జవాబిచ్చెను. వెంటనే ఆమె కొలది దూరమున నున్న లక్ష్మణుని వద్దకేగెను. అతడు మంచి అందగాడుగనే యున్నాడు, తనను చేబట్టునుని ఆతనిని కోరెను. నేను సీతారాముల దాసుడను, వారికి సేవ జేయవచ్చినాను. నన్ను చేబట్టిన నీ కేమి సుఖము కలుగును? నీవు కూడ దాసురాలవై వారికి సేవ జేయవలసి యుండును. రామునే కోరుము; అతడే నీ కోర్కె తీర్చగలవాడు” అని లక్ష్మణుడనెను, శూర్పణఖకు కోపము వచ్చెను. మరల రాముని వద్దకు పోయి “మన యిరువురికు మధ్య యీ సీత అటంకముగా నున్నది. ఈమెను తినివేయుదును. నాకు సవతిపోరు లేకుండును. నీవు నన్ను దరిజేర్చుకోగలవు.” అనుచు సీత మీద పడబోయెను. రాముడదలించి ఆమెను ఆపి, లక్ష్మణా! ఈ నీచురాలితో పరిహాసమేల? వికృతాంగనగా జేసి పంపుము.” అనెను. అంతట లక్ష్మణుడు శూర్పణఖ ముక్కు చెవులను కోసి విడచెను.

ఖర దూషణలు :

రక్తము వరదయై ప్రవహింపగా, అరణ్యము మారుమ్రోగు నట్లు కేకలిడుచు, ఏడ్చుచు శూర్పణఖ అచటకు కొలది దూరమున జనస్థానమందున్న తన అన్నలగు ఖరదూషణుల వద్దకు బోయి భోరు భోరున ఏడ్చెను. చెల్లెలి వికృత రూపమును చూడగానే ఖరుడు మండిపడి వాడెవడో చూపుము సర్వనాశనము చేసెదననెను.

శూర్పణఖ వలన జరిగిన కథనంతయు తెలిసికొని తన వద్దగల సేనానులలో వదునాల్గు మందిని రామునిపై కిపంపి, చంపిరమ్మనెను. వారు వికటాట్టకోసము చేయుచు వచ్చుచుండుటను గమనించి రాముడు

“లక్ష్మణా ! మీ వదినను దీసికొని గుహలోనికి బొమ్ము. ఈ వచ్చు వారిపని నేను జూచెదననెను. లక్ష్మణుడట్లే చేసెను.

విల్లు సమ్మల చేతబట్టి స్రళయకాల రుద్రునివలె రాముడు నిలచెను. పదునలుగుర రాక్షసులను సంహరించెను. అది వినిన ఖరుడు తనకడగల బలిష్ఠులగు పదునాల్గువేలమంది రాక్షసులతో భయంకరముగా వచ్చి ఘోరయుద్ధము చేసెను. దూషణుడు కూడ వచ్చి వారిని కలిసికొనెను ఇంతమందివేయు బాణములు, శూలములు, ఈటెలు మున్నగువాని నన్నిటిని ఒక్క రాముడు అత్యంత పరాక్రమముతోను, నేర్పుతోను త్రుంచివైచి మహాస్త్రములను ప్రయోగించి ఖరుని, దూషణుని గూడ సంహరించెను. అడవి యంతయు రాక్షసుల శవములతో నిండిపోయెను.

ఔరా! రాముడెంత ప్రతిభాశాలి. ఎంతటి ఘనకార్యము చేసినాడు. ఆతడసామాన్యుడుకదాయని పొగడుచు ఆకసమునగల దేవతలు తమ నెలవులకుచనిరి. మునులు రాముని కొనియాడిరి.

లక్ష్మణుడును సీతయు గుహనుండి వెలుపలకువచ్చి రాముని శ్లాఘించి పూజించిరి.

ప్రతీకారము :

జనస్థానమునగల రక్కసులలో అకంపనుడను వాడెట్లో తప్పించుకొనెను. రాక్షస సంహారణమునుగూర్చిన ఉదంతమంతయు లంకాధిపతి యగు రావణున కెఱుకపరచెను. రావణుడు కండ్లెఱ్ఱజేసి నిప్పులు గ్రక్కెను. ఇప్పుడేపోయి ఆరాముని చీల్చి చెండాడెదననెను.

ప్రభూ! తొందరపడవద్దు. రాముని బలపరాక్రమములు పూర్తిగ తెలుసుకొనుము. అతడు అసాధ్యుడు. యుద్ధమున నాతని గెలుచుట దుర్లభము. దేవదానవులు కలిసి వెళ్ళినను రాముని గెలువగలరని

నేననుకొనను. నాకుతోచిన ఉపాయము చెప్పెదను ఆలోచించుము. రాముని భార్య సీత. చాల చక్కనిది. రామున కామెయెడ. మక్కువ ఎక్కువ. ఏదేని తంత్రముబన్ని సీతను దీసికొని వచ్చితివా, ఆమె వియోగము సహింపలేక రాముడు ప్రాణములు విడచును. అని అశంక నుడు మార్గమును బోధించెను.

రావణునకీ పథకము నచ్చెను. ఎటులైనను ప్రతీకారముచేసి సీతను సాధించి రాముని చావు చూడగోరెను. వెంటనే రథము నెక్కి మారీచుని ఆశ్రమమునకు బోయి తనకు తోడ్పడగోరెను. 'రాజేంద్రా' రాక్షసులము సర్వనాశనమునకే మీ కెవడో యీ ఉపాయము చెప్పినాడు. రాముడసామాన్యుడు, నీవులంకకు బోయి నీ భార్యతో సుఖముగానుండుము; అని హితము పదేశించెను. రావణుడు బదులు పలుకక లంకకుపోయెను. మారీచుని మనసుకుదుటపడెను.

రావణుడు కొలువుదీర్చి యుండెను. రోదనము జేయుచు శూర్పణఖ వచ్చి జనస్థానమున జరిగిన సంగత్యోభమును గూర్చియు, తనకు జరిగిన అవమానమును గూర్చియు అన్నతో మొఱబెట్టుకొనెను. "సౌందర్యరాశియగు సీతను దెచ్చి నీకు భార్యగా చేయుదమనిపోయిన నాకు లక్ష్మణుడిట్టి శిక్షవిధించినాడు. నీవుపోయి సీతను దెచ్చుకొని సుఖంపుము. నీ విట్లానరించితివేని నీవు సుఖపడుటయేగాక పదునాల్గు వేలమంది రాక్షసులనుచంపిన రాముని ప్రతీకారమున సాధించిన వాడవగుదువు. 'ఆలసింపకు'మనెను.

అ ప ర ము ద్ధి :

రావణునకు మరల సీతపై మనసు బోయెను. ఎటులైనను సీతను తాను తీసికొనిరావలెననియే సంకల్పించెను. కుతంత్రమున సీతను దొడ్కొని వచ్చుటయే శ్రేయస్కరముగ తోచెను. వెంటనే మరల మారీచుని వద్దకు బోయెను. మారీచుడాశ్రమమున తపస్సుజేసి కొను చుండెను. రావణుని జూచి మర్యాదజేసెను.

మారీచా ! నీవు ఉపాయశాలివని నీకడకు వచ్చితిని. సీతను నేను గొనివచ్చుటకే నిశ్చయించితిని. ఇందు కడ్డుజెప్పకుము. నీవు ఒక బంగరు లేడిరూపమున ఆరాముని పర్ణశాల చేత తిరుగాడుము. సీత నిన్ను జూచి తనకు తెచ్చియివ్వమని రామలక్ష్మణులను కోరును. వారులేడి కొఱకై పోవుదురు. ఒంటరిగానున్న సీతను నేను తీసుకొని వచ్చెదనని రావణుడు చెప్పెను. అందులకు మారీచుడు తన పూర్వ అనుభవమును గూర్చి చెప్పి,

శ్లో॥ దృష్ట్వాస్వప్నగతం రామముద్భూతమివిచేతనః
రకారాదీని నామాని రామత్రస్యస్య రావణః !
రత్నానిచ రథాశ్చైవత్రాసం సజ్జసయన్తిమే
అహం తస్యప్రభావజ్ఞో స యద్ధం తేన తేక్షమమ్॥

నాకుకలలో రాముడు కన్పించి నను భయభ్రాంతుడనగుదును. రాముడ నగనే భయముకలుగును. అందువలననే రకారము మొదటగల రత్నములు, రథములు మున్నగు పేర్లు కూడా నాకు భయమునే కలిగించును. నేను ఆ రాముని ప్రభావము బాగుగా ఎఱిగెదను. కాబట్టి రామునితో విరోధము, యుద్ధము నీకెంత మాత్రము పనికిరాదు, అనెను. మారీచుడు రావణునకెన్నియో నీతులు చెప్పి రామునితో వైరము కూడనిపనియని యాతని మనసు మరల్చి ప్రయత్నించెను. అందుకు రావణుడు 'మారీచా! ఇది రాజ్యాజ్ఞ. నేనుచెప్పినట్లుచేయకున్న నాచేతి మరణము నీకు తప్పదు.' అని బెదిరించెను.

రావణుడు కతినుడు. వినువాడుకాడు. చావుదగ్గర పడినప్పుడు మిత్రుల హితము చెవికెక్కదు. పీనిచేతులో చచ్చుటకన్న రాముని చేతిలో చచ్చుటయే మేలు అని తలచుచు మారీచుడు రావణుని ఆజ్ఞ శిరసావహించెను.

బంగరు లేడి :

మారీచుడు బంగరు లేడిగనయ్యెను. రత్న కాంతులను వెదజల్లుచున్న ఆ మాయ లేడి రాముని పర్ణశాల సమీపమున మేయుచు గంతులు జేయసాగెను. ఇంపునింపు ఆ లేడి కన్పింపగనే సీత ముచ్చట పడెను. దాని సౌందర్యమున కచ్చెరువొంది రామలక్ష్మణులను బిలిచి చూపించెను. అపరూపముగనున్న ఆ లేడిని చూచుటతోడనే ఇది మాయలేడిగ నున్నది. ఈ ప్రాంతముల మారీచుడు మోసకృత్స్యములు చేయుచు తిరుగు చుండునని వినియుంటిని. ఈ బంగరు లేడి మారీచుడే కావచ్చును, అని లక్ష్మణుడనెను.

ఈ లేడి ఎంతో మనోహరముగనున్నది. దానినట్లే పట్టి తెచ్చిన మనము పెంచుకొనవచ్చును. అయోధ్యకును తీసికొని పోవచ్చు. లేదా చంపి తెచ్చినను దాని చర్మము పర్ణశాలలో శోభాయమానముగ నుండగలదు, అని జానకి అన్నది.

లక్ష్మణా! లేడి యెడల మీ వదిన మక్కువపడుచున్నది. దానిని పట్టి తెచ్చెదను. ఒకవేళ నీవనినట్లు రాక్షస మాయయే అయిన దానిని సంహరించుట యుక్తమే అగును. ఎన్నడును ఏమియు అడుగని సీత కోర్కీ దీర్చుటచితము. నీవు మాత్రము ఆయుధపాణివై సీతవద్ద కాపుండుము. అని రాముడాజ్ఞనిడి లేడి వెంటబడెను.

ఆ మాయలేడి చిక్కినట్లే దగ్గరకువచ్చి మరల చెంగు చెంగున గంతులుజేయుచు సుదూరము పోవుచు ఆ మహారణ్యములో రాముని ఎంతయో దూరము తీసికొనిపోయెను. రాముడును విసుగుజెంది యిక దానిని పట్టుకొనిపోవు ప్రయత్నము విరమించి, చంపుటకై బాణము వదలెను. అది ఆ లేడికి గ్రుచ్చుకొనగా నేలబడెను. “హా సీతా! హా లక్ష్మణా!” అని రాముని కంఠధ్వనివలె పెద్ద కేక వేయుచు రాక్షసుడగు

మారీచుడు నిజస్వరూపమునబొంది ప్రాణములువదలెను. తన గొంతుక వలె వేయబడిన కేకకురాముడు అతురతతో ఆశ్రమమువైపు పోసాగెను.

సీతయు, లక్ష్మణుడును ఆ కేక వినిరి. సీత కలతజెంది, ఒడుదుడు కులులేక నిలచియున్న లక్ష్మణునితో “వింటిగదా కేక! నీ యన్న కేమో అపద కలిగినట్లున్నది. నాయెడల దురుద్దేశ్యముతో నీ విటనుండి కదలకున్నావు” అని సీత కఠినముగ బలికెను. తన విషయము తెలిసి యుండియు సీత యిట్లు బలకుచున్నందులకు లక్ష్మణుడు విచారపడి, “నీవిట్లుంట ధర్మముకాదు. ముల్లోకము లెత్తివచ్చినను మాయన్న కెట్టి యాపదయు జరుగనేరదు. ఇది రాక్షస మాయ. నిన్ను కనిపెట్టు కొని యుండవలసినదన్నిరాముని యాజ్ఞను నేను పాటించవలయును. నేను వెళ్ళను” అనెను. “నీవు మోసగాడవు. నన్నుకొరి మావెంట వచ్చినావు. ఇప్పుడేపోయి గోదావరిలో దూకెదను. లేదా ఉరిబోసి కొందును” అని సీత యేడ్చెను. ఇక ఒకక్షణమైనను నిలువ లక్ష్మణు నకు మనసొప్పలేదు. “నేను రాముని వద్దకు వెళ్ళుచున్నాను. నీకు శుభమగుగాక. ఓ వనదేవతలారా! యీమెను కాపాడుచుండుడు.” అని లక్ష్మణుడు పిలుపు వినవచ్చిన దిక్కుగా వెళ్ళెను.

సీతాపహరణము :

లక్ష్మణుడు వెళ్ళుట కనిపెట్టియున్న రావణుడు సన్యాసి వేష మున పర్ణశాల వద్దకు వచ్చెను. కాషాయవస్త్రములు, దండకమండల ములు, గొడుగు వేసికొని యుండెను. అతనికి సీత అతిథిసత్కారము చేసెను. భోజనము చేయుమనెను. తన కథ అంతయు చెప్పుచుని అడిగిన సన్యాసికి క్లుప్తముగ సీత తెలిపెను.

“తమవృత్తాంతము తెలుపు”డని సీత సన్యాసినికొరెను. తన వృత్తాంతమంతయు వివరించుచు సన్యాసి,

చ. కమల భవుండు తాత, గుణగణ్యుడు తండ్రి, హే
మమయ వినుత రత్నమయ మండిత మాతృపురంబులంక, వి
క్రమము త్రిలోక భీకర మఖండ శుభాకరమైన దైత్య రా
జ్యమునకు నేను భర్త ఐటు శౌర్యుడ రావణనామధేయుడన్॥

[భాస్కరరామాయణము]

సుందరాంగీ ! నిన్ను లంకకు రాణిగజేతును. నన్ను పెండ్లాడి సుఖం
చుము" అనెను.

సీతకు దుఃఖము వచ్చెను; కోపమును వచ్చెను. "రాముడు
అసదృశుడు, పరాక్రమవంతుడు. నన్నుకోరి నిన్ను నీవే నాశనము
చేసికొనకుము." అని సీత గద్దించెను. మరియు నట్లనెను.

మ. గరళంబెత్తుక క్రొలగా దలచితే కష్టాత్మ కందర్పసం
హరు జక్రాయుధు బద్మజుంగడచు నుద్యతేజు శ్రీరాము నె
వ్వరిగా జూచెద వా ఖరాంతకుని తీవ్ర కూర బాణాగ్నిచే
ధరణిం గూలెద వేల ప్రీలెదవు బద్ధస్పర్థ దుర్వాక్యముల్॥
[భాస్కరరామాయణము]

సన్యాసి వేషము వదలి రావణుడు భయంకరా కారుడై నిల
చెను. సీత గజ గజ వణకిపోయెను. "సీతా ! నా శక్తి తెలియక
మాట్లాడుచున్నావు. స్వర్గమును జయించినాను. దిక్పాలకులు నా
ఆజ్ఞ మేరకు వర్తింతురు. నూర్చుడు నేను చెప్పినట్లునడచును. రాము
నిపై ఆశవదలి నాకో రమ్ము." అనుచు ఎడమ చేతితో ఆమె జుట్టు
వట్టుకొని, కుడిచేత తొడలక్రిందుగా చేయివేసి కఠినముగ మాట్లాడుచు
ఆమెను ఎత్తి రథముపై కూర్చుండ బెట్టెను. 'హరామా !
హలక్ష్మణా !' అని సీత ఏడువసాగెను.

జటాయువు పోరాటము :

సీత దుఃఖించుచు, అరచుచు, కేకలు వేయుచు పోవుచు చెట్టు
కొమ్మపై నున్న జటాయువును గాంచెను. 'జటాయూ ! ఈ దుర్మార్గు

ర్గుడు నన్ను బలవంతముగ దీసికొని పోవుచున్నాడు. రామలక్ష్మణులకీ వార్త నెట్టులై నను నీవు చెప్పుము' అనెను. తేరిపాఱజూచి జటాయువు 'ఓరీ నీచుడా, నిన్ను విడతునా ? రామునకు నేను సహాయము చేయ వలసి యున్నది. సీతను విడువుము. అనుచు రావణుని ముక్కుతో పొడుచుచు, గోళ్యతో గీరుచు బాధించెను. రావణుడు దానినదమించి కొట్టెను. జటాయువు రావణుని రథము ముక్కలు చేసెను. వాని రథమునకు కట్టిన కంచరగాడిదలను చంపెను. రావణుని యెడమవైపు పదిచేతులను ఖండించెను. కాని అవి మరల మొలచెను. రావణుడు ఉగ్రుడై ఖడ్గమును దీసికొని జటాయువు రెండు రెక్కలను నటికి వేసెను. రక్తము ప్రవహింపగా పాపమాగ్రద్ద నేలబడెను. గ్రద్దవద్దకు బోయిన సీతను జుట్టుపట్టుకొని లాగుకొని వచ్చి రావణుడు తన యెడమ చంకను వేసికొని ఆకాశమార్గమున కెగిరిపోయెను.

సీత పెనగులాడుటలో ఆమె రత్న హారములు చిందర పడిన భూమిపై పడెను. ఆకాశ మార్గమున బోవునప్పుడు కొన్ని ఆభరణములు రాలిపోయెను. తన దూకుడు తరువాత ఒక కొండపై వానరపంచకము తిరుగాడు చుండుట చూసి పొడచెను. రామలక్ష్మణులకు తన జాడ తెలియజెప్పుటకు కొంత ఆధారమును చూడవలసినంత పైట చెజగు చించి, కొన్ని ఆభరణముల నందు కూర్చుట్టి జాడవిడచెను. ముందు చూపుతో నున్న రావణుడది చూడలేదు. కొండపై గల వన చరులామూట చూచిరి.

సీత లంకాప్రవేశము :

రావణుడు సీతను తన లంకా పట్టణమునకు గొంపోయెను. మహాభవనమునందలి తన విశ్వరూపమెకు చూపెను. తరువాత అశోకవనము నందామెను విడచెను. 'నన్ను నీవు పెండ్లాడిన దేవతలు నీకు దాసులగుదురు. నేనును నీకు దాసుడ నగుదును.' అనెను. ఒక

గడ్డి పఱకనడ్డముగ బెట్టి సీత, “నా రాముని పరాక్రమ మెఱుగక నీ విట్లు పదఱుచున్నావు. నీకుచేటు కాలమాసన్నమైనది. రాముని దక్క అన్యపురుషుని నేనొల్లను.” అని ఖండితముగ జెప్పెను. కొందరు రాక్షసాంగనలకు ఆమెను అప్పగించి ‘ఈమెను భద్రముగ చూడుడు. కావలసినది యిందు; ఆమెనేమియు మీకు అనరాదు’ అని రావణుడా జ్ఞాపించెను.

‘సీతా ! నీ కొక సంవత్సరము గడువొసంగు చున్నాను. ఆలోచించుకొనుము. నీ బుద్ధి మార్చుకొనని యెడల నిన్ను ముక్కలు ముక్కలుగ నఱికి వంటవారు నాకు ఉదయపు భోజనములో వండి పెట్టుదురు. మూడు లోకములయందును నన్ను ఎదురించువారు లేరు. నీకు సాయపడువారు లేరు. ఇక రామునిపై ఆశవదలు కొనుము.” అని పరుషముగ చెప్పి రావణుడు వెడలెను. సీత దుఃఖపరవశ అయ్యెను.

రాముని శోకము :

రాముడు తనకెదురుగ వచ్చు చున్న లక్ష్మణుని జూచెను. ‘లక్ష్మణా ! సీతను ఒంటరిగా వదలి యేలవచ్చితి’ వచెను. జరిగినకథ లక్ష్మణుడు చెప్పి దుఃఖించెను. వారు త్వరత్వరగ పర్ణశాలను జేరి, సీత కన్పింపలేదు. పర్ణశాలకళావిహీనముగ గన్పట్టెను. ‘సీతా ! సీతా ! !’ అని రాముడు బిగ్గరగ కేకలు వేసెను. జవాబులేదు. రామునకు దుఃఖము వచ్చెను. ‘అన్నా ! విచారపడకుము. ఆమె గోదావరి కేగి యుండును. లేదా ! ఏ పొదరింటనైన పరిహారమునకు దాగి యుండును. వెదకుదము’ అని లక్ష్మణుడనెను. వారు వెదుక నారంభించిరి. కేకలువేసిపిలిచిరి. జవాబు లేదు. ప్రకృతి యంతయు తేజోవిహీనముగ రామునకు కన్పట్టెను. “ఏరాక్షసుడో సీతను తిని యుండును. సీత లేని నా బ్రదుకేల నేనిక జీవింపజాల” నని రాముడు వాపోయెను.

పర్ణశాల సమీపమున చిందరవందరగ పడియున్న విఠిగిన రథపుముక్కలు, సీత అడుగులతో బాటు మరిపెద్దఅడుగుల జాడలు రత్నములు, మణులు, తునా తునకలైయున్న రత్నకిరీటము మున్నగు వివిధ పాడగలైను. ఏదియో విపరీతము జరిగినదని వారు భావించిరి. చెట్టులు, పుట్టలు, కొండలు, కోనలు వెదుక నారంభించిరి. ఒకచోట మూలుగుచు, త్రొక్కలు తేగి, కొనయాపిరితో నున్న జటాయువు కన్పించెను. రావణుడు సీత నెత్తుకొని పోవుటయు, తనకును వానికీని జరిగిన యుద్ధమును తన రెక్కల నా అనురుడు తెగనలుకుటయు, దక్షిణాభిముఖముగ రావణుడేగుటయు చెప్పి జటాయువు ప్రాణములు వదలెను.

తనకొఱకై జటాయువు మరణించెనని రాముడు దుఃఖించెను. ఆ వక్షికి అగ్నిసంస్కారము చేసి పిండప్రదానము చేసెను. రామ లక్ష్మణులు సీతను వెదకుచు, విలపించుచు, దక్షిణాముఖముగా వెళ్ళిరి.

క బంధు డు :

రామలక్ష్మణులు కొంత దూరము వెదకుచుపోయిరి. అది క్రొంచారణ్యము. అందు వికృతరూపుడగు ఒక రాక్షసుడు కన్పించెను. వాని తల పొట్టలో నున్నది. ఒంటి కన్ను, ఆమడ పొడవుచేతులు. ఉన్నచోటి నుండి కదలక ఎంత దూరముననున్న జంతువులనైనను పట్టుకొని తినగలడు. రామలక్ష్మణులనుగూడనట్లే పట్టుకొనెను. వారిరువురును వాని చేతులను ఖండించిరి. రాముని వృత్తాంతమంతయు అడిగి తెలిసి కొనిన కబంధుడు తనకథను చెప్పెను.

కబంధుడు ధనువు కుమారుడు. గొప్ప తపస్సుచేసి చిరంజీవి అయ్యెను. ఇందునిపై దండెత్తుటవలన దేవేంద్రుడు వానినోడించి తలను పొట్టలో దూర్చెను. కొంత కాలమునకు రాముడు వచ్చి నీ

చేతులు ఖండించును. అప్పుడు నీకు స్వర్గము ప్రాప్తించుననియు చెప్పెను. తనను దహనము చేసిన యెడల శాపవిముక్తి నొంది, దివ్య జ్ఞానముచే సీతను గూర్చి చెప్పెదన నెను.

రాముడు కబంధునికి అగ్ని సంస్కారము గావించెను. అతడు దివ్య శరీరమును దాల్చి ఇట్లు చెప్పెను. “ఇచటికి కొంతదూరములో వాలి. సుగ్రీవులను అన్నదమ్ములున్నారు. అందు సూర్యవత్రుని స్నేహము చేయుము. ఆ వానరశ్రేష్ఠునికి నీవు మేలుజేసి వాని వలన మేలును పొందుము. శుభము కలుగును. నీవుచోవు మార్గములో మతంగమహాముని ఆశ్రమమున శబరియున్నది. ఆమెనడిగి సుగ్రీవుడున్న తావు తెలుసు కొనుము.” అని అతడదృశ్యుడయ్యెను.

శ బ రి :

కొంత దూరము ప్రయాణము జేసి శబరియున్న ఆశ్రమమును జేరి. రాముని గూర్చి యిదివరకే వినియున్న శబరి అతడు వచ్చుట తోటజేయధానిధిగ సత్కరించి పూజించెను. మతంగ మహాముని యొక్క ఆశ్రమము, ఆమహాముని ఎంతో కాలము క్రిందట ఆరగట్టిన వస్త్రములు మున్నగునవి చూపెను. “నన్ను భక్తితో పూజించినావు గనుక నీవు నీకోరిక ప్రకారము స్వర్గమునకు పోమ్ము” అని రాముడనెను. ఆవృద్ధురాలగు శబరి తన దేహమును అగ్నియం దాహుతి చేసి దివ్యశరీరము ధరించినదై స్వర్గమునకు పోయెను.

శబరి వలన మార్గమును దెలిసికొనిన రామలక్ష్మణులు చాల దూరము నడచి ఆమె చెప్పిన గుర్తుల ననుసరించి ఒక అందమైన సరస్సును జూచిరి.

అదియే పంపాసరస్సు.

కిష్కింధకాండ

పంపానరస్సు - రాముని విరహము :

పంపా సరోవరము మిక్కిలి అందమైనది. నిర్మలమైన, మధురమైన నీరు-అందలి వికసించిన తామరపూలు రమణీయముగ నుండెను. తీరప్రాంతమందలి పచ్చనిచెట్లు, కొన్నిట వికసించిన పూవులు, కొన్నిట మధురఫలములు చూడముచ్చటగనుండెను. అచట వీచుగాలి చల్లగానూ, పుష్పసారభముతోకూడి మనోహరముగను నుండెను. ఈ ప్రకృతి రామణీయకత రాముని కడుంగడు ఆనంద పరవశునిజేసెను. కాని ఆ యానందము సీతను స్ఫురింపజేసెను. రాముడు మన్మథ బాణాగ్నికి లోనయ్యెను. ఈ సమయమున సీతయేయున్న మేమొత సుఖమును అనుభవించి యుండెడివారమోకదా! అని వాపోయెను.

లక్ష్మణుడన్నను ఉపశమింపజేసి ధైర్యవచనముల బలికెను. సీత నపహరించిన ఆ ఖలుడు జీవించజాలడు. తప్పక సీతనిన్ను అనతికాలము వనే జేరగలడు. దుఃఖమును విడువుము. అని లక్ష్మణుడనెను

శ్రీరామాంజనేయ ప్రథమ సమావేశము :

రామలక్ష్మణు లిరువురును శబరి చెప్పిన ఆనవాలులననుసరించి ఋష్యమూక పర్వత దిశగానడచిరి. పర్వతము సమీపించిరి. పర్వతముపై సుగ్రీవుడు దూరమున వచ్చుచున్న రామలక్ష్మణులను చూచెను. మహా వీరులవలె గన్నట్టిరి. కాని వారు ముని కేషధార్మ్యై యుండిరి. వారి పంపగా వచ్చి మారు వేషముల తిరుగుచున్న యోధులని సుగ్రీవుడు గుందియమండెను. వెంటనే వేరొక శిఖరముపైకి పోయెను. హనుమంతుడు మున్నగు అనుచరులెల్ల చుట్టును చేరిరి.

ఈ కొండపై నున్నంతకాలము వారి వలన కీడు జరుగదు. నీవు భయపడవలసిన కారణము లేదు, అని ఆంజనేయుడు ధైర్యము

చెప్పెను. కాని సుగ్రీవుడు తృప్తి నొందలేదు. “వారివాలకములు అనుమానాస్పదముగనున్నవి. నీవు ప్రాకృత వేషమున వెళ్లి వారి విషయము తెలుసు కొనుము.” అని సుగ్రీవుడనగానే హనుమంతుడు భీష్మక రూపమున రామలక్ష్మణుల సమీపించెను.

హనుమంతుడు వారిని గురించి ప్రశ్నించెను. వారేమియుబదులు చెప్పలేదు. అప్పుడు తన సంగతి హనుమంతుడు చెప్పెను. ‘ఇచట సుగ్రీవుడు వానర శ్రేష్ఠుడున్నాడు. అతడు ధర్మబుద్ధి కలవాడు. అన్నయగు వాలిచే తరిమి వేయబడి యీ పర్వతముపై నున్నాడు. నే నాతని పనుపున వచ్చినాను. నన్ను హనుమంతు డందురు. మా ప్రభువు మీ చెలిమినికోరు చున్నాడు. అందు వలనే భీష్మక రూపమున నేను మీ వద్దకు వచ్చినాను.’ అనెను.

ఈ హనుమంతుడు వేదములధ్యయనము చేసినవాని వలె నున్నాడు. వ్యాకరణమును గూడ చదివినయే యుండవలెను. ఇతని మాటల యందు ఒక్క- అపశబ్దమైనను లేదు. ముఖ లక్షణముల బట్టి యితడు కడు నేర్పరి వలెనున్నాడు. ఇట్టి వారు దూతలుగా ప్రభువుల కార్యములు సాధించగలరు. అని చెప్పుచు రాముడు, “లక్ష్మణా! మన మెవరి కొఱకు వెదకుకొనుచు వచ్చితిమో అతని మంత్రియే మన వద్దకు వచ్చినాడు. ఇతనితో మన సంగతి చెప్పుము.” అనెను.

లక్ష్మణుడు తమ వృత్తాంతము క్లుప్తముగా చెప్పెను

శ్లో॥ సర్వలోకస్య ధర్మాత్మా శరణ్య శ్శరణం పురా
గురుర్మే రాఘవ స్సోఽయం సుగ్రీవం శరణం గతః ॥

సర్వలోక రక్షకుడగు మా యన్న యీ రాముడు మీ ప్రభువు సుగ్రీవుని శరణుపొందు చున్నాడనెను.

హనుమంతుడు నిజరూపమును పొంది, సూర్యవంశప్రభువులైన మీకును సూర్యుని పుత్రుడగు సుగ్రీవునకును చెలిమికుదురును రంభ

పోదమని హనుమంతుడు రామలక్ష్మణులను తన భుజములపై నెక్కించుకొని, గంతులు వేయుచు పర్వతాగ్రమున నున్న సుగ్రీవుని వద్దకు తీసికొని వెళ్ళెను. వారల నొకరికొకరిని పరిచయము చేసెను. సుగ్రీవుడు సంతసించెను.

సుగ్రీవుడు చేయిచాచి స్నేహము నర్థించెను. రాముడును సుగ్రీవుని చేయి గట్టిగా పట్టుకొనెను. హనుమంతుడు ఎండు పుల్లలను తెచ్చి ఒరిపిడిచే నిప్పుజేసెను. రామ సుగ్రీవులు అగ్నికి ప్రదక్షిణము జేసి అగ్నిసాక్షిగ సుస్థిరమగు స్నేహమును జేసికొనిరి. 'నీ సుఖమే నా సుఖము - నీ దుఃఖమే నా దుఃఖము' అని సుగ్రీవుడనెను.

విరగబూచిన మద్దికొమ్మను దెప్పించి దానిపై రాముని ఆసీనునిజేసి; వాలి వలన తనకు గలిగిన భయమును జెప్పి, ఆతని వలన భయము లేకుండునట్లు, అభయ మీయ సుగ్రీవుడు కోరగా రాముడిట్లనెను. 'కపింద్రా ! మిత్రులకు సహాయము చేయవలెనని నాకు తెలియును. నీ భార్యను అపహరించిన వాలిని నేను వధింతును.' అని అభయమిచ్చెను.

న గ ల మూ ట :

ఆకాశమార్గమున రావణుడు సీతనెత్తుకొని పోవుట చూచితిమి. ఆమె 'హా రామ ! హాలక్ష్మణా !' అనుచు విలపించుటను వింటిమి. ఆమె పోవునపుడు ఈ కొండపై జార్చిన నగలమూట యిది. చూడుడని సుగ్రీవుడు భద్రపరచిన సీత నగలమూటను తెప్పించి రాముని ముందు పెట్టెను.

వానిని చూచుట తొడనే రాముని కనుల నిండ నీరు గ్రమ్మెను. 'హా సీతా' అని దుఃఖించుచు నేలపై పడిపోయి మరల కొంత వడికి లేచి 'లక్ష్మణా ! ఇవి మీ వదిన నగలేమో చూడుము' అనెను.

శ్లో॥ నాహం జానామి కేయూరే నాహం జానామి కుంజరే
నూపురే త్వభిజానామి నిత్యం పాదాభివందనాత్ ॥

తే. గీ ఎఱుగనయ్య ! కేయూరమ్మ లెఱుగ గుండ
లమ్ము లటు లాతిసొమ్ముల యిమ్ములెఱుగ
నమ్మ నూపురముల మాత్రమరయ గాంతు
నిచ్చలు బదాభి వందన నిరతిజేసి॥

[శ్రీరామకథామృతము]

లక్ష్మణుడు “నేను ఆమె కే యూరములను, కుండలములను ఎరుగను. అను దినము పాదాభివందనము చేయుచుందును. గనుక కాలి అంది యలు మాత్రము గుర్తింపగలను” అనెను. రాముని దుఃఖమును సుగ్రీవుడు ఉపశమింపజేసెను. ఆమరాత్మజుడెచట నున్నను సీతను విడిపించు కొనివచ్చు ప్రయత్నము చేయుదురు. ధైర్యమూనుడనెను.

పిదప వాలిని గురించి వివరింపుమని కోరిన రామునకు సుగ్రీవు డిట్లు చెప్పెను.

వా లి క థ :

ఋక్షరజసుడను వానర శ్రేష్ఠుడు కిష్కింధ నేలు చుండెను. అతని కుమారులు వాలి, సుగ్రీవులు. తండ్రి తదనంతరం కిష్కింధకు వాలి రాజయ్యెను. సుగ్రీవుడు యువరాజయ్యెను.

మయుని కుమారులు. దుందుభి, మాయావి; మహాబలశాలురు. ఒకప్పుడు వాలికిని మాయావికిని యుద్ధము సంభవించెను. వారొక బిలములో దూరిరి. ఒక సంవత్సరము వఱకు తనకై వేచియుండు మనియు, అప్పటికి రాని యెడల తాను చనిపోయినట్లు భావించు మనియు వాలి సుగ్రీవుతో చెప్పెను. కాని ఏడాదిగడచినను వాలి వెలుపలకు రాలేదు. రక్తము, నురగలు బిలము నుండి వచ్చెను. వాలి మరణించినాడని భావించిన వానరులెల్లరు జలవంతమున సుగ్రీ

వుని రాజుగా చేసిరి. మాయావి బయటకు రాకుండు నట్లు బిలద్వా
రము వానరులు మూసివేసిరి.

మంచి చెడుగ పరిణమించెను. మాయావిచంపి కొంతకాలమునకు
వారి కిష్కింధచేరెను. తనను చంపి కిష్కింధనేలపలయునని సుగ్రీవుడు
బిలము మూయించినట్లును, కిష్కింధకు రాజయినట్లును వారి తలచెను.
ఎవరెంత చెప్పినను వారి నమ్మలేదు. నిజము గ్రహించలేదు. తాను
గద్దెదిగి వారిని వానర రాజ్యమును పాలించుమని సుగ్రీవుడు ప్రాధేయ
పడెను. వారికి జాలికలుగలేదు. తృప్తిజెందలేదు. సుగ్రీవుని భార్య
యగు రుమను కాజేసి సుగ్రీవుని చంపుటకై తరిమి తరిమి కొట్టెను.

సుగ్రీవునికంటె వారి మహాబలశాలి. ప్రతి దినమును నాలుగు
దిక్కులయందుగల నాలుగు సముద్రలకడకుబోయి సూర్యునకు అగ్ని
ప్రదానమిచ్చి తెల్లవారుసరికి కిష్కింధ జేరుదుడును ఒకప్పుడు తనను
పట్టుటకు వచ్చిన రావణుని చంకల క్రింద ఇరికించుకొని నాలుగు సముద్ర
ములు త్రిప్పి నీటముంచి బుద్ధిజెప్పి పంపివై చెను.

మాయావి అన్న దుందుభి. వెయ్యి యేనుగుల బలముకలవాడు.
దున్నపోతు ఆకారముననుండు రాక్షసుడు. యుద్ధముచేయ నువ్విఘ్న
రుచు సముద్రునిపై బడగా హిమవంతుని జూపెను. హిమవంతుడు వారి
నీకు చాలిన బలశాలి పొమ్మనెను. దుందుభియు, వారియు ఘోర
యుద్ధము చేసిరి. తండ్రియగు దేవేంద్రుడు ఒకప్పుడు తన కొనగిన
హేమమాలను ధరించి యుద్ధమునకు పోయినందున మాల ప్రభావముచే
దుందుభి బలము క్షీణించి వారికి విజయము చేకూరెను. దుందుభిని చంపి
వాని కొమ్ములుబట్టి విసరివేసెను. ఆ మృతక శేబరము ఋష్యమూక
పర్వతమున తపముజేయుచున్న మతంగ మహాముని సమీపమునబడి
నెత్తురు చిందెను. కన్నుమిన్ను తెలియక తనపై నెత్తురు పడునట్లు
దున్నపోతును విసరివేసిన దుష్టుడు ఋష్యమూక పర్వతమునకుగాని,

చుట్టును ఆమడ దూరము మేరలోనికిగాని వచ్చినయెడల తల పగిలి చచ్చుగాకయని శపించి అటనుండిలేచి మరొక ప్రదేశమునకు బోయెను.

హనుమంతునకీ సంగతి జ్ఞప్తికివచ్చి సుగ్రీవుని ఋష్యమూక పర్వతముపైకిచేరి భద్రముగ నుండుచునిచెప్పెను. నాటినుండి సుగ్రీవుడు వాలి బెడదలేక హనుమదాదులగు అనుయాయులతోగూడి ఆ పర్వతముపై కాలక్షేపము చేయుచుండెను.

వాలి అయోనిజయగు తారను వివాహమాడి, తమ్ముని భార్యయగు రుచునులోగొని కిష్కింధాధిపతియై సుఖమనుభవించు చుండెను.

సప్తసాలభంజనము :

సుగ్రీవునకును రామునకును సఖ్యము కుదిరెను. వాలిని చంపుదునని రాముడభయమిచ్చెను. కాని వాలి బలపరాక్రమములు సుపూర్ణముగ తెలిసియున్న సుగ్రీవునకు రాముని శక్తి సామర్థ్యములు బాగుగ తెలియవు. రాముడు వాలిని చంపగలడాయని సందేహించెను. రాముని పరీక్షించుట యుక్తమనుకొనెను.

“అదియే మాఅన్న వాలి విసరివేసిన దుందుభి క శేబరము ఎముకలగుట్ట.” అని సుగ్రీవుడు చూపెను. ఎడమకాలి బొటనవ్రేలితో ఆ యెముకలకొండను దూరముగ రాముడు చిమ్మివేసెను. అవి యెండియున్న యెముకలు, ఆనాటి దుందుభి బరువులో ఇదియెంత అని సుగ్రీవుడనుకొనెను. ‘ఇవిగో యివి సప్తసాలములు, మా అన్న వాలి ఒక్క బాణముతో వీనిని దూసుకొని పోవునట్లు వేయగలడు’ అని సుగ్రీవుడనెను. తన పరాక్రమమును రాముడు చూపదలచెను. వెంటనే బాణమునుదీసి విల్లును సంధించి విడచెను. ఆ బాణము ఏడు సాలవృక్షములను పడగొట్టి భూమిలోదూరి తిరిగివచ్చి రాముని అమ్ముల పొదిలో దూరెను. సుగ్రీవుడు ఆశ్చర్యచకితుడయ్యెను. రామునకు

కాదు. తెల్ల వారిన పిదప పోవచ్చును. ఇంతకుముందు ఓడిపోయిన సుగ్రీవుడు మరలవచ్చుట కనుమానించవలసియున్నది. రామలక్ష్మణులను మహావీరులు ఋష్యమూక పర్వతమునకు వచ్చియున్నట్లు అంగ దుసేవలన వినియున్నాను. వారి అండజూచుకొని సుగ్రీవుడు మరలవచ్చి యుండును. అయినను సుగ్రీవునితో ఏల నీకీ విరోధము. సోదరుడగు వానితో సద్భావముతో నుండుట శ్రేయస్కరముకదా ! అని హితోక్తుల నాడెను.

రాముడు ధర్మజ్ఞుడు. సుగ్రీవుని పొగరుబోతుతనము నేను సహింప జాలను; అణచివేసెదను. నీరోతిక ననుసరించి సుగ్రీవుని చంపను. ఓడించి వత్తును. నీవింక అడ్డుకొనకుము. అని వాలి వెడలెను.

వాలి సుగ్రీవులు ఘోర నంగ్రామ మొనర్చిరి. సుగ్రీవుడు అలసి పోవుటను గమనించిన రాముడు శతమును సంధించి ఆ కర్ణాంతములాగి వినరెను. ఆ బాణము తివ్రవ దూసుకొనిపోయి, వాలి వక్షస్థలమున గుచ్చుకొనెను. మహావృక్షమువలె వాలి నేలగూలెను.

ధ ర్మ బ ధ్త ము :

వడిపోయెనేగాని వాలి పాణము పోలేదు. బాణమువేసిన వారెవరని అటునిటు చూచుచుండెను. రాముడు వాలినిసమీపించెను. రాముని నిందించుచు వాలి ఇట్లనెను.

రామా ! నాపై నీవు బాణము వేసిన కారణమూహింపజాలను. నేనితరునితో పోతుచున్న సమయమున నీవు చాటుమాటున నుండి నాపై బాణము వడలుట ధర్మమా ? నీవు సద్వంశజుడవని వింటిని. ధర్మజుడవగునీవు పాపమున కొడిగట్టవనుకొంటిని. నాయెదుట నిలిచి యుద్ధము చేసిన నా పరాక్రమము చూపియుండును. నీత నీకు కావలయునని నాతో చెప్పియుండిన రావణునిచంపి నీతను తెచ్చి, నీకు

అప్పగించి యుందును. నేను చనిపోవుటెటులున్నను నీవు మాత్రము అధర్మమొనరించితివి.

కం. ఇల బ్రహ్మక్షత్రియులకు
నలువుగ భక్ష్యములు పంచనఖములుగల జీ
వులయిదు, శ్వావితూర్కం
ఋలు మఱిగోధి యను శశకమును శల్యకమున్ ॥

కం. నినుబోటి ధర్మపరులగు
ఘనులకు గపితోలు దాల్చగా దస్థి కరం
ఋన ముట్టరాదు మాంసం
ఋ నమల గాదేల నన్నుబొలియింపన్ ॥

[భాష్కరరామాక్షణము]

వారికి రాముడిట్లు జవాబుచెప్పెను. “నీవు తెలియక మాటాడు చున్నావు. నేను నిచ్చుచంపుట ధర్మబద్ధమేయగును. ఈ భూమండల మంతయు ఇక్ష్వాకులకు జెందియున్నది దీనిని భరతుడుపాలించుచు నున్నాడు. నేనతని అనుజ్ఞతో అరణ్యములందలి అధర్మములను సరిదిద్ద వలసియున్నది. నీవు అధర్మము చేసేతివి.

శ్లో॥ ఔరశీం భగినీం వాపి భార్యాం వాప్యనుజప్యహః

ప్రచరేత నరః కామాత్తస్య దణ్డోపదః స్మృతః ॥

కాస్త్రమునందిట్లు గలదు. కుమార్తెను, తోబుట్టువును, తమ్ముని, యొక్క భార్యను ఎవడు కామముచే పొందునో వానికి మరణ శిక్ష దండనమగును. నీ తమ్ముడగు నుగ్రీవుని భార్యయగు కుమను నీవు లోగొనుట అధర్మము. నీవు వనచరుడవు. వనచరులను వేటాడుట క్షత్రియ ధర్మము. జంతువు పారిపోవుచున్నను, మాటున దాగి యుండియు చంపుదుము. నిన్నునేను చంపుట క్షత్రియ ధర్మము. పాపము చేసినవారు రాజుచే శిక్షింపబడిన ఇక మరల పరలోకమున శిక్షననుభవింపరు. పుణ్యలోకమునకు చేరుదురు. నేను నిన్ను చంపుట

వలన నీ సాపములు హరింపబడి నీవు స్వర్గమును చేరుదువు. కనుక నీకు నేను ఉపకారము చేసితిని; చింతింపకుము.

రాముని జవాబు వాలికి సంతోషకలిగించెను. ఇక తనకు స్వర్గము లభించునని సంతసించెను. అతడు మరియు నిట్లనెను. 'ప్రభూ! తెలిసీ తెలియక ఆడిన నామాటలను మన్నింపుము. నాతదనంతరం సుగ్రీవుడు రాజగుట ధర్మము. నాప్రియ పుత్రుడగు అంగదుని కాపాడుము. సుగ్రీవుని వలన తారకెట్టి అవమానము జరుగకుండచూడుము'.

సుగ్రీవుని తనచెంతకు విలిచి వాలి ఇట్లనెను. "తమ్ముడా! నాయెడకోపమును విడువుము. వానరరాజువై సుఖింపుము. అంగదుని నీ బిడ్డడుగా నెంచుము. తారధర్మము తప్పనిది. ఆమెచెప్పినట్లు చేయుము. ఇదుగో నాకాంచనమాల, నా జీవముండగ నే గ్రహించుము. తేనియెడల దీని శక్తి నశించును." అని కాంచనమాలను సోదరున కిచ్చెను.

వాలి పడిపోయెనను వార్త తెలిసి తార, అంగదుడు ఇతరులును వచ్చి మిక్కిలి దుఃఖించిరి. ఈదృశ్యమును జూచిన సుగ్రీవుడు అన్న చావునకై యేడ్చెను. కొన యూపిరితో నున్న వాలి ప్రాణములను వీడెను. రామలక్ష్మణులు, హనుమంతుడు వారినెల్లరను ఓదార్చిరి. తారమున్నగు స్త్రీలను కిష్కింధకు పంపి వేసిరి. రాముని అనుమతితో వాలికి అంగదుడు దహనసంస్కార మొనరించెను.

సుగ్రీవ పట్టాభిషేకము :

వానర రాజ్యము ప్రభువును గొల్పోయెను. కిష్కింధా నగరము నకు విచ్చేసి సుగ్రీవుని కిష్కింధాధిపతిగ నొనర్చుమని హనుమంతుడు రాముని వేడుకొనెను. "హనుమా! నేను నగరమున ప్రవేశించను. లక్ష్మణుని దోడ్కొనిపోయి పట్టాభిషేక ప్రయత్నములు జేయుము" అని రాముడనెను.

రాముని యానతిపై లక్ష్మణుడు సుగ్రీవునకు పట్టాభిషేక మొనరించెను. అంగదుని యశావరాజ్యాభిషిక్తునిగ నొనర్చెను. వానరులెల్లరు జయ జయ ధ్యానములు సల్పిరి.

పట్టాభిషిక్తుడైన సుగ్రీవుడు రాముని కడకువచ్చి దర్శించెను. ఈ శ్రావణమాసమునుండి కార్తీక మాసము వఱకు నాలుగు మాసములు వర్షకాలము. నేనీ గుహాయందుండెదను. కార్తీకము రాగనే రావణవధ ప్రయత్నముచేయుము” అని రాముడనెను. రామాజ్ఞను శిరసావహించి సుగ్రీవుడు కిష్కింధకుబోయి రుమతారలనబొంది అనువమ భోగభాగ్యముల ననుభవించుచు నుఖముగ నుండెను.

సు గ్రీ వు ని ప గా కు :

వర్షకాలము అంతయు రాముడు ప్రశ్రవణ పర్వతమందలి గుహలో కాలము గడపెను. అప్పుడప్పుడు రాముడు సీతను తలచుకొని విచారించుటయు, విరహవేదన మనుభవించుటయు జరుగుచుండెను. సర్వకాలములందును అన్నను కనిపెట్టుకొనియుండు లక్ష్మణుడు అన్నను ఓదార్చుచు, ధైర్యము చెప్పుచు దినములు గడపుచుండెను.

వర్షములు వెనుకజిక్కినవి. కార్తీకము జరుగుచున్నను సుగ్రీవుడు రాలేదు. రాముని దర్శించలేదు. తనవలన సహాయమునుపొంది కృతఘ్నుడై, స్త్రీలోలుడై, భోగలాలనుడై, రాజ్యమదాంధుడై సుగ్రీవుడు పరాకుగ నున్నందులకు రాముడు కోపగించెను. ఒకనాడు ‘లక్ష్మణా! ఇంతవరకును సుగ్రీవుడు మనమాటయే తలపెట్టినట్లులేదు. ఆతడింత కృతఘ్నుడగునని నేను తలచలేదు. ఒకవరి కిష్కింధకేగి ఆతనిని హెచ్చరించుము. వాలిని చంపిన రామబాణము చెంతనే యున్నదని చెప్పుము. పొమ్ము! అని, మరియు ‘లక్ష్మణా! నీవు సహజముగను, శాంతముగను ఆతనితో మాటాడుము. కోపతాపముల బ్రకటించకుము’ అని రాముడనెను.

కోపోద్రిక్తుడయిన లక్ష్మణుడు కొంత చల్లబడి విల్లునమ్ముల చేత బట్టి కిష్కింధకుపోయెను. లక్ష్మణుని చూచిన వానరులు భయభ్రాంతులైరి. అంగదుడు గడగడలాడెను. 'అంగదా! నారాకను సుగ్రీవునకు విన్నవించుము.' అని లక్ష్మణుడనెను.

అంగదుడు అంతఃపురములోనికిపోయి చెప్పినేగాని మంత్రుల నున్న సుగ్రీవుడు వినిపించుకొనలేదు. మంత్రులును, హనుమంతుడును సుగ్రీవునివద్దకుబోయి హితముపదేశించిరి. 'ఇట్లు పరాకను చిత్తగించి యుండుట మేలుకాదు. వెంటనేపోయి లక్ష్మణుని ప్రసన్నుని జేసుకొనుము. వారు చెప్పినట్లు చేయు' మనిరి. సుగ్రీవునకు కొంత తెలివి వచ్చెను. అంగదుడు లక్ష్మణుని అంతఃపురముకడకు తోడ్కొని వచ్చెను.

అంతఃపురాంగనల గాజుల గలగలలు, అండియల చప్పుడులు లక్ష్మణునకు వినవచ్చెను. లక్ష్మణుడు భనుష్టంకారముచేసెను. సుగ్రీవునకు గుండెలు ఝల్లుమనెను. తనకంటె తార వెళ్ళి లక్ష్మణునితో సానునయ వాక్యములు పలికిన కొంత మేలుగ నుండుననియెంచి సుగ్రీవుడు తారను లక్ష్మణుని యెదుటకు బంపెను.

తార మధుపాన పరవశయు, కామ పరవశయునయి యుండెను. విడివడియున్న శిరోజములను, పయ్యెదను సవరించుకొనుచు ఆమె లక్ష్మణుని యెదుటకు వచ్చెను. ఆమెను చూచి లక్ష్మణుడు తలవంచుకొనెను. మిక్కిలి వినయవిధేయతలతోను, నేర్పగుమాటలతోను ఆమె, "రాజపుత్రా! నీవు కోపించిన అడ్డుకొనగలవారెవ్వరు? సుగ్రీవుడు ఇది వరకే వానర సమూహములను చేరదీయుటకై కబురంపినాడు. కవులెల్లరును అనుభ్యాకముగా కిష్కింధచేరి యున్నారు. అంతఃపురములోనికి రమ్ము. నీకు అభ్యంతరమేమున్నది?" అనుచు లక్ష్మణుని లోనికి గొంపోయెను.

మ త్తు వ ద లి న ది :

దును మున్నగు స్త్రీలతో సుగ్రీవుడుండెను. లక్ష్మణుని జూచుట తోడనే చేతులను జోడించుకొని నిలచెను. ఆతని కన్నులు ఎఱ్ఱబాణి యున్నవి.

ఉపకారము పొందినవారు కృతఘ్నులైనచో దానికి ప్రాయశ్చి త్తముకూడలేదు. ఇంతలోనే రాముని ఉపకారమును మరచితివా? నా బాణమున కెరజేసెదను. అని లక్ష్మణుడు గద్దించి పలికెను. సుగ్రీవుని మత్తు పూర్తిగా వదలినది. మెడనున్న పూలదండ తెంచి పారవైచెను.

నేను మీభృత్యుడను, మహాపరాక్రమవంతుడగు రామునికి నేను ప్రత్యుపకారము చేయుటయా? అది నామమాత్రమే యగును. తప్పుచేయని వారీలోకమున ఎవరైన గలరా? నేనుజేసిన అపరాధమును మన్నింపవలయును. అని సుగ్రీవుడు వేడుకొనెను.

లక్ష్మణుడు శాంతింపెను. లోకసంతి ప్తుడై రాముడున్నందున నిన్ను కఠినముగ మాటాడితిని. నీవు పచ్చి రాముని ఓదార్చవలెను. అనెను.

లోకమునగల వానరుల నెల్లరను పది దినములలో కిష్కింధకు రప్పింపుము. అట్లు రానివారిని సంహరించుమని హనుమంతునితో సుగ్రీవుడు చెప్పెను. లక్ష్మణునితోగూడి సుగ్రీవుడు రామునివద్దకేగి వినయముతో నమస్కరించెను. రాముడు సుగ్రీవుని కాగలించుకొనెను. హనుమంతునకు అంగుళీయకము :

కోట్లకొలది వానరులు తమ తమ నాయకులతో నలుదిశలనుండి వచ్చిచేరిరి. వారినిచూచి రాముడు పులకిత గాత్రుడయ్యెను. 'సుగ్రీవా! నీత బ్రతికియున్నదా లేదా అను విషయము నిప్పుడు తెలిసికొన వలెను. ఈ కార్యము నీవే నిర్వర్తింపవలసియున్నది.' అని రాముడనెను.

విసతుడనువాని నాయకత్వమున కొందరు కపులను తూర్పు దిశకును, నీలుడు, హనుమంతుడు. జాంబవంతుడు, అంగదుడు మున్నగు ప్రముఖులుగల వానరులను అంగదుని నాయకత్వమున దక్షిణదిశకును, సుషేణుడని వాని నాయకత్వమున కొందరు వనచరులను పడమరకును, శతబలి అనువాని నాయకత్వమున మరికొందరు కీశసంతతిని ఉత్తరదిక్కునకునుబోయి రావణుడు సీత నెక్కడ దాచెనో కనుగొనవలసినదని సుగ్రీవాజ్ఞ అయ్యెను. వారు ఆయాదిశలయందు వెదుకవలసిన ప్రదేశముల నన్నియు సుగ్రీవుడు వివరించిచెప్పి, మీరందఱును ఒక నెల దినములలో తిరిగి రావలెను. అనియు గడువు పెట్టెను.

సుగ్రీవుడు హనుమంతుని బిలిచి 'ఆంజనేయా! నీకు సాటివచ్చు వారు వానరులలో మరియొకరు లేరు. సీత జాడకనిపెట్టవలసిన బాధ్యత స్వీది' అనెను. హనుమంతుని యెడల రామునకు గల ఆభిప్రాయము సుగ్రీవుని మాటల వలన ఇనుమడించెను. 'ఆంజనేయా! నాపేరు చెక్కియున్న యీ ఉంగరమును సీతకిమ్ము; నావద్దనుండి వచ్చితివని ఆమె గుర్తించగలదు. విశ్వసించగలదు'. అని రాముడు తన ఉంగరమును హనుమంతునకిచ్చెను. హనుమంతుడు దానినందుకొని శిరసావహించి శ్రీ రాముని సాదారణిందములకు మ్రొక్కి సహచరుల గూడి బయలుదేరెను.

సీతాన్వేషణము - న్వయంప్రభ :

సుగ్రీవుడు పెట్టిన నెల దినముల గడువు వెళ్ళిపోవనుండేనేగాని ఎంత వెదకినను హనుమదాదులకు సీత జాడ కన్పింపలేదు. కొండలు, కోనలు, గుట్టలు, మెట్టలు, అరణ్యములు వెదకివిసిగిపోయిరి. కాని వారి ప్రయత్నము విరమించ లేదు.

ఒక కొండయందొక బిలముకన్పించెను. లోనికిపోయిరి. అంధకార బంధురముగా నుండెను. ఆయినను ముందుకు పోయిరి. ఒక యోజనముపోగా కొంత వెలుగు కన్పించెను. వారు ఆకలి దప్పులతో అలమటించి పోవుచుండిరి.

అది ఋక్ష బీలము. అందు మయ నిర్మితములైన మేడలు మిడ్డెలు, ఫలవృక్షములు, నీటి కొలనులు మిక్కిలి అందముగ నుండెను. జపముచేసికొనుచున్న ఒక యోగిని కన్పించెను; ఆమెకు నమస్కరించిన హనుమకు ఆమె యిట్లు చెప్పెను. “మయుడు తన ప్రియసఖియగు హేమకీవనమును, భవనముల నిచ్చెను. నేనామె ప్రియసఖిని. నన్ను స్వయంప్రభ అందురు. మీరు అలసినట్లున్నారు. మీకు కావలసిన ఐదార్థములను భుజించి, మధుర పానీయముల గ్రోలుడు” అనెను.

వానరులచటి ఆహార పానీయములను తృప్తిగా తీసికొనిరి. చారిత్రెన్ను గానకయున్న తమకు గుహనుండి బయటకుపోవు మార్గము చూపమనికోరిరి. స్వయంప్రభ వానరులను కనులు మూసికొనవలసినదని చెప్పెను వారు కనులు తెరచునంతలో దక్షిణ సముద్ర తీరముననుండు టను గాంచి ఆశ్చర్యపడిరి.

నెలగడువు చాటిపోయినది. సుగ్రీవాజ్ఞ తిరుగులేనిది. జానకిజాడ తెలియదాయెను. కిష్కింధకు పోయిన ముప్పుతప్పదు. కాన యిట నెట నైన ఉండిపోదమని అంగదాదులు భావించిరి. హనుమంతు డందులకు సమ్మతించ లేదు. సుగ్రీవుడు ధర్మవర్తనుడు. అతని వలన మనకు ప్రమాదము లేదనెను.

ఇటులారాత్రి యంతయు వారిలో వారు వితత్కించుకొనుచు రామ సుగ్రీవులనుగూర్చి చెప్పుకొనుచు గడవిరి.

సంపాతి :

జటాయువునకు అన్న సంపాతి. వీరిద్దరును అనూరుని కుమారులు. ఒకనాడు జటాయువు, సంపాతి పందెము వేసికొని ఆకాశమున నెగురుచు నూర్చుని సమీపింపదలచి కొంతపైకి పోగా నూర్చుని వేడిమికి తాళజాలక జటాయువు క్రింద పడిపోవుటయు, ఆతడు సామృద్ధి యుండు

టయు సంపాతి గ్రహించెను. వెంటనే తమ్మునికి వేడితగులకుండా సంపాతి తన రెక్కలను గప్పెను. కాని సంపాతి రెక్కలు కాలిపోయి యీ వింధ్య పర్వతప్రాంతమునందు పడెను.

సంపాతి నెరిగియున్న నిశాకర మహర్షి ఆతని స్థితినిజూచి యిట్లు చెప్పెను. “ఇక ఎనిమిదివేల సువత్సరములకు రాముడు సీత నన్వేషించుచు ఇటువచ్చును. సీతను గూర్చిన వార్త నీవెఱింగించుము. నీకు మరల రెక్కలు వచ్చును.”

అప్పటినుండి కుమారుడగు సుపార్శ్వడు ఆహారము దెచ్చిపెట్టు చుండగా తినుచు, కదలలేక మెదలలేక సంపాతి కాలము గడపు చుండెను. ఒకనాడు సుపార్శ్వడు తండ్రితో ఇట్లనెను. “రావణుడు సీత నెత్తుకొని పోవుచున్నాడని మహర్షులందరనుకొనుచున్నారు. ఆమె హా రామ ! హాలక్ష్మణా ! అని యేడ్చుచుపోవుటను నేను జూచితిని.” ఇది విన్నసంపాతి తనకు రెక్కలువచ్చు కాలము సమీపించినదని సంతసించెను.

వానరుల వలన జటాయువు మరణించిన విధానము సంపాతి విని మిగుల దుఃఖించెను. తమ్మునకు తర్పణమువదలెను.

సంపాతి తనకు తెలిసియున్న విషయము నిట్లు వానరులతో జెప్పెను. “ఇచటకు నూరు యోజనముల దూరములో సముద్ర మధ్యమందు లంక అను పట్టణము కలదు. దానిని రావణుడేలు చుండును. సీతను రావణుడెత్తికొనిపోయి లంకలోనుంచెను. మీరు సముద్రమును దాటి పోయితిరేని సీతను చూడగలరు.” అని చెప్పట తోడనే సంపాతికి రెక్కలుమొలచెను. మహర్షి చెప్పిన మాటలు సత్యము. మీ కోరిక సిద్ధించునని సంపాతి అనెను.

వానరు లెల్లరును మిక్కిలి సంతోషముతో గంతులు వేయుచు

దక్షిణసముద్ర తీరమునకు చేరిరి. ఉవ్వెత్తున రేగుచు కొల్లలుగానున్న కెరటములతో నున్న మహాసముద్రమును జూచిరి.

ఎ వ రు న మ ర్దు లు :

లంకనున్న సీతనుగాంచుటయే తమ ముఖ్యకర్తవ్యముగా కపి వరులు భావించిరి. నూరు యోజనముల దూరముననున్న లంకకు బోవు టెట్లు ? ఈ మహాసముద్రము దాటుటెట్లు ? అయినను పోగలవా రెవ్వరు? ఆ రాక్షస నగరమున జానకిజాడ కనుగొనగల సమర్థులెవ్వరు; అను ప్రశ్న బడయించెను. ముఖము వ్రేల్చిచుకొని హనుమంతుడు కొలదిదూరమున నిశ్చేష్టుడై కూర్చొండెను.

ప్రముఖులగు వానరులలో అంగదుడు యువకుడు, ఉత్సాహ వంతుడు, యువరాజు, జవసత్త్వములు కలవాడు. నూరుయోజనముల దూరమును అవలీలగా దాటగలను కాని మరల రాగలనో రాజేనో అని సందేహమును వెలిబుచ్చెను.

అందరిలోను వయోవృద్ధుడు జాంబవంతుడు. అయోనిజుడు, మహాబలశాలి. యువకుడుగ నున్నప్పుడు ఇట్టి మహాసముద్రములను తృటిలో దాటగలిగెను. కాని ముసలివాడయిన కారణమున పోలేనని అనుమానము ప్రకటించెను.

బుద్ధిమంతుడగు జాంబవంతుడు హనుమంతుని వద్దకుబోయి, “హనుమా! ఈ కార్యమును నీవే సాధింపవలసి యున్నది. నీ విందులకు సమర్థుడవు. నీకిది ఒక లెక్కలోనిదికాదు. శైశవమున నీ తల్లి అంజన ఫలములకై అడవికి వెళ్ళగా నీవు సూర్య బింబముపైకి లంఘించిన ధీరుడవు. ఈ నూరుయోజనముల సముద్ర మొక లెక్కయా నీకు? రామ కార్యము నెరవేర్చి, వానరయూధపతియగు సుగ్రీవుని మాట దక్కించి మన కపికులమునకు కీర్తి దక్కునట్లు చేయుము.” అని యుత్సాహ వచనముల ప్రోత్సహించెను.

హనుమంతునకు శక్తి సామర్థ్యములు వచ్చినట్లయ్యెను. ఆతఁడెంతయో సంతోషమున లేచినిలచెను. “నేను లంక కరిగెదను. ఈ సముద్రమును దాటెద”నని పలికెను. కపులెల్లరు హనుమంతుని కొని యూడిరి. హనుమంతుడు మహేంద్రగిరిపై నెక్కెను. శరీరమును పెంచెను; హుంకరించెను. గాలిని బిగించెను-తోక విడల్చెను. ఆకాశమార్గమున కెగిరి లంకకు బోదలచెననుమాటయేకాని ఆ మతిమంతుని మనసు ఇంతకుమున్నే లంక కరిగెను.

సుందరకాండ

శ్లో. తతో రావణసీతాయాస్సీతాయాశ్శత్రుకర్షణః
ఇయేష పదమవ్యేప్యం చారణా చరితేపథి.

భావము :- రావణునిచే గొనిపోబడిన సీతాదేవియొక్క ఉనికిని వెద
కుటకై శత్రు భయంకరడగు ఆంజనేయుడు ఆకాశమూర్గమున
బోవ నిర్ణయించుకొనెను.

స ము ద్ర త ర ణ ము :

బ్రహ్మాదిదేవతలకును, సచుస్త దిక్పాలకులను, సూర్యచంద్రుల
కును, తండ్రియగు వాయుదేవునకును నమస్కరించెను. వాయువును
బిగించి హుమ్మనుచు ఆకాశమున కెగిరెను. అతిడెగిరిన వేగమునకు
కొండబద్ధలయ్యెను. సెలయేళ్ళుపై కుబికెను. చెట్లు చేమలు మున్నగునవి
ఆతనితో కొంతమేర పై కెగిరి హనుమంతునికి వీడ్కోలు నిచ్చుచురలి
వచ్చెనన్నట్లు కొండపై బడెను.

చేతులను ముందుకుచాచి, తోకనాడించుచు, గాలిలో ఈదుచు
పెంచబడిన మహాకాయముగల హనుమంతుడు గగనవీధిని పోవుచుం
డగా క్రింద సముద్రమున ఆతని నీడ పెద్ద యోడవలెగన్పించుచుండెను.
నీటి యందలి జలచరములన్నియు భీతిజెంది చిందర వందరగ నల్పంకల
పరుగిడజొచ్చెను.

రామకార్యార్థమరుగుచున్న హనుమంతునిజూచి దేవతలు పుష్ప
వర్షమును గురిపించిరి.

సూర్యవంశ ప్రభువగు సగర చక్రవర్తి సంతానము వలన వీర్ప
డిన సాగరుడు ఇప్పట్లున హనుమంతునకు సాయము చేయుటచితమని

భావించినాడు. తనలో దాగియున్న వర్వతశ్రేష్ఠుడగు మైనాకునితో సాగరు డిట్లనెను, 'మైనాకా! ఇంద్రునిచే నీ టెక్కలు నలుకబడక తప్పించుకొని వచ్చుటకు సాయపడిన వాయుదేవుని కుమారుడు హనుమంతుడు రామకార్యార్థియై వెడలుచున్నాడు. నీవు పైకిలేచి ఆతడు విశ్రమింప స్థానమును చూపుము. నీ కృతజ్ఞత చెల్లించుకొనుము. హనుమంతుడు కొంత సేదదీర్చుకొని మరలపోగలడు.' అనెను. మైనాకు డట్లే తన మెరయుచున్న బంగారు శిఖరములతో పైకి లేచెను. ఏమియో అడ్డము వచ్చుచున్నదని హనుమంతుడు తొమ్ముతో ఒక్క చఱపు చఱచినాడు. అప్పుడు మైనాకుడు, "వానరోత్తమా! ప్రత్యుపకారము చేయవచ్చిననన్ను శత్రువుగా భావించకుము. నీవు మిగుల శ్రమజేయుచున్నావు, నాపై కొంత విశ్రాంతి గైకొని, మధుర ఫలముల భుజియించి, నిర్మలోదకమును ద్రావి మరల నీప్రయాణమును సాగించుము" అని చేతులెత్తి నమస్కరించెను. హనుమంతుడు ప్రీతిజెంది "మైనాకా! కృతజ్ఞుడను. నేనిప్పుడు విశ్రాంతి జెందుటకు సమయము కాదు. త్వరితముగ వెళ్లవలసియున్నాను." అని చెప్పచు ముందునకు సాగెను.

(శ్రీ) రాముని దూతయగు ఆంజనేయునకు సాయముచేయ దల పెట్టినావుగనుక యిక నావలననగు భయముజెందక నుఖముగ జీవించు" మని యింద్రుడు మైనాకునకు అభయమిచ్చెను.

హనుమంతుడింకను ముందునకు దూసుకొని పోవుచుండెను. అంతరిక్షమున దేవతలుచూచి సంతసిలుచు 'ఇతడేగునది లంకా వట్టణ ణమునకు. ఇతడెంత బలపరాక్రమములు ప్రదర్శించునో పరీక్షింతము' అనుకొని సర్పమాతయగు సురసను బంపినారు. ఆమె వికృతరూపమును ధరించి హనుమంతుని మ్రింగుటకై నోరుదెరచెను. నాకు ఆకలి యగు చున్నది. నిన్ను నేనిప్పుడు మ్రింగవలయును." అనెను. హనుమంతుడు ఆమెకు నమస్కరించి, "అమ్మా, రఘురాముని భార్యయగు సీతను

వెదుకబోవుచున్నాను. ఆమెజాడను నాప్రభువునకు జెప్పి నీకాహార మయ్యెదను. నన్నువిడువుము." అనెను. ఆమె వినలేదు. హనుమంతుడు తన శరీరమును పెంచెను. ఆమె ఇరువది యోజనముల నోరుబెంచినది. ఇట్లు ఒకరి కొకరు నూరు యోజనములు వరకు శరీరములబెంచిరి. హనుమంతుడొక్కక్షణములో బొటన వ్రేలు మాత్రముగ శరీరమును తగ్గించుకొని ఆమెనోటిలోనికి బోయి మరల వెంటనే బయటకు వచ్చి, "సురసా ! నీ నోటబడినాను. నీకోరిక నెరవేరినది. ఇక నన్నుపోనిమ్ము" అనెను. సురస సంతసించి హనుమంతుని దీవించి, రామకార్యము సిద్ధిచును. పోయిరమ్మనెను.

గంధర్వులు ప్రయాణము సాగించు గగనమార్గమున అంజనేయుడు నివృత్తబోవు చుండెను. సముద్రమున నున్న కామరూపిణియగు తాక్షసి సింహిక హనుమంతుని జూచినది. ఆమె ఛాయాగ్రాహి. హనుమంతుని నీడపట్టిలాగినది. హనుమయిక ముందునకు సాగలేక పోయెను. సింహిక సంగతి వినియున్నాడు. ఆమెకంటెపెద్ద శరీరమును పెంచినాడు. తాక్షసి యింకను పెద్దనోరు తెరచినది. హనుమంతుడు నూత్నరూపియై సింహిక గర్భమున జొరబడి దాని ఆయువు పట్టులను గోళ్ళతో చీల్చినాడు. మరల వెలుపలకు వచ్చి శరీరమును బెంచినాడు. సింహిక ప్రాణములను గోలుపోయి సముద్ర మధ్యమందు గూలెను. దేవతలు హనుమంతుని కొనియాడిరి.

హనుమంతుడు హుటాహుటి సాగి దక్షిణాభిముఖముగ వెళ్ళెను. మిక్కిలి విశాలముగను, ఫలవృక్ష సంశోభితమునగు లంకా పట్టణమును అతడు ఆకాశమునుండియే చూచెను. తన శరీరమును తగ్గించుకొని లంబగిరి శిఖరముపై వ్రాలెను.

లంకా పట్టణము :

త్రికుట పర్వతముపై గల మూడు శిఖరములలో ఒకదాని

యందు లంకా పట్టణము కలదు. విశ్వకర్మ నిర్మితమైనది. ఒకప్పుడు కుబేరునకు నివాస స్థానమైయుండి తుదకు రావణుని చేజిక్కినది. దేవేంద్రుని అమరావతీ నగరమును తలదన్ను నట్లుండెను. మణిమయ నిర్మిత సాధములు, తీర్చి దిద్దిన రాజ వీధులు, ప్రాకారకుడ్యములు, చుట్టును దాట శక్యముగాని అగడ్త, సముద్ర మట్టమునకు ముప్పది యోజనముల ఎత్తున నుండును.

ఇంకను కొంతప్రాద్దుకలదు. ఈ సమయమున పట్టణములోని కరిగిన తప్పక రాక్షసులు నన్ను పట్టుకొందురు. రామకార్యముచేడును. ప్రాద్దుక్రుంకు వరకు వేచియుండుట మేలని హనుమంతు డెంచెను.

లంకా ప్రవేశము :

ప్రాద్దుక్రుంకినది. చీకట్ల నవలకు ద్రోసి వెన్నెల వెలుగులు కలయబాటినవి. పొట్టిదగు దేహముతో హనుమంతుడు ఒకటి రెండు ప్రాకారములు దాటెను. ఉత్తరద్వారము వైపునకునడచినాడు. మిడిగుడ్లును, వికృతమైన నోరునుగల లంకిణి అతనిని చూచినది.

ఎవరునీవు ? ఎందుకు వచ్చినావు ? నా అనుమతి లేనిదిపోతు టీగ అయినను లోనజొరశక్యముకాదు. ఇది రావణ పాలిత నగరము. అని భయంకరముగ గద్దించిమాటాడెను.

‘ఈ లంకాపురి మిక్కిలి సుందరముగనున్నది. చూచిపోవలెనను కొంటిని. చూచిపోవుదు’ నని హనుమంతుడు ధీరుడై బదులుచెప్పెను. అందులకా రక్కసి ‘ఓరీ వానరాధమా ! నీకీ దుర్బుద్ధి ఎందులకు కలిగినది ? నన్ను గెలిచిగాని లోనికరుగలేవు. ఒక్క దెబ్బతో నిన్ను నేల బడజేయుదును’ అనెను.

ఇంకను ఈలంకిణితో సంభాషణతో ఆలస్యముచేయరాదనుకొని హనుమంతుడు ఎడమచేతి పిడికిలిబిగించి ఒక్క గ్రుద్దు గ్రుద్దినాడు. లంకిణినోగు తెరచినేలబడినది. ఆడుదానిని చంపుట ప్రాజ్ఞుడగు హనుమంతుడు యుక్తముకాదనుకొని వదలివేసినాడు.

వాసరోత్తమా! నీవు మహావీరుడవు. నిన్నెదిరించువారులేరు. నేనేలంకయొక్క స్వరూపమును, నన్ను గెలిచినావు. ఇకనీకు జయము సిద్ధించినట్లే - 'ఒకవానరుడువచ్చి నిన్ను జయించినప్పుడు, లంకకు చేటు కాలము సంప్రాప్తమైనటుల తెలుసుకొను'మని పూర్వము బ్రహ్మనాకు చెప్పినాడు. పట్టణములోనికేగి సీతను వెదుకుము అని లంకిణి దారి యిచ్చెను.

శత్రువున కపజయమునుకోరు హనుమంతుడు సింహద్వారమున బ్రవేశించక ప్రాకారమునుదాటి లంకానగరమున ఎడమకాలు ముందుంచినాడు.

ముత్తైములు, పూలుచల్ల బడిన పురవీధులు, హిరణ్యమయములై రత్నస్థగితములునై ఆకాశమునంటు హర్ష్యములు, సాయుధ రక్షక భటులుగలిగిన రాజవీధులు దాటుచు ఒక్కొక్క భవనమును వెదకుచు, వనవాటికలగాలిండుచు, ఆపట్టణ సౌందర్యమునకు అచ్చెరువందుచు ప్రజ్ఞాధురీణుడగు హనుమంతుడు ఇతరుల కనులబడక ముందుకు సాగిపోయినాడు.

తెల్ల తామరలు వికసించి నిండుగాగలిగిన లోతైన అగడ్త వడ్డేణమువలెచుట్టియున్న రావణుని కొటగోడనుదాటి రావణుని అంతఃపుర భవనమున బ్రవేశించినాడు. అర్థరాత్రి అయినది. చంద్రుడు నడినెత్తి పైనుండి వెన్నెల వెదజల్లుచున్నాడు.

మధురసంగీతము గానముచేయువారు, మృదంగధ్వనులను మోగించువారు, సదాచారసంపన్నులు, మిక్కిలి అందమైన స్త్రీలు, వికృతాంగనలు. త్రాగి మత్తైక్కియున్నవారు, మృదుమధురముగ మాటలాడుచున్నవారు, రతిక్రీడల దేలువారు, శృంగారవికారచేష్టల పరవశులైనవారు, మరెందరెందరో స్త్రీపురుషుల నతడు చూచినాడు. పుణ్యాంగన జానకీదేవి యెచటను కన్పింపకుండుటకు విచారపడినాడు.

మాన్దాల ప్రమాణదేహుడై ఆంజనేయుడు రావణ నిజభవన మున్నేమీ పదలచినాడు. కూభకర్ణుడు, విభీషణుడు, ఇంద్రజిత్తు బంబు మాలి, సుమాలి మున్నగు రాక్షస ప్రముఖుల భవనములన్నియు చూచి నాడేగాని సీతజాడ కన్పింపలేదు.

ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు, కంచరగాడిదలు మేలుజాతి వానిని తిలకించినాడు. ఉన్నతములైన తథములను చూచినాడు. ఇవిగల శాలలను వెదకినాడు. శత్రుభయంకరములును, అప్రతిహతములును అయిన జంతుజాలమునుచూచి విస్మితుడై నాడు.

రావణాంతఃపురమున దూరినాడు. రత్నములకాంతులు వెదజల్లుచున్న ఆ భవనము మహావైభవముగానున్నది. ముందునకు సాగినాడు. పుష్పక విమానమును గాంచినాడు. ఒకచోట వద్మాకరమును, అందు తామర పూపుమీద లక్ష్మీదేవి విగ్రహము, ఆమె హస్తములందు వికసించిన పద్మములు, ఆమె కిరువై పుల ఏనుగులు తొండములతో తామర పూవుల నెత్తిపట్టుకొనియుండు ప్రతిమలను సహజసౌందర్యముతోనున్న వానిని చూచినాడు.

చాలమందిస్త్రీలు, అతిసుందరములు, వివిధాభరణముల నలంకరించుకొనియున్న వారుగలరు. ఇది రావణుని భార్యలుండు భవనము. అందరును గాఢనిద్రయందున్నారు. వారి అందరిమధ్య చుక్కలలోని చంద్రునివలె రావణుడు నిదురించుచున్నాడు. ఏనుగుదంతముతో చేయబడి మణులు పొదిగియున్న, మెత్తనిశయ్యగల ఆ మంచముపై రాక్షసేంద్రుడు నిదురించుచుండుట జూచినాడు. ఇది యింద్రభవనమా అని ఆశ్చర్యపడినాడు.

మేలిమిబంగారుచాచుగలిగి, తెల్లనిచీరగట్టి వివిధాభరణముల ధరించి హంసతూలికా తల్పమున నిదురించుచున్న సౌందర్యవతినిగాంచి

నాడు. “ఆహా ఏమీ నాభాగ్యము. సీతామహాసాధ్వినీ జూడగలిగితి” నను కొన్నాడు.

భర్తను ఎడబాసి తడేక దీక్షతోనుండి పతివ్రతాంగవయై యుండు సీత యిటులుండునా అని వితర్కించుకొనినాడు. చీరమాయ లేదు. ముఖమువాడలేదు. మైమరచి నిద్రించు ఈమె సీతనిట్లుగను? ఈమె సీతకాదని నిశ్చయించుకొనెను.

ఆ విశాలభవనమున నెండవో స్త్రీలు త్రాగి, ఆడి, పాడి, అలసి సాలసి ఒకరినొకరు తలగడలుగ జేసికొని నిద్రించు చుండిరి.

రతిక్రీడల దేలియాడి మన్మథ పరవశలగు స్త్రీలు నగ్నముగ బడియుండుటను గాంచినాడు. నేనెట్టి పాపమును జేసితిని; పీరిని చూచుట తగునా అనుకొనిన హనుమంతుడు, ఇది బుద్ధిపూర్వకముగ చేసిన దోషముకాదుగదా! నామనసు పవిత్రముగను నిర్మలముగను ఉన్నది. నేను తప్పుచేయు లేదని నిశ్చయించుకొని యాతడు పాపశాలయాదు ప్రవేశించెను.

అనేకరకములైన పదార్థములు, సువాసనల వెదజల్లుచు పాత్రల నిండుగ నుండుట జూచెను. కొన్ని వట్టిపాత్రలు, మరికొన్ని కొంతవరకు పదార్థములుగలవి, మాంసము, వర్ష, పులుసు మున్నగు పదార్థములుండుట గాంచెను - అన్నిమూలలయందును వెదకినాడు గాని సీత కన్పింపలేదు - రావణుని మదిరముదాటి బయటకు జేరినాడు.

హనుమంతుని విచారము :

ఎంత వెదకినను సీత గాన్పింపదయ్యెను. ఈలంకలో వెదుక వలసిన ప్రదేశము ఇంకలేదు. ఆమెను లంకలోనే రావణుడుంచిన

మరెచట దాచును? ఆమె జీవించియుండదు. తనకు లోబడలేదనియీ
 రాక్షసుడే చంపియుండును. లేదా రామునియెడగల భక్తిచే ఆమెయే
 ప్రాణత్యాగముచేసి యుండును. రామచంద్రుని పత్ని, జనకమహారాజు
 కుమార్తె, దశరథమహారాజు కోడలు, మహాసాధ్వియగు సీత కాని
 కాలమువచ్చెనని చింతించి పరులయింట నుండకొల్లక అనువులు బాసిన
 దనుటలో ఆశ్చర్యమేమున్నది? నేనీవార్త రామునకెట్లు చెప్పుదును?
 తన కార్యము గట్టెక్కించుమనిన సుగ్రీవుడు సంతసించునా? సీత
 కన్వింపలేదనువార్త చెప్పినవెంటనే ఆమెయెడ అత్యంతానురాగముతో
 నున్న రాముడు మరణించును. అగ్రజుని కంటికి రెప్పవలె గాపాడు
 చున్న లక్ష్మణుడు రాముని మరణమును గాంచినంతనే ఆతడును
 ప్రాణముల గోల్పోవును - ఇది వినిన భరతశత్రుఘ్నులును, వారి
 తల్లులును గుండెబగిలి చతురు. ప్రత్యుపకారము చేయలేక పోయితినే
 యని సుగ్రీవుడు నిస్సంశయముగ ప్రాణత్యాగము చేయును.
 కపికులాధి నాథుడు చనిపోయినపిదప వానర సమూహమంతయు ఆతని
 ననుసరింతురు. నరవానర వంశములు సర్వనాశ మొందుట
 నిశ్చయము. దీనికంతటికిని కారణుడను నేనే - నా వలన ఇందరు
 ప్రాణములు గోల్పోయిన పిదప నేను చేయు నదేమి కలదు.
 నేనీవార్తను చెప్పకున్న వారందఱును సురక్షితముగ నుందురు.
 కనుక నేను కిష్కింధకు వెళ్ళక ఇచటనే నా జీవిత శేషమును
 గడపుదును; లేదా మరణించుటమేలు. పోయిన నేనొక్కడనే మరణించిన
 వాడనగుదును. అని నిస్పృహతో నిట్టూర్పులు విడచుచు విచార
 మగుచు హనుమంతుడుండెను.

కొలదిక్షణములలో మరల నాతడిట్లుతలపోసెను. చనిపోవుట
 ధీరలక్షణముకాదు. యుక్తాయుక్త వివేకముకలిగి ధీమంతుడు కార్య
 మును సాధింపవలయును. చచ్చిచేయునదేమున్నది? బ్రతికియున్న
 శుభములు బడయవచ్చును. మరలమరల సీతను వెదకుదును. ఎచ్చట

దాచెనో చూపుమని రావణుని చావగొట్టుదును. రావణుడు తీసికొని వెళ్లెనని సంపాతి చెప్పియుండెగదా! అందు అబద్ధములేదు - లేదా రావణుని జుట్టుపట్టుకొని రామునివద్దకే యీడ్చుకొని పోయెదను. ఎటులైనను కార్యసాధకుడనయి వానరుల కీర్తి కాపాడవలయును. అని హనుమంతుడు నిశ్చయించుకొ నెను.

అ శో క వ న ము :

ఆ వాయునందనుడు నలువైపుల తేరిపారజూచెను. ఆప్రక్కనే అశోకవనము గన్పించెను. ఇంతకమున్నో ఆవనము చూచినదిగ తోచ లేదు. ఇంకను అది వెదుకవలసియున్నది. ఇచ్చట నైనను ఆసాధ్య కన్పించిన ధన్యుడనయ్యెదను. అని ఆలోచించిన హనుమంతుడు సకల దేవతలకును మ్రొక్కిెను. రామలక్ష్మణులకును, సుగ్రీవునకును అంజలి ఘటించెను.

అనేక రకములైన వృక్షసముదాయము, నానావిధ పక్షిసంతతి, జంతువితతి చిత్ర విచిత్ర లతాగుల్మదులతో శోభాయమానముగనున్న అశోకవనమున అంజనీసుతుడు ప్రవేశించెను. మధ్యమధ్యగల సుందర మందిరములు, సెలయేటి ప్రవాహములు, స్నానవాటికలనుగాంచెను - ఈ వనము పవిత్రమైనదిగ గన్పించు చున్నది. ప్రాతఃకాలము కానున్నది. పవిత్రకాలగు జానకి యీ సమయమున తప్పక యీవనమునకు రావచ్చును. ఈ చెట్ల గుబురులనుండి ఆమెవచ్చునేమో చూచెదను.

చల్లనిగాలివీచుచున్నది. పుష్పసౌరభము గుబాళించుచున్నది. మనసునకెంతయో హాయిగొలుపు వాతావరణము గన్పట్టుచున్నది. అదిగో ఆ చెట్టుక్రింద కొందరు స్త్రీలుచేరియున్నారు. ఎవరువాకు? రాక్షసాంగనలవలెనున్నారు. వారిమధ్యనున్నస్త్రీ ఎవ్వరు? మలిన వస్త్రమునుదాల్చియున్నది. కృశించి దీనముగనున్నది. ఇసుపువచ్చని చీరకట్టినది. అదియును చినిగినట్లున్నది. ఋష్యమూకపర్వతముపై

ఆభరణములు మూటకట్టి పడవేసినది యీ చీరకొంగుగనే కన్నట్టు చున్నది. ఇప్పుడు కొన్నినగలు చెట్టుకొమ్మకు వ్రేలాడదీసియున్నవి. రాముడు చెప్పినగుర్తులు సరిపోవుచున్నవి. చంద్రబింబమువంటి ముఖము, పొడవైన జడ, సన్ననినడుము. ఈమె సీతయేకావచ్చును. మరల మరల చూచినాడు. హనుమంతుడు తన అభిప్రాయములను సీతపరచుకొనెను. 'ఈమె మా అమ్మ సీతమ్మ' అనుకొనెను. ఆమె దీనస్థితిని జూచిన హనుమంతునకు కనులు చెమ్మగిల్లెను.

రా వ ణు డు :

వికారముఖములు, అంగవైకల్యములు కలిగిన రాక్షస స్త్రీల మధ్యగల ఆపుణ్యాంగననుగుర్చి తలపోయుచు హనుమంతుడు శింశుపా వృక్షమున కొమ్మపై ఆకులగుబురు నందు కుంచిత దేహమున కూర్చుండి యుండెను.

వేకువసమయమున నిద్రమేల్కొనిన రావణునకు సీతజ్ఞాపకము వచ్చినది. వాడిపోయిన పూలమాలల నవలబారవైచి సర్వాలంకృతుడై అశోకవనమునకువచ్చెను. ఆతని వెంట అంతఃపురాంగనలు బయలుదేరి వచ్చిరి. పరిచారికలు ఛత్రము, చామరము, పానపాత్ర, బంగరుకలశములనీరు, బంగారు దివిటీలు మున్నగువానిని గొని వారి వెంటనడచిరి. సీతయెదుటకు రావణుడు రాగానే ఆమె వడకిపోవుచు చేతులతో తొమ్మును కప్పుకొని కూర్చొనెను.

ఓ సుందరీ! నీయెడల నామనసులగ్నమైనది. నీవు మిక్కిలి మనోహరముగనున్నావు. పరస్త్రీహరణము, పరస్త్రీగమనము మా రాక్షసులకు తప్పులోనిదికాదు. అయినను నేను తొందరపడక నీ మనసుచూఱగొన యత్నముచేయుచున్నాను. నీ దుఃఖమునుమానుము. శుభ్రవస్త్రములను ధరించుము. ఆభరణముల నలంకరించు కొనుము. నాకు భార్యవగుము. నన్ను ఎదిరించగలవాడు లేడు. నీకేమికావలెనో

కోరుము. ఇది వరకు నాకుగలభార్యలందరు నీకు సేవచేయగలరు. నన్ను పట్టమహిషిగా జేయుదును. 'రామ' 'రామ' యని కలవరింతువేమి ? నా పరాక్రమము, నా బలము, నా విశ్వరూపము ముందు ఆతడెంత ? నీ విచారముడిగి నీవు ఆనందించుము. నన్ను ఆనందములో ముంచుము. అనిరావణుడనెను.

భయకంపితయైన సీత రాముని మనసాధ్యానించినది. తనకును రావణునకును మధ్య గడ్డిపోచను అడ్డముగ వేసి బదులు పలికినది.

శ్లో॥ యథా తప తథాఽన్యేషాం దారా రక్ష్యానిశాచరా
ఆత్మానమపమాం కృత్వా స్వేషు దారేషు రమ్యతాం॥

శ్లో॥ ఆ కామాం కామయానస్య శరీరమపతప్యతే
ఇచ్ఛంతీం కామయానస్య శ్రీతిర్భవతి శోభనా॥

శ్లో॥ అకృతాత్మాన మాసాద్య రాజానిమనయే రతమ్
సమృద్ధాని వినశ్యంతి రాష్ట్రాణి నగరానిచ॥

నేను రాముని భార్యను; పతివ్రతను. పరుల భార్యలను కోరుట తగదు. వారినిగూడ రక్షించవలెను. నీభార్యలను ఇతరులు కోరుట నీవెట్లు సహింపవో అట్లే ఇతరుల భార్యలను నీవు కోరుట తగదు. ఇష్టము లేని స్త్రీతో రమించుట వలన సుఖములేదు, సంతాపము కలుగును. నిన్ను ప్రేమించిన స్త్రీతో రమించుము, సుఖము కలుగును - బుద్ధి హీనుడు, దుర్మార్గుడు రాజు కాగూడదు. ఒక వేళ రాజయిన, సంపద ననుభవించుచున్న రాష్ట్రములు, నగరములు (అనగా ఆదేశము) సర్వనాశనమగును. రాజు పాపకర్ముడైన దేశమునకు అరిష్టము సంభ వించును. నీకును, నీవంశమునకును, నీరాజ్యమునకును చేటుకాలము సంప్రాప్తము కానున్నది. సుఖముగ నుండదలతువేని రాముని శరణు వేడుము. ఆతడు నిన్ను తప్పక మన్నింపగలడు. కాదందువేని నీకు వినాశము తప్పదు." అనెను.

రావణునకు విపరీతమైన కోపము వచ్చినది. “సీతా! నీవనిన మాటలకు నిన్ను ఒక్కొక్క ముక్కగా నటికివేసియుందును. కాని నీయెడల నాకు అనురాగము, ప్రేమ చావలేదు. నేను నీకిచ్చిన గడువు ఇక రెండు నెలలున్నది. బాగుగ ఆలోచించుకొనుము. ఈలోపల నాకు నీవు భార్యవుకావలె. అందుకు సమ్మతింపవేని గడువుకాలము గడచిన మరునాడు నావంటవారు నిన్ను ముక్కలు ముక్కలుగానటికి నా ఉదయపు భోజనమున వండిపెట్టుదురు. నిన్నుమాత్రము వదలను.” అని, “ఈమె నాకు లొంగునట్లు చేయుడు. ఈమెమనసు మార్చుడు.” అని రాక్షసస్త్రీలతో చెప్పెను.

ధాన్యమాలిని అను రాక్షసాంగన రావణుని కొగలించుకొని, “రాజా! నాతో క్రీడించుము. ఈ మానవాంగనతో నీకేమి ఫలము కలుగును? నిన్ను అనుభవించు యోగ్యత ఆమెకులేదు. ఒల్లని ఆడుదానితో రమించిన సుఖముండదుగదా!” అనెను.

రావణునకు నవ్వువచ్చినది. ధాన్యమాలినిని వదలించుకొని సీతవంక చురచురజూచుచు గిరున తిరిగి తన భవనమునకు వెళ్ళినాడు. ఆతనితో వచ్చినవారందఱు ఆతనితో వెళ్ళినారు.

సీత చుట్టును జేరిన కావలిగాయుచున్న రాక్షసస్త్రీలు పరి పరి విధముల నామెతో పలికిరి. రావణుని వరించుమనిరి. పరుషముగా మాటాడిరి; బెదరించిరి; కేకలువేసిరి; మామాట విననియెడల నిన్ను భక్షింతుము అనిరి. సీత ధైర్యమును కోల్పోయి యేడువ సాగినది. నాకు చావైనను రాదేమి? అనుకొన్నది.

“నా రాముని వదలి రావణుని కామింతునా? నాయెడమ కాలితో తాకనైనతాకను. మహావీరుడగు రామునకు రావణుని వద్ద నేనున్నటుల తెలియవలెను. ఆతడు ఈ దుర్మార్గుని సర్వ నాశనము

చేయును. నావార్త రామునకు తెలుపువారులేరు, నేనెటులైనను ఈ దుఃఖమునకు లోనుగావలసియున్నది, ఈబాధలు నేను పడలేను. ఎవరైన ఇంత విషమునిచ్చి పుణ్యము కట్టుకొనిన మేలగును." అని సీత తన చుట్టునున్న వారితో పలికినది.

త్రి జ ట క ల :

చుట్టును జేరిన స్త్రీలు కేకలు వేయసాగిరి. అంతకుముందే కనుకు పట్టిన త్రిజటకు మెలకువ వచ్చినది. వృద్ధురాలగు త్రిజట,

“అగుడాగుడు, ఎందుకా కేకలు? ఈమె ఎవరను కొంటి?” అన్నది. ‘జనకమహారాజు కుమార్తె, దశరథమహారాజుకోడలు, శ్రీరామునిభార్య ఉత్తమమైనస్త్రీ - నేనొక విచిత్రమైన కలగన్నాను. ఏనుగు దంతముతో చేయబడిన తెల్లని రథమును వెయ్యి హంసలు మోయుచు ఆకాశములో విహరించుచున్నవి. తెల్లనే వస్త్రములను ధరించిన యీసీతయు, ఈమెభర్త రాముడును పూలదండలు వేసికొని రథముపై నున్నారు. లక్ష్మణుడు ప్రక్కనున్నాడు. వారు ఉత్తర దిశగా వెళ్ళినారు. ఇక రావణునిగూడ కలలో గాంచినది చెప్పెదను. రావణుడు నల్లని బట్టలు కట్టుకొనినాడు. ఎఱ్ఱనిపూలు మెడలో వేసి కొన్నాడు. ఎఱ్ఱని బట్టలుగూడ కట్టుకొనినాడు. నూనె త్రాగుచు విమానమునుండి నేలగూలినాడు. బట్టతల - రథమునకు గాడిదలు కట్టియున్నవి. దక్షిణదిక్కుగాపోయి మురుగుకంపు కొట్టుచున్న బురద గుంటలో పడిపోయినాడు. కుంభకర్ణుడు నూనె పులుముకొని ఒంటె నెక్కినాడు. ఇంద్రజిత్తు మొసలిని ఎక్కినాడు. అందరును దక్షిణముగా వెళ్ళినారు. విభీషణుడు తెల్లని వస్త్రములను కట్టుకొని, తెల్లని పూలదండ వేసికొని, తెల్లని గొడుగు వేసికొని నాలుగుదంతముల ఏనుగు నెక్కినాడు. భేరీలు, శంఖములు మ్రోగుచున్నవి. ఒక వాసరుడు లంకలో జొరబడి లంకనంతను కాల్చివేసినాడు - ఇది

అంతయు సీతకు శుభసూచకముగ నున్నది. ఆమెకు సంతోషము కలుగును. లంకకు, రాక్షసవంశమునకు, రావణునకు చేటుకాలము సంప్రాప్తమైనది. అదుగో చూడుడు. సీత ఎడమకన్ను, ఎడమభుజము అదరుచున్నవి. ఆమెను మీరేమియు దూషింపకుడు. ఆమె మనసు రక్షించు శక్తిగలది." అనెను.

సీత దుఃఖము ఇనుమడించినది. ఇక తనకుశుభదినములు వచ్చుట కలలోని వార్తగ భావించినది. రావణుని వాతబడుటకంటె మరణమే మేలు - ఉరిబోసుకొనియైన మరణమేదగాక' అనుకొని శింశుపా వృక్షముయొక్క కొమ్మకు తన మెడచుట్టును చుట్టుకొన్న పొడవైన జడను కట్టినది; రాముని స్మరించినది.

శుభ సూచకములు :

జానకి ఎడమ కన్ను అదరినది. ఎడమభుజము వడకినది. ఎడమ తొడ స్పండించినది. ఈ శుభశకునములు కలిగినప్పుడు శుభములు చేసారుట ఆమెకు అనుభవమే. ఇప్పుడీ శుభనిమిత్తములవలన మేలు కలుగగలదని భావించినది - ముఖము వికసించినది. మనస్సు సంతోషముతో పొంగినది.

హనునుంతుని ఆలోచనము :

సీతాదేవిని చూచినాను; లంకాధీశ్వరుని చూచినాను. సీత దుఃఖవరపశయైయున్నది. ఈమె ఏదీయో ప్రాణసంకటము కొనితెచ్చు కొనునటుల గన్పించుచున్నది. ఈమెకు నారాకనుగూర్చి చెప్పటెట్లు? ఆమెను ఓదార్చు టెట్లు? రాముని విషయ మామెకెఱుక పరచుటెట్లు? రాక్షస స్త్రీలు చుట్టుముట్టియున్నారు. వీరికి తెలియకుండ ఆ సాధ్వీతో సంభాషించిన మేలగును. ఈ రక్కసిమూక పరాకుగ నున్నప్పుడు మాటాడుదును. ఏభాషలో మాటాడవలె? స్వచ్ఛమగు

సంస్కృతమున మాటాడిన సీత శంకించునేమో! రావణుని మాయగా
తలపోయును. ఆమె భయపడిన నేను వచ్చిన పని అంతయు వ్యర్థమగు
నని కొంత తడవాలోచించి ధీమంతుడగు ఆ హనుమంతుడొక నిర్ణయము
నకు వచ్చెను.

ప్రియుడును, భర్తయునగు రామునిపై ఈమెమనస్సు లగ్నమై
యున్నది కదా. ఇప్పట్టున రామునిగూర్చి మాటాడిన, కీర్తించిన
ఆమెకు ఊరట చేశూరగలదు. అనుకొని ఆమె యెదుటకు వెళ్ళకయే
చెట్టుకొమ్మపైనుండి రామకథను మధురముగ చెప్పసాగెను.

అయోధ్యానగరము రాజధానిగ దశరథుడు కోసలదేశమును
పాలించుచుండెను. అని ప్రారంభించి క్లుప్తముగ కథను చెప్పచు నేను
సంపాతివలన సీత జాడలు తెలుసుకొని సముద్రమును లంఘించి వచ్చి
ఇచ్చట సీతాదేవిని చూచితిని. అని ఊరకుండెను.

రాముని చరిత్ర వినిన సీతకు సంశయము కలిగినది. దిక్కుల
పరికించి చూచినది. పైకిచూచినది. చెట్టుకొమ్మపైనున్న వానరుని
చూచినది.

సీత—హనుమంతుడు :

ఇది కలయేమో అను సంశయము కలిగినది సీతకు కలలో
వానరుని చూచుట దోషము. ఏమి కీడు కలుగునో అనుకొనినది.
రామలక్ష్మణులకు శుభము కోరుకొనినది, బ్రహ్మాది దేవతలకు నమస్కరించినది.

హనుమంతుడు చెట్టుదిగి తల్లికి వినయముగ నమస్కరించెను.
అమ్మా! ఎవరునీవు? ఏల దుఃఖించున్నావు? నీ చరిత్ర యేమిటమ్మా!
రామచంద్రుని పత్నివగు సీతాదేవివి కాదగదా! నన్నుజూచిన కొలది
నీవు సీతవు, భూజాతవుగానుంటివి తల్లీ!

సీత తన వృత్తాంతమును క్లుప్తముగ చెప్పినది. రావణుడు పెట్టిన గిడుపును గూర్చిగూడ చెప్పినది. హనుమంతుడు రామలక్ష్మణుల కుశలవార్తను వినిపించినాడు.

సీతకు భయము కలిగినది. రావణుడే మాయ రూపముతో వచ్చి యిట్లు మోసగించుచున్నాడు. అనుకొని హనుమంతుని విశ్వసించలేదు. నేను మోసగాడను కాదు తల్లీ! రామదూతను, అని చెప్పగా, 'నీకును రామునకును సంబంధమెట్లు కలిగినది' అని ప్రశ్నించెను - 'రాముని జూచితినంటివికదా, ఆతడెట్లుండునో వివరించు'మని యడిగెను.

ఋష్యమూక పర్వతమునకు రామలక్ష్మణులు వచ్చుటయు, సుగ్రీవునితో నేస్తము జేయుటయు మున్నగునవి హనుమంతుడు వివరించెను. రాముని అవయవములన్నియు వర్ణించి చెప్పెను. రాముడు అజానుబాహువు. తొంబది ఆరు అంగుళముల ఎత్తుండును. నీలవర్ణము కలవాడు. కన్నులు తామర రేకులవలె నుండును. నుదుటియందు నాలుగు రేఖలు గలవు. కోటేరువంటి ముక్కు. కన్నులు, చెవులు, పెదవులు మున్నగునవి సమముగా నుండును. కంఠము శంఖమువలె నుండును. కంఠధ్వని గంభీరమైనది. భుజములు ఎత్తుగా నుండును. తొమ్ము విశాలమైనది. తోడలు, పిక్కలు పొడవైనవి. అరచేతులు, అరకాళ్లు పద్మములవలె నుండును. అతడు సింహమువలె నడచును. బుద్ధియందు బృహస్పతిని బోలును. మధురముగ మాటలాడును. ధర్మార్థకామములయందు ప్రీతిగలిగి చక్కగ ఆచరించును. సాధుజనులను రక్షించువాడు. విలువిద్యయందు ఆరితేరినవాడు. కరుణాసముద్రుడు. తేజశ్శాలి. సమస్త శుభలక్షణములు, సద్గుణములు కలిగినవాడు. అన్ని యెడలను ఆయననుతమ్ముడు లక్ష్మణుడు పోలియుండును. కాని బంగరు చాయగ నుండును. అగ్రజునియెడల మిక్కుటముగు భక్తిశ్రద్ధలు,

వినయ విధేయతలు కలవాడు. ఇరువురును సత్యనిరతులు. ఓటమి నెరుగనివారు. పురుషపుంగవులు. అన్యోన్యప్రేమ, విశ్వాసములు కల వారు. రామలక్ష్మణుల కిరువురకును సాటి వారే యగుదురు కాని మరియెవ్వరును కారు. ఇక నైనను నన్ను నమ్ముమమ్మా అని ఆతడు వేడుకొనెను. ఇదుగో తల్లీ! రామనామాంకితమైన ఉంగరము, నీకు నమ్మకము కలిగించుటకై రాముడు నాకిచ్చినాడు.' అని హనుమంతుడు భద్రపఱచుకొన్న రామాంగుళీయకమును సీతకిచ్చెను. సీత దానిని కనులకద్దుకొని, రాముని చూచినట్లుగనే భావించి సంతోషించి హను మంతుని విశ్వసించెను. రాముడిటకు వచ్చి నన్ను గొనిపోలేదేమి? ఆతడు నన్నెప్పుడైన మనసున తలచునా? అని సీత ప్రశ్నించెను.

నీ విచట గలవని రామునకు తెలియదు. వెలిసియున్న ఆ పరా క్రమశాలి యంతకాల మూఁకొనువాడుకాదు. నీయెడలనే ఆయన మనసులగ్నమైయున్నది. నిన్నే ఎల్లప్పుడును తలచుకొనుచుండును. మద్య మాంసములను ముట్టడు. కందమూలముల మాత్రమే భుజించు చున్నాడు. నీకొఱకై యాతడు పరితపించు చున్నాడు - అమ్మా! నీవును ఆవ్రతిభాశాలికొఱకై దుఃఖించుచున్నావు కదా!

కం, వీ పెక్కిరమ్ము లంకా

ద్వీపముతోగూడనైన దేవీ ! నిను నే

వీపున గొనిపో నోపుదు

నీపతికడ కట్టగడచి నిమిషములోనన్॥

[భాస్కరరామాయణము]

నిన్ను తృటికాలములో తీసికొనిపోయి రాముని ముందు దింతును. నా వీపుపై ఎక్కుము తల్లీ! నేను వచ్చిన రీతిగా సముద్రమును దాటి ఆకాశవీధిని నిన్ను గొంపోవుదును. సందియమందకమ్మా! అని వేడు కొనెను.

అందులకు సీత యిట్లనెను. 'హనుమా ! నాభర్తచాల దూరమున నున్నాడు. నన్ను బహుదూరము మోసికొనిపోవుట సాధ్యమా ? వింతగనున్నది'.

తన విషయము సీతకు ఎఱుకపఱచుట యుక్తమనుకొని హను మంతుడు శ్రమముగా తన శరీరమును పెంచెను. మేరు పర్వతమువలె భయంకరాకారుడై, బాలసూర్యునివలె ఎఱ్ఱనిముఖముగలిగి, కోరలు గలిగి నిలచి యిట్లనెను. "రావణసహితముగలంకన్తైనను పెల్లగించు కొని పోగలను. ఈ రాక్షసులు నా కొకలెక్కల నివారుగారు తల్లీ ! ఈ సముద్రమేగాదు; మరెంతటి విశాలసముద్రమునైనను దాటగలను."

నాయనా ! హనుమా ! నీవు మహాబలుడవు. సర్వశక్తి సంపన్నుడవు. నన్ను తీసికొనిపోగలవని నమ్ముచున్నాను. నీవొక్కడవు సమస్త రాక్షసులను సంహరించగలవనియు తెలిసికొన్నాను - కాని నేను నీబుజములపై నెక్కిరాజాలను. రాను - ఏలనందువేమో ! నేను నిర్భయముగ సముద్రమును దాటజాలను. నేను నీ వెంటపోవు చున్న విషయము పసిగట్టిన రాక్షసులు నిన్ను విడువరు. తప్పక ఎదుర్కొందురు. వారితో యుద్ధముచేయుచు నిన్ను నీవు కాపాడు కొనుచు నన్ను కాపాడవలసి యుండును. ఏ మాత్రము ప్రమాదము జరిగినను నేను మహాసముద్రమున బడిపోవుదును, నీవు నిరాయుధుడవు. ఒంటరివాడవు. ఒకవేళ అపజయము కలిగిన రాక్షసులు నన్ను చేజిక్కించుకొందురు. చంపినను చంపవచ్చును. లేదా, యింత కంటే రహస్య ప్రదేశమున దాచవచ్చును. మరలనాకై శ్రమనొందు వారు మీరే.

రావణుని చంపి నన్ను గొంపోయిన కీర్తి రామునకు దక్కవలయును. నీవుతీసికొని వెళ్ళిన రామునకెట్లు కీర్తి వచ్చును? అదియును గాక పరపురుషుని తాకను. 'రావణుని తాకలేదా'? అందువేమో!

అప్పటి నాస్థితి వేరు. నేను దిక్కు లేనిదాసనై యుంటిని, బలాత్కారముగా తేబడినాను. అస్మాధీననగు నేనేమి చేయగలను ?

కనుక రాముని తోడ్కొని రమ్మ, ఆతడు శత్రువుచు సంహరించి నన్ను గొంపోవును.

పతివ్రతయగు సీత చెప్పిన సమాధానము హనుమంతునికి తృప్తి గలిగించెను. ఆమెను రమ్మని కోరినందులకు నొచ్చుకొనెను. 'చిత్తము తల్లీ! నేను రామునివద్దకేగి నిన్నుజూచితిని చెప్పవలయునుగదా! ఆయన నన్ను విశ్వసించునటు లేదేని ఆనవాలు నిమ్మని కోరెను.

కాకాసురుని వృత్తాంతము :

చిత్రకూటమున సీతారాము లున్నప్పటి వృత్తాంతము నామె హనుమంతునకు చెప్పెను.

నేనును రాముడును ఏకాంతమున నుంటిమి. తిరిగి తిరిగి అలసి పోయి నేను రాముని తోడపై కూర్చొంటిని. ఒక కాకివచ్చి మాంసమునకై నాతొమ్ములను పొడువ సాగినది. నేనా కాకిని తోలి తిని. రాముడు నాతోడపై పరుండి నిద్రించెను. మరల ఆకాకి వచ్చి నా తొమ్ములను పొడిచినది. రక్తము స్రవించినది. మిక్కిలి బాధపెట్టినది. రామునిపై నెత్తురుచుక్కలు పడినవి. నేను రామునికి నిద్రా భంగము గావించితిని. ఆతడు లేచినా పరిస్థితిని జూచి మండిపడినాడు.

ఆకాకి ఇంద్రుని కొడుకట - కాకాసురుడట. రాముడు దర్భపుడ కను గైకొని బ్రహ్మస్త్రమును అభిమంత్రించి వానిపై వదలెను-అది నిప్పులు గ్రక్కుచు వానిపెంట బడినది. అది లోకములన్నియు తిరిగినది. తండ్రీవద్దకుపోయినది. రక్షించినవారు లేకపోయిరి. తిరిగి రామునివద్దకే వచ్చి శరణు జొచ్చినది. శరణాగతులను రక్షించు వ్రతముగల రాముడు దానిని కాపాడెను. కాని రామబాణము వృథాపోరాడుగదా!

ఈ బాణము నేమిచేయమందు'వని అడుగగా అది 'నా కుడికంటిని కొట్టు' మననది.దర్భ, కాకి కుడికంటినికొట్టగా కన్ను లొట్టబోయినది. ప్రాణము నిలచినది.

హనుమా! ఈ కథ అంతయు మాయరువురకేగాని మరొకరికి తెలియదు-ఇది నీవు గుర్తుచేయుము. తప్పక నమ్మగలడు' అన్నది.

చూ డా మ ణి :

శ్రీరామునకు నా సాష్టాంగ నమస్కారములు చెప్పము. లక్ష్మణుని కుశలమడిగితి ననుము. నాయనా ! ఇక నీదేశారము. నేనింక నెలమాత్రమే బ్రతికియుందును. అపై ని జీవింపదలచను. అనుచు కొంగున ముడివేసికొనియున్న చూడామణిని తీసి హనుమంతుని చేతి కిచ్చినది. దీనిని రామునికిమ్ము. దీనిని చూడగనే నన్నును, తల్లియగు కౌసల్యను, తండ్రియగు దశరథుని రాముడు తలచుకొనును. అని చెప్పినది.

రామలక్ష్మణులు పరాక్రమవంతులు. వారు వచ్చి నన్ను తీసి కొని పోవునట్లు చేయవలసినవాడవు నీవే! అని పలుమారులు చెప్పినది.

హనుమంతుడు మణిని కనులకద్దుకొని భద్రపఱచుకొనెను. ఆ తల్లికి ప్రదక్షిణముచేసి సాష్టాంగ నమస్కారము చేసినాడు. 'అమ్మా! నీవేమాత్రమును సందేహించకుము. తప్పక రాముడు వచ్చి శత్రు సంహార మొనర్చి నీకు సంతోషము కలిగించును. నిన్నాతడు చేబట్టుట తథ్యము.' అని ధైర్యముచెప్పి హనుమంతుడు సీతపద్ద నెలవు గైకొనెను.

అశోకవనవిధ్వంసము :

ఇక చేయవలసినదేమి? ఇప్పటికొక మహాత్కార్యము సాధించి నాను. ఇక ఎటులైనను రావణునితో యుద్ధము తప్పదు - రావణుని

బలపరాక్రమములు బాగుగా తెలిసుకొని కిష్కింధకు పోయిన ఎంతయో విషయ సేకరణ మొనర్చినవాడనగుదును. లంక యందలి బలగమునుగూర్చి అడిగిన రామునకుగాని, సుగ్రీవునకు గాని నేనేమి సమాధాన మీయగలను? కనుక ఇచ్చటి పరిస్థితులను అవగాహన మొనర్చుకొనుట ఉత్తమలక్షణము. అందులకేది మార్గమని తలపోసిన ఆజనేయుడు రావణునకు ప్రీతికరమగు అశోకవనమును విధ్వంస మొనర్చుట ప్రథమ కర్తవ్యముగ భావించెను. అటుల చేసిన యెడల రావణుడు తన బలగమును బంపును; లేదా అతడే వచ్చును - నా బలపరాక్రములను వాని కెఱుకజేయుటయు వాని బలాబలములను నేను గుర్తించుటయు జరుగగలదు - అనుకొనెను.

అశోకవనమందలి మహావృక్షములను పెకలించెను. కొన్నిటి కొమ్మలను విరిచివేసెను. లతలను త్రెంచెను. పువ్వులను విరజిమ్మెను. వనవిధ్వంసము గావించి అశోకవన ద్వారముపై కూర్చొనెను - జరిగిన విషయమంతయు రావణునకు పరిచారికలు నివేదించినారు. రావణుడుగ్రుడ్డెనాడు. రావణుని ఆజ్ఞపై ఎనిమిదివేలమంది రాక్షస వీరులు వచ్చినారు. హనుమంతునిపై ఆయుధములు విసరినారు. హనుమంతుడు విక్రమించి తోరణస్తంభమును పెఱికి రాక్షసుల నందరిని చావమోదినాడు. మరల నాతడు తోరణముపై కూర్చొని యెద్దరు చూచుచుండెను.

ఇంతమంది వీరులను హనుమంతుడొక్కడే చంపెనను వార్త విని రావణుడు మహాబలశాలియగు జంబుమాలిని పంపెను.

జం బు మా లి ;

ప్రహస్తుని కుమారుడును, దుర్జయుడు నగు జంబుమాలి ఎఱ్ఱని వస్త్రములను ధరించి ధనుర్ధారియై పిడుగువలె వచ్చివడెను. ద్వారముపై నున్న హనుమంతుని జూచి వాడియైన బాణములను వేసినాడు. అవి

హనుమంతుని దాకి రక్తము స్రవించునట్లు జేసినవి. దగ్గరనున్న మద్ది చెట్టును పెరికి వాయునందనుడు జంబుమాలిని మోదినాడు. జంబుమాలి వెలువక మద్దిచెట్టును ముక్కలు ముక్కలుజేసి హనుమంతుని తొమ్మను భుజములును తాకునట్లు పది బాణములను వదలినాడు. ప్రళయాగ్నివలె విజృంభించిన ఆంజనేయుడు ఇనువగుడియను దీసికొని గిర గిర త్రిప్పి జంబుమాలిని చావగొట్టినాడు. జంబుమాలి చచ్చుటయే గాక అతని రథము, దేహము పిండి అయి నేల గూలినది. ఈ వార్తను రావణుడు విన్నాడు. కోపోద్రిక్తుడైనాడు. మహాబలశాలురైన మంత్రి పుత్రులను పంపినాడు.

మంత్రి పుత్రులు :

మహాబలశాలురైన ఏడుగురు మంత్రి పుత్రులు బంగారు టిక్కెములు గలిగిన రథములపై నెక్కి ఆంజనేయునితో యుద్ధమునకు 'నేను, నేను' అనుకొనుచు వచ్చి బాణవర్షములో హనుమంతుని ముంచివేసినారు. రాక్షస సేనపై హనుమంతుడు దూకినాడు - పిడికిళ్ళతో పొడిచియు, కాళ్ళతో మర్దించియు వారి నందరను చంపి మరల తోరణ దుర్గము నెక్కినాడు.

ఏడుగురు వీరులు, సేనతోసహా నేలగూలినారని రావణుడు విని కలతజెంది సేనానాయకులతో ఇట్లనెను.

సేనానాయకులు :

నేనిదివఱకు వారి సుగ్రీవులను, జంబువంతుని చూచియున్నాను గాని యిట్టి భూతమువలెనున్న వానరుని చూచి యుండలేదు. వీనితో జాగరూకత కలిగి యుద్ధముచేసి జయించిరండు అని ఆజ్ఞాపించినాడు.

ఏడుగురు సేనానాయకులు వెళ్ళి హనుమంతుని ఎదిరించిరి. రథముతోగూడ దుర్గమును ఆకాశమున కెగిరెను. హనుమంతుడుగూడ.

శరీరమును పెంచి ఆకాశమున కెగిరి అక్కడనే వాని నెదుర్కొని నేల గూల్చినాడు. అదిచూచి విరూపాక్ష, గూపాక్షులు విజృంభించిరి. ఇనుప గుదియతో వారిని మోది హనుమంతుడు వారిరువురను చావ గొట్టెను. ప్రళునుడు, భాసుకర్ణుడు మండిపడినారు. శూలములతో ఆంజనేయుని నొప్పించిరి. ఒక పర్వతశిఖరమును పెకలించి వారిద్దఱను, వారి రథములను, సైన్యమును హనుమంతుడు హతమార్చినాడు. ఊరల తోరణము నెక్కెను.

అక్ష కు మారుడు :

తన కుమారుడగు అక్షకుమారుని వంపినాడు రావణుడు. చతురంగబలముతో అక్షకుమారుడు బంగారురథము నెక్కి అట్ట హాసముగా ఆంజనేయునితో యుద్ధము చేయవచ్చెను. యుద్ధసిఫుణుడగు రావణుని పుత్రుడు తెక్కలుగల బాణములు వేసెను. బాలుడైనను నేర్పుగా యుద్ధము చేయుచుండిన వాని జూచి హనుమంతుడు సంత సించుచు ఆకాశమున కెగిరిన అక్షకుమారుని కాళ్ళు పట్టుకొని గిర గిర త్రిప్పి నేలకు వేసి కొట్టెను. ఎముకలు విరిగి ముద్దవలె అక్షకుమారు డయ్యెను. తోరణము నెక్కినాడు హనుమ.

మేఘ నా దు డు :

ఇంద్రుని జయించి ఇంద్రజిత్తుని బిరుదు వహించినవాడు రావణుని పెద్దకుమారుడగు మేఘనాదుడు. అక్షకుమారుడు మరణించె నను వార్త రావణుని దుఃఖమునముంచివేసెను. అగ్రహోద్యమ డయ్యెను. 'శత్రుజయా! నీనంటి పరాక్రమశాలి మరొకరు లేరు. స్వర్గాధినాథుని సహితము పరాజితుని చేసినవాడవు. నిన్ను ఈ స్వల్పకార్యమునకు బంపుట యుక్తము కాకపోయినను నిన్ను పంపు చున్నాను. జయలక్ష్మిని చేపట్టుము' అని రావణుడనెను.

తండ్రికి ప్రదక్షిణముచేసి, యేనుగులు పూనిన రథమునెక్కి యుద్ధమునకు వచ్చెను. ఇంద్రజిత్తును జూచిన హనుమంతుడు సింహ నాదము చేసెను. ఇంద్రజిత్తు వేయు బాణములను తప్పించుకొనుచు హనుమంతుడు వానతోబాటు నేలపైనను, ఆకాశమునను హోరా హోరిగా పోరాడినాడు. ఎంత ప్రయత్నించినను, నొప్పించినను అలసట నెఱుగని హనుమంతుని జూచి ఇంద్రజిత్తు ఆశ్చర్యపడెను, ఇక ప్రయోజనము లేదని గ్రహించి బ్రహ్మాస్త్రమును ప్రయోగించెను.

బ్రహ్మయిచ్చిన వరము ననుసరించి అంజనా నందనుడు బ్రహ్మాస్త్రమునకు కట్టుబడి నేలపై పడెను. దానియెడగల గౌరవముతో కదలక మెదలకుండెను. రాక్షసులు నారత్రాశ్శను తెచ్చి మారుతిని కట్టివేసిరి. వెంటనే బ్రహ్మాస్త్రము శక్తి విడిపోయినది. ఇంకొకదానితో కట్టినపుడు బ్రహ్మాస్త్రము విడిపోవునని ఇంద్రజిత్తునకు తెలిసియు ఊర కున్నాడు. రావణుని చూడదలచి హనుమంతుడు బంధములు విడివడి నను, రాక్షసులు లాగినను నెట్టినను సహించి ఊరకొనెను.

కొలువు తీర్చియున్న రావణుని యెదుట హనుమంతుని నిల బెట్టినారు రాక్షసులు.

రావణుని కొలువుకూటము:

పది తలలును ఇరువది చేతులును కలిగిన రాక్షసరాజు రావణుడు స్ఫటిక సింహాసనముపై ఆసీనుడయియున్నాడు. రత్నములు పొదిగిన కిరీటము తళతళ మెరయుచున్నది. ముత్యముల హారములు, భుజకీర్తులు కలిగి కస్తూరి కలిపిన ఎర్ర చందనము శరీరమండ వూసుకొని యున్నాడు.

దర్పోద్ధతుడగు రావణుడు అతి భయంకరుడుగ నున్నాడు. అతనికి దుర్గరుడు, ప్రహస్తుడు, మహాపార్శ్వడు, నికుంభుడు అను

నల్గురు మంత్రులు ముఖ్యమైనవారు కలరు. చుట్టును పరివారము భృత్యాను భృత్యులై కొలువున నున్నారు. 'కూరకార్యముల నితడు చేయకున్న త్రిలోకాధిపతి కాదగినవాడు రావణుడు' అనుకొనినాడు హనుమంతుడు.

హనుమంతుని జూడగనే పూర్వము కైలాసగిరివద్ద శాపము నిచ్చిన నందికేశ్వరుడు జ్ఞాపకమునకువచ్చి, 'అతడే ఇతడు కాదుగదా!' అనుకొనినాడు రావణుడు. ఎవరును జొరరాని యీ లంకానగరమున కేల ఇతడు వచ్చినాడో కనుగొనుమని మంత్రి ప్రహస్తునితో రావణుడు చెప్పెను.

'నీ వెవరు? ఏమవచ్చితివి? భయపడక చెప్పుము. చూచుటకు వానరుడవుగాని నీ ప్రభావము అద్భుతముగా నున్నది. దాపరికము లేక నిజము చెప్పుము. లేదా శిక్షింపబడుదువు' అని ప్రహస్తు డాంజనేయునితో అనెను.

'నేను వానరుడనే. రాక్షసరాజువగు నిన్ను చూడదలచి అశోక వనము ధ్వంసము చేసినాను. ఆత్మరక్షణ కొఱకై యుద్ధ మొనర్చినాను - నే నెవరికిని లొంగను, బ్రహ్మాస్త్రమును గౌరవింప దలచి కట్టుబడినాను. నీ మేలుకోరి కొన్నిమాటలు చెప్పెదను. సుగ్రీవుడు నన్ను బంపినాడు. వాలిని నీ వెరుగుదువుకదా! ఆ వాలిని చంపి కిష్కింధరాజ్యమును దశరథరాముడు సుగ్రీవున కిచ్చినాడు. ధర్మ శాస్త్రములు తెలిసిన నీవు పరదారాప హరణము చేయుట తగదు. నీయింట సీతను దాచినావు. ఆమెను వెదకుటకై వాయునందనుడనగు నేను సముద్రమునుదాటి వచ్చినాను. సీతను చూచినాను. రామదూత నైన నేను ప్రభు కార్యము నిర్వర్తించితిని. రాముని బలపరాక్రమములు అప్రతిహతములు. ఆయనను ఎవరును గెలువజాలరు. ఆ రాముడెట్టి వాడో తెలియక నీవు అజ్ఞానాంధకారమున బడుచుంటివి,

సీ, చరణాగ్రముననీభు - జాదర్పమడచిన
 దూర్జటివిలు లీచ - ద్రుంచివైచె
 వాలపాశంబున - వడి నిన్నుగట్టిన
 వాలినొక్కమ్మున - గూలనేసె
 అని నిన్నుజెఱగొన్న - యర్జునుబొరిగొన్న
 పరశురామునినాజి - భంగపఱచె
 కడిమిమైనొక్కడ - ఖరదూషణాదుల
 పదుచాల్గువేపుర - బారిసమరె

తే.గీ. అమ్మహృదనుర్ధరునకె - గ్గాచరించి
 హరిహరబ్రహ్మశక్రాదు - లైననతని
 భయదనిర్వాతసంఘాత - పాతశాత
 బాణఘాత హతులుగాక - బ్రదుకగలరె ?

[భాస్కర రామాయణము]

ఇప్పటికిని మించిన దేమియులేదు. సీతను రామునకిచ్చి శరణు వేడుము, నిన్ను నీవు రక్షించుకొనుము. అని హనుమంతుడు పలికినాడు.

రావణుడు సావధానముగ ఈ మాటలను వినెను. అవియన్నియు దోషరహితములే. అయినను అప్రియముగనున్నవి. అరికాలుమంట నెత్తికెక్కినది. హనుమంతుని చంపవలసినదని రావణుడాజ్ఞాపించెను.

దూతను చంపరాదు :

సీతిమంతుడగు విభీషణుడిదివిని - అన్నతో ఇట్లనెను. 'రాజా! కోపమును విడచి శాంతింపుము. దూతను చంపరాదని నీవెఱుగని ధర్మశాస్త్రముకాదు. అతడు పాపకృత్యములు చేసియున్నను చంపరాదు. అందుకు మారుగా నీయిచ్చవచ్చిన శిక్ష వేయుము.'

తమ్ముడు చెప్పినది సమంజసముగనే యున్నది. కోతులకు తోక ప్రియమైనది. వీని తోకను గాల్చి పంపుడు. కాలుచున్న తోకతో లంక అంతయు త్రిప్పుడు, అని రావణుడనెను.

రాక్షసభటులు హనుమంతుని తోకకు నూనెగుడ్డలు చుట్టిరి. నిప్పు ముట్టించిరి. లంక అంతయు త్రిప్పిరి. ఎగతాళిచేసిరి; త్రోసిరి; నెట్టిరి; కొట్టిరి. ఏమిచేసినను హనుమంతుడు కిక్కురుచున లేడు-పగటివేళ లంక అంతయు తిరిగి చూచినాడు.

రాక్షసాంగనలు సీతకీవార్త తెలిసిరి. ఇంతకు ముందు సీత మాటాడిన వానరుని పట్టుకొని తోకకు నిప్పు పెట్టినారని చెప్పిరి. సీత విచారపడినది. అగ్నిదేవుని ప్రార్థించినది. 'ఓ అగ్నిదేవా! రాముని యెడ పాతివ్రత్యము కలిగియున్న దాననైన హనుమంతునకు చల్లదనము నిమ్ము' అని వేడుకొన్నది.

లంకాదహనము:

జాజ్వల్యమానముగ అగ్ని హోత్రుడైగయుచున్నను హనుమంతునకు వీసమైనను బాధ కలుగలేదు. చందనము పూచినట్లు చల్లగ, హాయిగనున్నది. సీతాదేవి దయవలన, రాముని అనుగ్రహము వలన, తన తండ్రికిని అగ్నిహోత్రునకును స్నేహమైనందున తనకు ఏమాత్రమును బాధ కలుగలేదని వాయువుత్రుడు భావించెను.

ఒకకూడలి స్థానమునకు రాగనే హనుమంతుడు కుంచిత దేహుడయ్యెను. కట్లన్నియు సడలి త్రాళ్ళు క్రిందబడెను. వెంటనే ఆతడు పైకి నెగిరినాడు. దుర్మార్గులగు ఈ రక్కసి మూకల యిండ్లు అగ్నిదేవునికి ఆహుతి చేసిన బాగుండుననుకొని ఒక్కొక్క భవనమునకు నిప్పు బెట్టుచు తిరిగినాడు. అగ్నిదేవునకు వాయుదేవుడు తోడయ్యెను. ఆయింటికాయెల్లు నిప్పు అంటుకొనెను. ఆకాశము నంటునట్లు మంటలు

ఎగయబ్రాకినవి. రావణాంశఃపురము సహితము దగ్ధమయ్యెను. లంకలోని ఆబాల గోపాలము వీధులలోనికి వచ్చి రోదన ధ్వనుల జేయసాగిరి. హనుమంతుడే గాక ఆకసమునుండి చూచుచున్న దేవతా సమూహములుగూడ లంకా దహనమునకు ఆనందించినవి. హనుమంతుని తోకకు నిప్పంటింపబడినదనియు, లంకయందలి వీధులలో త్రిప్పబడుచున్నాడనియు రాక్షస స్త్రీలు సీతాదేవికి చెప్పినారు. తన వలన ఆంజనేయుడిని బాధపడుటకు సీత చింతించెను.

శ్లో. యదిహం వృత్తసంపన్నాం తత్సమాగమ లాలసామ్
సవిజానాతి ధర్మాత్మా శీతోభవ హనూమతః॥

నేను పతివ్రతనయిన యెడలను, రామునియొక్క సమాగమము కోరుచు విలపించుచున్నానని రాముడు తలచుచున్న యెడలను అగ్నిహోత్రుడు హనుమంతునకు చల్లదనమును అనుగ్రహించునుగాక! అని ఆమె అగ్నిహోత్రుని ప్రార్థించినది. హనుమంతునకెట్టి ఆపదయు, బాధయు కలుగకుండెను. ఇందులకా రాముని అనుగ్రహమే కారణమని ఆతడనుకొనెను.

సీతమ్మ కుశలము :

హనుమంతుడు పట్టరాని ఆనందముతో సముద్రము కడకుబోయి తోకనుముంచి చల్లార్చుకొనెను. ఒక్కసారి లంకవంక జూచెను. సీతమ్మ గుర్తుకువచ్చినది. 'అయ్యో, నేనెంత పొరబాటుచేసితిని. కోపము వచ్చినపుడు యుక్తాయుక్తములు మనసునకు తోచవుగదా! లంక తగులబడునని తలపోసితినిగాని సీతమ్మకేమి ప్రమాదము కలుగునో అని గూడ యోచింపనైతిని. ఆతల్లికి ప్రమాదమే సంభవించిన నేను వచ్చిన పని అంతయు వ్యర్థమేగదా! సీతమ్మ కుశలముగ నుండుటను మరల జూడవలె' ననుకొని హనుమంతుడు ఆశోకవనమునకు బోయినాడు.

శిశుపావృక్షచ్ఛాయను పరమ పవిత్రురాలగు సీతామహాసాధ్వీ భ్యాస నిమగ్నయై యుండుటను గాంచినాడు. ఆ తల్లికి నమస్కరించినాడు, 'నా భాగ్య వశమన నీవు కుశలముగ నుంటివి తల్లీ! నాకిక సెలవిమ్ము. అని వేడుకొన్నాడు.

హనుమంతుడు మరల తనవద్దకు వచ్చినందులకు జానకి సంతసించినది. 'ఆరాముని ప్రోత్సహించి నీవే రాముని లంకకు తీసికొని రావలెను' అనెను. హనుమంతు డామెకు ధైర్యము చెప్పినాడు.

తిరుగు ప్రయాణము :

సీతమ్మవద్ద సెలవు గైకొనిన మారుతి హుటాహుటి అరిష్ట పర్వతము పై కెక్కినాడు. నూరు యోజనముల లవణార్ణవమును జూచినాడు. ఉప్పొంగి పోయినాడు. ఇక ఏమాత్రమును జాగ్రత్తరింపక తన రాకకై వేచియుండు వానర ప్రముఖులను కలసి కొనవలెను. హుంకరించుచు ఆతడు గగనవీధి కెగసెను. వాయు వేగమున నా వాయుసుతుడు మబ్బులమాటున తేలిపోవుచుండెను. తన రాకకై వేచియున్న మైనాకుని వీపుపై తట్టినాడు. ముందుకు సాగిపోయి దూరమున నున్న మహేంద్రగిరిని చూచినాడు.

సముద్రతీరమున నున్న అంగదాదులు కన్పించిరి. సంతోషము పెల్లుబికినది సింహనాదము చేసెను. తోక విసరి కొట్టెను. సంతోష సాగరమున దేతియాడుచున్నట్లు కన్పించిన హనుమంతుడు లంకయందు కార్యము సాధించి యుండునని జాంబవంతుడు ఊహించినాడు.

పర్వతాకాశుడగు హనుమంతుడు మహేంద్ర గిరిపై ఒక సెల యేటి యొడ్డున దిగినాడు. అంగద జాంబవంతాదులెల్లరు హనుమను చుట్టుముట్టిరి. హనుమంతుడు వారెల్లకును నమస్కరించెను. హనుమంతుని నోటినుండి ఏ పలుకులు వినవచ్చునో అని అందరును ఆతురత పడుచుండిరి.

సీతాదేవిని చూచితిని :

సీతాదేవిని చూచితిని అని హనుమంతుడు చల్లనివార్త చెప్పెను. వానరుల ఆనందమునకు మేరలేదు. వారందరును కేకలు వేసిరి; తిరిగి గతులు వేసిరి; తోకలు ఝాడించిరి; నేలకేసి కొట్టిరి. హనుమంతుని వలన వారందరికి గౌరవము హెచ్చినది.

అందరును ఒకచో చేరిరి. లంకయందలి వివరములను చెప్పుమని అంజనేయుని కోరిరి. తాను బయలుదేరినది మొదలు పూస గ్రుచ్చినటుల హనుమంతుడు వివరించి చెప్పెను. మైనాక పర్వతము, సురస, సింహి, అడ్డు వచ్చుట వానిని జయించుట చెప్పెను. లంకిణిని జయించి లంకలోనికి బోయి సీతను వెదకుట వివరించెను. రావణాంతఃపురము నందలి విశేషములు, తుదకు అశోకవనమునందు జానకిని చూచుటను చెప్పెను. 'రామునియెడ భక్తితో, ఆయననే స్మరించుచు, కనులలో ప్రాణములు బెట్టుకొని కాలము గడపుచున్నది. మాసిన చీర గట్టుకొని యున్నది. అదిమనము ఋష్యమూక పర్వతముపై నుండి చూచినట్టిదే. ఆమె దుఃఖముతో క్రుంగిపోవుచున్నది.' అనెను. రావణుడు వచ్చి ఆమెతో పరుషముగ మాటాడినాడు. తనను చేరుటకు గడువు బెట్టి వెళ్ళెను. సీతారాములకు శుభము కలుగనున్నదని త్రిజట చెప్పిన కల వివరించెను. చెట్టుడిగి సీతమ్మతో సంభాషించుటయు, రామాంగుళీయ కము నిచ్చుటయు మరల ఆమె చూడామణి నిచ్చుటయు తెలియ జెప్పెను. పిమ్మట అశోకవనమును విధ్వంస మొనర్చి, రాక్షస వీరులతో పోరాడి, బ్రహ్మాస్త్రమున కట్టుబడి రావణుని కొలువుకు బోయి హితముపదేశించుట చెప్పెను. తనకు వేసిన శిక్షతో లంకాదహనమగుట వివరించి సీతమ్మ కుశలముగా నుండుట జూచి సెలవు గైకొని మరల మీ కడకు వచ్చితి ననెను.

సమాలోచనము :

దుష్టుడైన రావణుని చేజిక్కిన జానకీదేవి కడు నిడుములప లోనై యున్నది. ఆమె దుఃఖమును నేను చూడజాలక పోయితిని. దినమొక యుగముగ ఆమె గడుపుచున్నది. రాక్షసుల బలాబలము లను నేను చూచియుంటిని. మనలో ఏ యొక్క వీరునికి అచట వారు సమానులు కాజాలరు. నిస్సందేహముగ మనము వారిని జయించ గలము. రాముడు సీతకొఱకును, సీతరామునికొఱకును పరితపించు చున్నారుగదా? మనము వెళ్ళి రాక్షసుల దునుమాడి సీతను గొని వచ్చుట యుక్తమేమో ఆలోచింపు'డని హనుమంతుడనెను.

మనము లంకకుపోయి జనకజను గొనివచ్చుటయే సమజసము. రిక్త హస్తములతో రామునికడకు పోవుటకంటె ఆమెను తీసికొని వెళ్ళిన యెడల రాముడును సుగ్రీవుడును సంతసించురు' అని అంగదుడు బలికెను. మరికొందరు వానరులు అంగదుని బలపరచిరి.

సీతను గొనివచ్చు టుచితిము కానేరదు. రాముడు మనలను పంపినది సీతను చూచి, యెక్కడున్నదో తెలిసికొని రావలసినదనియే కదా! రామ సుగ్రీవుల యాజ్ఞ నతిక్రమించుట తగద'ని మతిమంతుడగు జాంబవంతుడనెను.

జాంబవంతుని మాట కెవరును ఎదురు చెప్పలేదు. వారందఱును కిష్కింధకు ప్రయాణమైరి.

మ ధు వ న ము :

సుగ్రీవునకు ప్రాణసమానమగు మధువనము ఇంద్రుని నందన వనమువలె మిక్కిలి సుందరమైనది. తియ్యనైన పండ్లును, తేనె తుట్టెలునుగల ఆవనమునకు సుగ్రీవుని మేనమామయగు దధిముఖు డధిపతి. కిష్కింధకు కొలది దూరమున నున్న ఆవనము ఆకాశ మార్గమున వచ్చుచున్న వానర ప్రముఖులను ఆకర్షించెను.

వానరులు మధువనమున జొరబడిరి. యువరాజగు అంగదుని యనుమతిపై మధువనమున విహరింప జొచ్చిరి. అవి కోతులు, సీత వార్తను గొనివచ్చుచున్న సంతోషమున నున్నారు. ఇష్టమువచ్చినట్లు మధువును త్రాగినారు. మత్తెక్కి యున్నది. ఇక వారి చేష్టలకు అంతములేదు. ఆడినారు, పాడినారు, కొమ్మలను విరుగదీసినారు, చెట్లను పెకలించినారు, పండ్లను దులిపినారు, దధిముఖుడు వచ్చి వారింఛినాడు గాని వారు లక్ష్యపెట్టలేదు. మీదుమిక్కిలి దధిముఖుని బాదినారు. పామ, దాన, భేద, దండోపాయముల ప్రయత్నించి చూచినను అతని సేవకులను వానరులు లక్ష్యపెట్టలేదు.

మనము వెళ్ళి సుగ్రీవునకీసంగతి విన్నవితము. అతడు చండ శాసనుడు. వీరిని తప్పక శిక్షించును. రండు పోదమని సేవకులనుకూడ దీసికొని దధిముఖుడు సుగ్రీవునికడకు బోయెను.

శ్ర వణా నం ద ము :

రామలక్ష్మణుల వద్ద సుగ్రీవుడు చేరియుండెను. వారు మువ్వురును కళాఽహీనమైన ముఖములతో నుండిరి. దధిముఖుడు వెళ్ళి సుగ్రీవుని కాళ్ళపై ఒడి మధువనమున జరిగిన భీభత్సమంతయు విన్నవించెను.

దీనుడగు దధిముఖుని విచారమునకు కారణమేమని లక్ష్మణుడు సుగ్రీవుని ప్రశ్నించెను. సుగ్రీవుడు విషయమంతయు లక్ష్మణునకు చెప్పి 'ఈ మధువనమును మాతండ్రియగు ఋక్షరజనునకు బ్రహ్మయిచ్చెను. నాటినుండి నేటివఱకు మరెవ్వరును అందు ప్రవేశింప సాహసింపరైరి. ఇప్పుడిట్లు అంగదాదులు చేసి యుండిరనుట విపరీతమే! అయినను వీరు దక్షిణదిశకు వెళ్ళిన వానరులు. ఇందు ఆంజనేయుడుగూడ కలడు. అతడు సాధింపలేని కార్యముండదు. వీరెల్లరు మధువనమును జేరి భీభత్స మొనరించిరన నీతాదేవిని వారు చూచి వచ్చియుందురనెను.

ప్రవణానందకరమగు ఈ మాటలు రామలక్ష్మణులు వినినారు. వారికి సంతోష మతిశయించినది. కనులు వికసించినవి. దేహము గగుర్పొడిచినది.

సుగ్రీవుడు దధిముఖుని మన్నించెను. 'నీవు తెచ్చిన వార్త నాకు అప్రియమైనదికాదు. అది శుభవార్తయే. త్వరగా తిరిగిపోమ్మ. రామలక్ష్మణులును నేనును వారి రాళ్ళకై ఎదురు చూచుచున్నామని చెప్పము.' అని సుగ్రీవుడు దధిముఖునితో అనెను.

దధిముఖుడు మధువనముననున్న అంగదునివద్దకు బోయి సుగ్రీ వాఙ్మను విన్నవించెను. 'ఇక మనము తడయరాదు. వానరు లందఱును ప్రవ్రణ పర్వతముకడకు చేరుటచితమనినాడు అంగదుడు. రామ చంద్రా! ఇక నీవు దుఃఖముడుగుము. పరాక్రమ శాలివగు నీవు ధైర్య పడవలంభించుము. హనుమదాదులు సీతను జూచిరనియే నేను నమ్ము చున్నానని సుగ్రీవుడనెను.

ఆకాశము బ్రద్దలగు నట్లు సింహనాదములు చేయుచు అంగదుడు జాంబవంతుడు, హనుమంతుడు మున్నగు వానర శ్రేష్ఠులు ఆకాశము నుండి ప్రవ్రణ పర్వతముకడ నేలపై దిగినారు. రామలక్ష్మణులకును సుగ్రీవునకును మ్రొక్కినారు.

శుభ వార్త :

సీతమ్మను జూచి వచ్చినాను. ఆమె మహాసాధ్వి. క్షేమముగ నున్నది. అని హనుమంతుడు శ్రీరామునకు విన్నవించెను. రాముని ఆనందమున కవధులులేవు. లక్ష్మణుడు సంతసించెను. సుగ్రీవుడు తోక విసరికొట్టెను.

సీతను చూచివచ్చినవాడు హనుమంతుడు! అతడే సీతమ్మ సంగతి వివరించు టుచితమని వానరులనగా హనుమంతుడు తాను

బయలుదేరినది మొదలు మరలి వచ్చువఱకు గల విశేషములను, తాను స్వయముగ చూచి వచ్చినవి రామునకు నివేదించినాడు.

‘రామశంద్రప్రభూ! మా అమ్మ సీతమ్మ క్షేమముగ నున్నది’ కాని నీకై పరితపించుచున్నది. నీయందుగల మక్కువచే ఆమె జీవించి యున్నది. రావణుడు ఆమెకు గడువు బెట్టెను. కాని ఆమె వానిని తృణప్రాయముగ చూచుచున్నది. ‘ఒక నెల దినములలో వచ్చి రాముడు నన్ను తీసికొని వెళ్ళని యెడల నేనిక జీవింపను’ అని ఆతల్లి సీతో మనవి చేయుచున్నది. నీకు సాష్టాంగ నమస్కారములు చెప్పినది. లక్ష్మణుని కుశలమడిగినది. ఇదిగో జనకజయిచ్చిన చూడామణి! ఆమె ఆనవాలుగ నీ కివ్వమన్నది.’ అని హనుమంతుడు చూడామణిని రాముని చేతికిచ్చెను.

చూడామణిని చూడగనే రామునకు దుఃఖము పొంగి పొరలినది. ఈ చూడామణిని చూడగనే జనకమహారాజు, నాతండ్రి దశరథ మహారాజు గుర్తునకు వచ్చుచున్నాడు. సీతను చూడలేక పోయితినిగాని ఆమె ధరించు మణినిగాంచి తృప్తి జెందవలసి యున్నది. సీతను చూచి నట్లే యున్నది.’ అని రాముడు వాపోయినాడు.

ఇంకను సీతనుగూర్చి చెప్పమనియు, ఆమె అనిన మాటలను చెప్పమనియు రాముడు కోరగా హనుమంతుడు చిత్రకూట పర్వతము నందలి కాకాసురుని వృత్తాంతమును సీత చెప్పినట్లు నివేదించెను.

మారుతీ! నీవు రామలక్ష్మణుల వద్దకేగుము. నేనీరాక్షసుల మధ్య లంకయందు పడుచున్న బాధలను వివరించుము. పరాక్రమ శాలురగు రామలక్ష్మణులను వచ్చి, రావణుని సంహరించి నన్ను గొని పోమ్మనుము. ఈ బాధ్యత నీపైనున్నది’ అని సీతమ్మ చెప్పినదని హనుమంతుడు మనవిచేసెను.

రామచంద్రా! సాధ్యమణియగు సీత నీకు చెప్పవలసినదని చెప్పిన దంతయు విన్నవించినాను. ఆమెకు నేను ధైర్యము చెప్పి వచ్చినాను. ఆమె క్షేమముగా నున్నది. ఇక ఆమెను తీసికొని వచ్చు మార్గ మాలోచింపుము.' అని హనుమంతుడనెను.

శ్లో. తతోమయా వాగ్భిరధీన భాషిణా
శివాభిరష్టభిరభిప్రసాదితా
జగామ శాంతిం మమమైథిలాత్మజా
తవాపికోకేన తదాభిషేడితా॥

యుద్ధకాండ

ప్రయాణము :

సీత జాడల కనుగొని వచ్చిన హనుమంతుని ప్రతిభా విశేషము నేమనవచ్చును. రఘువంశమునే అతడు నిలిపినాడు. నేనతనికి ఏమియిచ్చి సంతోష పెట్టగలననుచు రాముడు హనుమంతుని కౌగలించుకొనెను.

ఉత్తముడగు హనుమంతుడు జానకి ఎచ్చట గలదో కనుగొని వచ్చెను. కాని సముద్రమును దాటి వానరసేన లంక నెట్లు చేరగలదను సమస్య రాముని పీడించెను. మన కెన్నియో శుభనిమిత్తములు కన్పించు చున్నవి. నిరుత్సాహపడిన కార్యము చెడును. సముద్రముపై సేతువు కట్టుటయే ప్రస్తుత కర్తవ్యమని సుగ్రీవుడు ధైర్యము చెప్పెను.

శ్లో. తపసా నేతుబద్ధేన సాగరోచ్ఛేదణీన వా

సర్వథా నుసమర్థోఽస్మి సాగరస్యాస్య లఙ్ఘనే॥

రాము డిట్లనెను, తపస్సును జేసికాని, సేతువును బంధించిగాని, సముద్రమును శోషింపజేసికాని సాగరమును వాటు శక్తి నాకు కలదు. అనుచు లంకయందలి సైన్యము, రావణుని బలము మున్నగు సంగతులను రాముడు హనుమంతుని వలన తెలిసికొనెను. హనుమంతుడుత్సాహ వచనముల బలికెను.

‘సుగ్రీవా! లంకాపట్టణమును నాశనముచేయుదును. నేడు ఉత్తరా ఘ్నణి నక్షత్రము, నాకు తారాబలము బాగున్నది. ఇప్పుడు సూర్యుడు చడినెత్తిపై ఆకాశమున నున్నాడు. ఇది అభిజన్ముహూర్తము. మనకు విజయము తథ్యము. ఇప్పుడే వానరసైన్య మంతయు బయలుదేర వలయును. లక్షమంది వానరులతో నీలుడు ముందు నడువవలెను.’

అని రాముడనెను.

రామాజ్ఞను శిరసావహించి సుగ్రీవుడు సైన్యమునంతను నియమిత మార్గముల నడపెను. దండు అంతయు దక్షిణ సముద్ర తీరము జేరెను. రాక్షసులు మన రహస్యములు తెలిసికొనుటకు వచ్చుచుందురు. కనుక సేనయు, సేనానాయకులును జాగ్రత్తగా నుండుడని రాముడు హెచ్చరించెను. గోలాంగూల వీరులు, భల్లూక యోధులు, వానర ప్రముఖులు అను మూడు విధముల సైన్యము విడి విడిగ నుండునట్లు సుగ్రీవు డాజ్ఞాపించెను.

సంఖ్యాసమయ మయ్యెను. నిండు చందురుడు తూర్పు దిశను ఉదయించి యెగబ్రాకుచుండెను. చంద్రోదయమునకు సముద్ర కైరటములు పై కెగసి పడుచుండెను. సముద్రమువలె నున్న వానర సమూహమున సంతోషముచే కేరింతలు మెండయ్యెను. సముద్రమును మించియున్న ఆకాశము నిర్మలముగను చంద్రకాంతిచే నిండినదిగను నుండెను.

రాక్షసరాజు మంత్రాంగము :

రాక్షసరాజగు రావణుడు మంత్రమండలిని సమావేశపరచెను. హనుమంతుడు ఒక్కడు లంకలో చేసిపోయిన ఘోరకృత్యములను దృష్టియందుంచుకొని బుద్ధిమంతులైన మీరందఱును ఇప్పట్టున మనము రాముని యెడల చేయదగిన కార్యమును ఆలోచింపుడనెను. వానర సైన్యమును వెంటనిడుకొని, సముద్రమునుదాటి రాముడు లంకను చేరజూచుచున్నాడు. రాక్షసజాతికి మేలుకలుగుటెట్లో యోచింపుడనెను.

రాజేంద్రా ! మీరు పీరాధివీరులు. మూడులోకములను జయించినారు. దిక్పాలకుల సహితము లోబఱచుకొనినారు. మీకు సాటివచ్చు వారెవరు ? మహేశ్వరమును యాగమునుజేసి దుర్లభములైన వరములను సంపాదించిన ఒక్క మీ కుమారుడు ఇంద్రశత్రు రాముని, ఆతని వానర సైన్యమును జయింపగలడు. అని మంత్రులెల్లరు ఏకోన్ముఖముగపలికిరి.

ప్రముఖ సేనాపతియగు ప్రహస్తుడు, “ప్రభూ! మనము అశ్రద్ధగా నున్నందున కోతి మోసముచేసెను; వాడననెంత?” అనెను.

దుర్ముఖుడు చేతులుజోడించి, “రాజేంద్రా! ఇప్పుడుమీ ఆజ్ఞ అయిన యెడల వాసరజాతిని నశింపజేయుదును.” అనెను.

వజ్రవంశస్థుడు వినయముగ, “మహారాజా! మనము సరరూపముఁ తోపోయి భరతుడు వంపినాడనిచెప్పి రామునివద్దచేరి సమతుల్యము జూచి మోసగించవలెను.” అనెను.

వజ్రహనుడు లేచి, “మహాప్రభూ! మీరు సుఖముగా నుండుడు నేను రాముని, సై న్యమును మంటగలిపివత్తును.” అనెను.

కుంభకర్ణుని పుత్రుడు నికుంభుడు “రామలక్ష్మణులను, సుగ్రీవుని నాశనము చేసివచ్చుటకు నేనొక్కడనే చాలుదును.” అనెను.

విభీషణు డిట్లనెను. “మహారాజా! ఒక్క వానరుడే యింతవని జేసినాడు. శత్రువుబలము సరిగా లెక్కకట్టవలెను. నీవు సీతాపహరణము జేసితివి. ఇది యెంతవరకు ధర్మము? సీతవలన లంకకు రాక్షస జాతికి ముప్పురానున్నది. రాముడు దండెత్తిరాకముందే సీతను దీసికొనిపోయి రామునికి అప్పగించిన మనకు మేలకలుగగలదు. ఇట్లు చేయుచుని అగ్రజుడవైన నిన్ను వేడుకొందును.”

విభీషణుడు చెప్పిన హితోక్తులు రావణునకు రుచించలేదు. కోపముతో లేచి రావణుడు మారుబలుకక అంతఃపురములోనికి పోయెను.

మ రు నా డు :

విభీషణుడు మరునాటి ఉదయమున రావణాంతఃపురమునకుపోయి జయమునుబలికి యిట్లనెను. “రాజేంద్రా! సీత లంకలోనికి వచ్చినది మొదలు అనేక దుర్నిమిత్తములు కానబడుచున్నవి. ఇవి లంకకుచేటు

కలుగుటను సూచించుచున్నవి. సీతను రామునికిచ్చివేసిన మనము సుఖము. మంత్రులు నీకుభయముగ నిర్మోగమాటముగ చెప్పుకున్నారు. నాప్రాణభయమువలన నేను నీకు చెప్పటలేదు. నీమేలుకోరి నుడువుచున్నాను. తదుపరి నీచిత్తమువచ్చినట్లు చేయుము”.

రావణునికోపము అతిశయించెను. “దేవేంద్రుడైనను నన్ను గెలువలేదు. సీతను రామునికివ్వను. నీవు వెళ్ళవచ్చును.” అని రావణుడు పలికెను.

రావణుడు కొలువుదీర్చి సింహాసనారూఢుడై యుండెను. మంత్రులు, పండితులు, విద్వాంసులు, సేనానాయకులు మున్నగువారెల్లరును ఒక్కొక్కరు వచ్చి రావణునకు పాదాభివందనము జేసి తమతమ స్థానముల ఆసీనులగుచుండిరి. చివరకు విభీషణుడు వచ్చి తనపేరు జెప్పుకొని పాదములకు నమస్కరించి ఉచితాశన మలంకరించెను.

రాక్షసేంద్రుడగు రావణుడిట్లనెను. “రాక్షస వీరులారా! త్రిలోకసుందరియగు సీతను రమించు కోర్కెనాకు కలిగినది. నేనామెను తీసికొని వచ్చితిని. అమెనన్నొక ఏడాదిగడుపుకోరినది. నేనిప్పుడామెను వదలుకొనజాలను. రామలక్ష్మణులు వానర సైన్యముతో వచ్చి సముద్రమున కావల విడిసియున్నారు. నరవానరులన నాకేమియు జంకులేదు. అయినను రానున్నది మనకు తెలియదుగదా! మీరిందరితోడ్పాటుతో నేను సమస్త లోకములను జయించితిని. ఇప్పుడు సీతనాకు దక్కునట్లును, రామలక్ష్మణులు సంహరింపబడునట్లును ఉపాయము జెప్పుడు.”

రావణుని సోదరుడగు కుంభకర్ణుడిట్లనెను. “అగ్రజా! సీతను తెచ్చునపుడు మాలో ఎవ్వరితోనైనను సంప్రదించియుండలేదు. అనాలోచితముగ నీవు అకార్య మొనర్చినావు. నీవు శత్రుజముడవేకాని

అధర్మాచరణమువలన నీ పరాక్రమమునందు గాడిపడినది; కానిమ్ము. నేనా రామలక్ష్మణుల ప్రాణముల బలిగొనగలను. నీవు నిర్భయముగ నుండుము.”

విభీషణుడేగాక కుంభకర్ణుడును తనను తప్పులుబట్టి యెంచుటను రావణుడు సహించలేదు. కోపోద్రిక్తుడగుట గమనించిన మహాపార్శ్వుడు రావణునితో, “రాజేంద్రా! సీతతో నుఖముండుము. నేను, ఇంద్రజిత్తు, కుంభకర్ణుడు కలసి ఎంతటి శత్రువునైనను నెదుర్కొందుము. సీతను నీవు లాలించుటేల? బలత్కారముగ నైన భోగించుము.” అనెను.

అందుకు సమాధానముగ రావణుడిట్లనెను. “ఈ విషయమున ఒక రహస్యముగలదు. బ్రహ్మలోకమునకు వెళ్ళుచున్న పుంజకస్థల అను నొక అప్పరసాంగనను బలాత్కారముగ రమించితిని. ఆమె బ్రహ్మ వద్దకుపోయి ఏడ్వగా ‘ఇకపైన ఏస్త్రీనైనను బలాత్కరించిన నీతలవేయి న్రక్కలగు’నని బ్రహ్మ శపించెను. అందుచే సీతను బలాత్కరించి రమింప కున్నాను. అయినను రాముడనెంత? నాముందు నిలువలేడు.”

ఈ సంభాషణము నంతయు వినుచున్న విభీషణుడు సహింపలేక “అన్నా! వజ్రాయుధమును మించినవి రామ బాణములు. రాముని నీవుగాని యీ రాక్షసవీరులుగాని జయింపజాలరు. ఏలనన ధర్మము మన వక్షమున లేదు. సీతను రామున కిచ్చి వేయుదము. ఇదిమన కెల్లరకును శుభమును చేకూర్చును.” అని హితవులనాడెను.

“ఓయి పిఱికి విభీషణా! నేనొక్కడనే రామలక్ష్మణుల జయింతు’నని ఇంద్రజిత్తు అనెను.

అందుకు సమాధానముగ విభీషణుడిట్లనెను. “బాలుడవైన నీకు మంత్రాలోచనము చేయుశక్తి లేదు. పేరునకు పుత్రుడవు గాని నిజముగ శత్రువవు. రాక్షసజాతి రక్షింపబడవలెననిన సగౌరవముగ సీతను రామునకు సమర్పించుకొనటాక్కటే మార్గము.”

విభీషణునిహితోక్తులు రావణునకు కర్ణకథారముగ నుండెను. “తామరాక్షుపై ని నీటి బిందువుల వలె జ్ఞాతులలో ఒకరికొకరు కలిసి ఐకమత్యముతో నుండరు. నీవు నా తమ్ముడవైతివి. మరొకరైన విడచెడివాడనుకాను. ఓరీ, ద్రోహీ ! పొమ్ము” అని పరుషముగ బలికెను.

రావణుని కఠినోక్తులు విభీషణుడు సహింప లేకపోయెను. వెంటనే అతడు గదాపాణీయై ఆకాశమునకెగిరెను. విభీషణుని అనుచరులు అనలుడు, శరభుడు, సంపాతి, ప్రథుసుడు అనువారు నలుగురును పై కెగిరిరి. ఆకాశమునుండి విభీషణు డిట్లనెను “అన్నవు, తండ్రి వంటివాడవు. నన్ను కఠినముగ మాట్లాడినావు. నా హితము నీకు రుచించలేదు. ప్రియవచనములు బలుకువారు సులభముగా లభింతురు కాని హితము బలుకువారు లభించుట కష్టము. నీలంకను రక్షించుకొనుము. నేను లేని నీవు సుఖించుము”. అని వెడలి పోయెను.

విభీషణ శరణాగతి :

అనుచరులతో విభీషణుడు గగనమార్గమున రామలక్ష్మణులున్న సముద్రతీరమునకు వచ్చెను. ఆకాశముననున్న వారినిగాంచి సుగ్రీవుడు ‘రామా ! అనుజ్ఞనిచ్చిన వారినికూల్తు’ మనెను.

పైనుండి విభీషణుడిట్లు పలికెను. “సుగ్రీవా ! నా పేరు విభీషణుడు. రావణుని తమ్ముడను. నీతను తెచ్చుట ధర్మముకాదనియ, రామునకు అప్పగించి శరణువేడుమనియు నేనుచెప్పిన హితవు మా అన్నకు రుచించలేదు. అతడు నన్ను కఠినోక్తుల అవమానపరచినాడు. భార్యా బిడ్డలనుకూడవదలి, రాముని శరణువేడుటకై వచ్చినాను. సర్వలోక శరణ్యుడగు రామునకు నా రాకనుగూర్చి నివేదింపు” మనెను.

సుగ్రీవుడు చెప్పినది రాముడు వినెను. అందరి అభిప్రాయములను రాముడు కోరెను.

సుగ్రీవుడు :- విభీషణుడు శత్రువగు రావణుని తమ్ముడు. ఉన్నట్లుండి మనలను మోసగించును. ఇతనిని శిక్షించ వలయును.

అంగదుడు :- విభీషణుని నమ్ముటకు వీలులేదు. వంచకులు తమ దురుద్దేశ్యములు తెలియకుండునట్లు మనలు చూచుదురు.

శరభుడు :- గూఢచారివలన విభీషణునిగూర్చి తెలిసికొనవలెను.

జాంబవంతుడు :- విభీషణుడు అనుమానించవలసినవాడే!

మైందుడు :- రావణునిమాట ఏమిటని విభీషణుని అడుగవలెను.

హనుమంతుడు :- రామచంద్రా ! విభీషణుడు తగిన సమయమునకు వచ్చినాడు. రావణుని దుర్మార్గము, నీపరాక్రమమును గుర్తించినాడు. వానినిచంపి సుగ్రీవునకు పట్టముకట్టుటను వినియుండును. రాజ్యకాంక్షతో వచ్చియుండును. అతనిని చేర్చుకొనుటవలన మనకేమియు నష్టములేదు. తదుపరి నీ యిష్టము.' అందరి అభిప్రాయములను వినిన రాముడిట్లనెను.

“జ్ఞాతులు తమలో దాము కలహించుకొనుట సహజము. లంకా రాజ్యము నతడు కోరుచున్నాడు. మనము లంకారాజ్యము కోతము. అందరు సోదరులును భరతుని వంటి వారు కారు. తండ్రులందఱకు నావంటి కుమారులుండరు. సుగ్రీవుని వంటి వారు అందరు మిత్రులు ఉండరు. అతడెట్టివాడైనను నన్నేమిచేయగలడు ? శరణాగతుడనని వచ్చిన శత్రువునైనను అభయమిచ్చి రక్షించుట నా వ్రతము, కావున సుగ్రీవా ! అతనినితోడ్కొనిరమ్ము”.

సుగ్రీవుని పిలుపునందుకొని విభీషణుడు రాముని వద్దకువచ్చి “సర్వభూత శరణ్యుడవైననిన్ను శరణు వేడుచున్నాను. నా రాజ్యము, నా జీవితము, నా సుఖము నీ అధీనములు,” అనెను.

రాముడు విభీషణుని కరుణించెను. రావణుని యొక్కయు, రాక్షసుల యొక్కయు బలాబలములను తెలియ జేయుమని రాముడు కోరెను.

“మహారాజా! బ్రహ్మవరమువలన రావణుడు దేవ, దానవ, యక్ష, గంధర్వాదులచేచావడు. కుంభకర్ణుని దేవేంద్రుడుకూడ ఎదుర్కొనజాలడు. ఇంద్రజిత్తు అదృశ్యుడై యుద్ధముచేయును. సేనాధిపతులగు ప్రహస్తుడు మున్నగువారు వీరాధినీరులు. రాక్షసయోధులు పదికోట్లమందిగలరు. అందరు కామరూపులు.” అని విభీషణుడు చెప్పెను.

అంత డెంతటివాడైనను రావణునిచంపి లంకారాజ్యము నీకు పట్టము గట్టుదును. లేనిచో అయోధ్యలో అడుగుపెట్టను. నాతమ్ముల పైని బిట్టుపెట్టుకొని చెప్పచున్నానని రాముడన్న ప్రతిజ్ఞ విభీషణుని మనసును సంతోషమున ముంచెను.

“లంకను జయించుటకు నా ప్రాణములనైన బలియిత్తును.”

“లక్ష్మణా! సముద్రజలమును తెచ్చి విభీషణునకు లంకారాజ్యము పట్టము కట్టుము” అని రాముడనెను.

వానరులందరును సంతోషముతో జయజయధ్వానములు చేయుచుండగా లక్ష్మణుడు రామునియాజ్ఞచే సముద్రోదకమును దెచ్చి వానరుల సమక్షమున రాక్షసరాజ్యము విభీషణునకు పట్టాభిషేకముజేసెను.

చ ర్చ క య న ము :

విశాలసముద్రమును వానరసైన్యము చాటుటకు మార్గాంతరమేమని అడిగిన సుగ్రీవునకు, హనుమంతునకు విభీషణుడిట్లనెను.

“సగరవంశీయులకు సాగరుడు తోడ్పడును. రాముడు సముద్రుని శరణువేడవలయును.”

సుగ్రీవు డీవిషయము రామున కెఱుక జేసెను. లక్ష్మణుని యభి
ప్రాయముకూడ దీసికొని సముద్రతీరమున దర్భాశనముపరచుకొని
దానిపై రాముడు కూర్చొనెను.

వానరసైన్య సమేతుడై రాముడు సముద్రపు టొడ్డున విడిసి
యున్నాడని వినిన రావణుడు శుకుని బిలిచి 'ఎటులైనను రాముని
సుగ్రీవుని విడదీయుము' అని చెప్పి పంపెను.

శుకుడు పక్షిరూపమునవచ్చి 'నీవు కిష్కింధకుపోయి సుఖముగా
ఉండుము. లేకున్న ప్రమాదము కలుగు'నని సుగ్రీవునితో చెప్పెను.
వానరులు వానినిపట్టి కొట్టిరి. వాడు రామునివద్దకువచ్చి శరణు వేడెను.
రాముడు శుకుని విడిపించెను.

'నీవునాకు శత్రువువు, మహాత్ముడగు రాముడు నీప్రాణములు
హరించు'నని సుగ్రీవుడు రావణునకు కబురంపెను.

మరొక రాత్రులు దీక్షతో రాముడు దర్భపై పరుండి గడపినను
సముద్రుడు ప్రసన్నుడుకాలేదు. రామునకు కోపమువచ్చెను.

"లక్ష్మణా! బాణములను, బాణాశనము నిటులెమ్ము. ఈ
సముద్రుడు గర్వించి నన్ను గుర్తింపకున్నాడు. ఇప్పుడిది సముద్రమును
ఇంకగొట్టెదను." అనెను. రాముడు తీవ్రమైన బాణమును సంధించి విడ
చెను. సముద్రమునందలి జలచరములన్నియు చచ్చి పైకితేలెను.
కొన్ని పైకి ఎగిరిపడెను. రాముడు మరొకబాణము తీసెను. వెంటనే
లక్ష్మణుడు, 'అన్నా, ఆగుమాగుము' అనెను. రాముడు బ్రహ్మాస్త్ర
మునే తీసెను.

సముద్రుడు గడగడలాడుచు చేతులు జోడించుకొని రామున
కేదురుగవచ్చెను. "రామ భద్రా! పంచభూతములు ప్రకృతిసిద్ధమైనవి.
అవి వాని సహ ధర్మమును కోల్పోవు టుచితముకాదు. ఈ సముద్ర

జలమును లేకుండ చేయుట నా వశముగాదు. నీవు అవతలి యొడ్డునకు చేరుటకు నా శక్తికొలది సహాయము చేయుదును.” అని వినయముగ బలికెను.

‘నేను బాణమును సంధించినాను. దీనినెచట విడువమందువు ?’ అని రాముడడిగెను. ‘ఇచటకు ఉత్తర దిక్కున ద్యుమకులమును ప్రదేశమున్నది. అచ్చట దస్యులుచేరి ఘోర కృత్యములు చేయుచున్నారు, వారిపై నీ బాణమును వదలుము.’ అని సముద్రుడనెను. రాముడు బాణము విడచెను. దస్యులు నశించిరి. అచటమధుకాంతారమును రమ్య ప్రదేశమేర్పడెను.

‘రఘురామా ! వానరులలో విశ్వకర్మ కుమారుడగునళుడను వానికి వరము కలదు. ఆతని చేతితో వేసిన ఎంతటి శిలయైనను నీట తేలును. వానిచే వారధి కట్టించుము. నేనును తోడ్పడుదును.’ అని చెప్పిసాగరుడు వెడలిపోయెను.

సేతుబంధనము :

రామాజ్ఞ అయినది, వానరులిక బయలుదేరిరి. చిన్నవాని నుండి పెద్దవాని వఱకు శిలలు, కొమ్మలు, చెట్లు తీసికొని రాసాగిరి. నళుడు సేతువును నిర్మించుచుండెను. ఐదు దినములలో వారు నూరు యోజనముల వారధి నిర్మాణము పూర్తిజేసిరి. విభీషణుడు దారి తీయగా వానర సైన్యము సేతువుపై గంతులు వేయుచు సాగిపోయిరి. హనుమంతుని భుజములపై రాముడును, అంగదుని భుజములపై లక్ష్మణుడును ఎక్కి సమస్త వానర సేనాసమూహముతో లంకకు చేరిరి.

వానర వీరు లెవరెవ రేయే ప్రదేశములందుండవలెనో రాముడు నిర్ణయించి చెప్పెను.

వానర సైన్యము లంకకు చేరినటుల రావణునకు దెలిసెను.

వేగుల వాండు :

రాక్షససైన్యమున శుకసారణులు మిక్కిలి. చతురత గలిగిన వేగులవాండు. రావణుడంపగా వారు వానర రూపముల వచ్చి జొరబడిరి. వానరసైన్యము ఎంతకలదో లెక్కించుట వారి కసాధ్యమయ్యెను. వారిని విభీషణుడుగుర్తించెను. రాముని వద్ద వారు నిజము నొప్పుకొనిరి.

ధర్మస్వరూపుడగు రాముడిట్లనెను. “మాసైన్యమున ఇంకను మీరు చూడిదగిన దేమైన నున్న చోపోయి చూచిరండు. మీ ప్రభువు వద్దకు వెళ్ళి నా మాటగా ఇట్లు చెప్పుడు. ‘ఏ బలము చూచుకొని సీతను దొంగిలించుకొని వచ్చితివో ఆ బలము నిప్పుడు చూపుము. కేపు నీలంకను నాశనము చేయుదును.’”

శుకసారణులు పోయి రావణునకిట్లు విన్నవించిరి. “వానరసైన్యమెంతకలదో లెక్కపెట్టలేము. రాముని చూడగా అతడొక్కడే లంకను నాశనము చేయగలడనిపించినది. నూరు యోజనముల పొడవునను పదియోజనముల వెడల్పునను వారధి యున్నది”.

రావణుడు మరల శార్దూలుడను వేగునుబంపెను. అతడును వానరసైన్యమును చూచి రావణుని యొద్దకేగి రామలక్ష్మణుల బలపరాక్రమములు వర్ణించుటగాక, రాముడు విభీషణునకు లంకా రాజ్యము పట్టము కట్టుటను గూడ తెలిపెను.

రావణుడు బెదరిపోయెను. ఉపాయ మాలోచించెను. విద్యుజ్జిహ్వాడను రాక్షసుని బిలిచి వానిచే రాముని కృత్రిమ శిరస్సు, ధనుర్బాణములను తెప్పించి అశోకవనమున నున్న సీత వద్దకు తీసికొని పోయి చూపించెను. రాముడు మరణించినాడు; ఇకనాకు స్వాధీనము కాగోరెదన నెను. సీత దుఃఖమునకు మేరలేకపోయినది. ఇంతలో

మంత్రుల వద్ద నుండి వార్త రాగా రావణుడు వెడలిపోయెను. వెంటనే రాముని కృత్రిమ శిరస్సు మా యనుయ్యెను. విభీషణుని భార్యయగు సరమ సీత వద్దకు వచ్చి 'అమ్మా, నీవు దుఃఖించకుము. ఇది అంతయు రాక్షసమాయ. రాముడు సురక్షితముగనున్నా'డని ఓదార్చెను ఇట్లు చెప్పుచుండగానే యుద్ధభేరి భయంకరముగ మ్రోగెను.

మాల్యవంతుని హితవు :

రావణుడు మంత్రులను చేరబిలిచి మంత్రాంగము నెరపెను. అందు రావణుని తల్లియగు కైకసికి పినతండ్రి మాల్యవంతుడను వృద్ధుడుండెను. అతడిట్లు అనెను. "రాజేంద్రా! ఇట్టి తరుణమున శత్రు బలమును, మనబలమును పోల్చుకొనవలెను. నీవు నరవానరుల మాన చావులేకుండా వరము కోరుకొనలేదు. ఇప్పుడు వచ్చినవారు నరులు, వానరులు! మన కనేక దుర్నిమిత్తములు కన్పించుచున్నవి.' అని ఇంకను చెప్పబోవుచున్న మాల్యవంతుని రావణుడడ్డగించి, 'నీవు శత్రువు డ్దేమము కోరుచున్నావు' అని విమర్శించెను.

సువేలాది :

రాముడు ఎత్తుగానున్న సువేల పర్వతము నెక్కెను. రామునితో వానరసైన్యము వెంబడించెను. అటనుండి లంకా నగరము స్పష్టముగ కన్పించినది. సూర్యుడస్తమించెను. ఆ రాత్రి రాముడచటనే గడపెను.

తెల్లవారినది. మరల వానరులు లంకాపట్టణమును విస్పష్టముగ చూచిరి. విభీషణుడు పట్టణమంతయు వర్ణించి రామునకు చెప్పెను. రావణుని బలపరాక్రమములు వివరించి, 'రామధద్రా! నీకు రావణు డొక లెక్కకురాదు, సులభముగ జయించ గలవు.' అనెను.

తూర్పుద్వారమున నీలుని, పశ్చిమమున హనుమంతుని, దక్షిణమున అంగదుని దండెత్తవలసినదని రాముడాజ్ఞాపించెను. రాముడు ఉత్తరద్వారమున నుండదలచెను. కామరూపులైనను వానరు లందఱు వానరులుగనే యుండవలెను. రామలక్ష్మణులు, విభీషణుడు అతని మంత్రులు కలసి ఏడుగురు మాత్రము మానవ రూపములలో నుండుట కును రాముడు నిర్ణయించెను.

ఇంతలో ఒక గోవురాగ్రమున రావణుడుగడి వానరసైన్యమును పరికించుటను సుగ్రీవుడు చూచెను. ఆగ్రహమును పట్టజాలక సుగ్రీవుడు ఆకాశమున కెగిరి గోవురమండుగల రావణుని కిరీటము తన్నెను. కిరీటము నేలబడెను. రావణుడు రోషముతో లేచి సుగ్రీవునిపై తలబడెను. ఇరువురు రక్కుకొనిరి; పీకుకొనిరి; గ్రుద్దుకొనిరి. ద్వంద్వ యుద్ధము చేసిరి. మాయా యుద్ధముజేయనూహించుచున్న రావణుని గుర్తించి సుగ్రీవుడు ఆకాశమున కెగిరి, రాముని వద్దకు రిప్పున వచ్చెను. వానరులు సంతసించిరి.

అంగద రాయబారము :

యుద్ధ నీతి ననుసరించి రాముడు, మరునాడు రాయబారమంపదలచి అంగదునికి చెప్పవలసిన మాటలు చెప్పిపంపెను.

రావణుడు మంత్రులతో సమాలోచనము జరుపుచున్న సమయమున అంగదుడు రావణునితో ఇట్లనెను, “నేను వాలి కుమారుడనగు అంగదుడను. రాముడంపిన దూతను. రాముడిట్లు నీతో చెప్పుమనెను. ‘రావణా ! నీతను నాకు సమర్పించి నన్ను శరణువేడుము. నిన్ను క్షమించెదను. లేదేని నిన్ను, నీ మాశమును సంహరించి విభీషణునకు పట్టము కట్టుదును.,

రావణునకు పట్టరానికోపము వచ్చెను. “వీనిని బట్టి నరుకుడు” అనెను. అంగదుడు వారికి చిక్కకపై కెగిరి రాముని కడకు వచ్చెను.

రామ రావణ యుద్ధము :

యుద్ధమారంభించ వలసినదని వానరులకు రాముడాజ్ఞాపించెను. చేప్పినదే తడవుగ వానరులు అగడ్తను పూడ్చిరి. కోటగోడ బద్దలు చేసిరి. ఋక్షజులు పడగొట్టిరి. గోపురములు కూల్చిరి.

రావణుడు చూచెను. యుద్ధమున కనుజ్ఞనిచ్చెను. భరీభాంకృతులొక్క పెట్టున మ్రోగెను. శంఖారవములు మిన్నముట్టెను. దేవదాసవలవలె వానరరాక్షసులు సంకుల సమరము నారంభించిరి. ఘోరముగ యుద్ధము చేయసాగిరి. రాక్షసులు రథములు, ఏనుగులు, గుఱ్ఱములపై నెక్కి విల్లనంబులు, ఖడ్గములు, గదలు, శక్తి తోమరములు, శూలములు మున్నగు ఆయుధముల నుపయోగించుచు యుద్ధము చేయుచుండ, వానరులు నేలపైనుండి, చెట్లు, చెట్లకొమ్మలు, రాళ్ళు, బండలు మొదలగు వానిని గొని యుద్ధము జేయుచుండిరి. సూర్యాస్తమయమైనను, చీకట్లు గ్రమ్మినను వారు సమర రంగమును వీడలేదు. ఒకరి కొకరు గుర్తింపలేక రాక్షసులలోనే రాక్షసులు, వానరులనే వానరులు హతమార్చుకొన జొచ్చిరి.

ఇంద్రజిత్తు - నాగబంధము :

ఇంద్రజిత్తు విజృంభించి రణమొనర్చుచుండెను. రామలక్ష్మణులు వేయబాణముల నాతడు తప్పించుకొని చారిపై నిశితశరముల గురిపించుచుండెను. ఇంద్రజిత్తు అదృశ్యుడై యుద్ధము చేయుచుండెను. బాణము వేయుటకుగూడ అతడు కన్పించుట లేదు. ఇంద్రజిత్తు నాగబంధాస్త్రములు ప్రయోగింపగా రామలక్ష్మణులు నిశ్చేష్టులై నేలకొరిగిరి. వానరులు నిరాశతో ముఖములు తేలవై చిరి.

ఇంద్రజిత్తు విజయగర్వముతో లంకలోనికరిగి తండ్రితో రామలక్ష్మణుల చంపి వచ్చినని చెప్పెను. రావణుడు కవరిమితానందము కలిగెను. కుమారుని కాగలించు కొనెను.

పట్టణమంతయు అలంకరింప వలసినదని రావణుడాజ్ఞాపించెను. అశోకవనమున నున్న త్రిజటను బిలిపించి, “రామలక్ష్మణులు మృతి జెందిరని సీతకు జెప్పుము. ఇంద్రజిత్తుచే నిహతులైనారని చెప్పుము. పుష్పక విమానముపై సీతను గొనిపోయి యుద్ధరంగమున నున్న రామ లక్ష్మణుల శవములను సీతకు జూపుము.” అని యానతిచ్చెను.

త్రిజట మున్నగు రాక్షసాంగనలు రాజాజ్ఞ మేరకు సీతను పుష్పక ముపై గొంపోయి పకిపోయియున్న రామలక్ష్మణులను చూపించిరి. విచారగ్రస్తులై యున్న హనుమదాదులను, నేలకొరిగియున్న రామ లక్ష్మణులను జూచి సీత గోడుగోడున ఏడ్చెను.

“అమ్మా! రామలక్ష్మణులు మరణింపలేదు. వారి ముఖముల జీవకళనశింపలేదు. వారు మూర్ఛనొందియున్నారు. అదియునుగాక

తే, గీ, నాతి ! యీ దివ్యమణి విమానంబు పుష్ప

కాహ్వ యంబిది గతపతులైన సతుల

మోవ దిప్పుడు నిన్నిటు మోచుచున్న

దట్లగుట నీకు వై ధవ్య మరయలేదు.

[గోపీవాధరామాయణము]

భర్తృవిహీనులగు స్త్రీలను ఈ పుష్పకము మోయదు.’ అని త్రిజట సీతను ఓదార్చెను. సీతమరల అశోకవనమునకు గొంపోబడెను.

విభీషణుడు, సుగ్రీవుడు ఒకచో జేరి కర్తవ్యతా మూఢులై యుండిరి. ఇంతలో పెద్ద సుడిగాలివచ్చెను. గరుత్మంతుడు మహావేగమున అచటకు వచ్చెను. గరుడుని చూచుటతోడనే రామలక్ష్మణుల బంధించి బాధించుచున్న నాగసర్పములు పారిపోయెను. రామ లక్ష్మణులు గరుడుని యనుగ్రహమున పూర్వముకంటె తేజశ్శాలురై సుఖముగ లేచి గరుడుని ఆలింగన మొనర్చుకొనిరి. గరుడు డాకసమున కెగిరిపోయెను. వానరులు సింహనాదములుచేసిరి.

క్రూర సర్పములను బోలిన నాగాస్త్రములనుండి విముక్తి పొంది నటుల రామలక్ష్మణులగూర్చి రావణుడు తెలిసికొని ఏమియుతోచని పిచ్చివాడయ్యెను.

రాక్షసవీరులు :

రాక్షసాధిపతియగు రావణుడు మహావీరుడగు ధూమాక్షుని యుద్ధమునకు బంపెను. ధూమాక్షుడు యుద్ధమున అనేకమంది వానరులను బరిమార్చెను. హనుమంతుడును ధూమాక్షుడును తలపడిరి. హనుమంతుడొక కొండను తెచ్చి ధూమాక్షునిపై వేయగా నతడు దాని క్రింద నలిగిచచ్చెను.

పిమ్మట వజ్రదంష్ట్రుడువచ్చెను. దక్షిణద్వారముకడనున్న అంగదునిపై బడెను. అంగదుడు వాని రథమును విరుగగొట్టెను. ఇరువురును కొంతతడవు ముష్టియుద్ధముచేసిరి. పిమ్మట ఖడ్గముల బుచ్చుకొని కొట్టుకొనసాగిరి. అంగదుని శరీరము రక్తముతో తడిసెను. ఏమరియున్నతటి వజ్రదంష్ట్రుని అంగదుడు కత్తితో మెడపైకొట్టగా తలతెగి దూరముగ బడెను. రాక్షససైన్యము పారిపోయెను.

రావణుని పనువున అకంపనుడువచ్చెను. వానరులపై శరవర్షము కురిపించెను. హనుమంతుడు వాని నెదుర్కొని చెట్టు నొక దానిని పెరికి వానిని మోదగా అకంపనుడు నేలగూలెను.

ప్రహస్తుడు బయలుదేరెను. అతనివెంట అతని ముఖ్యులనుచ రులును బయలుదేరిరి. జాంబవంతుడు మున్నగువారు ముఖ్యులను చావ బాదిరి. ప్రహస్తుని నీలుడెదుర్కొనెను. పెద్దబండతో ప్రహస్తుని తల బ్రద్దలు చేసెను. వానరులు సంతసమున గంతులువై చిరి.

రావణుడు :

ప్రహస్తుడు మున్నగు రాక్షస ప్రముఖులు యుద్ధరంగమున నాహుతియైరని తెలిసి, రావణుడు స్వయముగ తొలిసారి రణరంగమున

కరిగెను. అతనివెంట ఇంద్రజిత్తు, మహాదరుడు, త్రిశిరుడు, నరాంతకుడు మున్నగువారు వచ్చిరి.

రావణుడు కొట్టిన బాణమునకు సుగ్రీవుడు పడిపోయెను. అంతట హనుమంతుడు రావణుని నెదుర్కొనెను. హనుమంతుడుకూడ రావణుని దెబ్బకు దిమ్మరపోయెను. నీలుడు అంగుష్ఠ ప్రమాణ శరీరము గలవాడై రావణుని కిరీటముపై నెక్కియు, ధ్వజముపై గంతులను వేసియు, విల్లుపై గెంతియు రావణుని బాధించెను. రావణుడు ఆగ్నేయాస్త్రము ప్రయోగించెను. అగ్నిదేవుని కుమారుడగు నీలుని ఆ బాణమేమియు బాధింపదయ్యెను.

తరువాత రావణ లక్ష్మణులు ఒకరిపై నొకరు బాణముల వర్షము కురిపించుకొనిరి. రావణుని శక్తి బాణమునకు లక్ష్మణుడు పడిపోయెను గాని మరల తేరుకొనగలిగెను.

రాముడు హనుమంతుని భుజముపై నెక్కి రథముపై నున్న రావణుని ఎదుర్కొనెను. రావణుని రథమును నేలమట్టముచేసి, ధనుస్సును జారగొట్టి, కిరీటమును డుల్లగొట్టెను. “రావణా ! ఆయుధము లేక నిరాయుధుడవైతివి. నిరాయుధునితో నేను యుద్ధము చేయను. ఇంటికిపోయి శ్రమ దీర్చుకొని మరలరమ్ము !” అని రాముడనగా రావణుడు సిగ్గుతో యుద్ధభూమిని విడచి వెళ్ళెను.

కుంభకర్ణుడు :

మరలి పోయిన రావణుడు మంత్రులను సమావేశపరచెను. అతడు వారితో ఇట్లనెను. “నరులవలన నీకు భయము కలుగు” నని చెప్పిన బ్రహ్మవాక్కు గుర్తునకు వచ్చుచున్నది. ఇత్వాకు వంశీయుడగు అనరణ్యుడు, వేదవతి, పార్వతి, సందికేశ్వరుడు, పుంజకస్థల మున్నగువారి శాపములన్నియు నన్నిపుడు బాధించుచున్నవి. లేకున్న

మానవుడు నన్ను పరాభవించుటేమి? ఈరహస్యములను మీ మనస్సు లందుంచుకొనుడు. లంక నెట్లులై న రక్షించవలయును. కనుక కుంభకర్ణుని నిద్రనుండి లేపుడు.”

కుంభకర్ణుని గాఢనిద్రనుండి మేల్కొల్పుటకు రాక్షసులు మిక్కిలి కృషి చేయవలసివచ్చెను. రాసులకొలది అన్నము, భోజన పదార్థములు, కుండలకొలది మద్యము సిద్ధముగనుంచిరి. వెయ్యిభేరీలను మ్రోగించిరి. కడవలతో నీరు చెవులలోబోసిరి. గూటములతో తొమ్ములపై బాదిరి. వెయ్యి ఏనుగులను వక్షస్థలముపైనుండి నడపిరి. తుదకెట్లా ఆవలించుచు నిద్రలేచుచు సిద్ధముగనున్న పదార్థముల నన్నిటిని మెసవి, కల్లుత్రాగి త్రేన్చెను. ‘మహారాజు దర్శనము చేయు’ డని మంత్రులు విన్నవించిరి. అతడు రావణునికడకుబోయి నమస్కరించి ఉచితాసనాశీనుడయ్యెను. “కుంభకర్ణ! రాముడు వానర సేనతో లంకను ముట్టడించినాడు. రాక్షసజాతినిపుడు నీవురక్షించవలసియున్నది” అని రావణుడనెను.

అన్న చెప్పిన మాటలనువినిన కుంభకర్ణు డిట్లనెను. “ధర్మార్థ కామము లనుభవించవలసినదే గాని కేపలము కామమునకే ప్రాధాన్య మిచ్చిగడపువాడు అధముడగుచు. రాజు తన హితముకోరు వారెవరో, మోసగించు వారెవరో గుర్తింపని యెడల ఆత్మ రక్షణమునకు ముప్పు వచ్చును. సోదరుడగు విభీషణుడు చెప్పినట్లు చేయుటచితము. లేదా నీకు తోచినట్లు చేయుము.”

రావణునకు కోపమువచ్చినది. కనులెఱ్ఱబాటినని ‘నీవు నాకు ధర్మము బోధించ వలసిన అవసరము లేదు. తెలిసియో తెలియకయో చేసిన దాన్నికై యిప్పుడు కలిగిన ఆపదనుండి బయట బడుటకు నీ బల పరాక్రమములు చూపుము. వట్టి మాటలు కాదు.’ అనెను.

అగ్రజునకు కోపమువచ్చినదని గ్రహించిన కుంభకర్ణుడు 'రాజేంద్రా! ఇప్పుడేపోయి రామలక్ష్మణులను యమపురికంపుదును. నీ యాజ్ఞ జపదాటుదునా?' అనెను.

కుంభకర్ణుడు యుద్ధమునకు వచ్చెను. పర్వతమువలెనున్న నతనిని చూచి వానరులు వారిపోసాగిరి. అంగదుడు వానరులకు ధైర్యముచెప్పి అనిశ్చంత్రము, భయపడవలదు. దానినివ్వుడే విఱుగగొట్టెదము' అని వారి నందర మరలించెను.

ఒక్కొక్కసారికి ఇరువదిమంది వానరులను కుంభకర్ణుడు నోటిలో వేసికొని మ్రొంగజొచ్చెను. ద్వివిందుడు, హనుమంతుడు, నీలుడు, అంగదుడు పర్వతముల పెరికి కుంభకర్ణునిపై యుద్ధముచేయజొచ్చిరి. ఇవి యన్నియు కుంభకర్ణుడు లక్ష్మ్యపెట్టనేలేదు. సుగ్రీవుడువచ్చిపడెను. మలయుపర్వతముతో కుంభకర్ణుడు కొట్టిన దెబ్బకు సుగ్రీవుడు మూర్ఛపోయెను. సుగ్రీవుని ఎత్తి కుంభకర్ణుడు లంకలో పారవేసెను. రాక్షసులు సంతసించిరి. మూర్ఛ తేరుకొని సుగ్రీవుడు కుంభకర్ణుని చెవులు కొరికెను; ముక్కు కఱచెను. కుంభకర్ణుడు వానిని వదలెను. అతడు వచ్చి రాముని శేరెను.

కుంభకర్ణుడు మరల యుద్ధమునకుబోయెను. లక్ష్మణుడు వానిపై బాణములను వేసెను. వానిని సరకునేయక కుంభకర్ణుడు రామునితో యుద్ధమునకు తలపడెను. చెట్టును పెరికి రామునిపై విసరివేసెను. రాముడు వాయవ్యాస్త్రముచే కుంభకర్ణుని ఒకచేతిని, వింద్రాస్త్రముచే రెండవచేతిని, బ్రహ్మదండమునకు సరివచ్చు బాణముతో కుంభకర్ణుని తలను తెగవేసెను. కొండ విరిగిపడినట్లు కుంభకర్ణుడు పడగా అనేకమంది వానరులు రాక్షసులు నలిగిచచ్చిరి. కుంభకర్ణుని మరణమునకు దేవతలు సంతసించిరి.

మరి కొందరు :

కుంభకర్ణుడు మరణించెనను వార్త రావణుని దుఃఖములతో ముంచెను. తమ్ములు చెప్పిన హితవును పాటించనందువలననే తన కీర్తి దురవస్థ కలిగినదని యేడ్చెను. దుఃఖపడుచున్న తండ్రిని కుమారుడగు త్రిశురుడు ఓదార్చి యుద్ధమునకు బయలుదేరెను. రావణుడు సంతోషించి ఆతని వెంట మరికొందరిని బంపెను. త్రిశురుడు, మహాదారుడు, మహాపార్శ్వడు, అతికాయుడు, నరాంతకుడు, దేవాంతకుడు బయలుదేరి.

నరాంతకుని అంగదుడు నేలగూల్చెను. దేవాంతకుని హనుమంతుడు చంపెను. త్రిశురుని మూడు తలలను హనుమంతుడు నరికెను. ఋషభుడు కొట్టిన దెబ్బకు మహాపార్శ్వడు మరణించెను. అతికాయుడును లక్ష్మణుడును ఘోరముగ పోరాడిరి. తుదకు లక్ష్మణుడు బ్రహ్మాస్త్రమును ప్రయోగించగా అతికాయుడు తల తెగి క్రింద పడెను. రాముడు లక్ష్మణుని మెచ్చుకొని కాగలించుకొనెను.

రెండవసారి ఇంద్రజిత్తు :

అతికాయునివంటి మహావీరులు రణరంగమున నేలకొరిగిరనువార్త విని రావణుడు మూర్ఛవోయెను. ఇక తాను జయించుట దుర్లభమను కొని దుఃఖించెను. ఇంద్రజిత్తు తండ్రిని ఓదార్చి యుద్ధమునకు బయలుదేరెను. పుత్రుని ఆశీర్వాదించి రావణుడు పంపెను.

ఇంద్రజిత్తు శాస్త్రోక్తముగ యజ్ఞముచేసి బ్రహ్మాస్త్రమునై జపమును చేసికొని రణమొనర్పబోయెను. రాక్షస సైన్యము మహాత్సాహముతో ఇంద్రజిత్తు వెంటబోయెను. ఇంద్రజిత్తు వేసిన బాణములకు తట్టుకొనలేక నుగ్రీవుడు, అంగదుడు, జాంబవంతుడు మున్నగు అనేకమంది వానరయోధులు మూర్ఛిల్లిరి.

ఇంద్రజిత్తు రామలక్ష్మణులతో యుద్ధముజేసి బ్రహ్మాస్త్రమును ప్రయోగించెను. రామలక్ష్మణులు మూర్ఛిల్లిరి. తన గొప్పతనమును చాటుకొనుటకై అతడు లంకలోనికి పోయెను.

మొదటిసారి సంజీవని :

వానరులకు ధైర్యము చెప్పుటకై హనుమంతుడు, విభీషణుడు ఆ రాత్రికాలమున కొరివిపట్టుకొని యుద్ధరంగమున తిరిగిరి. వానర వీరుల శవములు లెక్కకు మిక్కిలిగానుండెను. నీరసించి మూలుగు చున్న జాంబవంతుడు వారికంటబడెను. హనుమంతుడు జాంబవంతునికి సమస్కరించెను. జాంబవంతుడిట్లనెను. “నాయనా ! మారుతీ ! నీవు సంజీవని తెచ్చినయెడల రామలక్ష్మణులు మూర్ఛనుండి తేరుకొందురు. హిమాలయపర్వతమువద్ద ఓషధిపర్వతముకలదు. అందు అనేక ఓషధులు కలవు. వానిలో సంజీవని, విశల్యకరణి, సావర్ణ్యకరణి, సుంధానకరణి మనకు కావలెను. అవి తేజోవంతములై యుండును. నీవు క్షణములో తిరిగి రావలెను. లేనియెడల రామలక్ష్మణులకు. వానరులకు ప్రమాదము సంభవింపగలదు.”

హనుమంతు డుత్సాహముతో లేచి జాంబవంతునకు సమస్కరించెను. రాముని పాదములకు మ్రొక్కినెను. ఆకసమున కెగిరి హిమవత్పర్వతమును జేరెను. తేజోవంతములై యుండు ఓషధులు హనుమంతుడు తమనుగొనిపోవునేమో అని అదృశ్యమయ్యెను. హనుమంతుడు వానిని గుర్తింపజాలక పర్వతమును పెకలించి గగనమార్గమున లంకకువచ్చెను. ఓషధుల వాసన తగిలినంతనే రామలక్ష్మణులు లేచిరి. పిమ్మట వానరులు లండఱును లేచిరి. వారి శక్తి ఇనుమడించెను.

చనిపోయిన రాక్షసులును ఈ సంజీవని వాసనకు బ్రతికెడివారే గాని మృతిజెందిన రాక్షసులను ఎప్పటి కప్పుడు రావణుడు సముద్రమున నెట్టించెను.

మరలలంకాదహనము :

సుగ్రీవుని ఆజ్ఞ అయినదే తడవుగ వానరులు కాగడాలతో లంకలో జొరబడిరి. రాక్షస గృహములకు కోటబురుజులకు నిప్పు ముట్టించిరి. మరియొకసారి లంకాదహనమయ్యెను. రాక్షసులు గగ్గోలు పెట్టిరి. రథములు కాలిపోయెను. ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు కొన్ని చచ్చినవి ; మరికొన్ని త్రెంచుకొని పరుగెత్తినవి.

రావణునకు భయము, శోషము, తొమ్మిపాటు ముప్పిరిగొనెను. కుంభకర్ణుని కుమారుల బిలిచి యుద్ధమున కుత్సాహమురేపి పంపెను.

మిగిలిన యోధులు :

రావణుని పనుపున కుంభ నికుంభులవెంట యూపాత్ముడు, శోణితాత్ముడు, ప్రజంఘుడు, అకంపనుడనువారు సమరతలమునకేగిరి.

వానర రాక్షసులొండొరులు తలపడిరి. ఆకసమునకెగిరి యుద్ధము జేయు శోణితాత్ముని కంటె మిన్నగా అంగదుడెగిరి వానితల నడికి వేసెను. ప్రజంఘుని చేతియందలి కత్తి నేలాగికొని, అంగదుడు ప్రజంఘుని శిరము ఖండించెను. యూపాత్మునితో మైందుడు పోరి నేల గూల్చెను. అంగదుడు, జాంబవంతుడు, సుషేణుడు మున్నగు వారు కుంభునితో రణమొనర్చిరి. కాని కుంభుని ధాటికి తట్టుకొనలేక మూర్ఛ వడిరి. సుగ్రీవుడును కుంభుడును ద్వంద్వయుద్ధ మొనరించిరి. సుగ్రీవుడు వినరి వేయగా సముద్రమున పడిన కుంభుడు మరల లేచివచ్చెను. సుగ్రీవుని తొమ్మిదిపగులునట్లు గ్రుద్దెను. సుగ్రీవుడెట్లో తట్టుకొని కుంభుని గ్రుద్దిచంపెను. నికుంభుడు రాగా హనుమంతుడెదుర్కొని అతనిని పడవేసి రొమ్ములపై కూర్చొని తలనేలకు వేసికొట్టి చంపెను.

మక రాక్షసుడు వచ్చెను. వ్యంద్య యుద్ధము చేయుమని రాముని పైకి వచ్చెను. ఇరువురు శరవరంపరల గురిపించిరి. రాముడు పావకాస్త్రము ప్రయోగింపగా మక రాక్షసుడు చచ్చెను.

మూడవసారి ఇంద్రజిత్తు :

ఇంద్రజిత్తు మూడవసారి యుద్ధరంగమునకు సన్నద్ధుడైవచ్చెను. రామలక్ష్మణులపై తలపడెను. అతడదృశ్యుడై శరవర్షము కురిపించెను. బాణములు వచ్చు దిశ ననుసరించి రామలక్ష్మణులు అమ్ములనువేసిరి. ఇంద్రజిత్తు తాళలేక లంకలోనికి బోయి మరల వచ్చెను.

ఇంద్రజిత్తు రథముపై సీత యుండెను. వానరులు చూచుచుండగా అతడు ఖడ్గముతో సీత తలను నఱుకుచుండెను. హనుమంతుడది చూడ లేక కొండదీసికొని వానిపైరువ్వెను. సీత 'హా రామా ! హా లక్ష్మణా ! అని రోదనము చేయసాగెను. రాక్షసులు సింహనాదములు చేసిరి.

రామునితో చెప్పవలెనని హనుమంతుడు వెళ్ళెను. వెంటనే ఇంద్రజిత్తు నికుంభిశాహూమము చేయుటకు లంకలోనికి పోయెను.

సీత గొంతు ఇంద్రజిత్తుతోసెనని హనుమంతుడు చెప్పగా రాముడు దుఃఖిసముద్రమున మునిగెను. రాముని లక్ష్మణుడు ఓదార్చి "నేనిదే వెళ్ళి ఇంద్రజిత్తును వధించెద"నని బయలుదేరెను.

"ప్రభువరా ! సీతను ఇంద్రజిత్తు వధించలేదు. ఇది అంతయు రాక్షసమాయ. వానికి సీతనుతాకు ధైర్యములేదు. హోమము చేయుటకుగాను వేసినది. ఈ హోమము పూర్తి అయిన మనమిక వానిని గెలుచుట దుర్లభము. హోమమును భంగపరచవలెను. కనుక లక్ష్మణునిబంపుము." అని విభీషణుడనెను.

రాముడు ధైర్యము తెచ్చుకొని, 'లక్ష్మణా, విభీషణుడు చెప్పి నట్లు చేయుము.' అనెను. లక్ష్మణుడు, విభీషణుడు, అంగదుడు, హనుమంతుడు వానర సైన్యముతో వెళ్ళిరి.

లక్ష్మణుని వెంటబెట్టుకొని వచ్చిన విభీషణునిచూచి ఇంద్రజిత్తు దూతెను. 'పరులనాశ్రయించి, ఆశ్రీయులను నశింపజేయజూచు కుచ్చితు డవు.' అనెను. "నేను సాత్విక ప్రకృతికలవాడను. అధర్మమును సహించను. పాపచింతకలవానిని వదలివచ్చినను దోషములేదు" అని విభీషణుడు సమాధాన మిచ్చెను.

లక్ష్మణుడు బాణములను వేసెను. మట్టిచెట్టుక్రింద నల్లమేకను బలినివ్వబోవుచున్న ఇంద్రజిత్తు లక్ష్మణునిపై బాణములను వేయుటకు వచ్చెను. ఇరువురును మహారణ మొనరించిరి. ఇంద్రజిత్తు రథము నుజ్జ అయ్యెను. గుఱ్ఱములు మృతినొందెను. వారధి చచ్చెను. అయినను ధైర్యమును కోల్పోవక మరల రథము నెక్కివచ్చి యుద్ధముజేసెను. లక్ష్మణుడు వేసిన అస్త్రముల నన్నిటిని ఇంద్రజిత్తు త్రుంచివేసెను. ఇంద్రజిత్తు విడచిన గొప్ప అస్త్రముల నన్నిటిని లక్ష్మణుడు ప్రతిహత మొనరించెను. తుదకు లక్ష్మణుడు ఒక మహాస్త్రమును తీసి,

శ్లో. ధర్మాత్మా సత్య సద్భక్త రామో దాశరథి ర్యథా
పౌరుషే చాప్రతి ద్వంద్వశ్శరైః జహిరావణిమ్.

(రాముడు ధర్మతత్పరుడు, సత్యసంధుడు, అప్రతిహత పౌరుషశాలి అయినవాడేని ఓ అస్త్రమా! ఇంద్రజిత్తును వధింపుము) అని వదలెను. ఆ బాణము తిరుగులేనిదై మహాయోధుడగు ఇంద్రజిత్తు తలను ఖండించెను.

దేవత లెల్లరును ఆనందించిరి. పుష్ప వర్షము కురిపించిరి. రాక్షసులు భయ విహ్వలై పరుగిడిరి. వానరులు జయ జయ ధ్యానములు సల్పిరి. రామునివద్దకు వెళ్ళిన లక్ష్మణుని అన్న కాగలించుకొనెను.

మూడు దినములు ఘోర యుద్ధముచేసిన లక్ష్మణుని గాయములు సుషేణుడు మాన్పెను.

రెండవసారి రావణుడు :

ప్రియపుత్రుడును, మహాయోధుడును అగు ఇంద్రజిత్తు మరణించెనను వార్త వినుటతోడనే రావణుడు మూర్ఛవోయెను. లేచి భోరుభోరున యేడ్చెను. దీనికెల్ల కారకురాలగు సీతను వధింతునని బయలుదేరెను. స్త్రీహత్యాపాతకమున కొడిగట్టవలదని సుపార్శ్వుడు వారించెను.

కోట్ల సంఖ్యలో నున్న మూల బలమును రావణుడు బంపెను. ఏడు ఘడియలలో రాముడు సమస్త రాక్షసబలమును దునుమాడెను. ఈ విషయము తెలుసుకొని రావణుడు కోపోద్రిక్తుడై అతడే స్వయముగ బయలుదేరెను. అతనివెంట మహోదర, మహాపార్శ్వ, విరూపాక్షులు కూడా వచ్చిరి. దారివెంట కనిపించిన అనేక దుశ్శత్రునములను రావణుడు లక్ష్య పెట్టలేదు.

యుద్ధము ముమ్మరముగ సాగెను. విరూపాక్షుని, మహోదరుని సుగ్రీవుడు చంపెను. అంగదుడు మహాపార్శ్వుని పొడిచిచంపెను.

రావణుడు రోషా వేశుడయ్యెను. రావణుడు వేసిన వివిధాస్త్రములను రాముడును, రాముడు వేసిన బహువిధాస్త్రములను రావణుడు ప్రతిహతమునరించిరి. లక్ష్మణుడు రావణుని రథసారధిని, పతాకమును నేలగూల్చెను. విభీషణుడు గుఱ్ఱములను కూల్చెను. విభీషణునిపై రావణుడు ప్రయోగించిన శక్తిని లక్ష్మణుడు విరిచెను. అప్పుడు రావణుడు లక్ష్మణుసేవయిననే శక్తిని ప్రయోగించెను. రాముడు శరపరంపరల గురిపింపగా తాళలేక రావణుడు లంకలోని కరిగెను.

రెండవ సారి సంజీవని ;

లక్ష్మణుడు పూర్తిగా స్పృహ కోల్పోయెను. అతని సత్తినిజూచి రాముడు కుమిలిపోయెను.

శ్లో॥ దేశే దేశే కశత్రాణి దేశేదేశే చ శాన్తవాః

తం తు దేశం న పశ్యామి యత్రభాతా సహాదరకః॥

ప్రతిదేశమందును భార్యలుదొరుకుదురు. ప్రతిదేశమందునను బంధువులు దొరుకుదురు. కాని సహజన్ముడైన సాదరుడు దొరుకు దేశమేదియును లేదు - కంటికి రెప్పవలెనుండి కాపాడిన ఇట్టి తమ్ముని గోల్పోయిన నాకింక సుఖమెందులకు ? సీత యెందులకని విలపించెను.

సంజీవని మరలతెచ్చిన యెడల లక్ష్మణుడు త్వరలో లేచుచు. నూర్వోదయము కాకపూర్వమే తేవలయునని సుషేణుడు చెప్పగా హనుమంతుడు మరల సంజీవనికై బయలుదేరి పోయెను

కాలనేమి :

మారీచుని కుమారుడు కాలనేమియను రాక్షసుడు తండ్రివలె ఇతడును మాయలమారి. హనుమంతుని వంచన జేసి విజయమును సాధింపుచుని రావణుడు కాలనేమిని ప్రోత్సహించిపంపెను.

హనుమంతుడు హిమవత్పర్వతమున మిక్కిలి అందమైన తపో వనమును సృష్టించి అందు కాలనేమి మాయా తపస్వియైయుండెను. హనుమంతుడు దానిని చూచి పూర్వమిది లేదనియు. మార్గము తప్పిననియు సంశయించెను. ఆశ్రమముననున్న మునికడకేగి వినయ ముతో తాను వచ్చిన విషయమంతయు చెప్పెను. మునియు జరిగిన వృత్తాంతమంతయు ఎఱిగి యున్నట్లుచెప్పి, “నావద్ద మూలికలుగలవు, ఇచ్చెదను. తెల్లవారినపిదప తీసికొనిపోము” అనెను. “మిక్కిలి డస్సి యున్నావు ఈ ఆశ్రమ సమీపమునగల సరోవరమునగల తియ్యని నీరు ద్రాకుము” అని శిష్యులను తోడుగానిచ్చి హనుమంతుని బంపెను.

ధాన్యమాలిని :

మారుతి నీరు ద్రావచుండగా ఒక మొసలిపట్టి మింగెను. దాని గర్భము చేదించుకొని హనుమంతుడు బయటకు వచ్చెను. ఆ మొసలి పొట్ట చీల్చుకొని పోవుటచే అది చనిపోయి శాపమునుండి విముక్తయైన ఒక గంధర్వాంగన నిజరూపమునొంది నీలువబడి తన వృత్తాంతము నిట్లు హనుమంతునితో చెప్పెను.

“ఆర్యా! నేనొక గంధర్వాంగనను; నాపేరు ధాన్యమాలిని - ఒకనాడు విమానముపై విహరించుచు ఈ సరోవరముకడకు జలక్రీడకై వచ్చితిని. ఇచట శాండిల్యుడను ముని నన్నుజూచి మోహించెను. నేను రజస్వలను, మూడుదినములోపికబట్టుము. నాలవనాడు వచ్చెదననగా ముని సమ్మతించెను.

ఇంతలో దిగ్విజయయాత్ర ముగించుకొని గర్వముతోనున్న రావణుడు సైన్యసమేతముగ ఈ ప్రాంతమునందు విడిసెను. అతడును నన్నుజూచి మోహపరవశుడై, రజస్వల నైతి నన్నను వినక ‘మధ్య పానమున మత్తెక్కినవారు, రజస్వలయైన స్త్రీలు, వరాంగనలు లభించిన నాకు మిక్కిలి సంతోషము’ అనుచు నన్ను రమించెను. సద్యోగర్భముననాకు అతికాయుడను వాడుద్భవించెను. రావణుడు వానిని తోడ్కొనిపోయెను.

నాలవనాడు స్నానముచేసి శాండిల్యముని వద్దకు పోయితిని. అతడు నావలన జరిగిన అపరాధమును గుర్తెరిగి కినిసి ‘యీ కొలను నందు మొసలివై యుండుమని శపించెను. “నిన్నుబట్టి రమించిన కామాయత్తుడు పుత్రసోదర సుహృత్సేనా సమేతముగా యుద్ధమున చచ్చును.” అనియు శపించెను. నేనా మునిని శాపవిముక్తిని ప్రసాదించ వేడుకొనగా ‘శ్రీరామ కార్యార్థియై హనుమంతుడు వచ్చును. వానివలన శాపవిముక్తి నొందెద’వని అనుగ్రహించెను.

ఇప్పుడు నీవలన శాపవిముక్తినిబొంది నాస్మస్థానమున కరుగుచుంటిని. ఈ కాలనేమి మాయలవాడు; జాగరూకతతో మెలగుము' అని చెప్పి ధాన్యమూలిని యదృశ్యమయ్యెను.

మాయలమారి మరణము :

హనుమంతుడు మరలి ఆశ్రమమునకు వచ్చెను. హనుమంతుని జూచుటతోడనే కాలనేమి, 'సంజీవని ఉపదేశించెదను. గురుదక్షిణ పెట్టు' మనెను. హనుమంతుడు పిడికిలి బిగించి కాలనేమి తొమ్మున ఒక్కపిడిగ్రద్దు గ్రుద్దెను. అంతట ఆరాక్షసుడును విజృంభించెను. పక్షి రూపమునను, సింహాకృతితోడను హనుమంతునితో పోరాడర్చి, గెలువ జాలక, వంచన జేయుటయే గత్యంతరమని యెంచి పారిపోయెను. సుగ్రీవుని రూపమున హనుమంతుని కడకు వచ్చి, 'వాయు పుత్రా! లక్ష్మణుడు మూర్ఛ నుండి తేటినాడు. సంజీవికై పోవలదు' అనిచెప్పెను. కపటోపాయముల గుర్తెరిగిన హనుమంతుడు సుగ్రీవునితోనే పోరాడరెను. తుదకారాక్షసుడు రూపమును మార్చుకొని శతశృంగుడై విల్లునమ్ములతో హనుమంతుని మిక్కిలి నొప్పించెను. వానిని బట్టి పిడికిళ్ళతో మర్దించి, తొమ్మును బగులగొట్టి చంపెను.

హనుమంతుడు ద్రోణాద్రికేగెను. తనకు కావలసిన ఓషధులిమ్మని ప్రాధేయపడినను పర్వతుడు ప్రసన్నుడు కాలేదు. ఓషధుల నాతడుగుర్తింపలేక, ఆలస్యమగుటకు సహింపక కొండ అంతయు పెకలించి, తే బోవుచుండగా చిత్రసేనాది గంధర్వులు పదుమూడు కోట్లమంది ఆయుధపాటలై వచ్చి హనుమంతునిమరకొనిరి. వారందఱు ఆతోడను వాయునందనుడు పోరాడి జయించి కొండతో లంకకు బయలుదేరెను.

భరతుని దుస్వప్నము :

ఆ రాత్రి భరతుడు దుస్వప్నమున అడవియందు రామలక్ష్మణులు నూనెలో ముంచబడిన శిరములు కలవారై బురదయందు చిక్కుకొని, కృశాంగులై విపరీతముగ దుఃఖించుచున్నట్లు చూచి భయభ్రాంతుడయ్యెను. ఇతర దుశ్శకునముల నేకముగాంచెను. పదునాలుగేండ్లు నిండవచ్చుచున్నవి. సీతారామలక్ష్మణులెట్టి యిడుములపడుచుండిరోయని వెతజెందెను. వేదవిదులగు బ్రాహ్మణులను రావించి దుస్వప్న దోషశాంతికై దాన ధర్మములాచరించెను.

అట్టి సమయమున హనుమంతుడు సంజీవని పర్వతమును దెచ్చుచు నందిగ్రామము చూచెను. భరతుని జూచిన మారుతి, సీతారామలక్ష్మణుల వదలివచ్చిన రాముడని భ్రాంతిజెంచి మరల కాదనుకొని లంకకు పోయెను.

ఆకసమున నరుగు హనుమంతుని పెనుభూతముగ భావించి భరతుడు విల్లుచేబూని బాణము సంధింపనుండెను. ఇతడు నీకు విరోధి కాడు. మేలుచేయుచున్నవాడు. 'ఇతడు నీకు ఆప్తబంధువు' అని అశ్రీరవాణి పలికెను. అంత భరతు డాశ్చర్యమునొంది మిన్నకుండెను.

మాల్యవంతుడు:

హనుమంతుడు కాలనేమిని చంపి సంజీవని పర్వతము దెచ్చుచున్నాడని వినిన రావణుడు పండ్లు పటపటకొఱుకుచు తాను జేసిన ఎట్టి యాపాయమునను విజయములభించునట్లు కన్పింపమిక్రుద్ధుడయ్యెను. అతడు మాల్యవంతుని వంపి హనుమంతు నెదుర్కొను నునెను.

వాయునందనుడు సముద్రమును దాటుచున్నప్పుడు మాల్యవతుడు సైన్యసమేతుడై ఎదుర్కొనెను. ఘోరయుద్ధ మొనరించెను "కొండను సమద్రమున పారవేయుము. విడిచెద"నని మాల్యవంతు

దనెను. హనుమంతుడు తుదకు తోకతో చుట్టి విసరి కేయగా మాల్య వంతుడు రసాతలమునబడెను. విగిలిన రాక్షసులు పలాయనము చిత్త గించిరి.

రాముని సంతోషము:

హనుమంతుడు లంకను సమీపించెను. సంజీవిపర్వత కాంతులు దశదిశలబ్రాకగా తెల్లవారివచ్చెనని రాముడు దిగులొండెను. రోష కషాయితలోచనుడైన రాముడు “అరాక్షసము జేయుదును; భాను మండలమునే నేలగులనేసెద” నని, శరచాపములచేబట్టెను. హనుమం తుడు సంజీవని పర్వతము దెచ్చుననియు, వానికాంతులు భ్రాంతి నొందించుచున్నవనియు సుగ్రీవుడు విన్నవించి రాముని శాంతింపజేసెను. సుషేణుడు వానరులయందు నిపుణుడగు వైద్యుడు. అతడు కొండపైకి వెళ్ళి, అందు ‘విశల్యక్షరణి’ యను ఓషధి గొని తెచ్చి ప్రయోగింపగా లక్ష్మణుడు మూర్ఛదేరి సుఖముగ లేచెను. రాముడు మిక్కిలి సంతసించి ప్రజ్ఞావంతుడగు హనుమంతుని, ధీమంతుడగు సుషేణుని కొనియాడెను. ఈ పర్వతమును యథాస్థానముననుంచి రమ్మని రాముడనగా హను మంతుడు తీసికొని మరల ఉత్తరాభిముఖముగ బోవుచుండెను.

రావణుడు మరియొక ప్రయత్నము చేయదలచెను. బలయుతులగు రాక్షస వీరులనుబంపి హనుమంతుని చంపుడు; లేదా కొండను సముద్ర మున పడునట్లు చేయుడు; మీకు అర్థరాజ్య మిచ్చెదన నెను. రాక్షస యోధులుపోయి హనుమంతు నెదిర్చిరి. కాని హనుమంతుడు వారి నందర చావ చితుకగొట్టి సముద్రమున ద్రోసెను. ద్రోణాదిని యథా స్థానమున నుంచి తిరిగి వచ్చెను.

‘అగ్రజా! ఈనాడు నూర్యుడస్తమింపకపూర్వమే రావణుని నీవు నేలగుల్పవలయును.’ అని లక్ష్మణుడు కోపమున రామునితో అనెను. రాముడందులకు సన్నద్ధుడైయుండెను.

మండ్రోదరి హితవు :

చేసిన ప్రయత్నములన్నియు నిష్ఫలములయ్యెను. రావణునకు నిస్సహాయబాటు ఆగ్రహముకూడ మొడయ్యెను. ఈనాడెట్లులే నను రాముని హతమార్చవలయునని కృతసిశ్చయుడై రావణుడు యుద్ధ సన్నద్ధుడయ్యెను. ఈ వికటాట్టహాసముజూచి మండ్రోదరి దుఃఖపరవశయై నాథునిచేతజేరి వినయ విధేయతలతో ఇట్లనెను. “నాథా ! మనకు కాలము కలసివచ్చునట్లులేదు. ఎన్నియో దుర్నిమిత్తములు కన్పించుచున్నవి. దుస్వప్నములు వచ్చుచున్నవి. రాక్షసయోధు లందఱును యుద్ధాగ్ని జ్వాలలకు ఆహుతియైరి. అజేయుడగు కుంభకర్ణుడు మడిసెను. స్వర్ణాభిషేకిని జయించిన వీరశిఖామణి, ఇంద్రజిత్తుని బిరుదముపొందిన మేఘనాథుడు స్వర్గమలంకరించినాడు. ధర్మము మనపక్షమున లేదని తోచుచున్నది. సీత సామాన్యవనితకాదనియు, రాముడు పురుషోత్తముడనియు వినియుంటిని. అది యథార్థముగ నేయున్నది. నేను మీకు చెప్పతగినదాననుకాను. అయినను ఇప్పట్టిన నాకుతోచిన సంగతి మనఃచేయదలచినాను. ఇప్పటికై నను మించిపోయినదిలేదు. ఆ సీతను దీసికొని వెళ్ళి రామునకు అప్పగించుడు. అదియే మంచిమార్గము.”

నాకుతెలియును :

మండ్రోదరి చెప్పిన మాటలను వినినరావణు డిట్లు సమాధానము నిచ్చెను. నాబలపరాక్రమములు తెలిసియు నీవేల పిరికి. మాటలు మాటాడుచున్నావు. దిక్పాలకులను జయించితిని, స్వర్ణాభినాథుని పారద్రోలితిని. స్వర్గ మర్త్య పాతాళ లోకముల నన్నిదిరించి నిలిచిన వాడొక్కఁడును లేడు. ఈ రాముడెంత ? నరుడు! నరులనినను వానరులనినను నాకులెక్కలేదు; నాకు జయము నిశ్చయము. ఈనాడు ఎటు లయినను ఆ రాము లక్ష్మణుల జయించి తీరెదను.” అనెను.

మండోదరి భర్తమాటల కడ్డుతగిలెను. పూర్వపతముల యోచింపుడు. రాముని పరాక్రమము నీవు గుర్తింప కున్నావేమి? పక్షునాల్గు వేల రాక్షసులను ఒక్క చేతిమీదుగా హతమార్చెను. కోట్ల కొలది మూలబలమును ఏడుగడియలలో నేల గూలనేసెను. ఇంద్రజిత్తు నాగాస్త్రము, నీ శక్తి ఆయుధము వృధా అయినవి కదా! మనమిక రాజ్యకాంక్షనువీడి, మోహమును, భోగమును మాని మునివృత్తితో అడవుల నుండము. కనుక సీతనిచ్చివేయుడు." అనెను.

ఓసి పిచ్చిదానా! నాకు సర్వమును తెలియును. తెలిసి యుండియు నేనిట్లు చేసితిని. నీకు పరమార్థమెఱిగింతును. వినుము. ఉత్తమోత్తమమగు స్థానము పొందుటకై నేనిట్లు చేసితిని. రాముడు శ్రీమన్నారాయణుని యవతారమని ఎరుగుదును. లక్ష్మీదేవియే సీతగా జన్మించెనని ఎఱుగుదును. ఎరిగి యుండియు ఆనుహమహుని చేతి మరణము ముక్తి నొసంగునని యింత చేసితిని. ఈ యుద్ధ యజ్ఞమున నా ఆత్మనాహుతి చేసెదను. ముక్తికాంతను శుభప్రదముగ వివాహమాడి విశ్రుత సౌఖ్యములొంద బోవుచున్నాను. చింతింపకుము."

అని రావణుడిక మారుబలుకక నిశ్చింతగా రథము నెక్కి సైన్య సమేతుడై సమరతలమున కురికెను.

మూడవసారి రావణుడు :

నాకాధిపతియగు దేవేంద్రుడు రామునకు సహాయముగనుండుటకై తన రథము నిచ్చి తన రథసారథి యగు మాతలిని బంపెను. రాముడు సంతసించి ఆ రథము నెక్కి రావణునితో యుద్ధమొనర్చెను. రావణుడు వేసిన గంధర్వాస్త్రమును గంధర్వాస్త్రముతోను, దైవాస్త్రమును దైవాస్త్రముతోను రాముడు త్రుంచివేసెను. రావణుడు ప్రయోగించిన రాక్షసాస్త్రమును రాముడు గరుడాస్త్రమును ప్రయోగించి తుత్తునియలుచేసెను. రావణుడు విడచిన బాణములన్నియు రాముని ఏమియు

చేయజాలక పోయెను. రాముని బాణములు రావణుని మిగుల బాధించుచుండెను. రావణుడు డలసిపోయెను. నిర్వీర్యుడగు తన రాజును చూచి సారథి రావణుని రథమును యుద్ధభూమినుండి తొలగదోసుకొనిపోయెను. ఇట్లు సారథి తొలగిపోవుటను రావణుడు మన్నించక మరల యుద్ధరంగమునకు పోయి పరుషముగ మాటాడెను.

అగస్త్యమహర్షి - ఆదిత్యహృదయము :

అనేకమంది దేవతలు, మహాబుష్టులునువచ్చి యుద్ధమును చూచుచుండిరి. వారెల్లరును రామునకు జయము, రావణునకు అపజయము కోరుచున్నవారే! రామరావణులు మరల యుద్ధమునకు సన్నద్ధులగుటను జూచిన అగస్త్యమహర్షి రామునివద్దకు వచ్చెను. “రఘురామా! నీవు సునాయాసముగ శత్రువును జయించుటకు ఆదిత్య హృదయము అను మంత్రమును చెప్పెదను.

సీ॥ ఆదిత్యహృదయంబు - శ్రీదంబు పుణ్యంబు

నఖిల విరోధి సంహారకంబు

పరమశివంబును - భద్రకారణమును

నిత్యమక్షయ్యంబు - నిఖిలపాప

విదళనక్షమమును - విజయకారణమును

శోకచింతాది నిఘాదనంబు

నుత్తమ మంత్ర మా-యుర్వర్ధనము సర్వ

మంగళ మాంగళ్య - మహితయశము

తేగీ, భక్తి జపయింప, దస్మనూ - పాశ్యమాను

రశ్మిమంతు సమద్యతు - రవిసురాసు

రావివందితు భాస్కరు - నఖిలలోక

వల్లభుని గొల్పుమీ వివస్వతు దండ్రీ !

(శ్రీమదాంధ్ర వాల్మీకి రామాయణము.)

నీవు ఏకాగ్రచిత్తమున ఆ మంత్రముతో సూర్యుని ఉపాసించుము. జయము కరతలామలకమగును.” అని రామునకు ఆదిత్యహృదయ మహామంత్ర ప్రభావమును, మంత్రమును అగస్త్యుడు చెప్పెను. రాము డట్లే ముమ్మారు ఆ మంత్రమును జపించి రావణుని వధించి తీరవలెనను దీక్షతో స్థిరసంకల్పుడై నిలచెను.

రామరావణులకు ఘోరసంగ్రామము జరిగెను. గగనవీధినుండి చూచుచున్న దేవతలిట్లు అనుకొనిరి.

శ్లో॥ గగనం గగనాకారం సాగరస్సాగరోపమః

రామరావణ యోధ్యుద్ధం రామరావణయోరిషి॥

ఆకాశమునకు పోల్చితగినది ఆకాశమే. సముద్రమునకు పోల్చ దగినది సముద్రమే. రామరావణ యుద్ధమునకు పోల్చితగినది రామ రావణ యుద్ధమే. అనగా ఇట్టి మహాసంగ్రామము మరియొకటి లేదని భావము.

రాము డనేక బాణములను వదలెను. రావణుని తల నరికెను. వాని తల నేలపై బడినను మరల మరుక్షణముననే వాని తల మొలచి యుండెను. ఇట్లు సూరుమారులు నఱికినను మరల మొలచుచు ఉండుటకు రాముడు విసిగిపోయెను. రావణుడు బాణములతోను, శూలముల తోను రోకళ్ళతోను రాముని నొవ్వజేయుచుండెను.

ఇది అంతయు ప్రత్యక్షముగ గాంచుచున్న ఇంద్రుని సారథియగు మాతలి, “రామభద్రా! ఇంకను ఆలసిచెదవేల? వీడిట్లు చచ్చువాడు కాదు. బ్రహ్మాస్త్రమును ప్రయోగింపుము.” అనెను.

అంతట శ్రీరాముడు మాతలి హితవు ననుసరించి బ్రహ్మాస్త్రము నభిమంత్రించి రావణునిపై వదలెను. భూనభోంతరాళములు బ్రద్దలగునట్లు మహాధ్వనిచేయుచు, ప్రళయకాల మార్తాండునివలె బ్రహ్మాస్త్రముపోయి

రాక్షసాశీనాకుడగు రావణుని హృదయమును బృద్ధులుగాజేసి, పాణి
ముల బలెగొని భూమికిమాటి తీరిగి రాముని అమ్మలపొదియందు
కూడెను. రావణుని భౌతిక దేహము కొండవలె నేలబడెను. రాక్షసులు
కడుభ్రాంతులై నలుదెసల బరుగులెత్తిరి. వానరుల సింహనాదములు,
విచిత్రజయధ్వనములు మిన్నముట్టెను.

దేవతలు పుష్పవన్ద్యమును కరిపించిరి. దేవదుందుభులు దిక్కులు
పక్కటిల్ల మ్రోగెను. దేవతలు, మహర్షులు రాముని కొనియాడిరి.
వానరసేనా సమూహమంతయు రాముని చుట్టుముట్టి తమ తమ ఆనందో
త్సాహముల బ్రకటించిరి.

ఉత్తర క్రియలు :

రావణుడు మృశినొందుటనుజూచిన విభీషణుడు దుఃఖపరవశు
డయ్యెను, “నీ అన్న వీరాధివీరుడై యుద్ధరంగమున అస్తువుల బాసి
నాడు. ఇట్టివానికై క్షత్రియ వీరులు విచారించితగదు. విచారముడిగి
యికముందు జరుగవలసిన పనినిగూర్చి ఆలోచింపుము.” అని రాముడు
విభీషణుని ఓదార్చెను.

యుద్ధరంగమున రావణుడు నేలకూలెనని తెలియుటతోడనే
పట్టమహిషి అయిన మణిదోదరియు, రావణుని భార్యలందఱును గోడు
గోడున నేడ్చుచువచ్చిరి. రావణుని శవముపై బడి పెద్దపెట్టున ఏడ్చిరి.
సీతను తీసికొని రాకుండిన యెడల ఇంతఘోరము సంభవించెడిదికాదు.
అని ఒకరనెరి. “సీతను మరల రామునికి అప్పగించియున్న మేలయ్యెడిది”
అని మరియొక రనిరి. ‘దైవమే యిట్లు నీచేత చేయించెను’ అని వేరొ
కరు బలికిరి. ‘దైవగతిని మనము తప్పింపజాలము’ అని ఇంకొకరునుడివిరి.
“దేవతలు సహితము నిన్నుజూచి గడగడలాడి పారిపోయిరి. ఇప్పుడు
నిన్నొక మానవమాత్రుడు చంపెనన్న వింతగనున్నది. యమధర్మరాజే

రాముని రూపమున వచ్చియుండును. అయినను రాముడు సామాన్య మానవుడు కాదు. సాక్షాత్తు శ్రీమన్నారాయణుడే. అందుకు సంది యములేదు. సీత మరెవరో కాదు. లక్ష్మీదేవియే-సీత నాకన్న అంద మున మిన్నయైనదికాదు. కామాంధుడవై గుర్తింపకపోయితివి. హాస తూలికాతల్పమున పట్టుపాన్పులపై పరుండునీవు యీ భూమిపై, యీ పీనుగలమధ్య, ఈ దుమ్ములో పడిపోయితివా? బౌరా ఎట్టి గతిపెట్టినది?" అని మండోదరి రావణుని వక్షముపైబడి యేడ్చి మూర్ఛిలైనను, మిగిలిన భార్యలు అమె నోదార్చి లేవదీసిరి.

ఇది అంతయుచూచుచున్న రాముడు విభీషణునితో, 'నీ అన్నకు ఉత్తరక్రియల నెరవేర్చుము' అనెను. "ఇతడు నాకు అన్నగూఢములో నున్న శత్రువు. అధర్మవర్తనుడు. వీనికి నేను దహన సంస్కారాదుల నుచేయు"నని విభీషణుడనెను. అందులకు రాముడు, 'విభీషణా! చచ్చిన వానితో శత్రుత్వము కూడదు. మరణముతో వైరమంతరించినట్లే. ఇతడు నీకెట్లో నాకును అట్లే" అనెను.

తదుపరి విభీషణుడు అంతఃపుర స్త్రీల నందరును లంకలోనికి వంపివేసెను. మంచి గంధపుచెక్కతో చితిని పెట్టించెను. పద్మకము, వట్టివేళ్ళు, సుగంధ ద్రవ్యములు, చిత్రాసనము లుంచబడెను. కాళ్ళ మధ్య రోలునుంచిరి. కపిలగోవును వధించి చర్మమునుదీసి నేతిలో తడిపి శవముపై కప్పిరి. గంధము, పూలమాలలు, లాజలుచల్లి వస్త్రము లుంచిరి. వేదోక్తముగా విభీషణుడు చితికి నిప్పు అంటించెను.

విభీషణునికి పట్టాభిషేకము :

విభీషణునికి లంకా రాజ్య పట్టాభిషేకము చేయవలసినదని రాముడు లక్ష్మణునికి చెప్పెను. అన్నగారి ఆజ్ఞ ప్రకారము లక్ష్మణుడు లంకా నగరములోనికిగి శాస్త్రోక్తముగ విభీషణునకు పట్టాభిషేకము గావించెను. విభీషణుడు సింహాసనాధిష్ఠితుడై ప్రజల కష్టసుఖముల నింపుక విచారించి రామునివద్దకువచ్చి వినయముతో నమస్కరించెను.

శుభవార్త ;

తన ప్రక్కనే నిలచియున్న హనుమంతునిజూచి రాముడిట్లనెను.
“రావణుని సంహరించితిని. నేను, లక్ష్మణుడు, సుగ్రీవాదులు సుఖముగ
నున్నారము.” అని సీతకు చెప్పుము. ఆమె సందేశమును గొనిరమ్ము.

ఆంజనేయుడు సీతవద్దకు వెళ్ళెను. జానకీదేవికి నమస్కరించెను.
‘అమ్మా! రామలక్ష్మణులను, సుగ్రీవుడును క్షేమముగనున్నారు. మన
శత్రువును, దుష్టుడును అగు రావణుని రాముడు సంహరించినాడు.
ఇప్పుడు లంకారాజ్యమునకు విభీషణుడు ప్రభువుగానున్నాడు. కనుక నీకిది
స్వగృహముగా భావించవచ్చును. నీకీ శుభవార్త చెవినివేయుటకై
నాప్రభువు రాముడంపగా వచ్చినాను.’ అనెను

సీత. ఆనందమున కవధులులేవు, ‘నీకేమి బదులు చెప్పవలయునో
తెలియకున్నది. మిక్కిలి ప్రియమైనవార్త నాచెనినిబడవేసితివి’ అనెను.

“అమ్మా! ఇంతకాలమునుండియు, ఈరాక్షసాంగనలు నిన్ను
పరిపరి విధముల బాధించినారు. వీరినందఱను తోకచుట్టి నేలగొట్టెదను.
సెలవిమ్ము.” అని మారుతి అనెను.

‘నాయనా! అది వారి తప్పుకాదు. రాజాజ్ఞ నెరవేర్చినారు’
వారిని క్షమించివదులుట ఉత్తమ లక్షణము’ అని సీత మన్నించెను.

‘అమ్మా! రామలక్ష్మణులను త్వరలో చూడగలవు.’ అనుచు
వాయుసందనుడు వెడలిపోయెను.

సందేశము :

‘నా భర్తను చూడగోరుచున్నాను.’ అన్న సీత అభిమతమును
హనుమంతుడు చెప్పగా రాముడు నిట్టూర్చి, ప్రక్కన నిలచియున్న

విభీషణునితో, “అభ్యంగనముచేయించి, శుభ్రవస్త్రముతోను, ఆభరణములతోను అలంకరింపజేసి సీతను తీసికొనిరమ్ము.” అనెను.

విభీషణుడు స్త్రీలను వెంటనిడుకొని జానకివద్దకేగి, “అమ్మా! సున్నాతవై, సర్వాభరణ భూషితవై పాలకి నెక్కిరమ్ము, నీ భర్త నిన్నుచూడ గోరుచున్నాడు.” అనెను. “స్నానము చేయకనే భర్తను చూచెదను.” అని సీత అనెను. “మీ భర్త చెప్పినరీతిగా మీరు చేయవలసినవారు.” అని విభీషణుడనగా సీత సమ్మతించెను.

తే. గీ. సతులు నిర్మల జలముల - జలకమార్చి

పట్టుపుట్టంబు ముదమున-గట్టబెట్టి

చందనమలంది నురభి పు-ష్పములు ముడిచి

మేలిమిభూషణంబులు - సాలదొడిగి॥

(శైలరామాయణము)

రాక్షసాంగనలు సీతకు సకలవిధాలంకారములుచేసిరి. బంగారు పాలకి నెక్కించి సీతను రామునివద్దకు విభీషణుడు కొనివచ్చెను.

సీత అగ్నిప్రవేశము :

సీత వచ్చియుండుటకు రాముడు సంతోషము, దైన్యము, రోషము నొందెను. రాముని చూచుటతోడనే సీతకు సంతోషము, ఆశ్చర్యము, ప్రేమ ముప్పిరిగొనగా సిగ్గుతో భర్త ముఖమువంక కన్నెత్తి చూచెను.

రామునిలోనున్న సంతోషదైన్యముల నణగద్రొక్కి, రోషము క్రోధము రూపముతో పైకుబికెను. చురచురచూచుచు రాముడిట్లనెను. “సీతా! నేను లేని సమయమున నిన్నెత్తుకొని పోయిన దుష్టుని చును మాడి నా పౌరుషమును బ్రకటించుకొంటిని. నా ప్రతిస నెరవేర్చుకొంటిని. పరపురుషుని యింట ఇంతకాలముండిన నిన్ను, సద్భంగ

సంజనితుడనై న నేను పరిగ్రహింపజాలను నీ యిష్టము వచ్చినచోటకు వెళ్ళవచ్చును. లక్ష్మణునివద్ద, భరతునివద్ద, సుగ్రీవునివద్ద లేక విభీషణుని వద్ద నీవుండి కాలము గడుపుకొనుము. అందమైన నిన్ను జూచి రావణుడు ఊరకుండెనా ?”

కర్ణకఠోరమైన రాముని పలుకులను విని సీత, “వీరాగ్రేసరా! పామరుడు పామరస్త్రిని దూరినట్లు పలికినావు. అగ్ని సాక్షిగ వివాహ మాడుటగూడ త్రోసివైచితివి నానునన్ను నీయందే లగ్నమై యుండుటను గమనింపవైచితివి. నాశీలముపై బిట్టుపెట్టుకొనుచున్నాను. నేనెట్టి దుర్వృత్తికిని లోనుగాలేదు. రావణుడు నన్ను పట్టుకొని తీసికొని వచ్చినమాట నిజమే. అప్పుడు నేను అస్వాధీనను, అది దైవికముగ జరిగినది. ఇట్లనెడివాడవు హనుమంతుని బంపుటెల? పంపకున్న అప్పుడే నా ప్రాణములను తీసికొనియుందును. కలసిమెలసియున్న నన్ను నీవు అర్థము చేసికొనవైచితివి. ఇక నేను చచ్చినదాననే.” అనుచు లక్ష్మణునితో, “నా భర్త నన్ను ఇంతటి మహాసభలో వరిత్యజించినాడు. నాకిక గత్యంతరమేమున్నది? ఈనిందను మోయుచు నేను జీవింప నొల్లను. లక్ష్మణా! చితిని బేర్చుము” అనెను.

లక్ష్మణుడు రామునివంక చూచెను. రాముడు అంగీకారము సూచించెను. లక్ష్మణుడు చితిని ఏర్పాటుచేసెను. సీత రామునిచుట్టు తిరిగి సమస్కరించెను. సమస్త దేవతలకును, సూర్యచంద్రులకును అంజలి ఘటించెను. ప్రజ్వలించుచున్న అగ్ని హోమాత్మునికి ప్రదక్షిణ నమస్కారము లాచరించెను.

సీ. అనిశంబు మచ్చిత్ర మాతృనాథునియందు

దవిలి వర్తించుట కథ్యమేని

వితత దుష్టత్వ శంకితనైన యే మర్వి

నతిశుద్ధ చారిత్ర నైతినేని

కరము వాఙ్మానస కర్మంబుచే మనో
ధిపు మాట మీజి వర్తింపనేని
రవిచంద్ర దిగ్వాయు రాత్రి సంధ్యాదిన
భూ నభంబులు సర్వభూతములును

తే గీ. పకల దిక్పాలకులు నాదు సచ్చరితము
సర్వము నెఱింగి యుండుట సత్యమేని
సపస హేతువు లోకైక సాక్షియైన
చిత్రభానుండు నన్ను రక్షించుగాక॥

(గోపీనాథ రామాయణము)

“సుకలధర్మస్వరూపుడయిన రాముని నేను మనసా, వాచా, కర్మణా
సమ్మియున్నట్లయిన ఈ అగ్ని దేవుడు నన్ను రక్షించునుగాక.” అనుచు
నాలుకలుజాపి ప్రజ్వలించుచున్న అగ్నిలో ప్రవేశించెను.

లంకాధినాథుడగు విభీషణుడు, కిష్కింధాధిపతియగు సుగ్రీవుడు,
హనుమంతుడు, జాంబవంతుడు మొదలగు వారెల్లరును, వానరులును,
రాక్షసులును, ఆకాశముననుండి వీక్షించుచున్న దేవ, గంధర్వ సమూ
హములును కనులు వప్పజెప్పి చూచుచుండిరేగాని ఒక్కరును రాము
నకు అధ్యంతరము చెప్పినవారు లేకపోయిరి. అందరి హృదయములును
బరువెక్కి కనులవెంట నీరుగార్చిరి.

అవుడు శివుడు, బ్రహ్మ, యముడు, ఇంద్రుడు మున్నగువారు
విమానములపై రామునికడకు వచ్చిరి. వారిట్లు అనిరి. “రామా! సీత
అగ్నిప్రవేశము జేయుచుండగా నీవు సామాన్య మానవునివలె చూచుచు
ఊరకొందువేల?”

శ్లో॥ ఆత్మానం మానుషం మన్యే రామం దశరథాత్మజమ్
యోఽహం యస్య యతశ్చాహం భగవాం స్తద్రభవీతు మే॥

“నేను సాధారణ మానవుడననియు, దశరథుని కుమారుడననియు భావించుచున్నాను. కానియెడల నేనెవరను ? ఎందుకిటు జన్మించితేని సమస్తమును తెలిసిన భగవంతుడవైన నీవు ఈ వివరమంతయు చెప్పవలెను.” అని రాముడు బ్రహ్మతో అనెను.

సృష్టికర్తయగు బ్రహ్మ ఇట్లనెను. “రామా ! నీవు లోకకర్తవు. చక్రాయుధుడవగు శ్రీమన్నారాయణుడవు. పురాణపురుషుడవు. పురుషోత్తముడవు. సూర్యచంద్రులు నీ నేత్రములు. నీవు సృష్టికి పూర్వము, ప్రళయమునకు తరువాత కనిపించువాడవు. నీ యెడల భక్తిగలవారు ఇహమున సమస్త సుఖములను పరమునందు స్వర్గసుఖములను అనుభవించుదురు.”

ప వి త్రు రా లు :

అగ్నిహోత్రుడు చితినుండి సీతతో వెలుపలకు వచ్చెను. “రామా ! నీ సీత ఏ పాపమెరుగని పత్నివత. స్వీకరించుము. నా ఆజ్ఞకు అడ్డుచెప్పకుము.” అనెను.

ఈ మాటలకు సంతసించుచున్న రాముని కనుల నుండి ఆనంద బాష్పములురాలెను. బ్రహ్మతో ఇట్లనెను. “సీత పరమ పవిత్రురాలు. నాకును, ముల్లోకముల వారికిని ఈ విషయము తెలియును. అయినను లోకులు ఃశ్వసించుటకై అగ్నిలో పడుచున్న సీతను నేనడ్డగించలేదు. మీరు చెప్పినట్లు చేయుదును.” అని సీతను పరిగ్రహించెను.

ఈ సమయమునకు విమానముపై దశరథుడును స్వర్గమునుండి వచ్చెను. అతడు సీతారామ లక్ష్మణుల నాశీర్వాదించెను.

రావణ సంహారమునకు దేవేంద్రుడు ఆనందించి “నీ కేమి కావలయునో కోరుకొను”మని రామునితో అనెను.

నా కొఱకు అనేక కష్టములకు గురియై, అనువులుబాసిన వానర సేన మరల తొల్లిటివలె శక్తి సామర్థ్యములతో నుండునట్లులను, వారు జీవముల పొందునట్లును కోరుదును." అనిన రాముని కోర్కె నెరవేరు నట్లు దేవేంద్రుడు, 'అట్లే అగునుగాక' అనెను. దేవతలు వెడలిపోయి.

వానర సమూహమంతయు సంతసించునట్లు చనిపోయిన వారందరు నిదుర మేల్కొంచిన వారివలె లేచిరి.

తిరుగు ప్రయాణము :

అమావాశ్య వెళ్ళగా పాడ్యమి ఘడియలయందు రావణవధయు, విదియ తదియలలో విభీషణ పట్టాభిషేకము సీత అగ్ని ప్రవేశము జరిగెను. ఆ రాత్రి గడచిపోయెను.

మరునాడు విభీషణుడు రామునివద్ద కేగి, స్నానము, అలంకారము చేసికొనుడనెను. అందులకు రాముడు, 'విభీషణా ! నాకొఱకై భరతుడు వేచియుండును. నేనిట అలంకారములతో కాలము గడుపజాలను. నీసత్కారములు సుగ్రీవాదులకు చేయుము. నేను అయోధ్యకు త్వరగా వెళ్ళవలయును' అనెను.

విభీషణుడు సుగ్రీవాది వానరోత్తములకు రత్నాభరణములనిచ్చి సత్కరించెను. మరియును రామునితో విభీషణుడిట్లనెను. "ప్రభూ ! కుబేరుని గెలిచి రావణుడు తెచ్చిన పుష్పక విమానమున్నదికదా ! దానిపై మీరు త్వరితగతిని అయోధ్యకు చేరగలరు."

రాముని ఆజ్ఞపై విభీషణుడు పుష్పక విమానము గొనితెచ్చి శ్రీరాముని ముందుంచెను. రాముడా విమానమునందాసీనుడై ప్రియవత్స సీతను అంకభాగమున కూర్చుండబెట్టుకొనెను. లక్ష్మణుడును విమానమునందాసీనుడయ్యెను. విభీషణ సుగ్రీవాదులుకూడ రాముని వెంట అయోధ్యకువచ్చు తమ అభిమతమును తెలిపిరి. రాముడంగీక

రించెను. వానరులు, రాక్షసులు విమానము నెక్కిరి. శ్రీరామ చంద్రుని యభిషేకము నెఱిగిన పుష్పకము ఆకాశమున కెగిరెను.

సముద్రమును, వారధియును, దర్భపై శయనించిన స్థలము మున్నగు వానిని చూపుచు రాముడు సీతకు పూర్వవృత్తాంతమును బోధపఱచెను. కిష్కింధకు వచ్చితిమని రాముడనగనే సీత 'ఆర్యపుత్రా! త్వం మున్నగు కిష్కింధయందలి స్త్రీలను చూడవలయుననియు, వారిని గూడ అయోధ్యకు తీసికొని పోవలయుననియు కోరికగనున్నదనియు అనెను. విమానము క్రిందికిదిగెను.

రామాజ్ఞననుసరించి సుగ్రీవుడు అంతఃపురములోనికి వెళ్ళి తొల, రుమ మున్నగు వానర వనితారత్నములను వెంటనిడు కొని వచ్చి పుష్పకము నధిరోహించెను. మరల విమానము బయలుదేరి ఋష్యమూక పర్వతమును, దండకారణ్యమును దాటి, చిత్రకూటమధిగ మించి భరద్వాజాశ్రమమును చేరెను. ఆనాడు చైత్ర శుద్ధపంచమి. సీతా రామ లక్ష్మణులు అరణ్యవాసమునకు బయలుదేరి ఆనాటితో పశునాలుగు సంవత్సరములు ముగియుచుండెను.

అయోధ్యయందలి భరతుడు, తల్లులు, ప్రజలు మున్నగువారి క్షేమసమాచారములను భరద్వాజమహర్షివలన రాముడు తెలిసి కొనెను. మహర్షి కోరికపై రాముడానాడు ఆశ్రమమున నుండి ఆతిథ్యము స్వీకరించెను. రాముని కోరికపై వానరసేనా సమూహమునకు భుజింప ననువుగ నుండునట్లు అకాలమైనను వృక్షములు ఫలముల నిండియుండునట్లు భరద్వాజ మహర్షి అనుగ్రహించెను.

సందిగ్గామము :

ఆరాత్రి భరద్వాజాశ్రమమున గడుపదలచెను. హనుమంతుని రాముడు బిలిచి ఇట్లనెను. “శృంగిబేర పురమునకు బోయి గుహుని తోడను, నంది గ్రామమున నున్న భరతునకును మారాకను గూర్చి

తెలియజేయుము.” హనుమంతుడు సరసాపమున బోయి “గుహాన కును, భరతునకును సీతా రామలక్ష్మణులు లేవు ఉదయమున వచ్చుచున్నారు.” అను ప్రియమైన వార్తను తెలిపెను. భరతుడు హనుమంతుని కాగలించుకొని సత్కరించెను. పిమ్మట హనుమంతుని వలన రాముని వృత్తాంతమంతయు, అనగా పాదుకలు గొనివచ్చిన దాది తిరిగి రాముడు భరద్వాజాశ్రమము చేరువరకు భరతుడు శ్రద్ధా వినెను. శత్రుఘ్నునకీవార్త చెప్పి అయోధ్య వరకు గల బాటచు సిద్ధము చేయించెను.

తల్లులు ముగ్గురు, అంతఃపురాంగనలు, మంత్రులు, పురజనులు మున్నగు వారెల్లరు అయోధ్యనుండి నందిగ్రామముచేరిరి. భరతుడు రాముని పాదుకలను నెత్తిననిడుకొని, వందిమాగధులు స్తోత్రవాచకములు బలుకుచుండగా బ్రాహ్మణులు వేదమంత్రముల నుచ్చరించుచుండగా, మంగళవాద్యములు మ్రోగుచుండగా ఊరి వెలుపలకు వచ్చెను. ఇంతలో రాముని విమానము కంటబడెను.

జనుల కోలాహలముమధ్య విమానము నేలపై వ్రాలెను. భరతుడు రామునికి నమస్కరించెను. రాముడు భరతుని కాగలించుకొనెను. సీతా రాములు పెద్దలెల్లరకును నమస్కరించిరి. భరతుడు పాదుకలను రాముని ముందుంచెను. స్వయముగ రాముని పాదములకు తొడిగెను. ‘అన్నా! ఇది నీరాజ్యము, నీవు స్వీకరించుము. నా కోరిక నెరవేరును, నేను ధన్యుడనౌదును’ అనెను.

అందరును విమానముపై నందిగ్రామములోని భరతాశ్రమమునకు వచ్చిరి. ‘విమానమా! ఇక నీ యజమానియగు కుజేరునివద్దకుపోము’ అని రాముడు పుష్పకమును పంపి వేసెను.

దీక్షాబద్ధులెయున్న రామ, లక్ష్మణ, భరతులు క్షురకర్మల గావించుకొని మంగళాస్నానములనొనర్చిరి. సమ స్తభూషణాలంకృతులు

గా వింపబడిరి. కౌసల్య మున్నగువారు సీతను అలంకరింపజేసిరి. సుమంత్రుడు ప్రకాశవంతమగు రథము తెచ్చెను.

శ్రీరామ షట్పాభిషేకము :

మంగళవాద్యములు మ్రోగుచుండెను. మేలుజాతి గుఱ్ఱములు కట్టిన రథముపై రాముడు అయోధ్యానగరమునకు బయలుదేరెను. భరతుడు రథము నడపెను. శత్రుఘ్నుడు తెల్లగొడుగువట్టెను. లక్ష్మణుడును, విభీషణుడును వింజామరలు విసరిరి. సుగ్రీవుడు ఏనుగునెక్కి ముందుదారివీసెను. మిగిలిన వారెల్లరును ఉచిత వాహనము లెక్కి బయలుదేరిరి.

అయోధ్యానగరము శోభాయమానముగ అలంకరింపబడెను. సుమంత్రుడు మున్నగు మంత్రులు ఎదురువచ్చి స్వాగతము బలికిరి. ముత్తైదువలు సౌధోపరిభాగములనుండి పుష్పములు, లాజలు చల్లుచుండిరి. ప్రజలు జయజయలు పెట్టుచుండ శ్రీరాముడు ధశరథుని సౌధమున బ్రవేశించెను.

భరతుని కోర్కెమేరకు సుగ్రీవుని ఆజ్ఞపై నలుగురు వానర ప్రముఖులు నాలుగు సముద్రములకేగి నాలుగు బంగారు కలశములనిండ నీరు దెచ్చిరి.

వసిష్ఠుడు సీతా సమేతుడైన రాముని రత్నసింహాసనముపై కూర్చుండ జేసెను. వసిష్ఠాదు లెనమందుగురు రాముని అభిషేకించిరి. లోకపాలురు, దేవతలు ఆకాశము నుండి ఓషధులచే రాముని అభిషేకించిరి. శత్రుఘ్నుడు శ్వేతచ్ఛత్రము వట్టెను. సుగ్రీవుడును, విభీషణుడును వింజామరలు వేసిరి. నూరు బంగారు తామరలు గల మాలికను, రత్నమయమాలికను దేవేంద్రుడు వాయుదేవుని వలన బంపి సమర్పింప జేసెను.

రాముడు బ్రాహ్మణులకు గోహరణ్యాది దానముల నొసగెను. సుగ్రీవునకు రత్నహారమును, అంగదునకు భుజకీర్తులను ఇచ్చెను. ఒక ముత్యాలహారమును రాముడు సీతకిచ్చి నీ కానందము కలిగించిన వానికిమ్మనెను. ఆమె హారమును హనుమంతున కిచ్చెను. విభీషణునకు, జాంబవంతునకు, తదితర వానరులకు వారివారికి తగిన విధముగ బహూకరణముల నొసగెను.

దేవతలు పుష్పవృష్టి గురిపించిరి. అప్పరసలు నృత్యమాడిరి. రాముని వద్ద నెలవు దీసికొని విభీషణుడు, సుగ్రీవుడు తమ పరివార జనముతో తమతమ నెలవులకు జనిరి.

రా మ రా జ్య ము :

భూమి సస్యసమృద్ధమయ్యెను. వృక్షములు పుష్పఫలశోభితము లయ్యెను. దేశమున కఱవు కాటకములు లేవయ్యెను.

రాముడు భరతునకు యశావరాజ్య పట్టాభిషేకము చేసెను. సోదరుల సహాయముతో అనేక యజ్ఞములను చేసెను.

రాముని రాజ్యమున అన్ని వర్ణముల వారును తమ కులవృత్తుల నిర్వర్తించుకొనుచు సత్యవంతులు, ధర్మపరాయణులును అయియుండిరి. స్త్రీలు విధవలగుట గాని, పెద్దలుండగా పిన్నలు మృతినొందుట గాని లేదు. రోగముల వలన, దొంగలవలన, ప్రజలు భయము నెరుగరు. ప్రజలకు రాముడే తండ్రి, రాముడే ప్రభువు, రాముడే దైవము.

సమస్త జనులును సర్వ సుఖములను అనుభవించుచుండిరి. శ్రీమంతుడయిన రాముడిట్లు తమ్ములతోగూడి పదునొకండు వేల సంవత్సరములు రాజ్య పరిపాలన మొనర్చెను.

శ్లో॥ దశవర్ష సహస్రాణి దశవర్ష శతానిచ
భ్రాతృభిస్సహితః శ్రీమానామ రాజ్యచకారయత్.

శ్లో॥ ఆదికావ్య మిదం త్వర్షం పురా వాల్మీకి నా కృతమ్
యఃపశ్యేచ్ఛుణ్ముయాత్తాతే నరః పాపాద్విముచ్యతే.

శ్లో॥ ఆయుష్య మారోగ్యకరం యశస్యం
సాభ్రాతృకం బుద్ధికరం నుఖంచ
శ్రోతవ్య మేతన్నియమేన సద్భి
రాఖ్యాన మోజస్కర మృద్ధికామైః

ఉత్తరకాండ

అభినందనలు :

శ్లో॥ ప్రాప్తరాజ్యస్య రామస్య రాక్షసానాం వధేకృతే
ఆజగ్మర్మునయః సర్వేకాశువం ప్రతినన్దితుః॥

శ్రీరాముడు పట్టాభిషిక్తుడై ధర్మపరిపాలన మొనర్చుచుండగా నాలుగు దిశల నుండి అనేకమంది మునులు వచ్చి అభినందించిరి. అట్టి వారిలో సప్తమహాముఖులు, అగస్త్యుడు, కణ్వుడు, శౌమ్యుడు మున్నగు మహా ముఖులు కూడగలరు.

రాముడు వచ్చుచున్న మహా మునులకు ఎదురేగి అర్ఘ్య పాద్యములనిచ్చి సత్కరించి ఉచితాసనాశీనుల గావించెను. మునులిట్ల నీరి. “రామభద్రా ! దేవతలను గూడ గడగడ లాడించిన రావణ కుంభకర్ణుల సంహరించినావు. వారికంటె అవధ్యుడగు ఇంద్రజిత్తును తెగటార్చితివి. మూడులోకములకు సుఖమును ప్రసాదించితివి. చాల సంతోషమైనది.”

‘ఇంద్రజిత్తును ప్రత్యేకించి చెప్పితిరి. వారిపుట్టుపుర్వోత్తరములు దయతో ఆనతియు’డని రాముడనెను.

అగస్త్య మహాముని ఇట్లు చెప్పడొడగెను.

పులస్త్యబ్రహ్మ :

కృతయుగము నందు వ్రజాపతి కుమారుడును, బ్రహ్మర్షియు నగు పులస్త్యుడు కలడు. ధర్మము తెలిసికొనుటకు మేరువర్మత సానువుల నున్న తృణబిందుని ఆశ్రమమున కొంతకాలము పులస్త్యు డుండెను. ‘ఆశ్రమ సమీపమునకు వచ్చిన కన్య గర్భవతియగు’ నను

పులస్త్యుని శాపము తెలియక ఒకనాడు తృణబిందుని కుమార్తె ఆశ్రమ సమీపమునకు బోయి గర్భవతి అయ్యెను. తృణ బిందు వీ విషయము దివ్యదృష్టి వలన తెలిసికొని కుమార్తెను దీసికొనిపోయి పులస్త్యుని వద్ద పరిచర్యలు చేయ అంగీకరింపజేసెను. ఆమెకు ఒక మగబిడ్డ కలిగెను. వేదాధ్యయనము చేయునపుడు కలిగిన వాడగుటచే విశ్రవుడని నామకరణము చేసెను.

కు బే రు డు :

భరద్వాజుని కుమార్తెయగు దేవవర్ణిని విశ్రవుడు వివాహ మాడెను. వారికుమారుడు వైశ్రవణుడు, అతడే కుబేరుడని ప్రఖ్యాతి నొందెను. ఇతడు బ్రహ్మచుగూర్చి వేయివత్సరములు ఘోర నియమము లతో తపస్సుజేసి బ్రహ్మవలన “లోక పాలుడుగను, ధనాధ్యక్షుడు”గను వరములనందుటయేగాక పుష్పక విమానముకూడ పొందెను.

కుబేరుడు తండ్రివద్దకుపోయి వరముల సంగతిచెప్పి తనకు నివాస స్థానము చూపగోరెను. “దక్షిణ సముద్రమున లంకాపురము కలదు, విష్ణుభయముచే రాక్షసులు దాసిని వదలి రసాతలమునకుబోయిరి. ఆ పట్టణమున నీవుండుము.” అని విశ్రవుడనెను. కుబేరుడు లంకకుచేరి యక్షులకు ప్రభువై పాలించెను.

యక్షులు, రాక్షసులు :

సృష్టికర్తయగు బ్రహ్మ ప్రాణులను సృష్టించెను. భలమును రక్షించుచుండుడని బ్రహ్మ అనెను. వారిలో కొందరు ‘భక్షామః’ (తినెదము) అనిరి; కొందరు ‘రక్షామః’ (రక్షింతుము) అనిరి. భక్షామః అనినవారు యక్షులుగను, రక్షామః అనినవారు రాక్షసులు గను అయిరి.

రాక్షసులలో హేతి, ప్రహేతి అను అన్నదములలో ప్రహేతి తపముజేసికొనుటకు బోయెను. కాలుని కుమార్తె భయ అనునామె వలన హేతికి విద్యుత్కేశుడు జనించెను. సంధ్య కూతురగు నాలకంట కను విద్యుత్కేశుడు పెండ్లాడెను. రతియం దనురక్తిగల నాలకంటక తనకు అంతరాయముగాకుండ కలిగినబిడ్డను మంధర పర్వతముపై వదలెను. పార్వతీ పరమేశ్వరలాశిశువు ఏడుపువిని జాలినొందిరి. బాలుడు వెంటనే తల్లితో సమానమగు వయసుకలిగి యుండునట్లును, మరణము లేకుండునట్లును శిశుడు పరములిచ్చి ఆకాశమున సంచరించు పట్టణముకూడ నిచ్చెను. రాక్షసులకు గర్భాదానమైనంతనే గర్భము దాల్చు నట్లును, వెంటనే శిశువు జనించు నట్లును, జనించగనే తల్లితో సమానవయసు కనిగినవాడగు నట్లును పార్వతీదేవి పరములను బ్రసాదించెను. పార్వతీ పరమేశ్వరులీబాలునికి సుకేశుడని పేరుబెట్టిరి.

గ్రామణియను గంధర్వుని కుమార్తె దేవవతి వలన సుకేశునకు మాల్యవంతుడు, మాలి, సుమాలి అను ముగ్గురు కుమారులు కలిగిరి.

లంకానగర నిర్మాణము :

ఈ ముగ్గురన్నదమ్ములు బ్రహ్మనుగూర్చి ఘోరమైన తపస్సు జేసి శత్రువులను జయించునట్లు, మహారాజులై యుండునట్లు బ్రహ్మ వలన పరములను పొంది పరగర్వమున దేవతలను సహితము వేధించిరి. విశ్వకర్మను బిలిచి కైలాసము వంటి పట్టణము నిర్మించుచునిరి. త్రికూట పర్వత శిఖరమున రమ్యమగు లంకాపట్టణమును విశ్వకర్మ వలన నిర్మింప జేసికొని వారందు ప్రవేశించిరి.

సుందరి, కేతుమతి, వసుధ అనువారు సర్వదయను గంధర్వాం గన దుహితలు. వీరుసుకేశుని ముగ్గురు కుమారులను పెండ్లాడిరి. మాల్యవంతుడు, సుందరివలన వజ్రముష్టి, విరూపాక్షుడు, దుర్ముఖుడు, సుప్తఘ్నుడు, యజ్ఞకోపుడు, మత్తుడు, ఉన్మత్తుడు, అను మగ సంతాన

మీను. అనల యను కుమార్తెను బడసెను. సుమాలి, కేతుమతి దంప
లకు ప్రహస్తడు, అకంపనుడు, వికటుడు, కాలకర్ముడు, ధూమ్రా
ర్ముడు, దండుడు, సువాక్కుడు, సంహోది, ప్రభునుడు, భాసకర్ణుడు అను
నైత్రులను, పుష్పేత్కట, కైకసి, కుంభీనసి అను పుత్రికలును జనిం
చిరి. మాలి భార్య అయిన వసుధకు అనలుడు, అనిలుడు, హరుడు,
హరపాళి అను కుమారులు పుట్టిరి.

విశుద్ధత పోరాటము :

సుహోబలవంతులగు సోదరులు ముగ్గురును విచ్చల విడిగ సంచ
రించుచు, మునులను బాధించుచు, యజ్ఞములను ధ్వంసము జేయుచు
నుండిరి. దేవతలను, నాగులను కూడ బాధించిరి. ముల్లోకములవారును
శివుని పద్మకు పోయి మొరబెట్టుకొనిరి. సుకేశునిపై గల అనురాగ
ముచే శివుడు మిన్నకుండెను. అంతటవారు నారాయణుని కడకుపోయి
రక్షింప వేడుకొనిరి. నారాయణుడభయ మిచ్చెను.

ఈ విషయ మెరిగిన సోదరులు దేవతలపై దండెత్తిరి.
శ్రీమన్నారాయణుడు శంఖ, చక్ర, గదా, శార్ఙ్గములను బూని
గరుడ వాహనారూఢుడై మాల్యవంతుల నెదుర్కొనెను. వారలకు
పోరుఁ ఘోరముగ జరిగెను. అందు విష్ణువు చక్రాయుధముతో మాలి
శిమును ఖండించెను. మాల్యవంతుడు, సుమాలియు మరికొంత
కాలము విష్ణువుతో పోరాడిరి కాని వృథా అయ్యెను. అంతట వారిరు
వురును లంకాయందుండుట జ్ఞేమము కాదనుకొని అనుచరులతో రసా
తలమునకు పారిపోయిరి. సుమాలితో నున్న వారందరును సాంకంటక
జంతులు. రావణుడు మున్నగువారు పౌలస్త్య దంశీయులు. ఎంతయో
బలవంతులైన ఈ ఇరు వంశముల వారిని శ్రీమన్నారాయణుడు
మాత్రమే సంహరించ గలడు. మాల్యవదాదులు రసాతలమునకు
పారిపోయి లంకా పట్టణమున నెవ్వరును లేకుండుటచే కుబేరుడు
అక్రమించెను.

కైకసి సంతానము :

ఒకనాడు సుమాలి భూలోకమునకువచ్చి కుబేరుడు విమానముపై
సంచరించుచుండుట జూచి అసూయతో తిరిగిపోయి, తన కుమార్తె
కైకసితో “విశ్రవుని అనుగ్రహముపొంది కుబేరునివంటి కుమారుడు
కనుము” అనెను.

కైకసి విశ్రవునికడకు పోయెను, అది సంధ్యాసమయము. అతడు
అగ్ని కార్యమును జేయుచుండెను. కైకసి తలవంచుకొని కాలి బొటన
వ్రేలితో నేలరాయుచుండెను. యోగదృష్టిచే విశ్రవుడు కైకసి ముఖో
గతము నెఱిగి వివాహమాడెను. “నీవు సంధ్యాసమయమున వచ్చితివి,
దుష్టకాలమగుటచే దుష్టులగు కుమారులు కలిగెదరు. వారు రాక్షసు
లయ్యెదరు.” అని భర్త చెప్పెను. ఇట్టి దుష్టసంతానము కలుగుటకు
చింతించుచు కైకసి భర్త పాదములబట్టి వేడుకొనగా, ‘ఇది తప్పునది
కాదు. కాని నీ కనిష్ఠ సంతానము ధర్మజుడగును.’ అని అనుగ్రహించెను.

కొంతకాలము గడచినది. పది తలలు, ఇరువది చేతులుగల
భయంకరాకారుడు జన్మించెను. అప్పుడు భూమి వడకెను. రక్తము
వర్షించెను. ఇతడే దశముఖుడు (రావణుడు). తరువాత మహాబలశాలి
యగు కుంభకర్ణుడు, పిమ్మట వికృతరూపియగు శూర్పణఖ, తదుపరి
విభీషణుడును కైకసికి జన్మించిరి.

ఒకనాడు తండ్రిని చూచుటకువిమానముపై వచ్చిన కుబేరునిజూపి
కైకసి రావణునితో ‘నీ అన్నవలె నీవును ఐశ్వర్యవంతుడవు కావలె’నని
చెప్పెను. ‘అన్నకంటె మించినవాడవగుదు’ నని దశముఖుడు తల్లితో
అనెను.

వ ర ము లు :

దశముఖుడు సోదరులతో గోకర్ణాశ్రమమునకు పోయెను. బ్రహ్మను
గూర్చి ముగ్గురును గొప్పతపస్సు జేసిరి. వేయి సంవత్సరముల గోక

లవంతున ఖండించుకొని అగ్నిలో వేసి దళములుడు హూమము చేయసాగెను. ఇట్లు పదివేల సంవత్సరములకు పదియవతలను నరుకు కొనబోగా బ్రహ్మ ప్రత్యక్షమయ్యెను. “చావు లేకుండ వరమునిమ్ము” అనగా బ్రహ్మ, “పుట్టినవాడుచావకతప్పదు” అనెను. అట్లయిన “దేవా! దేవతలు, నాగులు, యక్షులు, గంధర్వులు, దైత్యులు, రాక్షసులు సుషర్ణులుచేత చావకుండ వరమిమ్ము, మనుష్యాదులు గడ్డిపరకల వంటి వారు. వారివలన నాకు భయము లేదు.” అని దళములుడనెను. బ్రహ్మ అటులేవరమిచ్చి, మరియును అతడు కోరికొనిన తలలు మరల మొలచునట్లును, కోరుకొనిన రూపము వచ్చుటను గూడ అనుగ్రహించెను.

కుంభకర్ణుడు పంచాగ్ని మధ్యమందుండి పదివేల సంవత్సరములు తపమాచరించెను. ఈతడు వరములను బడయకముందే ఘోరకృత్యములు చేసినాడు; వరములీయరాదని మునులు బ్రహ్మను వేడుకొనిరి. సరస్వతి కుంభకర్ణుని నాలుక యందుండునట్లు జేసి, కుంభకర్ణునిచే ‘నాకు నిద్రను ప్రసాదించుము’ అని వారనిపించిరి. బ్రహ్మ అట్లే అగుగాక అనెను.

విభీషణుడు వేదపఠనము జేయుచు ఒంటి పాదముపై నిలిచి అయిదు వేల సంవత్సరములును, ఊర్ధ్వ బాహువై మరి అయిదువేల వర్షములును తపస్సు జేసెను. బ్రహ్మ ప్రత్యక్షమై వరములు కోరుకొను మనెను. “నే నెట్టి కష్టదశలో నున్నను ధర్మము విడువ కుండునట్లు, అభ్యసింపకయే బ్రహ్మస్త్రము నాయధీనమందుండునట్లు, ఉన్న ఆశ్రమ ధర్మము ననుచరించి మనస్సు నిశ్చలమైయుండునట్లు మరియు ప్రసాదించుము” అని విభీషణుడు ప్రార్థించెను. అతడు కోరినట్లే ఇచ్చుటగాక, అతని ధర్మ దృష్టికి సంతసించి, విభీషణునికి స్థిరకాల జీవితమైయుండు వరమును గూడ నొసగెను.

లంక రాక్షసుల పాట :

మనుమలు ముగ్గురును బ్రహ్మను మెప్పించి వరముల బడిసినందు
లకు సంతసించి సుమాలి తన వద్ద మంత్రులగు ప్రహస్తుడు, మారీ
చుడు, విరూపాక్షుడను వారితో దశముఖుని వద్దకు వచ్చెను. అభినం
దించెను. “లంకాపట్టణము మనది. నీ వెటులైన కుబేరుని పార్శ్వో
లుము. సమర్థుడవైన నీవు రాక్షసజాతి నుద్ధరించి రాక్షసరాజువు
కమ్ము” అని బోధించెను. కాని అన్నయగు కుబేరునిపై దండెత్తుటకు
దశముఖుడంగీకరించ లేదు. సమయము జూచి దశముఖునికి నచ్చజెప్పు
టకై ప్రహస్తుని ఆతని కడనుంచి, తాతయగు సుమాలి రసాతలమునకు
బోయెను.

కాలక్రమమున ప్రహస్తుని ప్రబోధము దశకంఠునకు వచ్చినది.
లంక రాక్షసులది కనుక తన కిచ్చివేయుమని ప్రహస్తుని రాయబార
మంపగా, “దశకంఠుడును నేనును సోదరులము. అవిభక్తముగ అతడును
ఇచటనే ఉండవచ్చు”నని కుబేరుడనెను. కాని విశ్రవడందుకు సమ్మ
తించక, “దశముఖుడువరగర్వితుడుగా నున్నాడు. దుర్మార్గుడగు వారితో
పొత్తువలదు. విరోధమువలదు. కైలాసమున, మందాకినీ నదీతీరమున,
గంధర్వ నాగకన్నరలు నడయాడు రమ్యపదేశమున నుండుము.
సుఖము కలుగును.” అనెను.

తండ్రి తలపున కనువుగ కుబేరుడు కైలాసమునకుపోయి అలకా
పురి యందుండెను. దశముఖుడు రాక్షసులతోవచ్చి లంకాధిపతియై
రాజ్యమేలసాగెను.

వివాహములు :

దశముఖుడు యెల్లెలగు శూర్పణఖను కాలకేయవంశమువాడగు
విద్యుజ్జహ్నునకిచ్చి వివాహముజేసెను.

మయునకు హేమ అనునామెనిచ్చి దేవతలు పెండ్లిజేసిరి. హేమ అప్పరసాంగన. వీరికి మాయావి, దుందుభి అనుకుమారులును, మండోదరి యను కుమార్తెయు కలిగిరి. మయుని విడచి హేమ వెడలిపోయెను. ఒకనాడు వేటకు వెళ్ళిన దశముఖుడు మండోదరినిజూచి వివాహమాడ గోరెను. మయుడు సంతోషముతో దశముఖునకు మండోదరినిచ్చి పెండ్లిజేయుటేగాక, శక్తి అను గొప్ప ఆయుధమునుగూడ అల్లునికిచ్చెను. కుంభకర్ణుడు వైరోచనుని కుమార్తె ప్రజ్ఞాబాలను, విభీషణుడు శైలూషుడను గంధర్వరాజు దుహిత సరమను పెండ్లాడిరి. దశముఖునకు మండోదరి వలన ఒక కుమారుడు కలిగెను. మేఘనాదమువలె పుట్టినపుడేడ్చినందున మేఘనాదుడని వానికి పేరుపెట్టిరి. ఇతడే ఇంద్రజిత్తు అని ప్రసిద్ధిజెందెను.

అ ల కా పు రి :

కైలాసమున కేగిన వైశ్రవణుడు శివునిగూర్చి ఎఱిమిది వందల సంవత్సరములు తపస్సుజేసెను. పార్వతీ పరమేశ్వరులు ప్రత్యక్షమైరి. పార్వతీదేవిని కుబేరుడు ఓరకంట చూచెను. దురుద్దేశ్యము లేకపోయినను పార్వతీదేవి ఆతడట్లు చూచుటకు కోపించి ఎడమకంటిని కాలిచేసెను. కుబేరుడు పట్టువిడక ఇంకను తపమాచరించెను. శివుడు ప్రత్యక్షమై కుబేరుని తన మిత్రకోటిలో నంగీకరించి, కైలాసమున అలకాపురి యందుండ స్థాన మొసంగెను. నాటినుండి కుబేరుడు దిక్పాలకుడై, నవ నిధులకధిపతియై, యక్షులను పాలించుచుండెను.

తమ్ముడగు దశముఖుడు చేయుచున్న దుండగముల గూర్చివిని ఆతని మేలుగోరి రాయబారివలన హితము నుపదేశింపగా కబురంపెను దశముఖుడు ధూతను నతికెను,

యక్ష రాక్షస యుద్ధము :

మేలుచేయబోయిన కుబేరునకు కీడు ఎదురయ్యెను. తనంతి వానికి హితము చెప్పవాడా కుబేరుడు అను దురహంకారముతో దశముఖుడు ప్రహస్తుడు, మారీచుడు మున్నగు వారిని వెంటగొని అలకాపురముపై దండెత్తెను.

కుబేరుడు తన సేనాధిపతులగు సంయోధకంటకుడు, మణిభద్రుడు అనువారలను బంపెను. వీరోచితముగ పోరాడినను దశముఖుని యుద్ధమున తట్టుకొన లేక లొంగిపోయిరి. కుబేరుడు తనవాహనము నెక్కి స్వయముగ యుద్ధము జేయబోయెను. భీకరముగ పోరాటము జరిగెను. కాని కుబేరుడు ఓడిపోయెను. యక్షులు పారిపోయిరి. దశముఖుడు కుబేరుని వద్దగల పుష్పక విమానమును స్వాధీన పఱచుకొని విజయగర్వముతో లంకకు బోయెను.

రావణుడు :

దశముఖుడు పుష్పకముపై ప్రయాణము జేయుచుండగా కుమార స్వామి జన్మస్థలమైన శరవణవనము నుండి విమానము కదలక నిలిచి పోయెను. కారణము తెలియక దశముఖుడు క్రిందికి చూచెను. 'సార్వతీ పరమేశ్వరులిట ఏకాంతమున నున్నారు. వెనుదిరిగి పొమ్ము'. అని అచట నున్న నందికేశ్వరుడనెను. దశముఖుడు వానివంక జూచి నవ్వి, "ఓహో కోతిముఖము వాడవు నీ వెవడవురా ?" అని హేళనజేసెను. నందికేశ్వరుడుద్రుక్తుడై "నా వంటి కోతిముఖముగలవారు కోట్లకొలది జన్మించి నిన్నును నీ వంశమును నాశన మొనరింతురు గాక !" అని శపించెను.

కోపాద్దిపిత్తుడైన దశముఖుడు తన విమానము ఆగిపోయిన కొండ నే వెకలించిసారి వెయ నడుముగట్టి, చేతులబట్టి పర్వతమును

ఊపి వేసెను. దానిపై గల దేవగంధర్వగణము కంపించిపోయెను. పార్వతీదేవి భయముతో పరమేశ్వరుని కౌగిలించుకొనెను. శంకరుడు కాలిబొటనవేలితో పర్వతము నదిమిపట్టెను. కొండక్రింద దూర్చిన దళముఖుని చేతులు నలిగి, బయటకు తీసికొనజాలక భయంకరముగ రావముజేసెను. అటుల నతడు బాధతో అరచుచు సామగానమున శివుని స్తోత్రముచేసెను. వేయిసంవత్సరములు గడచెను.

తృప్తి చెందిన పరమేశ్వరుడు ప్రత్యక్షమై దళముఖుని చేతులు కొండ క్రిందనుండి తీసికొన నవకాశమిచ్చెను. చంద్రహాసమును ఒక ఖడ్గమునిచ్చి 'దీనిని ఎప్పుడైనను అవమానపరచకుము. అట్లు జేసితివేని నాబద్ధకు వచ్చును.' అని ఈశ్వరుడు మరియునిట్లనెను. "ముల్లోకములు భయము నొందునట్లు రావముజేసితివి గాన నేటినుండి రావణుడు అను పేరు నీకు ప్రసిద్ధమగును."

వే ద వ తి :

బృహస్పతి కుమారుడు కుశధ్వజుడు. వేదవతి కుశధ్వజుని కుమార్తె. మిక్కిలి అందమైనది. ఎందరడిగినను అంగీకరించక కుశధ్వజుడామెకు శ్రీమన్నారాయణునికిచ్చి వివాహముచేయదలచెను. పంభుడను దైత్యుడు ఈర్ష్యతో నిద్రలోనున్న కుశధ్వజుని తల నరికివేసెను. భార్య సహగమనము చేసెను.

వేదవతి శ్రీమన్నారాయణునిగూర్చి తపస్సు జేయసాగెను. ఒకనాడామెను రావణుడు చూచి మోహించెను. తన కోర్కెను తెలిపెను. శ్రీమన్నారాయణునిదప్ప అన్యుని పెండ్లాడనని ఆమె చెప్పెను. రావణుడు నారాయణుని దూషించుచు వేదవతి జుట్టువట్టుకొనిలాగెను. ఆమె జుట్టును చేతితోనే ఖండించుకొని "దుష్టుడా! నేను అయోనిజైన మురొక జన్మమునెత్తి నీపాలిటి మృత్యువు నగుదును." అని అగ్నియందు దుమికెను.

“ఆ వేదవతియే సీతయై పుట్టినది; నీవు నారాయణుడవు!” అని అగస్త్యుడు రామునితో చెప్పి తరువాతి కథను మరల చెప్పదొడగెను.

జయాపజయములు - శాపములు :

రావణుడు జై త్రయోత్ర చేయ ప్రారంభించెను.

మరుత్తుడు :

మరుత్తుడనురాజు ఉశీరబీజమనుచోట యజ్ఞము చేయుచుండెను, బృహస్పతిసోదరుడు సంవర్తుడు యజ్ఞము చేయించుచుండెను. ఆహూతులగు దేవతలెల్లరువచ్చిరి. రావణుడు యజ్ఞము చేయుచున్నచోటికి వెళ్ళెను. రావణుని చూచి దేవతలెల్ల పారిపోయిరి. ఇంద్రుడు నెమలి గాను, యముడు కాకిగాను, కుబేరుడు తొండగాను, వరుణుడు హంసగాను మారిపోయిరి. మరుత్తుడు రావణునితో యుద్ధముచేయ నుంకించెను. “యజ్ఞదీక్షలో నున్నవారు కోపమును విడువవలెను. యుద్ధము చేయరాదు. యజ్ఞము విఘ్నమైన యజ్ఞకర్త వంశము నశించును.” అని పురోహితుడు చెప్పెను. మరుత్తుడు శాంతించెను. రావణుడు “నేనే గెలిచితి” ననుచు బోయెను. ప్రాణములు దక్కించుకొనుటకేయే రూపము లెత్తిరో ఆయా దేవతలు ఆయా వత్సులకు వరముల నొసగిరి.

అనరణ్యుడు :

రావణుడనేక మంది భూపాలకులపై దండెత్తగా దుష్కర్మములు పురూరవుడు మున్నగు వారు లొంగిపోయిరి. అయోధ్యను పాలించు అనరణ్యుడను ఇక్ష్వాకు రాజు ఏదిర్చి యుద్ధము చేసెను. కాని రావణుని దెబ్బకు నేలబడెను. రావణుడు వానిని జూచినవ్వెను. అందుకు అనరణ్యుడు కినిసి, “నీచుడా ! నా ఇక్ష్వాకు వంశమున జనించు దశరథరాముడు నిన్ను వధించగలడు.” అని ప్రాణములు వదలెను.

యముడు :

నారదుడు చెప్పిన మాటలు విని ముల్లోకములును గగగడలాడు యమునిపై రావణుడు యుద్ధమునకు బోయెను. యమలోకము నందు, వాపములు చేసినవారు నరకమున బాధలనుభవించుటయు, పుణ్యము చేసినవారు సుఖము లనుభవించుటయు రావణుడు చూచెను. యమ కింకరులపై రావణుడు బడెను. కింకరులు ఘోరముగ పోరాడిరి. యముడు స్వయముగ యుద్ధమునకు వచ్చెను. రావణునిపై పాశమును ప్రయోగింపనుద్యుక్తుడయ్యెను. “కాల పాశము నేనిచ్చినదే - తిరుగు లేనిది. రావణుడు చావకుండ నేనే వరమిచ్చితిని. కాన కాలపాశమును ప్రయోగింపవలదు.” అని బ్రహ్మ చెప్పగా, యముడు పాశమును ప్రయోగింపక అదృశ్యుడయ్యెను. “నేనేగలిచితిని” అని చాటుచు రావణుడు వెడలిపోయెను.

నివాతకవచులు :

రావణుడు సాతలమునకుబోయెను. వాసుకిచే పాలింపబడు భోగవతీపురమును వశపఱచుకొని మణిపురమునకు బోయెను. దానవు లగు నివాతకవచులు మణిపురము నేలుచుండిరి. వారితో రావణుడు యుద్ధముచేసెను. వారును అనేక వరములను పొందినవారగుటచే ఏవరి కిని జయము కలుగలేదు. బ్రహ్మవచ్చి నివాతకవచులకును, రావణున కును స్నేహ మొనర్చి వెళ్ళెను. రావణుడట ఒక సంవత్సరముండి వారి వద్ద తొంబది తొమ్మిది మాయోపాయములు నేర్చుకొనెను.

విద్యుజ్జిహ్వాడు :

విద్యుజ్జిహ్వాడు శూర్పణఖభర్త. ఎట్టి వారినైనను నాలోకగో చీరి చంపగలడు. చాలమంది రాక్షసులను చంపెను. అందుచే సోదరి భర్త అనియైనను వెనుకాడక రావణుడు విద్యుజ్జిహ్వాని చంపెను.

కాలకేయులు :

అశ్వనగరమును పాలించు కాలకేయులను జయించెను.

వరుణుడు :

పాతాళలోకమున వరుణునిపై రావణుడు దండయాత్ర చేసెను. వరుణుడాసమయమున సంగీతము వినుటకై బ్రహ్మవద్దకు పోయెను. అతడు లేనందున పర్యణుని కుమారులు, మనుమలు, సేనానాయకులు రావణునితో యుద్ధముచేసి ఓడిపోయిరి. “వరుణుడు పారిపోయెను; కేవల జయించితి”నని రావణుడు చాటుకొనెను.

కన్యల శాపము :

రావణుని జైత్రయాత్రయందు అనేకమంది చక్కని స్త్రీలను చూచుట సంభవించెను. వారినందఱపట్టి తన వెంట నుంచుకొనెను. అందు దేవకన్యలు, రాజపుత్రికలు, దానవ కన్యలుగూడ నుండిరి. అవివాహితలు, వివాహితలుగూడ కలరు. బలాత్కారమున కొనితే బడిన ఆ అంగనామణులు “పరస్త్రీలను చెరబట్టుచున్న నీకు పరస్త్రీ వలననే చావుమూడును” అని శపించిరి.

శూర్పణఖ :

తన భర్తను చంపిన విషయము తెలిసికొని శూర్పణఖ లంకకువచ్చి రావణుని తిట్టిపోసెను. రావణుడు సోదరి నోదాచి, “నీభర్త యుద్ధమున చచ్చినాడు. దుఃఖింపకుము. శుక్రుని శాపము వలన దండకారణ్యము రాక్షసుల నివాసభూమి అయినది. మన పినతల్లి కుమారుడగు ఖరుడు రాజుగను, దూషణుడు సేనానిగను అచట నుందురు. నీవును అచట యధేచ్ఛగా నుండుము.” అని పంపివేసెను.

మేఘరాదుడు :

రావణుడు నికుంభిలా వనమునకు పోయెను. తన కుమారుడట సప్తయజ్ఞములు చేసెననియు, దానివలన ఆకాశమున నడచు రథము, తామసి అను మాయను, అక్షయ తూణీరమును, గొప్పవిల్లును సంపాదించెనని శుక్రాచార్యుని వలన తెలిసికొనెను. తనకు విరోధిఅయిన ఇంద్రుని, ఇతర దేవతలను పూజించినందులకు కుమారుని మందలించి మేఘనాదుని, విభీషణుని వెంటతీసుకొని వెళ్ళెను.

మధువు :

మాల్యవంతుని కుమార్తె పుష్పొత్కట. ఆమెకు కుంభీనసి అను కుమార్తె కలదు. రావణుడు జైత్రయాత్రలలో ఉండుటను, మేఘనాదుడు యజ్ఞదీక్షలో నుండుటను, కుంభకర్ణుడు నిద్రలో నుండుటను, విభీషణుడు తపము ఆచరించుచుండుటను గమనించి మధువను వాడు వచ్చి కుంభీనసి నెత్తుకొని పోయెను.

ఈ విషయమును విభీషణుని వలన రావణుడు తెలిసికొని మండి పడుచు మధువుపై దండెత్తెను. సోదరులు, కుమారుడు, సైన్యము వెంట నడచెను. మధుపురము సమీపమునకు పోగానే కుంభీనసి వచ్చి అన్నయగు రావణుని కాళ్ళమీదబడి తన భర్తయగు మధువును చంప వలదని వేడుకొనెను. రావణుడు మన్నించెను. కాని తనతోపాటు దేవతలపై మధువుకూడ దండెత్తవలయునని చెప్పెను. అందులకు కుంభీనసి అంగీకరించి రావణునితోబాటు మధువును బంపెను. అందరును కలసి కుబేరుని అలకాపుర సమీపమునకు కైలాసమునకు చేరిరి.

రంభ :

పండువెన్నెల, చల్లనిగాలి, పుష్పముల సువాసన, ఆకర్షణీయమగు ప్రకృతి సౌందర్యము వెల్లివిరియుచుండెను. అట్టితఱి శోభాయమానముగ అలంకరణము చేసికొని, ఓయ్యారపు నడకలతో రంభ

రావణుని కంటబడెను. రావణుడు హుటాహుటిపోయి రంభ చేయి పట్టుకొని తన మన్మథతాపమునుగూర్చి చెప్పెను. రంభ బెదరిపోయి చేయి వదలించుకొని యత్నించెను. 'ఓ సుందరాంగీ ! నేను లంకాధిపతిని. రావణుడను. నాకు సాటివచ్చు వీరుడీముల్లోకములయందును లేడు. రమ్మ సుఖము' అనెను.

కుబేరుని కుమారుడు నలకూబరుడు. నలకూబరుని అర్థాంగి రంభ. దేవేంద్రుని సభామందిరమున నాట్యము చేయుచుండును. యజ్ఞయాగాదుల నొనర్చిన పుణ్యులకు స్వర్గమున సుఖముల నిచ్చును. రంభ రావణునితో, 'నీవు నాకు మామ వగుదువు నీకు నేను కోడలను, అజ్ఞానులవలె నీవు నన్నిట్లు కోరతగునా ?' అనెను.

రంభ మాటలకు రావణుడు పక పక నవ్వి, "అచ్చర మచ్చె కంటి ! వావి వరుస లెన్నుచుంటివా ?

సీ. జనకుండు సుతుడును - జన్మంబు సేసిన

వనిత ! వారేమి కా-వలయు నీకు ?

అన్నదమ్ములు సోమ - యాజులై వెలసిన

వనిత ! వారేమి కా-వలయు నీకు ?

బావయు, మరదియు - బవరాన గూలిన

వనిత ! వారేమి కా - వలయు నీకు ?

అల్లుడు, మామయు - ననిద్రెళ్ళి వచ్చిన

వనిత ! వారేమి కా - వలయు నీకు ?

తే. గీ. వావి వరుసలు గణయింప - వచ్చితేని

వనిత ! మాతోడ మాటాడ - వశమె నీకు

చాలు నిక నేల ? రమ్మని - కేలువట్టి

బాల గొనిపోయి చెంగల్వ-పొన్నుజేరి"

(కంకంటివారి ఉత్తర రామాయణము నుండి)

కొంతవడికి రావణుడు రంభను వదలెను. ఆమె మిక్కిలి సొక్కిపోయెను. ఆమె ఏడ్చుచు నలకూబరుని వద్దకుపోయి జరిగినది విన్నవించెను. నలకూబరుడు రోషకషాయితలోచనుడై “బలాత్కారముగ పరాంగనను గలిసినయెడల రావణుని తల వేయి ప్రక్కలగును” అని శపించెను.

దేవేంద్రుడు :

కైలాసమునుండి రావణుడు దేవలోకమునకు పోయెను. ఇంద్రుడు భయపడి విష్ణుమూర్తి వద్దకేగి రావణుని బొరినుండి రక్షింపుమని మొఱబెట్టుకొనెను. “రావణునకు బ్రహ్మ వరము కలదు. వాడు దేవతల వలన చావడు. వాని పాపము పండవలెను. సమయముచూచినేను వానిని, వాని వంశమును సంహరింపగలను. నీవిపుడు భయపడక వానితో యుద్ధము చేయుము.” అని శ్రీమన్నారాయణుడు దేవేంద్రునితో చెప్పి పంపెను.

దేవతలకును, రాక్షసులకును గొప్పయుద్ధము జరిగెను. అందు అష్టవసువులలో నొకడగు సావిత్రుడు సుమాలి నెదుర్కొని చంపివేసెను. రాక్షసులు పదుగులెత్తసాగిరి. మేఘనాదుడు రాక్షసులకు ధైర్యముజెప్పి మరల యుద్ధమునకు తలవడెను. దేవేంద్రుని కుమారుడగు జయంతుడును రావణుని కుమారుడు మేఘనాదుడును ఘోరసంగ్రామ మొనర్చిరి. మేఘనాదుడెన్నియో కపటోపాయముల యుద్ధము జేసెను, అదృశ్యుడయ్యెను. అంధకారము కప్పెను. బాణవర్షము కురిపించెను. దేవతలు దిక్కుదోచక పారిపోవుచుండిరి. జయంతుని తాత (శచీదేవి తండ్రి) యగు పులోముడు జయంతుని తీసికొని పోయి సముద్రమునందు దాచెను.

ఇంద్రుడు స్వయముగ రణరంగమునకు వచ్చెను. రావణుడెదు
క్కొని యుద్ధము చేసెను. ఇరుపక్షముల యందును రక్తము నదుల
వలె ప్రవహించెను. కుంభకర్ణుడు దేవతల నెందరినో పట్టి నోట వేసికొని
మ్రొంగెను. మేఘనాదుడు శరపరంపరల గురిపించెను. స్వర్ణాధిపతి
అదృశ్యుడయి ఎఱటనుండెనో కనుగొనవీలులేక పోయెను. వసు, రుద్ర,
ఆదిత్యుల సహాయముతో ఇంద్రుడు రావణుని ముట్టడించి పట్టుకొని
స్వర్గమునకు తీసికొని పోయెను.

మేఘనాదుడిది విని విజృంభించెను. అదృశ్యుడై వచ్చి ఇంద్రుని
బంధించి తండ్రిని విడిపించెను. తండ్రి, కుమారులు ఇంద్రునితో లంకా
నగరము చేరిరి.

దేవతలందరును భయభ్రాంతులై బ్రహ్మ వద్దకుపోయి జరిగిన
సంగతి యంతయు చెప్పి మొఱబెట్టుకొనగా బ్రహ్మలంకకు పోయెను.
ఆసమయమున రావణుడు కొలువు దీరి యుండెను. ఆకసము నుండియే
బ్రహ్మ ఇట్లనెను. “లంకాధినాథా ! నీ కంటె నీ పుత్రుడు బలవరా
శ్రమముల మేటియని తెలియుచున్నది. నీ కుమారుడిక ‘ఇంద్రజిత్తు’
అని ప్రసిద్ధి నొందును. నీవు ఇంద్రుని విడచివేయుము. దేవతలు నీకు
వరములనిత్తురు”.

ఇది విని ఇంద్రజిత్తు “నాకు అమరత్వము ప్రసాదింపు”మనెను.
“భూమిపై పుట్టినది, గిట్టుట తప్పదు.” అని బ్రహ్మానుడిచెను. అట్లయిన
“దేవా ! నేను యుద్ధమునకు బోవునపుడు శాస్త్రోక్తముగ హోమము
చేయుము. అది సక్రమముగ నెరవేరినయెడల అగ్నిహోతుడు
రథము సిద్ధముగా నుంచునటుల, ఆరథమునెక్కి యుద్ధమొనర్చిన నేను
మరణింపకుండునటులను వరమిమ్ము” అని ఇంద్రజిత్తుకోరగా బ్రహ్మ
అట్లే వరము ప్రసాదించెను. ఇంద్రుని ఇంద్రజిత్తువదలిపెట్టెను.

ఇంద్రుడు - వైష్ణవ యాగము :

మేఘనాదునివలన తనకుజరిగిన అవమానమునుగూర్చి సురరాజు చింతించుచుండెను. అదిగాంచి బ్రహ్మ ఇట్లనెను. “మహేంద్రా ! పూర్వము నేనొక అవరూప సౌందర్యవతిని సృష్టించితిని. అనాకార మేమియు లేనిదగుటచే నే నామెకు ‘అహల్య’ అని పేరుబెట్టితిని. అంతటి సౌందర్యరాశిని స్వర్గాధిపతివగు నీకిచ్చి పెండ్లి చేయదలచితిని. కాని కొంతకాలమామెను గౌతమసుహార్షి ఆశ్రమముననుంచితిని. అతడు ఇంద్రియ నిగ్రహముతో నుండెను. నేనందుకు సంతసించి అహల్యను గౌతమున కేయిచ్చి వివాహమునరించితిని. వారు సుఖముగ నుండిరి. ఒకనాడు నీవు కామము పట్టజాలక గౌతమాశ్రమమునకుబోయి అహల్యను చూచితివి. ఆమె అగ్నిజ్వాలవలె కన్పించెను. ఆమె నిన్నంగీకరింపకున్నను బలాత్కరించితివి. ఇది తెలుసుకొనిన గౌతముడు, “నాభార్యయగు అహల్యను బలాత్కరించితివి. కనుక యుద్ధరంగమున శత్రువు చేజిక్కుదువు. అధర్మాచరణుడవైతివిగనుక నీకును నీతరువాత వారికిని ఇంద్రాధిపత్యము శాశ్వతము కాకుండును.” అని నిన్ను కత్తిడు శపించెను. “సౌందర్యవతినను గర్వముతో అకార్యము చేసి నావు నీవు శిలవలె ఈ ఆశ్రమమున ఆహారపానీయములు లేక పడి యుండుము.” అని భార్యను శపించెను. భర్త మాటలకు భీతిల్లిన అహల్య దుఃఖముతో ‘నాథా ! నా దోషము ఏమాత్రమును లేదు. నేను నిర్దోషి’ ననెను. గౌతముడామెతో, “ఇత్థాకువంశమున దశరథ రాముడు జన్మించును. ఆ మహాత్ముని దర్శనము వలన నీకు శాపము క్షీణింతుగును. అతనికి అర్పింపఁబడెడి యగ్రములు చేయుము. తిరిగి నా వద్దకు చేరగలవు.” అని చెప్పి వెడలిపోయెను.

ఆశాపకారణముచే నీ విపుడీ పరాభవము నొందవలసి వచ్చినది. నీవు వైష్ణవయాగము చేసిన యెడల నీ స్వర్గాధి పత్యమున కర్హుడవగు

దువు.' కమలాసనుడు చెప్పినరీతిగా నైష్ఠవయాగమును చేసి ఇంద్రుడు మరల సురలోక నాయకుడయ్యెను.

రావణుని గూర్చి అగస్త్యుడు చెప్పిన వివరము లన్నియు దశరథ రాముడు సావధానచిత్తముతో వినెను. రాముని మనసున దోచిన అనుమానమును ఇట్లు వెలువరించెను. “మునీంద్రా ! ఆకాలమున రావణుని ఎదుర్కొనగల పరాక్రమ శాలుర ఈ లోకమున ఎవరును లేకపోయిరా ? లేక వానిముందు నిస్తేజులైనారా ?” అనెను.

అగస్త్యుడు మరల ఇట్లు చెప్ప దొడగెను.

కార్తవీర్యార్జునుడు :

కార్తవీర్యార్జునుడను మహారాజు ఆకాలమున మాహిష్మతీ నగరము నేలు చుండెను. ఒకపరి రావణుడు మాహిష్మతిపై దండెత్తెను. కార్తవీర్యుడపుడు నగరమున లేడు. ఈ సంగతి నెఱిగిన రావణుడు సమీపమునగల వింధ్యపర్వతము వద్దకు పోయెను. అచట సర్పదాసది యందు ప్రవహించు నిర్మలోదకమును జూచెను. స్నాన మాడవలయునను కోరికగలిగెను. తనివి దీర ఆ నదియందు జలకమాడెను. ఎల్లప్పుడును వెంటనుండు బంగరు శివలింగము నా నదీ తీరమున నుంచి యథావిధిగ పూజచేసెను. ఇంతలో క్రమక్రమముగ నది యందలి నీరు పొంగి తీరమునకు వచ్చి ఆ వెల్లువకు రావణుడు పూజసల్పు పుష్పములు, అక్షతలు మున్నగునవి కొట్టుకొనిపోయెను. అంతటితో ఆగక ఇంకను ఆవరద హెచ్చు చుండెను. అందుకు గల కారణ మేమో తెలిసికొనిరండని శుకసారణులను బుపెను. వారాకాశ మార్గమున పోయిరి.

కార్తవీర్యార్జునుడు ఆనదియందే స్త్రీలతో జలక్రీడలాడు చుండెను. అతడు తన వెయ్యి చేతులను నదీ ప్రవాహమునకు అడ్డుగా పెట్టెను. నీరునరికట్టి అతడానందించు చుండెను.

ఇదిచూచిపోయి శుకసారణులు రావణునకు విన్నవించిరి. తావ
ణుడు కార్తవీర్యుడున్న తావునకు బోయెను. యుద్ధమునకు రమ్మని
ఆతని మంత్రుల బిలిచిచెప్పుడనెను. ఎట్టిసమయమున యుద్ధము చేయు
వలెనో ఎఱుగని అజ్ఞానుడవువలెనున్నావు. రేపు మా ప్రభువుతో
యుద్ధము చేయుదువు గాక ముందు మమ్ము గెలువు మని మంత్రులనిరి.
యుద్ధము నందు రావణుని మంత్రులు అర్జునుని మంత్రులను చంపిరి.
ఈ విషయము కార్తవీర్యుడు తెలుసుకొని రావణునిపై యుద్ధమునకు
వచ్చెను. ఇరువురును భయంకరముగ పోరాడిరి. అందు కార్తవీర్యుడు
నుడు కొట్టిన దెబ్బకు రావణుడు పడిపోగా వానిని బంధించి మాహిష్మ
తికి అర్జునుడు గొంపోయెను.

ఈ సంగతి వినినంతనే పులస్త్యుడు మాహిష్మతికి వచ్చెను.
“మహర్షి తనకడకు వచ్చుట కెంతయో ఆనందించి అర్జునుడు పులస్త్య
నకు అర్ఘ్యపాద్యాది గౌరవ సత్కారముల నొసగి “మునీంద్రా!
మీ రాకవలన నాజన్మ ధన్యమైనది. మీయాజ్ఞ నెరవేర్చ సిద్ధముగా
నున్నాను. ఏమి సెలవు?” అనెను.

“మహావీరా! నామనుమడగు రావణుని గెలిచి కీర్తి ప్రతిష్ఠల
నార్జించినావు. వానిని మన్నించి విడువుమని నిన్ను దోసిలోగ్గి అర్థించు
చున్నాను.” అని పులస్త్యుడనెను. కార్తవీర్యుడు వెంటనే రావణుని
బంధ విముక్తుని జేయుటేగాక ఆతనికి రత్నాభరణముల నొసగి సత్క
రించియు, స్నేహము జేసికొనియు గౌరవించెను. పులస్త్యుడు సంతసించి
వెడలిపోయెను.

రావణుడు సిగ్గుతో లంకానగరమునకు బోయెను.

వా లి :

కిష్కింధనేలు వానరరాజు వాలి. అతడు మహాబలశాలి. ప్రతి
దినమును నాలుగు సముద్రముల కడకుబోయి సంధ్యవార్చి వచ్చు

చుండును. అట్టి వానిని గెలువ వలయుననుకొని ఒకనాడు రావణుడు కిష్కింధకు వచ్చెను. అప్పటికే వాలి దక్షిణ సముద్రమునకు వెళ్ళి యుండెను. యుద్ధము చేయవచ్చితినని చెప్పగా వాలి మంత్రులు ఇట్లనిరి. 'రాజా! మేము నీతో యుద్ధము చేయజాలము. వాలిని నీవు గెలువజాలవు. వృధా ప్రయాసపడక తిరిగిపోమ్ము. లేదా దక్షిణ సముద్ర తీరమునకు బొమ్ము. వాలిని చూడగలవు.'

రావణుడు దక్షిణ సముద్ర తీరమునకుబోయి సంద్యోహారవ చేయుచున్న వాలిని చూచి, వెనుకనుండి పట్టుకొన నెంచి, చప్పుడు గాకుండబోయి, వాలిచంకలక్రింద చేతులనుదూర్చి పట్టెను. రావణు డిట్లు మోసమున వచ్చుచుండుటను గమనించి వాలి, అతడు చేతులు దూర్చిన వెంటనే చంకలను అదిమిపట్టెను. రావణుడెంత ప్రయత్నించినను చేతులను బయటకు తీసికొనలేకపోయెను. వాలి అట్లే ఆకసమున కెగిరి మిగిలిన మూడు సముద్రములకుబోయి తనతోబాటు రావణుని గూడ సముద్రజలమునముంచి తుదకు కిష్కింధకుజేరి చంకల నెత్తెను. రావణుడు క్రిందపడి సిగ్గుతో తలవంచుకొనెను.

రావణుడు మనసు పదిలపఱచుకొని వాసరరాజా! నేను లంకాధి పతినగు రావణుడను. నిన్ను జయించవలెనను దురహంకారముతో వచ్చినాను. అందుకు ప్రతిఫలముగా వరాభవమును పొందినాను. నీ బలపరాక్రమములు, వేగము, తేజస్సు నన్ను చకితునిగావించినవి. నేను నీతో సఖ్యముతో నుండగోరుచున్నాను" అనెను.

రావణుడును వాలియు అగ్నినాక్షిగా సఖ్యమొనరించుకొనిరి. పిమ్మట రావణుడు లంకకు వెళ్లెను.

అని రావణుని వరాభవమునుకూర్చి చెప్పిన అగస్త్యమహర్షి "రామభద్రా! అట్టిచుహుబలశాలి యగు వాలి అగ్నినిబడిన మిడుతవలె నీవుకొట్టిన ఒక్కబాణమున కాహుతియై స్థాణములు విడచెను" అనెను.

అందులకు రాముడు, “మునీంద్రా ! రావణుడు, వాలి ఇరువురు మహాబల సగంనులగుట నిశ్చయము. కాని వారికంటె హనుమంతుడు అధికబలుడనుకొనుచున్నాను, కనుక హనుమంతుని వృత్తాంతము కూడ తెలియజేయుడు.” అని వేడెను.

అగస్త్యమహర్షి హనుమంతుని కథ ఇట్లు వివరించెను.

హ ను మ ం తు డు:

పూర్వము కేసరియను వానరరాజు మేరువర్షతముపై నుండెడివాడు. ఆతనిభార్య అంజన. వాయుదేవుని ఆనుగ్రహమున అంజన ఒక కుమారుని కడెను. అంజన పండ్లకొరకై అడవిలోనికి బోయెను ఆకలితో ఏడ్చుచున్న శిశువునకు ఉదయించుచున్న సూర్యుడు కన్పించెను. ఎఱ్ఱగానుండు బాలభానుడు పండనుకొని అంజనేయుడు ఆకసమునకెగిరి సూర్యుని పట్టుకొనబోయెను. గ్రహణసమయమగుటచే రాహువు సూర్యుని మ్రింగవచ్చెను. హనుమంతుని ఆర్భాటమును జూచిరాహువు ఔదరి ఇంద్రుని వద్దకుబోయి జరిగిన సంగతి చెప్పెను. ఇంద్రుడు ఐరావతమునెక్కి వచ్చెను. హనుమంతుడు రాహువు ఒకపండునుకొని పై కురికెను, రాహువు పారిపోయెను. ఇంతలో ఇంద్రుడురాగా తెల్లగ నుండు ఐరావతమునుచూచి ఇది తెల్లనిపండు అనుకొని దానిపైకి దుమికెను. ఇది సహించజాలని మహేంద్రుడు వజ్రాయుధముతో అంజనేయుని కొట్టెను. ఆదెబ్బ అంజనేయుని ఎడమదవడకు తగిలెను. అతడు పడిపోయెను. వాయుదేవుడందులకు కోపించి కుమారుని డీసికొనిపోయి ఒక గుహయందు పెట్టుకొనియుండెను. లోకములో గాలితేక పోణి కోటి అంతయు తబ్బిబ్బువడెను. అగ్ని ప్రజ్వలిల్లదయ్యెను.

దేవతలు, మానవులు బ్రహ్మకడకుపోయి వాయువు లేకపోయినందున కలిగిన ఆపదను విన్నవించిరి. బ్రహ్మదేవుడు గుహవద్దకు వచ్చి అంజనేయుని నిమిరెను. వాయుసంధనుడు సుఖముగలేచెను. వాయు.

దేవుడు బ్రహ్మకు సమస్కరించెను. సంతసమున వాయుదేవుడు లేవగా లోకములో గలిపీవదొడగెను. ప్రాణికోటికి ఊపిరిసల్పెను.

ముందు ముందు ఈ బాలకుడు ఎన్నియో కార్యక్రమములు నిర్వర్తింపవలసి యున్నాడు. కావున ఇతనికి మీ రెల్లరు వరముల నిండని బ్రహ్మ అనగా అనేకవరము లాంజనేయునకిడిరి. “నేటి నుండి ఇతడు హనుమంతుడని ప్రసిద్ధిజెందుగాక ! (హనుమ అనగా దవడ. దవడపై దెబ్బ తగిలినందున హనుమంతుడు) నావజ్రాయుధము వలన ఇతనికి మరణము కలుగదు” అని దేవేంద్రుడనెను.

సూర్యుడు. “నాలోని నూరన వంతు తేజస్సు ఈ బాలునకు ఇచ్చుచున్నాను. మరియు సమస్త శాస్త్రములను బోధింతును.” అనెను. యముడు, కాలపాశమువలన ఇతనికి మరణము కలుగదు. ఎట్టి వ్యాధులును ఇతనిని బాధించవు.” అనెను. శివుడు, ‘నా ఆయుధముల వలన ఇతనికి మరణము కలుగదు’ అనెను. ఇల్లే కుబేరుడు, విశ్వకర్మ, వరుణుడు మున్నగు వారును తమవలన ఎట్టి ప్రమాదము లేకుండునట్లు వరములిచ్చిరి. బ్రహ్మ, “ఈ బాలకుడు శత్రుభయంకరుడగును. మిత్రులకు క్షేమంకరుడగును. యుద్ధముల జయమును పొందును. కామరూపియు, ఆకాశగమనము కలవాడగును. మున్నుండు రామునకు ప్రియమగు పనులుచేయును రావణుడునశించుటకు తోడ్పడును” అనెను.

దేవతలెల్లరును తమతమ నివాసములకు బోయిరి.

వాయుదేవుడు హనుమంతుని అంజనకు అప్పగించి పోయెను. హనుమంతుడు పెద్దవాడయి వరగర్వమున మంచిచెడ్డల తారతమ్యమును గుర్రెఱుగక ప్రవర్తించెను. మహర్షులను బాధించెను. వారి తపస్సునకు అంతరాయములు కల్పించుచుండెను. తలిదండ్రులు చెప్పినను మారుతి వినలేదు. ఈ బాధలు పడలేక కొందరుమునలు, “నీ బలమును నీవు గుర్తింపకుదువు గాక ! నీకు యశస్సు కలుగు సమయ

మున ఇతరులవలన గుర్తుచేయబడినపుడు నీ బలము తెలుసుకొందువు గాక,” అనియు శపించిరి. అంతట హనుమంతుడు సక్రమ విధానమున ప్రవర్తింపసాగెను.

కిష్కింధకు ఋక్షరజసుమ అను వానర శ్రేష్టుడు రాజుగా నుండెను. అతని మరణానంతరము అతని శ్రేష్ఠ కుమారుడు వాలి రాజయ్యెను. సుగ్రీవుడు యువరాజయ్యెను. తల్లి ఆనతిచ్చుటచే హనుమంతుడు సుగ్రీవునికడకుజేరి సఖ్యముతో మెలగుచుండెను.

“ఋష్యమూక పర్వతమువద్దకు నీవు వెళ్ళినపుడు హనుమంతుడు నీవద్దకు వచ్చినప్పటినుండియు హనుమంతుని కథ నీకు తెలియనిదేమి యున్నది? రామా! హనుమంతుడేగాక సుగ్రీవుడు, అంగదుడు, నలుడు, నీళుడు మున్నగు వానరులందరును నీకొరకయి జన్మించి యుండిరి.” అని అగస్త్య మునీంద్రుడు చెప్పెను.

వీ డ్కొలు :

రాముడును, రామానుజులును, మిగిలిన సభాసదులును అగస్త్యుడు చెప్పిన మాటలను, వృత్తాంతములను విని ఆనందించిరి. ఇంద్రు మహర్షులు వచ్చినందులకు రాముడును సంతసించి మహర్షులను యథా విధిగ పూజించి, సత్కరించి పంపెను.

తరువాత కొలది దినములకు మామయగు జనక మహారాజును, మేనమామ అగు యథాజిత్తును గౌరవించి రాముడు పంపించెను.

సుగ్రీవుడు, విభీషణుడు మున్నగు హితులును వెళ్ళిపోయిరి హనుమంతుడు రాముని పాదములపైబడి, ప్రభువరా! నీ యెడల నే నెల్లప్పుడును భక్తితో నుండునట్లును, ఈ భూమిపై ప్రజలు నిన్ను గీర్తించునంతకాలము నన్నును కీర్తించు చుండునట్లును అనుగ్రహింపుము.” అని వేడుకొనెను. రాముడు హనుమంతుని లేవదీసి కాగిట

జేర్చి, 'అంజనేయా! నాకథ చింతిస్తాయిగ నుండినట్లే నీకథయును' యను నీవుచు చిరంజీవీవై యుందువుగాక' అనెను. మరియు రాముడు హనుమంతుని మెడలో తన మెడయందలి చంద్రహారమును వేసెను.

ఎల్లరును సంతోషవారాశిదేలి యాడిరి.

తన వద్దకు వచ్చిన పుష్పకముతో కుబేరుడిట్లనెను. 'రాముని రాముడు జయించెను. అందుచే నీవు రామునకే చెందుదువు పొమ్ము.' రామునివద్దకు పుష్పకము తిరిగి వచ్చినది. రాముడు దానిని పూజించి, 'యథేచ్ఛగా సంచరించుము. నేను తలచుకొనినపుడు నావద్దకు రమ్ము' అనగా పుష్పకము వెడలిపోయెను.

గ ర్భ వ తి :

పదివేల సంవత్సరములు సీతారాములు సుఖసంతోషముల కాలము గడపిరి. శ్రీరాము డేక వత్సీవ్రతుడు. సీత మహావతివ్రత. వారి దాంపత్యమునకు మరిసాటిలేదు.

నందనోద్భావమును మించిన ఉద్భావమున సుమనోరభము నలు దెసల ఘుమఘుమలాడుచుండెను. వివిధవర్ణముల పుష్పములు భ్రమరములనేగాక మనస్సులనుగూడ ఆకర్షించుచుండెను. చల్లని గాలితెమ్మెరలు అల్లనల్లన పీవదొడగెను. ఫలభరితములైన వృక్షములు నమ్రతను సూచించుచుండెను.

లతానికుంజముచేత, మల్లికాకుసుమముల పొంత, తిలతండుల న్యాయమున వృక్షచ్ఛాయ లెంతయో ఆనందము సంతరింప, చంద్రకాంత శిలాఫలకముపై సీతారాములు ఆసీనులై యుండిరి. గర్భవతిగా నున్న జానకిని ముద్దుముచ్చటల దేలించుచు, మధువును మధురఫలములను నామెచే దిగిపించుచు, ఆమెవలుకువెంటలను విడ్డూరములను రాము డాలకించుచు, ఆనందతరంగ డోలికలనోలలాడుచుండిరి.

“సీతా! గర్భవతులకు కోర్కెలు మెండుగదా! నీకేమేని కోరికయున్న తెలియజేయుము. అవశ్యము తీర్చెదను.” అని జానకిని రాముడు లాలించెను.

‘ప్రాణప్రియా! మీ అర్థాంగినై యున్న నాకు ఏకోరికలుండును? అయినను ఒక చిన్నకోరికగలదు.

శ్లో॥ తపోవనాని పుణ్యాని ద్రష్టు మిచ్ఛామి రాఘవ

స్మితం కృత్వాతు వై దిహి రామం వాక్యమథాబ్రవీత్.

మన వెన్నడో వనవాసము జేసితిమి. అప్పటి జీవితము, మహామునుల ఆశ్రమముల మునిపత్నీ సందర్శనము, చెంగుచెంగున గంతులువేయు లేళ్ళు, దుప్పలు, చరచరనడయాడు కుందేళ్ళు, చిత్రచిత్రముగ నుండు రంగులలో కిలకిలారావములుచేయు పక్షులు నామనస్సున మోదలుచు ఒక్క-నాడు మరల ఆజీవితము పుణ్యభాగీరథీనదీ తీరప్రాంతమున గడుప వలెనని యున్నది.” అని సీతకోరెను.

రాముని మనమేలకో ఒకించుక కలతనొందినది. అయినను ఆమె కోరికదీర్చ ‘అటులే’ యనెను. రాముని అంగీకారము లభించినందులకు సీత సంతసించెను.

అంతకొంతవడికి సీతారాములు వనమును వీడి అంతఃపురమున కేగిరి.

లో కు ల ప లు కు లు :

రాజ్యమునందలి ప్రజలు, వారి జీవనములు, కష్ట సుఖములు పరిపాలనమునుగూర్చి వారి అభిప్రాయములు, అభిమతములు విచారించి వచ్చి తెలియజేయు వేగువాండ్రను రాముడు నియమించెను. వారు, వచ్చి రామున కెన్నియో సంగతులు మనవిచేయుచుందురు.

ఒకనాడట్టి సమావేశమున వేగులు నివేదించు వింతలకు రామ చంద్ర ప్రభువు సంతసించుచుండెను. భద్రుడనువాడు ప్రభువు నలరింప

జేయుచుండెను. రాముడంతలో 'భద్రా! రాజును గూర్చి ప్రజలు మంచియు చెడ్డయు చెప్పుకొనుచుందురుగదా! ఎంత చెప్పినను ప్రజలు నన్ను భూషించుట నేచెప్పుచుంటివి. మంచిచెడ్డల రెంటిని వివరించుము.' అనెను.

భద్రు డేదియో చెప్పబోయి కొంత సందేహించి రాజాజ్ఞ శిరసావహింపక తప్పదనుకొని, "ప్రభూ! లోకులు కాకులు వంటివారు. నోటికి వచ్చినట్లు పలుకుచుందురు... రావణుడు సీతను తీసికొనిపోయి తన ఉద్యానవనమున నుంచినాడు. రావణుని సంహరించి రాముడు సీతను తెచ్చుకొని సుఖించుచున్నాడు. రాజెట్లో మనమును అట్లే చేసిన తప్పేమిగలదు ? మన భార్య లేమిచేసినను మనము సహించి ఏలుకొనవలెగదా? అని కొందఱునగా వింటిని." అనెను.

"ఈ విషయమునుగూర్చి మీరేమి చెప్పుదురు?" అని రాముడు తదితర వేగుల నడిగెను. "వారును భయపడుచు చేతులు జోడించికొని "మేమును వింటిమి ప్రభూ" అనిరి. రాముడు వేడి నిట్టూర్పు విడిచెను. వారాహరుల నందఱు బంపివైచెను.

కొంతతడవు రాముడేమో ఆలోచించెను. తమ్ములకు కబురింపి పిలిపించెను. లక్ష్మణ, భరత, శత్రుఘ్నులువచ్చి అన్నగారికి నమస్కరించి కూర్చుండిరి. రాముని ముఖబింబమును చూచికలత జెందిరి. ఆయన ముఖమున విషాదచ్ఛాయలు కన్పించుచుండెను.

ప రి త్యా గ ము:

భద్రుడు తనకు జెప్పిన దంతయు తమ్ములకు రాముడు చెప్పెను. "ఈ అపవాదును నేను భరించజాలను. అవకీర్తి నరకమునకంటె నీచమైనది. ఇంతకుముందు మున్యాశ్రమముల సందర్శించ వలెననుకొర్కొ జానకి వెలిబుచ్చినది. లక్ష్మణా! ఈ నెపమున ఆమెను తమసానదీ తీరమునకు సుమంత్రుడు సారథిగా రథముపై గొనిపోయి

మన రాజ్యమున కావల వాల్మీకి మున్యాశ్రమ ప్రాంతమున విడచిరమ్మ. నాచూటకు బదులాడకుము. ఆజ్ఞను నిర్వర్తించుము" అనెను. మువ్వరును బదులాడక విచారముతో వెడలిపోయిరి.

లక్ష్మణుడు సుమంత్రునిచే రథము సిద్ధము చేయించెను. వదిన గారి వస్తువులను రథముపై బెట్టించెను. సీతతో 'దేవీ! మున్యాశ్రమముల సందర్శించవలెనని నీవు కోరితివట. నిన్ను అడవుల దించిరమ్మని కాముడు నన్నాజ్ఞాపించినాడు. రథము సిద్ధముగనున్నది.' అని లక్ష్మణుడు చెప్పెను.

జానకి సంతసముతో బయలుదేరెను. ముని పత్నులకు కొన్ని కానుకలను తీసికొనెను. ఆమె రథమునెక్కగా సాగిపోయినది. ఆమె మన మేలకో కలవరము జెందసాగెను. దుశ్యకునములు కన్పించుచుండెను. 'లక్ష్మణా! నా కుడికన్ను అదురుచున్నది. మనసేమో వికలముగ నున్నది. అందఱికిని కుశలమేకదా!' అనెను. 'అందరు జ్ఞేమమే నమ్మా' అని సామిత్రి బదులు చెప్పెను. ఆరాత్రి గోమతీ సదీతీరమున విడిసి మరునాడు గంగనదీ తీరమునకు చేరిరి. లక్ష్మణునకు దుఃఖిమాగతేదు. అతడేడ్వసాగెను. 'రాముని విడచి ఒక్కతోడైన నీవు ఉండలేవు. నేనుమాత్ర మటులకాదా?' అని సీత మరదిని ఓడార్చెను.

సుమంత్రుడును రథమును గంగ కీవలయొడ్డున నుండగా పడవపై సీత నెక్కించి పల్లెకారుల సహాయమున లక్ష్మణు డావలియొడ్డునకు సీతను చేర్చెను.

లక్ష్మణుడు సీత పాదములకు సాష్టాంగ నమస్కారముచేసి, చెప్పలేక, చెప్పక యుండనేరక భోరున నేడ్చుచు, "అమ్మా! నిన్ను అడవులదించి రావలసినదని రాముడు నన్ను ఆజ్ఞాపించినాడు. ఈ అపకీర్తిని నేను పొందుచున్నాను. దుర్మార్గులెవరో 'దుష్టుడగు రావణుని యింటనున్న సీతను దెచ్చుకొని మన వ్రభువు ఏలుకొనుటలేదా?'

మనముమాత్ర మటులకాదా ? భార్య ఏమి యెగ్గొనరించినను మనము ఏలుకొనవలసినదే' అని అనుకొనిరట. ఇది గామునకు అపవాదుగను, నిందగను ఉండెను. అందుచే ప్రభువాజ్ఞ నేను నిర్వర్తించితిని' అనెను. లక్ష్మణుని నోట ఈ పలుకులు వెలువడినంతనే సీత మూర్ఛిలైనది. కొంతవడికిలేచి ఆమె, 'సౌమిత్రి ! నేను దుఃఖము లనుభవించుటకే జన్మించినాను. ఏ జన్మమున ఏ దంపతులను విడదీసితినిో, ఈ జన్మమున నాకిట్టి ఘోరమైనశిక్ష భగవంతుడు విధించినాడు. పూర్వము వన వాసము చేసినను, భర్తచెంత నుంటినిగనుక విచారమే కలుగలేదు. రావణు డెత్తుకొనిపోయినను, తిరిగి రాముని చూడగలనను ఆశచే జీవించియుంటిని. ఇప్పుడు నాకు ఆ ఆశయులేదు. నేనెందుకు పరిత్యజింప బడితిని ముని పత్నులతో జెప్పకొందును ? ఇంతకంటె అగ్నిలోబడి చచ్చుటమేలు' అని విలపించుచు తనకంటె ఇనుమిక్కిలిగ ఏడ్చుచున్న లక్ష్మణుని ఓదార్చి,

“లక్ష్మణా ! నాభర్తకెట్టి నిందను నేను ఆపాదింపజేయును. నా భర్త వంశమునకెట్టి కళంకము నావలన రాకుండుగాక ! ఈ బొందిని పాణమున్నంతవఱకు ఈ అడవుల నిడుములు గుడుచుచు కాలము గడ పెదను. తండ్రీ, లక్ష్మణా ! పోయిరమ్ము నీకు శుభమగుగాత !” అనెను.

లక్ష్మణుడు ఆమెను విడచిపోలేక, ఆమె నెటుల ఓదార్చవల యునో మాటలురాక నిశ్చేష్టుడైయుండుటజూచి, సీత ఇట్లనెను.

సీ॥ అన్నలక్ష్మణ యింక - నాలిస్య మేటికి

జను మయోధ్యాపురం - జునకు నీవు

మువ్వర త్తలకును - మ్రొక్కితినిని తెచ్చి

మచట బంధులనెల్ల - నడిగితినిను

మతి కృపాళునకు రా-మావసింద్రునకు నా

మ్రొక్కుగా నతిభక్తి - మ్రొక్కుమీవు

తన యోజ్ఞ తలదాల్చి - జననిందతనుజెంద

నీక కానల జరి - యింతుననుము

తే. గీ. భూజనుల బాంధవుల లెస్స - ప్రోవుమనుము
తలప నాకేడుగడయును - దానెయనుము
భావమెప్పుడు దనమూర్తి - బాయదనుము
నెమ్మియొకయింత నామిద - నిల్పుమనుము.

(కంకంటివారి ఉత్తరరామాయణమునుండి)

లక్ష్మణుడు వదినగారికి ప్రదక్షిణముచేసి నమస్కరించెను. తల్లిని వదలిపోలేని తేగదూడవలె అతడు పోలేకపోలేక వెళ్ళెను. సీత దుఃఖము నకు మేరలేదు. పెద్దపెట్టున ఆమె యేడ్చెను. తనగోడు చెట్లతోను చేమలతోను చెప్పకొనెను. ఆలకించువారెవరు ?

ఆశ్రమవాసము :

ఆ ప్రాంతమున సమిధల్పకై వచ్చిన కొందఱు మునిబాలకులు ఆమె రోదనము వినిరి. ఆమెను చూచిరి. ఆశ్రమమునకు పరుగిడిపోయి వాల్మీకి మహర్షితో ఇట్లని విన్నవించిరి. “గురువర్యా! గంగానదీ తీరమున లక్ష్మీదేవి వంటి ఒక స్త్రీ విలపించుచున్నది. మే మామెను చూచి వచ్చినాము.” అనిరి.

దివ్యదృష్టి వలన వాల్మీకి జరిగిన దంతయు తెలిసికొనెను. ముని బాలకుల వెంట నిడుకొని ఆ మహర్షి వెంటనే ఆమెకడకు పోయెను. “అమ్మా! నీవెవరవో. నేను గుర్రెఱిగితిని. జనకమహారాజు పుత్రికవు. డశరథేశునికోడలవు. శ్రీరామచంద్రుని అర్థాంగివి! నీయందెట్టి లోపము, దోషము లేదు. పతివ్రతాంగనవు. నా ఆశ్రమమునకు దగ్గరలో తాపసస్త్రీలున్నారు. వారునిన్ను తమ బిడ్డనలె చూచుకొందురు. విచారింపకరమ్ము” అనెను.

సీత వాల్మీకి మహర్షి పాదములకు నమస్కరించెను. ఆయన వెంటనడచెను. ఆశ్రమము కడకు పోగానే తాపసస్త్రీలు మహర్షి కెదురువచ్చి నమస్కరించిరి. ఆయన వారలతో ఇట్లనెను.

“ఈమె దశరథరాముని పత్ని జానకి. ఈమెను సగౌరవముగ నాదరించుడు.”

మునికాంతలామెను సాదరాభిమాన వాక్యముల నోదార్చి తమ ఆశ్రమము లోనికి గొంపోయిరి. ఓదార్చి ధైర్యమును జెప్పి వాల్మీకి మునిచంద్రుడు తన ఆశ్రమమునకు బోయెను.

సీ. రంగారు బంగారు - చెంగావులు ధరించు

శృంగారవతినార - చీరలూనె

భూజనంబులు మెచ్చు - భోజనంబులొనర్చు

కమలాక్షికందమూ - లములునమలె

చంద్రకాంత విశాల - చంద్రశాలలనుండు

జవ్వని మునిపర్ణ - శాలనుండె

మరులుతో శ్రీరాము - నురముపై బవళించు

బాలికామణి యొంటి - పవ్వళించె

తే. గీ. గన్నుసన్నల శుద్ధాంత - కాంతలాచ

రించు సేవలు మెచ్చని - కాంచనాంగి

యొగ్గె మునిముగ్ధకాంతా, కృ - తోపచార

విధికి; నెంచనసాధ్యంబు - విధికిగలదె ?

(కంకంటివారి ఉత్తర రామాయణమునుండి)

భృగు మహర్షి శాపఫలము :

విధికృతము తప్పింప. నెవరితరమునుకాదు. నీతామహాదేవికి వచ్చిన మార్పులను తలచుకొనుచు, విచారపడుచు సౌమిత్రిగంగానదిని దాటి సుమంత్రుడున్న రథమువద్దకువచ్చెను. గంగకావలియొడ్డున వాల్మీకిమహర్షి వచ్చి నీతను వెంటనిడుకొనిపోవుటను చూచిన లక్ష్మణునకు కొంత మనశ్శాంతికలిగినను, ఆమెకును రామునకును కలిగిన

వియోగము తలచుకొని భేదమొందుచుండెను. సుమంత్రుడు లక్ష్మణునోదార్చి దశరథునకు దుర్వాసుడు పూర్వమొకప్పుడు చెప్పిన వృత్తాంతము నిట్లు చెప్పెను.

పూర్వము దేవతలకును రాక్షసులకును యుద్ధము జరుగగా ఒక సమయమున రాక్షసులు పారిపోయి భృగుమహర్షి భార్యను శరణువేడి ఆమెచాటున దాగిరి. ఈసంగతి నెఱిగిన శ్రీమన్నారాయణుడు శరణు నిచ్చిన ఆమెను చక్రాయుధముతో వధించెను. భృగువందులకు కినిసి, “నాభార్యను చంపిన నీవు భూమిపై నరజన్మమెత్తుము. నావలె నీవును భార్యవియోగముచే వృధనొందుము” అని విష్ణుమూర్తిని శపించెను. అని చెప్పి దుర్వాసుడు దశరథునితో మరియు నిట్లనెను. “ఆ విష్ణువు నీ కుమారుడైన రాముడు; అతడు శాపవశమున చాలకాలము భార్య వియోగ దుఃఖమునుభవింపక తప్పదు.”

“ఇది నేను విన్నరహస్యము. కనుక లక్ష్మణా! దుఃఖింపకుము; రథమధిరోహించుము” అని సుమంత్రుడు చెప్పి లక్ష్మణునోదార్చి, తిరిగి వారు రథముపై గోమతీ నదీతీరమునకుచేరి, ఆరాత్రిగడపిరి. మరునాడు అయోధ్యచేరిరి.

లక్ష్మణుడు అన్నగారివద్దకుపోయి పాదాభివందనముచేసి జరిగిన దంతయు చెప్పెను. రాముడు మిగుల విచారించెను. లక్ష్మణుడు రాముని ఓదార్చి, “రాముడు భార్యను విడచియుండలేక బాధపడుచున్నాడని లోకులు మరల నిందావాక్యముల నాడుదురేమో, కనుక దైర్యము వహింపుము” అనెను.

జానకిని పంపివేసినది మొదలు రాముడు విచారపడుచునే యుండెను. నాలుగు దినములనుండి అతడు రాచకార్యములు చక్కబెట్టుట లేదు. పౌరుల కష్టనిష్ఠురముల విచారించుటలేదు. ఇది గుర్తుకుదెచ్చుకొని రాముడు తమ్మునకిట్లు చెప్పెను.

నృగ మహారాజు :

పూర్వము నృగమహారాజు ధర్మాత్ముడై ఒకప్పుడు కోటి పాడి యావులను బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చెను. అందులో ఒక గోవు తప్పించుకొనివచ్చి రాజు గోశాలలో చేరెను. రాజు తెలియక దానిని మరల మరియొకరి కిచ్చెను. మొదటి బ్రాహ్మణుడు వెదకి వెదకి తన ఆవును గుర్తించెను. దానము పుచ్చుకొనిన వారిరువురు ఆవుకై తగాదాపడి రాజుకడకు పోయిరి. ఎంతకాలము వేచియున్నను రాజుగారి దర్శనము లభింపలేదు. వారికి కోపమువచ్చి “ప్రజల కష్టసుఖముల విచారించని నీవు వేయి సంవత్సరములు తొండవై పడియుండు”మని శపించి ఆ గోవును మరియొక బాపనికి దానమిచ్చి వెడలిపోయిరి.

నృగు మహారాజు విచారపడి, కుమారుని రావించి రాజ్యాధి పత్యమిచ్చి, అనేక హితవుల నుపదేశించెను. “మానవుడు దైవయోగమును దాటజాలడు. అనుభవించవలసినదే” అనిచెప్పి తాను నివశించు టకై రెండు గుంటలను కట్టించుకొని ఆ నృగమహారాజు తొండయై పడియుండెను.

‘కనుక రాజు అయినవాడు ప్రజలను తృణీకరింపతగదు’ అనిచెప్పి రాముడు మరియు నిట్లనెను.

నిమి చక్రవర్తి :

కత్వాకునకు పండ్రెండవ కుమారుడగు నిమి వైజయంతమను పట్టణమును రాజధానిగా చేసికొని రాజ్యములు చూడెను.

వశిష్ఠుని ఋత్విక్కుగా నేర్పరచుకొని నిమి ఒక మహాయజ్ఞము చేయదలచెను. కాని వశిష్ఠుడు ఇంద్రుని యజ్ఞము చేయించుటకు అంగీకరించి యున్నందున అది పూర్తిచేయించి వత్తునని వెడలిపోయెను. నిమి శాతముని ఏర్పాటుచేసికొని యజ్ఞము అయిదువేల సత్సరములు చేసి పూర్తిచేసెను.

పిమ్మట వశిష్ఠుడు వచ్చెను. నిమి చక్రవర్తితో అతడు సంభాషింపదలచెను. నిమి నిద్రపోవుచుండెను. వశిష్ఠమహర్షి ఎంతసేపు వేచియున్నను రాజు రానందువల్ల కోపించి మహర్షి “నన్ను పిలిచి మరొకనిచే యజ్ఞము చేయించుకొంటివి. కాన నీవు శరీరవిహీనుడవు కమ్ము” అని శపించి వెళ్ళెను. రాజు నిద్రలేచి జరిగినసంగతి తెలిసికొని “నేను నిద్రపోవుచుండగా వచ్చి నిష్కారణముగా శపించితివి కనుక నీవును నావలె శరీరహీనుడవై పొమ్ము” అని ప్రతిశాపము నిచ్చెను. ఇరువురు శరీరము లేనివారైరి.

అగస్త్యుడు, వశిష్ఠుడు - కుంభసంభవులు :

వశిష్ఠుడు బ్రహ్మవద్దకు పోయి జరిగినది చెప్పి, శరీరము లేనివానికి కర్మాచరణము లేదుగదా ! కనుక నాకు దేహమును ప్రసాదింపుము. అని వేడెను. “మిత్రుని యొక్కయు వరుణుని యొక్కయు తేజస్సు పొంది, అయోనిజుడవై జన్మింతు” వని బ్రహ్మ చెప్పెను.

ఊర్వశి మిక్కిలి అందగల్గె. ఆమెను చూచి సూర్యుడు మోహించెను. సూర్యుని వద్దకు పోవుచున్న ఊర్వశినిచూచి వరుణుడు మోహించెను, “సూర్యుని వద్దకు పోవుచున్నాను. కాని నా మనసు నీయందే లగ్నమైయున్నది. శరీరము మాత్రము మిత్రుని కప్పగింతు” నని వెళ్ళెను. సూర్యుని వద్దకు వచ్చిన ఊర్వశిని చూచి, జరిగినది గ్రహించి, ‘నన్ను కాదని వరుణుని మోహించినావు గాన భూలోకమున నరజన్మనెత్తుము. కాశీరాజు పురూరవుడు నిన్ను సుఖపెట్టును పొమ్ము.’ అని శపించెను.

మిత్రా వరుణు లిరువురు తమ వీర్యమును ఒక కుండయందుంచిరి. కొంతకాలమున కందుండి ఇరువురు మహర్షులు కలిగిరి. మొదట జన్మనొందిన అగస్త్యుడు సూర్యుని తిరస్కరించి వెడలిపోయెను. తరువాత పుట్టినవాడు వశిష్ఠుడు. ఇతడు మిత్రావరుణుల ఇరువురి

తేజస్సును పొందిన వాడయ్యెను. ఈయనను ఇత్థ్యాకు వంశమువారు తమ పురోహితునిగా జేసికొనిరి.

మి థి ల :

శరీరములేని నిమి చక్రవర్తి చేత మహర్షులు యజ్ఞము చేయించిరి. తృప్తి నందిన దేవతలు వచ్చి నీకు శరీరమిత్తుము, వరములకోరుకొనుచునిరి. నిమి అందులకు, 'నాకు శరీరమక్కర లేదు. జీవుల కన్నుల యందు నేనుండునట్లు అనుగ్రహించు' డని దేవతలను వేడెను. దేవతలు సంతసించి, 'జీవుల కన్నుల యందుండుడు ; శ్రమ తీర్చుకొనుటకై ప్రాణులు నీ సాయమున రెప్పలు వాల్చుచుందురు.' అని వెడలి పోయిరి.

అశరీరుడగు నిమిపై అరణి నుంచి మఢించిరి. మథనము వలన మిథి అను కుమారుడు కలిగెను. ఆతని పేరున ఆ పట్టణమునకు మిథిల యను పేరు వచ్చెను. విదేహుని వలన జన్మించిన వాడగుటచే మిథికి వై దేహుడనియు పేరు వచ్చెను. ఇతడే జనక మహారాజు వంశమునకు మూల పురుషుడు.

ఈ కథవినిన లక్ష్మణుడు, 'అగ్రజా ! శ్మత్రియుడగు నిమి వశేష్ట మహర్షి నేల హర్షింపకపోయెను?' అని ప్రశ్నించెను. 'శ్మత్రియునకు ఓరిమి ఉండవలసినదే' అనుచు, రాముడు మరిక్కట నెను.

య యా తి :

సహుషుని కుమారుడగు యయాతి కిద్దఱు భార్యలు శర్మిష్ఠ, దేవయాని అనువారలు. శర్మిష్ఠ వృషపర్వుడను దైత్యుని పుత్రిక. శుక్రాచార్యుని దుహిత దేవయాని. యయాతికి శర్మిష్ఠవలన పూరుడు, దేవయానివలన యదువు అను కుమారులు కలిగిరి. యయాతికి పెద్దభార్య, ఆమె కుమారుడు అనిన ప్రేమ అధికము. దేవయాని నతడు ప్రేమించెడి వాడుకాదు.

దేవయాని పక్షమున శుక్రాచార్యుడువచ్చి సంగతియంతయు తెలిసికొని “దుర్భాసుడు, యవ్వనగర్వముతోనున్న యయాతి మిక్కిలి ముసలివాడై పోవునుగాక” అని శపించెను. ముదుసలి యగు తండ్రి చిన్న కుమారుడగు యదువును తన ముసలితనము గ్రహించి యవ్వనము నిమ్మనియు, కొంతకాలము భోగము అనుభవించిన పిదప మరల తన ముసలితనము తాను గ్రహింతుననియు చెప్పెను. యదువు అంగీకరించలేదు. అట్లే పూరుని అడుగగా సంతోషముతో పూరుడు తన యవ్వనము తండ్రికిచ్చి, తండ్రి ముసలితనము తాను గ్రహించెను.

యయాతి యువకుడై చాల యజ్ఞములుచేసెను. మిక్కిలి భోగములను అనుభవించెను. పూరుడు తన యాజ్ఞను నెరవేర్చినందులకు అతనికి కాశీరాజ్యము నిచ్చెను. తన ముసలితనమును యయాతి గ్రహించెను. ప్రతిష్ఠానపురము రాజధానిగా పూరుడు రాజ్యమేలెను. యదువు తనమాటను గౌరవింపని కారణమున తండ్రియగు యయాతి, “తండ్రికోర్కె తీర్చని నీకు రాక్షసులు పుట్టుదురుగాక!” అని కుమారుని శపించెను.

యదువు క్రౌంచవనమును పట్టణమును గట్టుకొని, అందు నివశించుచుండెను. ఇతని కనేకమంది కుమారులు రాక్షసులై పుట్టిరి.

శత్రుఘ్నుని జైత్రయాత్ర :

శ్రీరాము డొక దినమున ప్రజలకు దర్శనమిచ్చుటకు సభాభవనమున నుండెను. యమునానదీ తీరముననుండు కొందరు మునులు వచ్చి రాముని దర్శించిరి. రామునిచే వారు సత్కరింపబడిరి. అందు చ్యవనుడను ముని ఇల్లు చెప్పెను.

పూర్వము లోలుడగు ధైత్యునకు మధువును కుమారుడు గలడు మధువు తపస్సుచేసి రుద్రుని వలన ఒక శూలమును బడసెను. శూలము నిచ్చుచు రుద్రుడు, “దేవ, బ్రాహ్మణులయెడ శత్రుత్వము లేకుండు

వటకు నీకిది ఉపయోగించును. ఈ తూలము శత్రుసంహార మొనర్చి మరల నిన్ను జేరును. ఇది నీకును, నీ కుమారునికినిమాత్ర ముపయోగించును" అని చెప్పెను.

అనల, విశ్వావసు అనువాతి కొమరిత కుంభీనసిని మధువు వివాహమాడెను. ఇతనికి లవణుడను పుత్రుడు కలిగెను. లవణుడు మొదటినుండియు క్రూరుడు. తండ్రి గతించిన పిదప తూలము చేతికి వచ్చినంతనే ముల్లోకముల బాధింపసాగెను.

కనుక 'రామా! ఆ లవణుని చంపి మమ్ము రక్షించుము' అనెను. 'లవణాసురుని నేను చంపెదనని శత్రుఘ్ను' డనెను. రాముడు సంతోషముతో వైభవముగ మధునగరమునకు శత్రుఘ్నునికి పట్టాభిషేకము చేసెను. శత్రుఘ్నునికి కొంతసైన్యమును, అమోఘమైన ఒక బాణమునిచ్చి లవణుని చంపు ఉపాయమును రాముడు చెప్పెను.

మునులును, సైన్యమును ముందుగా వెడలిపోయిరి. నెల దినములు పిమ్మట శత్రుఘ్నుడు అన్నగారి యనుమతిని ప్రయాణమై వెళ్ళెను. రెండు దినములకు వాల్మీకి ఆశ్రమముచేరి ఆరాత్రి వాల్మీకి ఆశ్రమమున విడిది చేసెను.

ఆ సమీపమున కన్పించిన యజ్ఞముచేసిన గుర్తులనుగూర్చి అడిగిన శత్రుఘ్నునకు వాల్మీకి ఇట్లు చెప్పెను.

కల్మాషపాదుడు :

ఇట్వ్యాకు వంశమున సుదాసుడను రాజునకు వీరసహుడను కుమారుడు కలడు అతని కాలమున ఇద్దరు రాక్షసులు పులిరూపములు దాల్చి మృగములను తినుచుండగా వీరసహుడు మృగములను రక్షింప దలచి ఒక పులిని చంపెను. అతడు రాక్షస రూపముతో చనిపోగా రెండవ రాక్షసుడు రాజుపై కక్ష బూనెను.

ఆరాజు కొంతకాలమునకు మరణించి మిత్రసహుడను పేర మరల జన్మించి రాజ్యమేలుచుండెను. వశిష్ఠుడు పురోహితుడుగానుండ మిత్ర సహుడు యజ్ఞము చేసెను. రెండవ పులిగానున్న రాక్షసుడు వశిష్ఠుని పలెవచ్చి మాంసభోజనము నడిగెను. రాజు వంటవానితో చెప్పి సిద్ధము చేయించెను. రాక్షసుడు వంటవానితో లోనికేగి వానినిచంపి వంట వాని రూపముతో బయటకు వచ్చెను. ఆ వంటవాని మాంసమువండి తయారుగా నుంచెను.

మిత్రసహుడు, భార్యయగు మదయంతి వశిష్ఠుని తోడ్కొని భోజనమునకువచ్చిరి. వంటవాని రూపములోనున్న రాక్షసుడు వారికి నరమాంసము వడ్డించెను. 'నీకు నరమాంసము ఆహారమగుగాక' అని శపించెను. నిరపరాధినిగు నన్నేల శపింపవలెనని రాజు క్రుద్ధుడై వశిష్ఠు నకు మరల శాపమివ్వ చేతిలోనికి నీరు దీసికొనెను. కులగురువును శపించుట తగదని భార్య అడ్డుపడి భర్తను శాంతింపజేసెను. రాజుచేతిలోని నీరు అతని కాళ్ళపైబడి అతని పాదములు కల్మషముతో నిండిపోయెను. అప్పటినుండి ఆరాజు కల్మాషపాదుడని పిలువబడెను. వశిష్ఠుడునిజమును గ్రహించి పశ్చాత్తాపపడి తన శాపము పండ్రెండు సంవత్సరములు మాత్రము బాధించును. తరువాత విముక్తి కలుగునని రాజుతో చెప్పెను.

ఆ కల్మాషపాదుడు యజ్ఞము చేసిన ప్రదేశమది; అని వాల్మీకి మహర్షి వివరించెను. ప్రాద్దుపోవుటచే మహర్షి అనుజ్ఞపొంది శత్రు ఘ్నుడు తన పర్ణశాలలోని కరిగెను.

కవల బిడ్డలు :

గర్భవతియగు సీత,

కం. ఆరాత్రియె రఘుకుల ని

స్తారకులగు నుతులందరును - తరణివ్రతిమా

కారులఁగాంచె ధరానుత

వారిజలోచనులఁ గవల - వారలఁ బ్రీతిన్॥

(తిక్కన - నిర్వచనోత్తర రామాయణము)

ఇరువురు మగబిడ్డలు కలిగిరి. వెంటనే ముని బాలికలు వాల్మీకి మహర్షికి చెప్పిరి. ఆ పసికందులకు భూతబాధ కలుగకుండ ముందు పుట్టినవానికి కుశలతో తుడిచియు, తరువాత జనించినవానికి లవముతో తుడిచియు మహర్షి రక్షగావించెను. కుశలతో తుడువబడుటచే కుశుడు అనియు, లవముచే తుడువబడుటచే లవుడు అనియు వారలకు వాల్మీకి మహర్షి నామకరణముల చేసెను.

ఆ అర్ధరాత్రమున నే శత్రుఘ్నునకీ విషయము తెలిసెను.

శ్లో. అర్ధరాత్రేతుశ్శత్రుఘ్నుశ్శుక్రావ సుమహతి ప్రియమ్
పర్ణశాలాంతోగత్వా మాతర్దిప్యేతి చాబ్రవీత్.

అతడెంతయో సంతోషమును బొందెను. వదినగారు ప్రసవించిన పురిటికికిబోయి క్షేమము విచారించి ఆమెతో “అమ్మా! ఎంత అదృష్టము.” అని తిరిగి వచ్చెను.

మరునాడు శత్రుఘ్నుడు వాల్మీకికడ సెలవుదీసికొని ప్రయాణము సాగించి యేడుదినములకు చ్యవనుని ఆశ్రమము చేరుకొనెను.

ల వ ణా సు ర వ థ :

లవణాసురుని బలాబలములను గూర్చి చ్యవనునివలన శత్రుఘ్నుడు తెలిసికొనెను. వాని బలమునుగూర్చి చ్యవనుడిట్లు చెప్పెను. ఇత్త్వాకునివంశపురాజైన మాంధాత గొప్ప చక్రవర్తియై దేవేంద్రుని అర్థాసనము నధిష్టించబోయెను. ఇంద్రుడు “రాజా! నీవు భూమిపై రాజులనందరిని జయించలేడు. లవణాసురుని జయించిననేగాని నీవు స్వర్గముపైకివచ్చు అర్హతకలుగ” దనెను. వెంటనే వచ్చి మాంధాత లవణునిపై దండెత్తెను. కాని లవణుని శూలప్రహారములకు మాంధాత తాళలేకపోయెను. శూలము మాంధాతనుచంపి మరల రాక్షసునిచేతికి వచ్చిచేరెను.

కనుక లవణుని ఉపాయముతో చంపవలెను. శూలము వాని చేతినుండులేని సమయముచూచి సంహరించవలెను. ప్రతిదినము వాడు శూలమును ఇంటికడనుంచి, ఆహారమునకై బయలుదేరిపోయి తిరిగి పట్టణమునకు చేరును. లవణుడింటికిచేరు మధ్యకాలముననే వానిని చంపవలెనని చ్యవనుడు ఉపాయము చెప్పెను. శత్రుఘ్నునకు రాముడు రహస్యముగ చెప్పినదికూడ ఇదే ఉపాయము.

లవణుడు లేచి అడవికిబోయెను. మధ్యాహ్నసమయమున పట్టణమునకు తిరిగివచ్చునప్పటికి శత్రుఘ్నుడు అడ్డుగా నిలిచియుండెను. శూలము తెచ్చుకొన లోనికి పోబోయిన లవణుని శత్రుఘ్నుడు బాణఘాతముల నొప్పించెను. రాక్షసుడు చెట్టును పెరికివై వ శత్రుఘ్నుడు మూర్ఛబోయి మరలలేచి రాముడొసగిన బాణమును ప్రయోగించెను. ఆ బాణము లవణుని గుండెను చీల్చివేసెను. పర్వతమువలె వాడు నేల గూలెను. వాడు మరణించగనే శూలము రివ్వన ఎగిరి శంకరుని వద్దకు పోయెను. దేవతలు, మానులు సంతసించిరి. శత్రుఘ్నుని కోరికననుసరించి లవణుని పట్టణము దివ్యమగు మధుపురముగనయ్యెను. శత్రుఘ్నుడా పట్టణమున పండ్రెండు సంవత్సరముల కాలముండి కొంతపరివారముతో అయోధ్యకు ప్రయాణ మయ్యెను.

మధురగానము :

దారిలో వాల్మీకి ఆశ్రమమున ఒకరాత్రి శత్రుఘ్నుడు మరల గడపెను. శత్రుఘ్నునకును, పరివారమునకును మహర్షి ఆతిథ్యమిచ్చెను ఆరాత్రి ఆశ్రమమున శత్రుఘ్నుడు మధురగానము వినుట తటస్థించెను. తంబుర శ్రుతిజేసికొనిపాడు లయబద్ధమగు సంగీతమది. అందునను శ్రీరామ చరితామృతము ! అనంద తరంగ డోలికల శత్రుఘ్నుడు ఓలలాడెను. పరివారమంతయు చెవులు దోరబెట్టుకొని విని పరవశులైరి. ఈ మధురగాన మెవరిదో మహర్షి నడిగి తెలిసికొనుడని పరివారజన

మనెనుగాని, “ఇట్టి విచిత్రము లెన్నియో ఆశ్రమమున ఉండవచ్చును. మహర్షిని వాటినిగూర్చి మనమడుగుట ధర్మముకాదు.” అని శత్రుఘ్నుడు తప్సకొనెను.

అ యో ధ్య :

శత్రుఘ్నుడు అయోధ్యకు జేరెను. లవణాసుర సంహారమును గూర్చి అన్నగారికి విన్నవించెను. రాముడు తమ్ముని కౌగిలించుకొనెను. శత్రుఘ్నుడు అయోధ్యలోనుండ నుద్దేశించెనుగాని రాముడు “సోదరా! నీవిచటనున్న మధుపురమును బాలించువారెవరు? వచ్చుచు పోవుచు నుండుము. ఏడు దినము అయోధ్యలో గడపి మరలిపోమ్ము. అది క్షత్రియోచితము” అనెను. అన్నగారి ఆజ్ఞ ననుసరించి శత్రుఘ్నుడు ఏడు దినములుండి తిరిగి అయోధ్యనువీడి మధుపురమున కేగెను.

శంబూకుడు :

ఒకనాడు ఒక మృతక శ్రేబరమును దీసికొని బ్రాహ్మణ దంపతులు వచ్చి రాముని రాజద్వారముకడ పెట్టుకొని దుఃఖించుచు నుండిరి. రాజు చేసిన దోషమువల్ల పెద్దవారగు తాము బ్రతికియుండగనే తమ కుమారుడు చనిపోవుట జరిగినదనియు, తామును ఇచటనే ప్రాణములు విడువ సిద్ధముగ నుంటిమనియు, ఈ పాపమంతయు రాజునకే చెందుననియు ఏడ్చుచుండిరి.

ప్రభువగు రాముడది విని విచారపడి మంత్రులను, పురోహితులను పిలిచి యీ అన్యాయము జరుగుటకు కారణమడిగెను. నారదు డిట్లనెను. “రాజేంద్రా! కృతయుగమున బ్రాహ్మణులును, త్రేతాయుగమున బ్రాహ్మణ క్షత్రియులును, ద్వాపరయుగమున బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్యులును కలియుగమున నాలుగు వర్ణములవారు. పన్ను జేయవచ్చును. ఈ త్రేతాయుగమున ఒక శూద్రుడు నీ రాజ్యమున తపస్సు చేయుచున్నాడు. అతనిని శిక్షించిన ఈ బ్రాహ్మణ బాలుడు బతుకును.

బ్రాహ్మణదంపతులనోదార్చి, బాలుని శవమును నూనెయందు భద్రపఱచుమని లక్ష్మణు నాజ్ఞాపించి రాముడు పుష్పకమును తలచుకొనెను. విమానమువచ్చెను. దానిని రాముడధిరోహించి తపముజేయువానికై చూడపోయెను. ఒక సరోవరమువద్ద అధోముఖుడై యున్న తాపసిని చూచెను. విమాన మవరోహించి రాముడాతని చెంత కేగి, “ఓయీ ! నీవెవరో చెప్పము. నేనీరాజ్యమునకు ప్రభుడనగు దశరథ రాముడను, నీకోరికయేమి ?” అనెను. ఆవ్యక్తి, “ఆర్యా, నేను శూద్రుడను, నాపేరు శంబూకుడు. శరీరముతో స్వర్గమునకు పోవలెనని తపస్సుజేయుచున్నాను” అని సమాధానము నిచ్చెను.

‘ఏదోషమును జేయని వానిని శిక్షించుట అధర్మమేయగును. తల్లిదండ్రులు బ్రతికియుండగా కుమారుడు చనిపోవుటకూడ ధర్మవిరుద్ధమే. నారాజ్యమున ఇట్టి ధర్మవిరుద్ధములు జరుగుట ఉపేక్షింపతగదు. దోషిని శిక్షించుట క్షత్రియధర్మము.” అని మనసున నిర్ణయించుకొని, రాముడు “నీవు స్వర్గమునకు పోదలచికదా తపమాచరించుచుంటి ! నాచేతిమరణము నీకు స్వర్గమునిచ్చును.” అని ఖడ్గముతో వాని తల ఖండించెను.

శంబూకుని క శేబరము నేలబడగనే అయోధ్యలోనున్న బ్రాహ్మణ కుమారుడు జీవించెను. రాజ ప్రాసాదమునకు జేరిన రాముని బ్రాహ్మణులు పొగడుచు తమనివాసములకుపోయిరి.

జ ల శ య స వ్ర త ము :

అగస్త్యమహర్షి జలశయన వ్రతము చేయుచుండెననియు తాము చూడబోవుచున్నామనియు, నీవు కూడా రమ్మనియు దేవతలు రాముని ఆహ్వానించిరి.

రాముడు పుష్పకముపై అగస్త్యశ్రమమునకు వెళ్ళెను. మహర్షికి పాదాభివందనముచేసెను. అగస్త్యుడు రామునికి అర్ఘ్యపాద్యాది ఉచితగౌరవముల చేసెను. ఒక రత్నహారమును మహర్షి రామునకు

బహుకరించెను. “ఈ దివ్యహారము రత్నహారములను, బంగారమును ఇచ్చును.” అనియు చెప్పి దానిని గుఱించి అగస్త్యు డిట్లుచెప్పెను.

రత్నహారము :

పూర్వము వివర్ణదేశమును సుదేవుడనురాజు పాలించెను. అతని పెద్దభార్యవలన శ్వేతుడును కుమారుడు కలిగెను. తండ్రి తదనంతరము శ్వేతుడు రాజయి వేయిసంవత్సరములు ధర్మపరిపాలన మొనర్చి తపస్సు జేసికొనుటకు ఈ వనమునకు వచ్చెను. ఈ అడవులయందు గల యీ సరస్సునందు నీరుండెనేకాని పశుపక్ష్యాదులు లేవు. శ్వేతుడు మూడువేల సంవత్సరములు తపస్సుచేసి బ్రహ్మ లోకమునకు వెళ్ళెను. కాని అతనికి ఆకలి ఉడుగలేదు. బ్రహ్మవద్దకుపోయి అడుగగా, బ్రహ్మ “నీవెపుడును ఎవరికిని దానము చేయలేదు. కనుక నీ ఆకలి తీరుటకు నీ శరీరమునే తినుము.” అనెను. మరియు “అగస్త్యుడు నీచెంతకువచ్చి నపుడు శాపవిముక్తి నొందెదవు.” అనియు చెప్పెను.

అప్పటినుండి శ్వేతుడు విమానముపై వచ్చి యీ కొలనుగట్టున తన కళేబరమును తానే తినుచుండెను. ఎంతకాలమట్లు తినినను ఆశరీరము తరుగక మరల నిండుగనే యుండును.

“ఇట్లు కొంతకాలమైన పిదప, నేనూ కొలను దరికి పోవుటయు శ్వేతుడు కళేబరమును వీక్షించి తినుటయు చూచితిని. నన్నాతడు చూడగనే సంతసించి ఈ రత్నహారము నా కొసగి తనను శాపవిముక్తుని గావింపుమనెను. నేనాహారము తీసికొన్నంతనే అతడు శాపము నుండి విడువబడినవాడై అనగా ఆకలిలేనివాడై బ్రహ్మలోకముచేరెను. అని రామునకు శ్వేతుని రత్నహారమునుగూర్చి వివరించెను.

ఇదివిసిన పిమ్మట రామునకొక సందేహముకలిగి మహర్షినిట్లు ప్రశ్నించెను. “మునీంద్రా! శ్వేతుడు తపస్సుచేసిన అరణ్యమున నరులు లేకపోవచ్చునుగాని మృగములు, పక్షులుగూడ లేకుండుటకు కారణ మేమి?” అందుకు అగస్త్యమహర్షి ఇట్లు చెప్పెను.

దండుకారణము :

మనువునకు ఇత్థాకుడను కుమారుడుండెను. ఇత్థాకునకు నూరుగురు కుమారులు, చివరివాడు దండుడు. ఇతడు విద్యావిహీనుడు, మూఢుడు. ఇత్థాకుడు వింధ్యారణ్యము, శైవలారణ్యముల మధ్య ఒక రాజ్యభాగము నిచ్చెను. దండుడచట మధుమంతమను వట్టణము నిర్మించుకొని శుక్రాచార్యుని పురోహితునిగా జేసికొని రాజ్యమేలు చుండెను.

ఒకనాడు దండుడు శుక్రుడు ఆశ్రమప్రాంతమునకు పోయెను. శుక్రుని జ్యేష్ఠపుత్రిక అరజనుచూచి మోహపరవశుడై తన కోర్కెను దెలిపెను. తండ్రి అనుమతిలేనిది వరించజాలనని అరజ చెప్పెను. కామోద్రేకియగు దండుడమెను బలాత్కారమున రమించి రాజధానికి వెళ్ళి పోయెను. చింతావ్యాకులచిత్తయై పడియున్న అరజను ఆశ్రమమునకు తిరిగివచ్చిన శుక్రుడు చూచెను. జరిగినదంతయు తెలిసికొనెను. శుక్రుడు కోపముతో “దండుని రాజ్యమున్నంతమేర ఏడు దినములు బురదవర్షము కురియునుగాక!” అని శపించెను.

శుక్రుడు దండునిరాజ్యమును వీడి వేరొకచోట ఆశ్రమము నేర్పరచు కొనెను. కాని కుమార్తెను అచటనేయుండుమనియు, ఆమెయున్న ఆశ్రమ ప్రాంతము మాత్రము బురదకురియదనియు చెప్పెను. శుక్రుడు చెప్పిన ప్రకారమే జరిగెను.

అందుచే ఈ ప్రాంతమునకు దండకారణ్యముని పేరుకలిగినది. నాటికి పశుపక్ష్యాదులు లేకుండుటయు సంభవించెను. అని వివరించిన అగస్త్యమహర్షికడ సెలవుదీసికొని రాముడయోధ్యచేరెను. పుష్పకమును బంపివైచెను.

స మా లో చ న ము :

శ్రీరాముడు లక్ష్మణుని, భరతుని పిలిపించి ఇట్లనెను. “సోదరులారా! మీ సహాయమున నేను రాజసూయము చేయదలచుచున్నాను. సూర్యుడు, చంద్రుడు, యముడు, వరుణుడు ఈ యాగమునుచేసి క్షీణి నొందిరికదా!”

అదివినిన భరతుడు, “అగ్రజా! రాజసూయముచేసినపుడెల్ల లోకమున వినాశమునకు దారితీసెను. చంద్రుని రాజసూయము పిదప నక్షత్రమండలమునందు యుద్ధమును, హరిశ్చంద్రుడు చేసినపుడు క్షత్రియకులమెల్ల నశించుటయు, ఇంద్రుడాయాగముచేయగా దేవాసురయుద్ధము సంభవించెను. లోకనాశనముకంటె లోకకళ్యాణమునకై తలపెట్టుట శ్రేయముకదా!” అనెను.

భరతుడు చెప్పినదెంతయో సమంజసముగ నుండుటచే రాముడు రాజసూయాధ్వరముచేయుతలపు విరమించెను.

లక్ష్మణు డిట్లనెను, “అశ్వమేధము శ్రేయస్కరమైనది; పాపములను నశింపజేయునది. ఈ కథ ఆకర్ణింపుడు, “మహాబలవంతుడును, ధర్మజ్ఞుడును అగు వృత్రుడను దైత్యుడు కొంతకాలము రాజ్యమేలి మధురేశ్వరుడను పెద్దకుమారునకు రాజ్యమిచ్చి, అడవులకుబోయి గొప్ప తపస్సు చేసెను. ఇంద్రాధిపత్యమునకై దైత్యుడు తపస్సు చేయుచున్నాడని ఇంద్రుడు భ్రమపడెను.

ఇంద్రుడు శ్రీహరివద్దకేగి తన పదవికి ముప్పుదెచ్చుచున్నవృత్తుని సంహరింప పార్థింపెను. నారాయణు డిట్లనెను. “నీపదవి నీకు దక్కునట్లు చేయుటయు, మిత్రుడగు వృత్తుని సంహరింపకుండుటయు నాకు ధర్మమగును. నా శక్తిని మూడుభాగములు చేయుదును. ఒకభాగము నీకును, రెండవ భాగము నీవజ్రాయుధమునకును, మూడవ భాగము భూలోకమునకు చెందును. నీకు రెండు భాగములు వచ్చినవిగనుక నీవు పోయి వృత్తునితో యుద్ధము చేయుము. సంహరింప గలుగుదువు” అనెను.

దేవతలతోగూడి ఇంద్రుడు వృత్తునికడకుపోయి తపస్సులోనున్న వానిని చంపుటెట్లని తటపటాయించుచుండెను. ఇంతలో వజ్రాయుధమే పోయి వృత్తాసురుని శిరము ఖండించెను. వృత్తుడు మరణించెను.

సురరాజునకు బ్రహ్మహత్యాపాతకము చుట్టుకొనెను. అతడు స్వహతస్థి పడిపోయెను. మహాసంక్షోభము కలిగెను. దేవతలెల్లరు విష్ణుమూర్తివద్దకు వెళ్ళి ఇంద్రుని రక్షింప వేడుకొనిరి. “అశ్వమేధము చేసి, నన్ను పూజించిన దేవేంద్రుడు తిరిగి తనపదవి నందును” అని నారాయణు డానతిచ్చెను. దేవతలు ఇంద్రునిచే అశ్వమేధముచేయించగా బ్రహ్మహత్యాపాతకమువదలెను. ఇంద్రుడు తనపదవిని పొందెను. కాని బ్రహ్మహత్య “నాకు మార్గముచూపుడు. నేనెవరి నాశ్రయింప వలెను?” అని అడుగగా దేవతలు “నీవు నాలుగు భాగములుగా విడిపోము” అనిరి.

“ఒకభాగమున వర్ష కాలమందలి పొంగి పొరలు నదులను, రెండవ భాగమున భూమిని, మూడవభాగమున బ్రహ్మహత్యచేయువారిని నాలుగవ భాగమున నెలకు మూడు దినములు ఋతుక్రమముననుండు స్త్రీలను ఆశ్రయించి యుండునట్లు అనుగ్రహింపు”డని బ్రహ్మహత్య దేవతలనుకోరగా వారు సమ్మతించిరి.

కాబట్టి అశ్వమేధ ప్రభావము గొప్పది. అది చేయుమని లక్ష్యమును రాముఁడొరెను. అశ్వమేధమునుగూర్చి మరియొక కథ చెప్పదలచి రాముడు తమ్ములతో ఇట్లు చెప్పెను.

ఇ య డు . ఇ య :

కర్దముని కుమారుడగు ఇళుడు బాహ్లిక దేశము నేలెను. అతడొకనాడు వేటకై హిమవంతమున కేగెను. అచట పార్వతీ పరమేశ్వరులు పరివారముతోవచ్చి విహరించుచుండిరి. “పరమేశ్వరుడు స్త్రీరూపముదాల్చిన ఎట్లుండునో” అని పార్వతీ దేవి అనుకొనెను. శంకరుడది గ్రహించి తాను స్త్రీ అయ్యెను. పరివారమునంతను స్త్రీలుగా మార్చెను.

ఆసమయమున కే ఇళుడు వచ్చుట సంభవించెను. ఆ ప్రదేశము చేరగానే ఆ రాజు స్త్రీగా మారిపోయెను. ఇళుని పరివారము కూడా స్త్రీజాతిగా నయ్యెను. ఇళుడు శివునివద్దకుపోయి తనకు మరల పురుషరూపము ప్రసాదింపుమని వేడుకొనెను. శంకరుడంగీకరింపలేదు. ఇళుడు పార్వతీ దేవి కడకుపోయి మొరబెట్టుకొనెను. అప్పుడామె, “నేను సగము వరము. పరమేశ్వరుడు సగమువరమును ఇచ్చెదము. నీవు స్త్రీ రూపమున నెంతకాలము పురుషరూపమున నెంతకాలము ఉండగోరుదువో చెప్పుము” అనెను. ఒకమాసము స్త్రీగను ఒకమాసము పురుషుడుగను ఉండునట్లు ఇళుడు వరమిమ్మని ప్రాధేయపడగా పార్వతి ‘సరే’ అనెను. కాని అతడు స్త్రీయైనపుడు పురుషరూపమును గూర్చియు పురుషరూపములో నున్నప్పుడు స్త్రీ రూపమునుగూర్చియు మరచియుండునని పార్వతి అనెను.

చంద్రుని కుమారుడగు బుధుడాప్రాంతమున తపస్సుశేయుచు ఇళును చూచెను. ఆవర్తని యను విద్యవలన జరిగిన విషయము తెలిసి

కొని ఇశవద్దనున్న చెలిక తైలను కింపురుషాంగనలై ఈ పర్వతమున నివసించుడని వంపివేసెను.

బుధుడును ఇశయు ప్రేమానురాగముల నుండిరి. ఆ మాసము గడచి, తరువాతి మాసము రాగానే ఇశ - ఇళుడుగ మారెను. తన పరిపర మేమయ్యెనని రాజు అడుగగా బుధుడు, “రాజా! పెద్ద వడగళ్ళ వాన కుడిసినది. నీ పరివారమంతయు చనిపోయెను. నీవు నా ఆశ్రమమున ఒక సంవత్సరముండుము. నీకు మేలుకలుగజేసి పంపుదు”ననెను. మహర్షి మాట కెదురాడలేక ఇళుడటనే యుండెను. మరుసటి నెలలో స్త్రీయై బుధుని సంతోష బెట్టుచుండెను. ఇశ గర్భవతియై తొమ్మిదవ మాసమున స్త్రీ రూపములోనుండి ఒక కుమారుని కనెను. అతడే పురూరవుడు.

ఒక సంవత్సరము గడచెను. పురుషరూపములోనున్న ఇళునకు మేలుచేయదలచి బుధుడు కర్దమ ప్రజాపతి, చ్యవనుడు మున్నగు మహామునీంద్రుల రావించి వారితో ఆలోచించెను. పార్వతీ పరమేశ్వరులకు ప్రీతిని కలిగించునది అశ్వమేధము. ఇళునిచే మనము యాగము చేయింతమని అందరనుకొనిరి.

మరుత్తు యజ్ఞము చేయించగా సంపూర్తి అయ్యెను. ఇళుడు తృప్తినంది వ్రత్యక్షమయ్యెను. “పరమేశ్వరా! ఇళుడు శాశ్వతముగ పురుషుడై యుండునట్లునుగ్రహింపుము.” అని వేడుకొనిన మునులకు శంకరుడు వరమిచ్చి అదృశ్యుడాయెను. ఇళుని దీవించి మునులు వెడలి పోయిరి.

మధ్యప్రదేశమున ప్రతిష్ఠాన పురమును నిర్మించి అందు ఇళుడు రాజ్యమేలెను. ఇళుని జ్యేష్ఠపుత్రుడు శశిబిందుడు బాహ్లిక దేశమేలెను.

కనుక సర్వశుభముల నొసగు అశ్వమేధయాగము చేయుటకు రాముడు, లక్ష్మణుడు, భరతుడు నిశ్చయించుకొనిరి.

అ శ్వ మే ధ ము :

యజ్ఞము చేయుటకు కావలసిన యేర్పాటు లన్నియు చేయించ వలసినదని రాముడు లక్ష్మణున కాజ్ఞాపించెను. దేశాధీశులందఱికిని లక్ష్మణు డాహ్వానములు పంపించెను. అనేకమంది భూపాలురు వచ్చిరి. సుగ్రీవుడు, హనుమంతుడు, జాంబవంతుడు, విభీషణుడు మున్నగువారు వచ్చిరి. మహర్షులు, బ్రాహ్మణులు, పండితులు మొదలగువారు వచ్చిరి.

గోమతీ నదీతీరమునందు యజ్ఞశాలను, కావలసినవారి కెల్లరక్షను విడిది శాలలను లక్ష్మణుడు ఏర్పాటు గావించెను.

సమస్త శుభలక్షణములు కలిగిన అశ్వమును రాముడు యథా విధిగ విడిచిపెట్టెను. దాని ముఖమునందు, “దశరథరాముడు వదలిన యాగాశ్వము” అని వ్రాయబడిన ఫలకము కట్టిరి. కొందరు సైనికులు వెంటరాగా లక్ష్మణుడు అశ్వరక్షణమునకై బయలుదేరెను. ఋత్విక్కులును గుఱ్ఱమువెంట నుండిరి.

రాముడు యజ్ఞశాలలోనికి వెళ్ళెను. చాల దేశములనుండివచ్చిన రాజులందఱును తెచ్చిన కానుకలను రామునకు సమర్పించిరి. ఆహూతుల నెల్లరిని రాముడు గౌరవించెను. భరతుడు, శత్రుఘ్నుడు వారి వారికి నియమింపబడిన కార్యములను నిర్వహించుచుండిరి. భోజనసదుపాయము లను గావించిరి. వడ్డనలుజేసిరి. అన్ని విషయములందును హనుమంతుడు, సుగ్రీవుడు, విభీషణుడును తోడ్పడిరి. దేవతలుసహితమువచ్చి, చూచి, ఆనందించిరి. రాముడు బంగారుసీతను ప్రక్కనుంచుకొని యజ్ఞము చేయుచుండెను.

రా మా య ణ ము :

కుశలవుల వెంటనిడుకొని వాల్మీకి మహర్షి అశ్వమేధాధ్వరము నకు వచ్చెను. మహర్షి బాలకులతో, “మీకు నేను నేర్పిన రామాయణము గానముచేయుడు. వాల్మీకి శిష్యులమని చెప్పుడు. ఎవరైన ధనమిచ్చిన తీసికొనవద్దు. రాముడు గానముచేయుడని అడిగిన తప్పక విని పింపుడు” అని పంపెను.

అచటనున్న వారందఱును మధురగానమువిని బాలకులను మెచ్చుకొనిరి. రాముడును విని ఓకసభ నేర్పాటుచేసి, బాలురచే రామాయణ కథాగానము చేయించెను. వారి మధురగానమునకలరి రాముడు ఆ బాలకులకు చెరిపదు నెనిమిదివేల బంగారు నాణెముల నిచ్చెను. కాని వారు గైకొనలేదు.

ప్రతిదినమును ఇరువది స్థల వంతున గానముచేయుచుండగా అందఱును వినుచుండిరి. ఈ బాలకులు సీతకుమారులని రాముడు తెలిసికొనెను. రాముడు వాల్మీకివద్దకు దూతలనుబంపి ఇట్లు విన్నవించుమనెను. “మహామునీ! రేపు సభయందు సీత సౌశీల్యము నిరూపించునట్లు చేయుడు.” దూతలు చెప్పినదివిని మహర్షి యు మిగుల సంతసించెను, అందుల కంగీకరించెను.

మ హా స భ :

శ్రీరాముడు సింహాసనాధిష్ఠితుడయి యుండెను. మంత్రి, సామంత, దండనాయక, పౌర, జానపదులును సోదరులును సభనలంకరించియుండిరి.

వాల్మీకి మహర్షి యు, ఆయన వెంట సీతయు సభలోనికి ప్రవేశించిరి. కుశలవులును ఆ సభయందుచితాసనాసీనులై రామునికి చేరువలో నుండిరి. వాల్మీకి మహర్షి ఇట్లనెను.

ఉ. క్షత్రియ పుత్రికాభరణ - గారవలీల వెలుంగు మేదినీ
పుత్రి మదాశ్రమ స్థలము - పొంత వనంబున ద్రోచివచ్చె సా
మిత్రి, తపస్వి బాలకులు - మెల్తుకఁగన్దొని వచ్చినాకు ద
న్మాత్త నెఱుంగఁ జెప్పటయు - మానినియున్నెడకేనుగ్రక్కునన్॥

కం చని యనునయించి యాశ్రమ
మునకుంగొనిపోయి యచటి - ముసివరపత్ని
జనముల భంగి నుటజ వ
ర్తిని జేసిన యంతఁ గొన్ని - దినములు పనినన్.
(తిక్కన నిర్వచనోత్తరరామాయణము)

జానకి యీ బిడ్డలను కనినది.

శ్లో॥ ప్రచేతసోహం దశమః పుత్రో రాఘవనందన
నన్మరామ్యన్మతం వాక్య మిమాకు తవపుత్రకా॥
బహువర్ష సహస్రాణి తపశ్చర్యా మయాకృతా
సోపాశ్చీయాం ఫలం తస్యా దుష్టేయం యదిమైథిలీ॥
మనసా కర్మణా వాచా కృతపూర్వం నశిల్బిషం
ఫలం తస్యా హ మశ్చీయా మపాపామైథిలీయసి॥

సీ॥ శ్రీరామా ! నేను ప్ర-చేతసు పదియవ
పుత్రుండ, మదినైన - బొంకు దలప
నీపుత్రు లిర్వురు - నీపుత్రులేచుమ్ము
పెక్కు వేలేడులే - నుక్కడంపు
దప మొనరించితి - ధరణిజ దుష్టయేన్
దపముఫలంబెల్ల - దగ్ధమగుత
మననున గర్మంబు - నను వాక్కుచేతను
గలుషంబు నేనెప్పు - సలుపలేదు.

*

*

*

(ఆంధ్ర వాల్మీకి రామాయణము ఉత్తరకాండముశుండి)

సీ తా రా ము లు :

రాము డిట్లనెను, “ఋషివరా! మీరాడిన మాటలయందు అసత్యములేదు. సీతశీలము నేను శంకించుటలేదు. నమ స్తదేవతల నమ ఙ్గమున సీత అగ్నియందు ప్రవేశించి తన పాతివ్రత్యము నిదివరకే నిరూపించుకొనెను. ఇప్పుడును ఆమె తన శీలమును నిరూపించుకొనిన నేనును లోకమును సంతసించుటగును.”

బ్రహ్మాది దేవతలుకూడ ఆ సభను, సీతారాముల పునస్సమాగమమును చూడవచ్చిరి. సభలోనున్న వారందఱును మరల పదుమూడేండ్లకు సీతారాములను కన్నులపండువుగ చూడగలిగినందులకు ఆనందసంభరితులైరి.

రాముడు కుశలవుల నిరువుర తనవద్దకు చేరదీసికొని, “ఈబిడ్డలు నాబిడ్డలయినందులకు సంతసమగుచున్నది. వీరినింతవారినిగ జేయ శ్రమగైకొనిన వాల్మీకి మునివర్యున కెంతయో ఋణపడియున్నాను. కొన్ని దినములనుండి మధురగానముచే బాలకులు నన్నును, నా మాతృదేవతలగు కౌసల్య, సుమిత్ర, కైకేయి వ్రభృతులను, సభాసదులను ఆనందింప జేసిరి.

వారిగానము మరల వినకుతూహలవడుచున్న నా తల్లుల కోర్కె ననుసరించి ఈనాడు సీతాకళ్యాణఘట్టము నింకొకమారు వినిపింప బాలకులకు వాల్మీకి మునీంద్రులు అనుజ్ఞనీయగోరుచున్నాను.” అని శ్రీరామచంద్రవ్రభువు పలికెను.

వాల్మీకిమహర్షి మహదానందముతో సమ్మతించెను. కుశలవులు సభామధ్యమున లేచి తమ సహజ మధురగానమునిట్లు వీనులవిం దొనర్చిరి.

సీతారామ కళ్యాణఘట్టము :

రామలక్ష్మణులు విశ్వామిత్రయాగ సంరక్షణముగావించిరి. రాక్షససంహార మొనర్చి యజ్ఞము నిర్విఘ్నముగ సంపూర్తి అయినందులకు మునులెల్లరు ఆనందించిరి. విశ్వామిత్రుడు మిక్కిలి సంతసించినవాడయి,

శ్లో. కృతార్థోస్మి మహాబాహో కృతం గురువచ స్త్వయా
సిద్ధాశ్రమ మిదం పత్యం కృతం రామ మహాయశః॥

ఓ రామా! నీవు మహాబాహుడవు, గొప్ప యశస్సు కలిగినవాడవు. నేను కృతార్థుడనై నాను. సీతండ్రియాజ్ఞను పాటించితివి. సిద్ధాశ్రమము అను యీ ఆశ్రమముపేరును సార్థకముచేసితివి, అనెను.

మరునాడు 'ఏమిఆజ్ఞ?' అని చేతులుగట్టుకొని నిలచిన రామ లక్ష్మణులకు విశ్వామిత్రమహర్షి యిట్లు చెప్పెను. "జనకమహారాజు మిథిలను పరిపాలించుచున్నాడు. అతడొక యజ్ఞము చేయుచున్నాడు. ఆ యజ్ఞము చూడబోవుచున్నాము. ఆరాజువద్ద గొప్ప శివధనుస్సు కలదు. మీరు నాతోవచ్చిన ఆ మహాధనువును చూడవచ్చును. దేవతలు కూడా దానిని ఎక్కు పెట్టజాలరు. నేను ఈ యాశ్రమము వదలి హిమాలయపర్వతప్రాంతమునకు వెళ్ళగోరుచున్నాను." అనెను.

రామలక్ష్మణులు మునివెంట బయలుదేరిరి. ఆశ్రమమునందలి మునులును వెంబడించిరి. వారారాత్రి శోణానదినిచేరిగడపిరి. దారిలో విశ్వామిత్రుడు వారిక నేకవింతవింత కథలుచెప్పి ఉత్సాహముకలిగించెను. గౌతముని ఆశ్రమము సమీపించిరి. అహల్యాగౌతముల వృత్తాంతమును విశ్వామిత్రుడు చెప్పెను.

జగదేశ సుందరియగు అహల్యను బ్రహ్మ సృష్టించెను. ఆమెను గౌతమ మహర్షి కిచ్చి వివాహముచేసెను. ఇంద్రుడామె యెడల అనురాగము కలవాడయి యుండెను.

ఒకనాడు గౌతముడు లేని సమయమున ఇంద్రుడు గౌతమమహర్షి రూపమునవచ్చి ఆశ్రమమున బ్రవేశించి ఆమెను బలాత్కరించి వెడలిపోవుచుండగా గౌతముడు చూచెను. జరిగినదంతయు గ్రహించి ఇరువురివలన తప్పిదము జరిగినదని భావించి ఇంద్రుని, అహల్యను ఋషి శపించెను. అప్పటినుండి ఆమె ఆహారములేక బూడిద, దుమ్ము కొట్టుకొన్న శరీరముతో శిలవలె పడియుండెను.

ఇట్లు విశ్వామిత్రుడు చెప్పచుండగానే రామునిమాట చెవినిబడిన అహల్య లేచెను. రామలక్ష్మణు లామెకు నమస్కరించిరి. ఆమెరాముని పూజించెను. అంత గౌతముడును అచటకువచ్చెను. గౌతమ దంపతులు రాముని పూజించిరి.

గాధినందనుడు రామలక్ష్మణులతో మిథిలానగరము జేరెను. అచట యజ్ఞము జరుగుచుండెను. జనకుని పురోహితుడు అహల్య కుమారుడగు శతానందుడు. జనకుడును, శతానందుడును విశ్వామిత్రున కెదురుగవచ్చి, అర్ఘ్యపాద్యాదుల గౌరవించిరి. మహర్షి రామలక్ష్మణులను పరిచయముచేసెను.

మరునాడు రామలక్ష్మణులు శివధనుస్సును చూడగోరుచున్నారని విశ్వామిత్రుడు జనకునితో చెప్పెను. వారలకు జనకుడిట్లు చెప్పెను.

“పూర్వము దక్షాధ్వరధ్వంసము గావించునీశుడు ఈ ధనువు చేతబట్టెను. దేవతలాయనను శాంతింపజేసిరి. దేవతలవలన ఆ ధనువు దేవరాతుడను రాజునకు చెందెను. ఆ వంశములోని నా వద్ద ఇప్పటికిని ఆ ధనువు కలదు.

ఒకనాడు భూమిని దున్నుచుండగా నాగటిచాలున ఒక బిడ్డనాకు లభించెను. ఆమె పేరు సీత. నేనామెను కన్నబిడ్డవలె పెంచితిని. ఆమె నొక గొప్ప వీరపురుషున కీయవలెనని సంకల్పించితిని. శివధనుస్సును ఎవరు ఎక్కుపెట్టుదురో వారికి సీతనిచ్చెదనని చాట బంచితిని. చాల మంది రాజకుమారులు ధనువు నెక్కుపెట్ట ప్రయత్నించి విఫలమైరి.”

రాజాజ్ఞపై బలిష్ఠులగు ఐగువేలజుండి ధనువునుంచిన బండిని లాగుకొనివచ్చిరి. రాముడు దానినిచూచి తాను ఎక్కుపెట్ట గోరుదు ననెను. మహర్షియు, రాజును అంగీకరించిరి.

శ్లో. పశ్యతాం నృసహస్రాణాం బహూనాం రఘునందనః
ఆరోపయత్స్వ ధర్మాత్మా సలీల మివ తద్ధనుః.

శ్లో. ఆరోపయత్వా ధర్మాత్మా పూరయామాసతద్ధనుః
తద్భరింజ ధనుర్మధ్యే నరశ్రేష్ఠమహాయశాః.

అనేకమంది జనులును, వేలకొలది రాజులును చూచుచునుండిరి. రాముడు ఆ ధనుస్సును అవలీలగా పెకివైతెను. రాముడు ధనువును వంచి నారిని కట్టజూచెను. కాని అది మధ్యకు విరిగిపోయెను.

అపుడు కలిగిన పెద్దధ్వనికి చూచువారి గుండెలు ఝల్లుమనెను. ధరణి వణకెను. తనప్రతిజ్ఞ నెరవేరినందులకు జనకమహారాజు మిక్కిలి ఆనందమునందెను.

సీతను రామునికిచ్చి వివాహముచేయదలచినని జనకుడు తన మంత్రులను అయోధ్యకుబాపి దశరథునికి కబురంపెను. దశరథుడు సంతోషపులకిత శరీరుడయ్యెను.

సవరివారసమేతముగ దశరథుడు మిథిలానగరమునకు విచ్చేసెను. జనకుడు దశరథమహారాజున కెదురుసని స్వాగతము నొసగెను. పెండ్లి వారికి ప్రత్యేక విడుదల నేర్పాటుజేసెను.

జనకమహారాజు తమ్ముడుకుశధ్వజుడు. అతడు సాంకాశ్యపురము నేలుచుండెను. అతడును వివాహమునకు వచ్చెను.

జనకుడు సీతను రామునకిచ్చి వివాహముచేయు సందర్భమున తన కుమార్తెయగు ఊర్మిళను లక్ష్మణునకివ్వదలచినట్లు చెప్పెను. ఇది వినిన విశ్వామిత్రుడు, “నీ ఆలోచనముబాగున్నది. ఈ సమయముననే నీ తమ్ముడుకుశధ్వజుని కుమార్తెలగు మాండవి, శ్రుతకీర్తులను భరత శత్రుఘ్నులకిచ్చి పరిణయముచేయుట సమంజసము.” అనెను.

జనకుడును, కుశధ్వజుడును అందులకంగీకరించిరి. ఉత్తరా ఫల్గుణీనక్షత్రము వివాహమునకు శుభప్రదమని పెద్దలు చెప్పుదురు. నలుగురి వివాహములును ఒకేనాడు జరుపవచ్చును అనుకొనిరి. భరతుని మేనమామయగు యథాజిత్తుకూడా తెల్లవారుసరికి మిథిలకు చేరెను.

వధూవరులకు మంగళ స్నానములు చేయించిరి.

ఉభయవర్గములవారును శోభాయమానముగ నలంకరింపబడిన వివాహ వేదికపై ని ఉచితాసనాసీనులై యుండిరి. వశిష్ఠుడును, శతా నందుడును పురోహితులుగ వ్యవహరించిరి. అగ్నిహోత్రము జ్వలించు చుండగా వేదోక్తమగు హోమము జరిగెను. వేదికపైకి గొనిరాబడిన సీత సర్వాభరణ శోభితయై యుండెను. జనకమహారాజు ఇట్లనెను.

శ్లో. ఇయం సీతా మమనుతా సహధర్మచరీ తవ
ప్రతీచ్ఛ చైవాం భద్రంతేపాణిం గృహ్ణిష్య పాణినా॥

నా కుమార్తెయగు ఈ సీత నీకు సహధర్మచారిణి, ఈమె పాణి గ్రహణము చేయుము. అనుచు రామునిచేతియందు ఉదకమును విడిచెను. సీతా రాముల వివాహము జరిగెను.

ఇట్లే అదేసమయమున ఊర్జ్వలా లక్ష్మణులకు, మాండవీ భరతులకు, శ్రుతకీర్తి శత్రుఘ్నులకు వైభవోపేతముగ వివాహములు జరిగినవి.

కళ్యాణ మహోత్సవ సందర్భమున బహువిధ వాద్యములు మ్రోగెను. భూసుర వేదచుంత్ర పఠనము దిక్కులు పిక్కటిల్లెను. దేవ దుందుభులు మొరసెను. గంధర్వులు గానము చేసిరి. అప్సరసలు నాట్య మాడిరి. పుష్పవృష్టి కురిసెను.

సీతారాముల కళ్యాణము లోకకళ్యాణము

శ్లో. ఆదికావ్య మిదం త్సార్వం పురా వాత్మీకే నాకృతమ్
యః పఠేచ్ఛణు యాహ్లాకే నరః పాపాన్వియచ్యతే॥

శ్లో. మంగళమ్ కోపలేంద్రదాయ మహనీయ గుణాత్మనే
చక్రవర్తి తనూజాయ సార్వభౌమాయ మంగళమ్.

కుశలవృక్ష మంగళవాక్యములతో తమ రామాయణ కథాగానమును సంపూర్ణ మొనరించిరి. పెద్దలెల్లరకును నమస్కరించిరి.

మధురగానము నింకను వినవలెనని శ్రోతలు అనుకొనుచుండిరి. కౌసల్య, సుమిత్ర, కైకేయి తమకోరిక తీరినందులకు సీతారామకల్యాణ ఘట్టము మరల తనివిదీర వినినందులకు సంతృప్తి నొందుచు మనుమలను పుత్రపౌత్రాభివృద్ధిగ నాశీర్వాదించిరి.

శ్రీరాముడు బాలురను చేరదీసికొని దీవించి, శిరములను మూర్ఛొనెను.

సీత తన బిడ్డలు మహాజనమును మెప్పించి శుభాశీస్సులనందినందుకు మనమున ఉప్పొంగిపోయెను. రాముడు కుశలవృక్ష నాలింగనము చేసికొనినందులకు ఆనందబాష్పముల రాలెను.

వార్షికిమహర్షి పలికినది ఇటులు :

294.5922 శ్లో. చరితం రఘునాథస్య శతకోటి ప్రవిస్తరం
ఏకైక మక్షరం ప్రోక్తం మహాపాతకనాశనమ్.

SAT

RAJNO-3175 రామాయణం తథాశ్లోకం పాదం చార్థంచయఃపఠేత్
పాపాన్యపి సదా కుర్వన్ నసపా వేనలిస్వ్యతే.

రఘురామునిచరిత్రము శతకోటి ప్రవిస్తరమైనది. ఇందలి ప్రతిఅక్షరము మహాపాతకమును సహితము నశింపజేయును. రామాయణమును, ఒక శ్లోకమును, శ్లోకములోని ఒకపాదమునైనను లేక పాదములోని సగమునైనను చదివినవారు సదాపాపములు చేసినవారైనప్పటికిని ఆ పాపములు వారినంటవు.

స్వస్తి ప్రజాభ్యః పరిపాలయంతాం

న్యాయేన మార్గేణ మహిం మహీశాః

గోబ్రాహ్మణేభ్యః శుభమస్తు నిత్యం

లోకా స్సమస్తా స్సుఖినోభవంతు.

వ్రజలెల్లరకు శుభము కలుగునుగాక! భూపాలురు న్యాయమార్గమున పరిపాలింతురుగాక! గోవులకును, బ్రాహ్మణులకును ఎల్లప్పుడు శుభములు కలుగునుగాక! సమస్తలోకములు సుఖమునొందునుగాక!

సమస్త సన్మంగళానిభవంతు

(శ్రీ) (శ్రీ) (శ్రీ) (శ్రీ) (శ్రీ)

(శ్రీ) హనుమల్లిక్షణ భరతశత్రుఘ్నసమేత

శ్రీ సీతారామచంద్రార్పణమస్తు

ఓం తత్ సత్